

Драгица Луковић Јаблановић

ПАПА ФРАЊА И ЛАТИНСКА АМЕРИКА: *Нове димензије социјално-економској и религијској дијалоја*

Институт за међународну политику и привреду
Београд, 2022.

Др Драгица Луковић Јаблановић

**ПАПА ФРАЊА
И ЛАТИНСКА АМЕРИКА:**
*Нове димензије социјално-економскої
и религијскої дијалога*

Београд, 2022.

Др Драгица Луковић Јаблановић
ПАПА ФРАЊА И ЛАТИНСКА АМЕРИКА:
Нове димензије социјално-економског и религијског дијалога

Издавач

Институт за међународну политику и привреду

За издавача

Проф. др Бранислав Ђорђевић, директор

Рецензенти

Проф. др Хосе Санардини (José Zanardini), Католички универзитет „Наша Госпа од Асунсиона” (Nuestra Señora de Asunción), Парагвај

Проф. др Слободан Пајовић, Факултет друштвених наука, Београд

Проф. др Дарко Танасковић, члан Европске академије наука и уметности (Academia Scientiarum Et Artium Europea), Салцбург

Др Сања Јелисавац Трошић, виши научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд

Решење корица

Драгица Луковић Јаблановић

Извор слике

The Rainbow Mountain, Peruvian Andes

<https://paykikin.com/en/tour/rainbow-mountain/#&gid=1&pid=3>

Техничко уређење

Бранимир Трошић

Штампа

Skripta Internacional, Београд

ISBN 978-86-7067-299-4

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
272-9(8)
322(8)
316.42(8)

ЛУКОВИЋ Јаблановић, Драгица, 1961-

Папа Фрања и Латинска Америка : Нове димензије социјално-економског и религијског дијалога / Драгица Луковић Јаблановић. - Београд : Институт за међународну политику и привреду, 2022 (Београд : Skripta Internacional). - IV, 266 стр. : илустр. ; 24 cm
Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 251-266.
ISBN 978-86-7067-299-4

а) Римокатоличка црква -- Латинска Америка б) Црква -- Држава -- Латинска Америка в)
Латинска Америка -- Друштвено-економске прилике

COBISS.SR-ID 72687113

Садржај

ПРЕДГОВОР.....	1
I. КРАЋИ ИСТОРИЈСКИ УВОД: ОД НОВОГ СВЕТА ДО ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ.....	5
II. ЕКОНОМСКИ И ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ ДО ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА.....	15
II.1. Економски и друштвени развој током колонијалног периода.....	16
II.2. Економски и друштвени развој у XIX веку.....	27
II.3. Економски и друштвени развој у првој половини XX века.....	35
III. ЕКОНОМСКИ И ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XX И ПОЧЕТКОМ XXI ВЕКА.....	43
III.1. <i>Desarrollismo</i> модел привредног развоја.....	44
III.1.1. <i>Стратегија индустријализације у циљу сујсџишџуције увоза (ISI)</i>	45
III.1.2. <i>Покреџање економских инџеграција: карактеристџике, садржај и облици</i>	49
III.2. Савремене тенденције у економском развоју Латинске Америке.....	52
III.2.1. <i>Неолиберализам као економска и џолиџичка доктџрина</i>	53
III.2.2. <i>Неолиберална реформа</i>	55
III.2.3. <i>Теорија оџвореној рејонализма</i>	57
III.2.4. <i>Процес редефинисања економских инџеграција у Латинској Америци</i>	59
III.3. Нови облици латинскоамеричких интеграција.....	61
IV. КРИЗЕ РАЗВОЈНИХ МОДЕЛА У ЕКОНОМСКОЈ ИСТОРИЈИ РЕГИОНА: 1950–2010.....	67
IV.1. Узроци економских криза у Латинској Америци у XX и XXI веку.....	68
IV.2. Феномен „нових сиромаша“.....	74
IV.3. Криза неолиберализма у Латинској Америци.....	79
IV.4. Појава нових политичких режима као последица примене неолибералне политике у региону.....	82
IV.5. Нове економске и социјалне политике базиране на принципима солидарне економије.....	84
V. МЕЃУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ НА КРАЈУ XX И ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА.....	89
V.1. Главни партнери Латинске Америке у ери глобализације.....	90
V.1.1. <i>САД и Латинска Америка</i>	90
V.1.2. <i>Кина и Латинска Америка</i>	97
V.1.3. <i>Евроџа и Латинска Америка</i>	99
V.1.4. <i>Русија и Латинска Америка</i>	101
V.1.5. <i>Азијско-џаџифички регион и Латинска Америка</i>	104
V.2. Идентитет као фактор јачања међународног положаја земаља Латинске Америке.....	105
V.2.1. <i>Краџи историјски увод у џроцес формирања латџиноамеричкој идентџитетџа</i>	106
V.2.2. <i>Однос национални идентџитетџа – релиџијски идентџитетџа у Латинској Америци</i>	111

VI.	ИСТОРИЈСКА ГЕНЕЗА ОДНОСА ВАТИКАНА И ЛАТИНОАМЕРИЧКЕ ЦРКВЕ ДО ПАПЕ ФРАЊЕ	117
VI.1.	Католичка црква током колонијалног периода и појава првих мисија у Новом свету	118
VI.1.2.	Редуција као модел християнизације Новог света (студија случаја)	126
VI.2.	Положај Цркве након стицања независности земаља Латинске Америке	132
VI.3.	Црква и социјално-економске неједнакости	139
VI.4.	Теологија ослобођења (<i>Teologia de la Liberación</i>)	144
VI.5.	Теологија револуције и ослобођења	152
VII.	ОДНОСИ ДРЖАВА ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ И ВАТИКАНА	157
VII.1.	Историјска генеза папске дипломатије	160
VII.2.	Главне карактеристике дипломатске активности Свете столице	167
VII.2.1.	Дипломатске активности Свете столице у Латинској Америци	171
VII.3.	Дипломатске активности Свете столице у Латинској Америци у време понтификата папе Фрање и могуће последице на међународне односе	193
VII.4.	Односи Ватикана и Латинске Америке из перспективе папе Фрање: могуће реакције и последице у социо-економској сфери	198
VIII.	ПАПА ФРАЊА vs. НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ И НЕОКОНЗЕРВАТИВИЗАМ У ЛАТИНСКОЈ АМЕРИЦИ	201
VIII.1.	Симболика имена првог латинскоамеричког папе	202
VIII.2.	Апостолска експортација <i>Evangelii gaudium</i> (студија случаја)	208
VIII.3.	Енциклика <i>Laudato Si'</i> (студија случаја)	216
VIII.4.	Говори папе Фрање у Латинској Америци	224
	ЗАКЉУЧАК	243
	БИБЛИОГРАФИЈА	251
I.	Књиге	251
II.	Студије и монографије	253
III.	Научни радови и остали извори са интернета	254

*Књигу посвећујем професору Владици Јеројмићу,
коме ум у срцу почиваше*

ПРЕДГОВОР

Иntenција аутора је да се из перспективе савремене латинскоамеричке стварности и уз помоћ мултидисциплинарног интегрисања њених различитих аспеката, укаже на допринос понтификата папе Фрање појави нових димензија дијалога између Латинске Америке и Католичке цркве, посебно у односу на социо-економске последице неолибералног модела развоја у том региону. У монографији се паралелно прате и анализирају: с једне стране, економски, друштвени и политички развој Латинске Америке од колонијалног до савременог доба, а са друге, развој Католичке цркве. На тај начин је обезбеђена разнородна основа за темељно испитивање неолибералног модела развоја који је довео до драматичних промена у друштву, економији и политици региона (појава непопулистичких, левичарских и револуционарних режима, појава „нових сиромаша”, пост-неолиберални регионализам, редефинисање циљева интеграција и друго). Упоредо се врши и пажљиво испитивање нових димензија дијалога између Латинске Америке и Католичке цркве, чији наговештај је стигао са избором папе Фрање I. Он од почетка свог понтификата инсистира на широкој правди која не обухвата само маргинализоване људе, већ целокупан живот на Земљи.

Извршена је анализа и евалуација резултата економског неолибералног модела развоја Латинске Америке примењеног након „изгубљене декаде” 1980-их. Претходно су приказане главне карактеристике друге развојне фазе – такозваног *desarrollismo* модела (1950-1970-их) који обједињује убрзану индустријализацију ради супституције увоза и покретање економских интеграција у том региону. Анализиран је крах тог модела на почетку декаде 1980-их година у виду дужничке кризе и економске стагнације, пада производње и свих осталих социјално-економских индикатора; покретање неолибералне реформе и унилатерално увођење принципа отвореног тржишта и отвореног регионализма у складу са одредбама Вашингтонског косензуса.

Научни допринос монографије састоји се у продубљивању досадашњих теоријских знања из области међународних односа везаних

за Латинску Америку, посебно кроз утицај нових димензија социо-економског и религијског дијалога који се јавио са понтификатом папе Фрање. Истовремено, сагледане су две последње развојне фазе у историји Латинске Америке које су имале велики утицај на друштвено-политичка, економска и социјална кретања у овом региону. Ово се посебно односи на поменути неолибералну фазу која је довела до драматичних промена у економији и политици као што су: криза типа Западне демократије, појава нових неопопулистичких, левичарских и револуционарних режима, новог модела економског развоја и интеграција заснованих на принципу економске солидарности и социјалне правде. На основу дефинисања нове економске, политичке, социјалне и културне реалности овог региона, обезбеђена је полазна основа за анализу политичког и моралног утицаја папе Фрање и Ватикана на свеукупни развој Латинске Америке у XXI веку.

Анализа евокативних говора папе Фрање, води ка закључку на који начин је неолиберализам, као политичка и економска доктрина, у случају Латинске Америке довео до продубљивања јаза између „елита” и „маса” и раста сиромаштва, чиме је не само интензивирана криза легитимитета у многим земљама овог региона, већ су и изазване дубоке социјално-економске и политичке промене. У даљој анализи његових коментара на социјално-економску стварност овог региона, уочава се да они истовремено постају полазна тачка прилагођавања и промена. Актуелност тема дијалога обезбеђује њихов трансформативни утицај на даље процесе социјално-економске, политичке и спољно-политичке еманципације Латинске Америке, као и на њен идентитет генерално.

Монографија је кроз мултидисциплинарни приступ, уважила релевантне научне радове из области економских и политичких наука, међународних односа, социологије, историје, религије, филозофије, психологије и других. Проширени угао посматрања и анализе кроз више различитих научних дисциплина, омогућили су сагледавање и евалуацију бројних аспеката ове теме. Садржај истраживања који се тиче понтификата папе Фрање је временски фокусиран на период 2013-2020. година, али су у циљу поткрепљивања резултата истраживања коришћени извори и примери и новијег датума. За разлику од дела монографије који се односи на развојне фазе у економској историји Латинске Америке, где постоји већ доста критичких студија и анализа, у другом делу је феномен односа папе Фрање и Латинске Америке посматран у развоју, односно, без одговарајуће историјске дистанце. Без

обзира на ову констатацију, већ сада анализе доступне научне литературе, документи, као и садржаји говора папе Фрање, указују на успостављање новог односа Ватикана и Латинске Америке. Резултати проучавања и анализе овог односа су лоцирани у домену социо-економске еманципације латиноамеричких земаља, прожимајући истовремено њихову економску структуру, спољно-политичку делатност, генерално област културе, и посебно значај религије у XXI веку.

У сваком случају, овако дефинисан аналитички оквир представља научни допринос у вишеслојном изучавању економско-социјалне и друштвене историје Латинске Америке, али и односа Латинске Америке и Ватикана. Ова монографија скреће пажњу на значај дипломатије папе Фрање и омогућава њено научно засновано разумевање. То би свакако могло бити корисно и спољној политици Србије, не само у сегменту који се тиче Латинске Америке и Ватикана, већ и у сегменту обнављања дијалога између Православне и Католичке цркве.

Аутор изражава нарочиту захвалност рецензентима монографије:*

Проф. др Хосе Санардинију (José Zanardini) салезијанском свештенику, професору антропологије на Католичком универзитету „Наша Госпа од Асунсиона” (Nuestra Señora de Asunción), главном поверенику Парагвајске академије за историју и председнику Центра за антрополошке студије (Centro de Estudios Antropológicos – CEADUC) у Асунсиону, Парагвај, проф. др Дарку Танасковићу, члану Европске академије наука и уметности у Салцбургу, бившем амбасадору СРЈ при Светој столици и Републике Србије при Унеску, проф. др Слободану Пајовићу, Факултет друштвених наука, Београд, дописном члану Парагвајске академије за историју, почасном доктору Националног и Каподистријанског Универзитета у Атини, и др Сањи Јелисавац Трошић, вишем научном сараднику Института за међународну политику и привреду у Београду. Њихове експертисе су утицале на коначни изглед и квалитет ове монографије.

Аутор

---

* Монографија је проистекла из научноистраживачког рада на истоименој докторској дисертацији.

I. КРАЋИ ИСТОРИЈСКИ УВОД: ОД НОВОГ СВЕТА ДО ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ

Човек је вечити иуџник (*homo viator*). Он је иуџовао еонима дуџо од ирачовека (за коџа не знамо ко је) до Човека. Од џага Он (Човек) иуџује од доџа до Боџа... Човек је вечити истраживач (*homo investigator*). Он истражује (оџеџ еонима дуџо) своје иорекло истражујуџи иорекло сунђе-ра и алие, дџљке и живоиџиње, дуџу на неду и дуџе у сеџи.

Човек на иуџу од доџова до Боџа (Владета Јеротић, 2017)

Човек путник, кроз сопствене упитаности, немире, страхове, жудње, трагања, веру и неверу, вековима мења себе и свет око себе. Значајна промена у дотадашњем поимању света догодила се 1492. године, када путник и истраживач Кристифор Колумбо (*шџ. Cristóbal Colón*) открива европској цивилизацији Нови свет – Америку. Путовање, које је Колумбо обавио на основу уговора са Изабелом I Кастиљском и Фердинандом II Арагонским (*Isabel de Castilla y Fernando de Aragón*), уједињеним Католичким краљевима (*Los Reyes Católicos*), било је преваходно економски мотивисано. У трагању Шпаније за новим, „западним” морским путем ка острвима зачина, односно, сопственим монополским трговинским приликама на Истоку, дошло се до – Новог света.

Многобројни су историјски подаци о Колумбовој експедицији, која је испловила из шпанске луке Палос 1492. године са само три брода. Допловили су најпре до острва Витлинг из групе Бахамског архипелага. Колумбо је острво назвао Сан Салвадор (Свети Спаситељ), а домородачко становништво које га је насељавало – Индијанцима. Сукцесивно су откривана остала острва овог архипелага, као и Велики Антили, Куба, Санта Доминго (данашњи Хаити¹ и Доминиканска Република). За Колумба је остала тајна да је ово путовање водило до Америке – четвртог континента. Велики морепловац остао је заувек у уверењу да је „пловећи на Запад” пронашао краћи пут до Индије.

¹ Тада назван *Española (Hispaniola)*.

Међутим, тек је током XVI века у Европи прихваћено откриће Новог света као откриће новог континента. Тада се први пут прави дистинкција између Новог света и Индије. Термин Западне Индије (*Indias Occidentales*) се почиње користити за Нови свет, а термин Источне Индије (*Indias Orientales*) за Индију. Назив Индијанци (*Indios*) за домородчко становништво у Новом свету, последица је првобитне Колумбове заблуде да је пронашао западни пут до Индије. Први званични контакт Европе и Америке је значајно утицао на даљи ток светске историје. Давана су му различита имена („сусрет два света”, „откриће два света”, „судар култура”, „освајање Новог света”, „инвазија”, „насељавање”, „упознавање”). Овако широка скала постојећих термина је покушај да се оправда или осуди све што се од 1492. дешавало на простору Латинске Америке. При томе се поларизују два карактеристична става: један, наглашено евроцентристички став према Новом свету и други, индигени.

Неопходно је детаљније описати историјске околности у Шпанији и Португалији у време које је непосредно претходило Колумбовом путовању. Најпре, брак који је склопљен између суверена Арагона и Кастиље, довео је 1479. године до уједињења ова два политички и војно најзначајнија краљевства Иберијског полуострва. На тај начин је створена снажна држава – Краљевина Шпанија.² Затим, уједињење Кастиље и Арагона је довољно оснажило Шпанију да поново преузме власт од Мавара (*лати. Mauri*)³ након шпанског крсташког рата – Реконкисте (*Reconquista* 1085-1492). Окончањем осмовековног (711-1492.) процеса потчињености Иберијског полуострва арапској власти, отворене су могућности за истовремено јачање и Цркве и иберијских краљевстава. Вишевековна доминација Мавара ипак је донела Иберијском полуострву напредак видљив у многим областима, захваљујући верској и културној толеранцији ове оријентално-арапске културе која је омогућила културну синтезу. Тргови те синтетизоване културе су пренети на југ Новог света. Што се тиче економске ситуације у Европи, XV век је фаворизовао успон трговачког сталеза. Трговачки капитализам у Шпанији је подржавала растућа трговачка буржоазија у градовима, која је почела да улаже у мануфактурну производњу, мада велики део привреде још увек није успевао да

---

² Брак између Фердинанда II Арагонског и Изабеле I Кастиљске, касније познатих као Католички краљеви или Католички владарски пар. У састав арагонског краљевства од XIII века улазе Сицилија и Сардинија, а од 1442. и Напуљ; док је Кастиља претходно ојачала покорављујући слабија и мања иберијска краљевства.

³ Арапи-муслимани на иберијском полуострву.

одржи корак са новим временима. Обе земље (Шпанија и Португалија) су крајем XV века биле у прелазној фази из феудализма у рани капитализам. Друга заједничка карактеристика је да су то биле апсолутистичке монархије, којима су владали краљеви ослоњени на Цркву. У претходно поменутих феудалних условима, Црква је имала изузетно велику моћ и утицај на Круну и државну политику. Тај утицај је био посебно негативно испољен након успостављања Инквизиције као новог инструмента контроле јереси унутар католицизма. И на крају, у периоду који је претходио Колумбовом путовању, обе земље су важиле за земље са најразвијенијим поморством у Европи, што су постигле захваљујући, интересантно је поменути, управо утицају Арабљана. Такође, арабљанска културна историја је оставила трага на обе колонијалне силе. Може се закључити да су шпанско откриће и каснији ток колонизације Америке били само логичан след низа крупних историјских догађаја у складу са политичко-економском снагом иберијских краљевстава у Европи у то време – крајем XV века, када Шпанија постаје највећа поморска и трговачка сила. Који је од наведених кључних догађаја највише допринео да се 1492. године покрену једра Санта Марије остаће мистерија.

Из перспективе европског средњег века, где су сви односи били регулисани према Римском праву, самим открићем и насељавањем одређене територије стицало се власништво над њом. С друге стране, Света столица је у европским политичким односима XV века заузимала значајну позицију, до те мере да је чак и краљевима потврђивала власништво над освојеном земљом. Коришћено је оправдање да све „паганима” настањене територије (које су третирали као „ничије”) имају право да поседују хришћански владари. Тако су Католички краљеви постали власници земље Новог света. Правну могућност присвајања „ничије” територије освајачи су проширили на обавезу христијанизације домородачког становништва. Нехришћанско становништво са „празног простора” је самом христијанизацијом стицало статус правних субјеката. То је касније омогућило да шпанска Круна прогласи домородачко становништво својим слободним вазалима.

Црква је у време Колумбових путовања, „повлачила” државне границе *йајским булама*.⁴ Папа Александар VI је током 1493. године издао пет була – *Bulas Alejandrinas*, којима се превасходно шпанској Круни гарантују права у Новом свету. Булом *Inter Caetera* је Изабел I

⁴ Папска була је врста документа, повеље, од изузетне важности по неком питању, издата од папе или Римокатоличке цркве.

Католичкој дата власт над новооткривеним простором. У исто време, да би се предупредили сукоби владара, папа Александар VI је на карти света располоутио новооткривене пределе „као јабуку” између Шпаније и Португалије. Папа разграничава имагинарном демаркационом линијом шпанске и португалске сфере утицаја: шпанским краљевима је припала територија која је откривена и која ће бити откривена западно од линије раграничења, као и монопол пловидбе Атлантским океаном; Португалија је задржала доминацију на Океану ка Истоку, до афричке обале, изузев Канарских острва. Док су португалски и шпански краљеви проглашени црквеним покровитељима (пор. *padroado*; шп. *patronato*) у подручјима која су им додељена. То је подразумевало да снесу трошкове слања мисионара, изградње цркава и њиховог функционисања и одржавања, али су добили и аутономну власт над њима. Ово је формално важило до XIX века. Значајна за каснија дешавања у Новом свету је била трећа була, *Piis fidelium*, којом је шпанска Круна званично укључена у будући процес христијанизације.

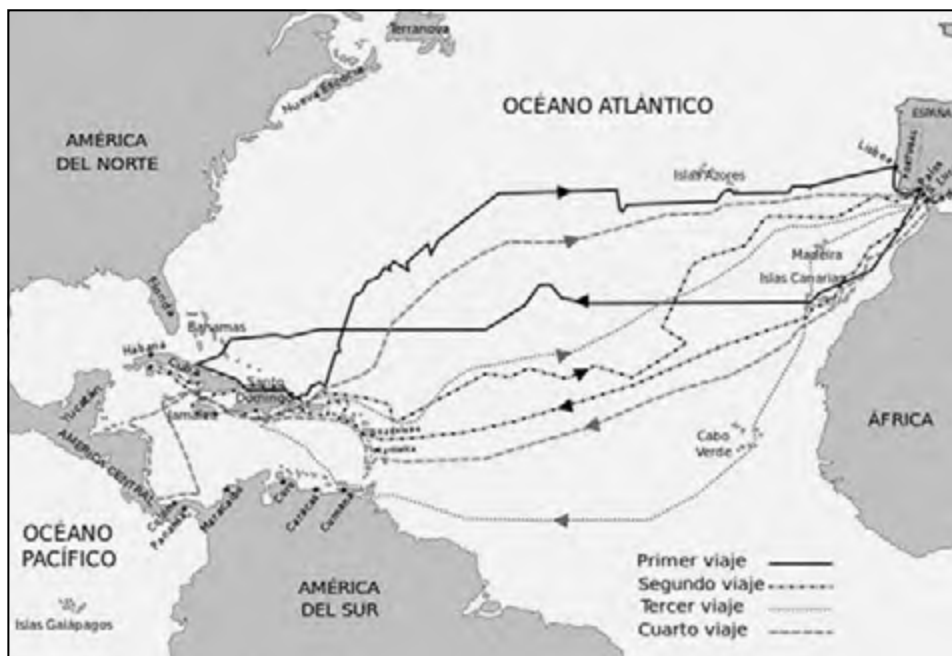
Тензије због португалског незадовољства иницијалном папском поделом су решене Споразумом из Тордесиљаса (*Treaty of Tordesillas*) 1494. године. Циљ дипломатије средњовековне Португалије да се шпанска истраживања и поседи помере што више на запад, да би заштитила своје јаке интересе у Азији и Африци је био задовољен. Успут су се одшкринула врата за португалску колонизацију Бразила.⁵

Може се рећи да је географија Латинске Америке постала један од највећих изазова за иберијске конкистадоре. Када то кажемо, мислимо да тај континент обилује разноликошћу тла, климе, воде, флоре и фауне. Неки делови овог простора и живота на њему су још увек неистражени, са противречним тумачењима. Много је питања која чекају одговор. Давно „освојена” земља улази са својим загонетним нишама у XXI век. Откриће Америке не само да је иницирало даља поморска истраживања, већ је утицало и на развој картографије, која је дала велики допринос трговачком повезивању света почетком XVI века. Морепловци су се враћали са својих експедиција описујући новооткривене просторе. Немачки картограф Мартин Валдземилер (*Martin Waldseemüller*, 1470–1521) је користећи те изворе, а највише белешке Америга Веспучија (*Amerigo Vespucci*), сачинио 1507. године прву мапу света у коју уноси четврти

---

⁵ Делови текста су преузети из научног рада Луковић-Јаблановић, Д., *Језуити и христијанизација у Латинској Америци до 1767*, изложеног на Међународном Конгресу FIEALC, 2017, Београд

Мапа 1. Руте сва четири Колумбова путовања у периоду 1492–1504.

Извор: <http://www.cervantesvirtual.com/portales/cristobal colon/cristobal colon/> приступљено 8.4.2016.

континент као „Америке”. У својој *Cosmographiae Introductio* континент је из захвалности према Веспучију назвао „Америка”, сматрајући да га је он открио. Мада је Веспучи први осветлио чињеницу постојања новог континента – Нове земље, значај самог открића Валдземилер касније ипак приписује Колумбу. Зато на карти света коју израђује 1513. године, назив Америка мења у „Непозната земља” (*Terra Incognita*). Њено откривање и поробљавање, од Колумбовог подухвата па надаље, трајало је скоро цео један век. Први морепловци, истраживачи (Васко де Гама, Ернандо де Магаланес, Педро Алварес Кабрал и Себастијан Елкано) су кроз бројне експедиције током XVI века, кроз путеве које су открили и користили у то време, трасирали данашње руте најзначајнијих океанских путева. Године 1514, Америка је већ функционално и трговачки умрежена са светом. Истовремено, крај XVI века је означио крај ере великих открића и установљавање *Ајланијској система йловиџбе*.

Географски се Латинска Америка данас најчешће дефинише као простор од мексичко-америчке границе (*Rio Grande*) на северу, до Огњене земље и Патагоније, тачака крајњег југа Јужне Америке (*Cono Sur*).

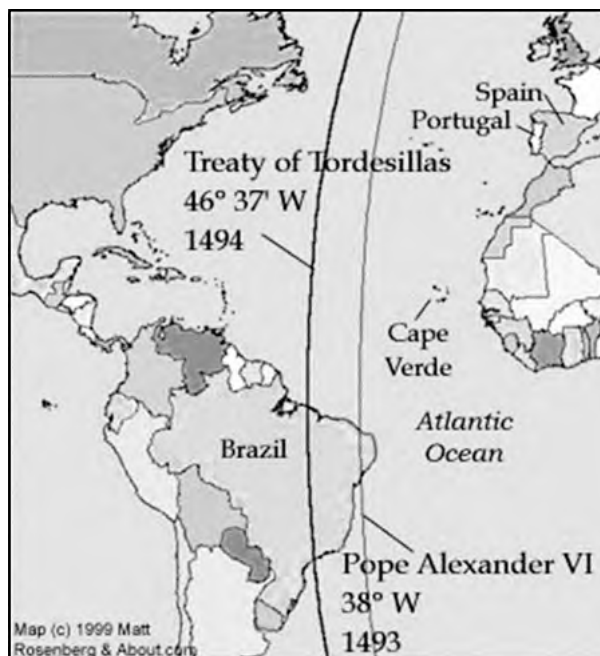
Опасана са Атлантским и Пацифичким океаном, простира се на оба дела америчког континента, северном и јужном субконтиненту, спојених копненим појасом који формирају Средња Америка и бројна Карипска острва.⁶ Коришћење енглеског и романских језика рефлектује интеркултуралну реалност ових острва. У 2020. је Латинска Америка имала нешто више од 653,9 милиона становника. Северна Америка је простор од Северног леденог океана на северу, до Карипског мора на југоистоку и Панамског земљоуза између Атлантика на истоку и Пацифика на југу и западу. Панамски земљоуз, у оквиру кога су држава Панама и Панамски канал, раздваја Северну и Јужну Америку и доприноси његовом геостратешком значају. Мада су и северноамеричке територије открили Иберијци, колоније у овом делу континента преузимају и оснивају Енглези, Французи и Холанђани. После Рата за независност (1775-83.) од 13 енглеских колонија, основане су САД. Данас „најстарија демократија” инсистира на важности ове географске поделе између Америка, односно, потенцира се значај географског припадања Северне Америке, као дела америчког континента, такозваној Западној хемисфери. Геостратешка конотација у називу указује на смер политике Вашингтона ка остваривању доминације у Латинској Америци. Северна Америка се простира на 24,25 милиона км², укључујући Средњу Америку и Западно-индијска острва. Према подацима из 2020. године на том простору је живело 368,8 милиона становника. Јужна Америка захвата територију од Панамског земљоуза до Патагоније, на 17,83 милиона км².⁷ На том простору је у дванаест држава 2020. године живело преко 430,7 милиона људи. Две државе имају статус колонија: Француска Гвајана и Малвинска острва. Када се говори о Централној Америци она се често назива и *Средња Америка*, термином који у ширем смислу обухвата централно-америчке државе заједно са Мексиком, Западним и Источним Антилима (Карипски субрегион).

Поред чињенице да је Латинска Америка, захваљујући разноликости своје географије, станиште огромног богатства флоре и фауне, такође је постала место несвакидашњег процеса мешања раса – местизације

---

⁶ Географско одређење Латинске Америке „*йодразумева цео јужноамерички континент, Мексико, Средњу Америку и Карипска острва на којима се говори неким од романских језика.*” Encyclopædia Britannica, Inc., преузето 20.02.2017. са <https://www.britannica.com/place/Latin-America>

⁷ Сви подаци о броју становника на континенту су преузети са Worldometer: <https://www.worldometers.info/world-population/latin-america-and-the-caribbean-population/>

Мапа 2. Споразум из Тордесиљаса

Извор: <https://www.thoughtco.com/the-treaty-of-tordesillas-4090126>.

Приступљено 7.7. 2016

(шп. *mestizaje*) до кога је дошло иберијском колонизацијом. Такав процес међурасног и међукултурног мешања је реметила класна и расна дискриминација, у оквиру које су остварење правде и људских права остали вековна неиспуњена жеља.

Наговештај нових димензија дијалога између Цркве и Латинске Америке је стигао 2013. године са избором новог папе – папе Фрање.⁸ Он од почетка понтификата инсистира не само на правди за маргинализоване људе, већ на широј правди која обухвата и наш однос према целокупном садашњем и будућем животу на овој планети. Године 2015. папа Фрања је у енциклици *Laudato Si* позвао на међугенерациску солидарност и одговорност да се одржава екологија наше планете, пошто је то у основи питање правде „јер свети који смо ми наследили такође њиријда онима који ће њосле нас доћи” (*Laudato Si*, §159:124). Такође, праведно је да сви живе достојанствено. Ако пред собом имамо ову чињеницу,

⁸ Хорхе Марио Бергољо (*Jorge Mario Bergoglio*) бивши аргентински кардинал и архиепископ Буенос Ајреса, је 13. марта 2013. сео на Столицу св. Петра (*Cathedra Petri*) као папа Фрања I (*Francis I*).

онда се лакше уочава колико су и сва питања која је понтиф обухватио током досадашњих шест посета Латинској Америци међусобно повезана. Међу најочигледнијим неправдама савременог света налазе се сиромаштво, све врсте дискриминације (посебно расна и етничка), мигрантске кризе и ратови. Папа Фрања је „укључивање сиромашних у друштво и њихово мишљење мира и социјалној дијалога”, издвојио као „значајне теме које одређују будућност човечанства” (*Evangelii Gaudium*: §185,147). Он међусобну везу економије, природе и етике, јасно изражава у енциклици *Laudato Si*: „иштивање околине и сазнавање човека и етике су једно међусобно повезани” (*Laudato Si*, §56:45). Аргентински филозоф, историчар и теолог Енрике Дасел (*Enrique D. Dussel*) је коментарисао на исту тему да уништавање природе и културе сиромашних иду руку под руку.⁹ Визија која инспирише папа Фрању има своје дубоке корене у II ватиканском концилу (1962-1965.) који признаје несавршеност Цркве као организације у несавреном свету, те да и она треба стално да се усавршава.¹⁰ Велики историјски значај за Цркву али и Латинску Америку имале су две латинскоамеричке бискупске конференције. Прва је одржана 1968. у Медељину (Medellín), Колумбија, а друга 1979. године у Пуебли (Puebla), Мексико. У то време у Латинској Америци је већ узимала маха „теологија ослобођења”.¹¹ Бискупи Латинске Америке су на обе конференције јавно испољили духовну бригу и приклонили се онима којима се наноси неправда (економска, социјална, политичка), односно, сиромашнима и угњетаваним. Католичка црква се на тај начин активно укључила поред духовне и у материјалну реалност Латинске Америке, додирнувши истовремено савест целог човечанства. Границе две наизглед различите стварности су веома флуидне. Николај Берђајев их тумачи на следећи начин: чак и материјална брига, ако је брига за другога – прераста у духовну сферу. „Брига о живој друшћини, ближњег, чак и материјална, телесна брига, већ је брига духовна. Хлеб за мене, материјално је њихово мишљење, хлеб за друшћину – њихово мишљење је духовно” (2006:86). Претходни дискурс је папа Фрања често износио током

⁹ Dussel, E. (1988). *Ethics and Community*, New York: Orbis Books, p. 204. <http://biblioteca.clacso.org.ar/clacso/otros/20120216095358/ethics.pdf>

¹⁰ Levine, D. H. (2016). What Pope Francis Brings to Latin America, *CLALS Working Paper Series | No. 11, CLALS*, p. 6. <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>

¹¹ *Теологија ослобођења* је оригинални теолошки покрет(и) настао у Латинској Америци, који се у име вере суочава са сиромаштвом народа и његовом потлаченошћу.

својих путовања по Латинској Америци. За њега је природно да са лакоћом повезује Јеванђељску духовност са тешким условима живота људи који живе у оскудици. Она је по својој природи најчешће економско-политичка. Користећи Јеванђељске алегорије, папа Фрања поруче својих говора, интервјуа, као и осталих форми комуникације, приближава свакодневном животу Латинске Америке XXI века. Он наглашава да упркос постојању сталне тензије између идеја и стварности... „*Стварности су важније од идеја*” (*Evangeliū Gaudium*, 2013: §231, §233; *Laudato Si'*, 2015: §201).

Од 1493. до данашњих дана, социјалне, економске, политичке, религијске и друге идеје везане за Латинску Америку су се смењивале, али је стварност за њен народ остала мање-више иста. Коначно, Колумбово путовање је омогућило револуционарни заокрет у начину на који је Европа поимала свет. Оно је имало историјски и економско-трговински значај, али и значај за развој науке, географије, картографије, биологије и зоологије (посебно преношење нових биљних и животињских врста) и наравно, рађање нове цивилизације. С друге стране, тај „Нови свет” је спознавао Европу. Једном речју, био је то „велики догађај” коме поуздано знамо само почетак.

II. ЕКОНОМСКИ И ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ ДО ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

Велики догађај, искрцавање Шпанаца на обале Новог света, означио је почетак колонијалног периода у развоју Латинске Америке као историјско-културне целине. Целокупна привредна активност у Новом свету била је организована око експлоатације руда племенитих метала и монополистичке трговине. Између Шпаније и Новог света, скоро три века од Колумбовог искрцавања на његове обале, није било слободне трговине. Пољопривреда је била потпуно запостављена, сем у деловима империје коју није захватила „златна грозница”. С друштвено-економског аспекта за будући правац развоја Новог света, значајна је била институција енкомијенде (*encomienda*).¹² Она је такође омогућила и први институционализовани облик наметања религије, „духовно освајање” базирано на покрштавању. Систем енкомијенди је створио базу колонијалне привреде унутар које коегзистирају два економска модела, робовласнички и феудални. Друштвена структура Новог света је кроз затворени кастински систем већ била изграђена у XVII веку. Та структура је била заснована на расном пореклу које је одређивало друштвени положај неке етничко-расне групе. Инкорпорирање енкомијенди у феудални поредак је створило класу креола земљопоседника који крајем XVIII века прерастају у олигархијски слој, све више независан од метрополе. Јака извршна власт и ослањање на војску су били стубови олигархијске демократије, једном од два преовлађујућа модела политичког живота у Латинској Америци. У исто време егзистирају и диктатуре, као други модел.

Политичка независност земаља у XIX веку је пољопривреди увећала значај у односу на период колонијалне власти, те се Латинска Америка управо кроз пољопривреду укључила у светску привреду. Од три

¹² *Encomienda* је био документ о додели земљишта заслужним војним лицима за колонизацију Новог света. Документ је обухватао локално домородачко становништво као радну снагу, али и данак као његову обавезу према *encomenderu*. *Diccionario de la Lengua Española*, Real Academia Española, Madrid 1992.

типа извозно оријентисаних економија примарних производа, два су се односила на пољопривредне производе. У развоју економије почетком XX века уочљиве су две тенденције: прво, производња сировина за којима је међународна тржишна тражња висока; и друго, раст тражње домаћег тржишта за индустријским производима. Евидентно је да се у свим латинскоамеричким земљама, поред страног капитала, издвајају још земљопоседничка олигархија, Црква и војска, као кључни актери у друштвеним, економским и политичким збивањима.

II.1. Економски и друштвени развој током колонијалног периода

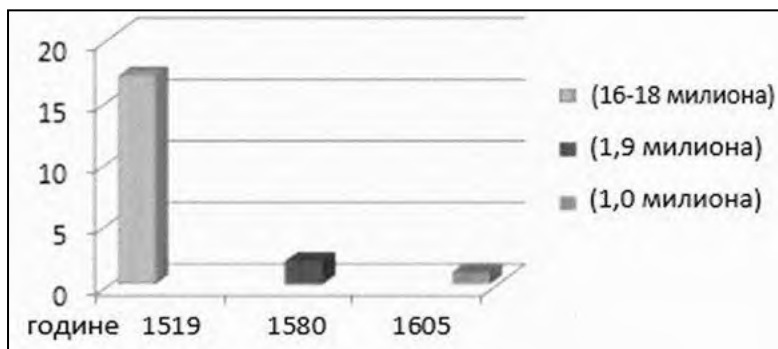
Унутар колонијалног периода развоја издиференцирало се неколико етапа:

- *Прва етапа*, откриће и освајање латинскоамеричких територија, трајала је од 1492. године до половине XVI века, током које се успостављају територијалне основе колоније, као и доминација иберијских освајача над аутохтоним становништвом;¹³
- *Друга етапа*, колонизација, од 1550 – до краја XVII века, обухвата успостављање власти Круне у колонији и уобличавање друштвено-економске структуре по угледу на шпанску и португалску;
- *Трећа етапа*, развој колонијализма у Новом свету, захвата цео XVIII век све до формирања првих латинскоамеричких покрета за независност. У том периоду се консолидују институције привреде и власти у прекоморским територијама.

Неограничену власт европских колонијалних метропола најавиле су доласком у Нови свет Шпанија и Португалија, као први и доминантни колонизатори. При анализи стручне литературе о раном периоду колонијалног развоја Латинске Америке (Јуžнић, S., 1966:18; Рајовић, S., 2006: 48-54; Furtado, C., 1976:14-16), уочава се став да унапред планираног, систематског колонизовања од стране иберијских метропола није било. У позадини шпанског брзог освајања и експлоатације Новог света,

¹³ У даљем раду термин *колонија* биће коришћен као збирни назив за све прекоморске територије које су се у колонијалном периоду (1492 – до појаве првих латинскоамеричких покрета за независност) економски и политички налазиле потпуно под шпанском и португалском влашћу. Термин *освајачи* (ен. *conquerors*; шп. *conquistadores*) се превасходно односи на лидере иберијских освајача, који су желели да остваре доминацију над природним богатствима и аутохтоним становништвом Новог света.

Графикон 1. Популациони пад домородачког становништва

Извор: адаптирао аутор према Skidmore, T. E., Smith P. H. & Green J. N. (2014). стр.21.

као и заснивања феудалног поретка у њему, стајала је жудња Шпаније да побољша своју економску и политичку моћ у Европи.

Европа је у XV и XVI веку, у време открића и освајања (*descubrimiento y conquista*), била под притиском унутрашњих сукоба њених моћних феудалних држава и економско-политичких подела, што је утицало да се у њој јаве утопистичке идеје о могућности изградње идеалног друштва у Новом свету.¹⁴ Нажалост, тај „идеални” Нови свет је већ био забрањена територија за усељавање Јевреја, Муслимана и друге. Колизација између владајућег филозофског идеала европских утописта и идеала државне политике Шпаније везаних за Нови свет, била је очигледна и дубока. Мада је и римски цар Карло V Хабзбуршки (шпански краљ Карло I), желео да се са домороцима поступа једнако као са осталим вазалима кастиљанске круне, то није било могуће због комплексности ситуације на терену.¹⁵ Научне процене о броју аутохтоног становништва у време шпанског освајања се разликују. Према групи америчких научника за непуних сто година 1519-1605, њихов број у Централном Мексику је опао за око 95% (графикон 1).

Аутохтоно становништво је страдало масовно у борбама са конкистадорима. Затим, као жртве алкохола, маларије, богиња и епидемија других заразних болести (такозвани бактериолошки шок изазван првим контактима цивилизација). Услед дезоријентисаности и незнања било је доста самоубистава, чак и колективних. Целодневни, присилни

¹⁴ На тај начин су утописти посредно критиковали реалне мањкавости сопственог друштва. На пример, Томас Мор (Thomas More), који је у делу *Утопија* (1516.) критиковао своју домовину Енглеску.

¹⁵ Kirkpatrick, Frederick Alexandar (1937). *Španski osvajači*, Beograd: EOS, str. 225.

рад на плантажама и у рудницима је такође односио жртве. Укратко, оно што је уследило од 1492. године па надаље, за аутохтоно становништво је представљало пут ка осипању популације, што је крајем XVI и у XVII веку било равно демографској катастрофи. Тренд опадања становништва заустављен је тек око 1675. године. Један од најсуровијих примера експлоатације и страдања аутохтоног становништва у колонијалном периоду, био је такозвани *mita* систем. Представљао је облик принудног рада пунолетних домородаца, који су шест дана без накнаде радили на земљи или у рудницима, а само седми дан су били симболично плаћени.¹⁶

Матрица старог модела друштва се битније мења почетком XVI века, када се дефицит аутохтоног становништва почиње да попуњава увозом афричких робова намењених за рад на плантажама и у рудницима.¹⁷ Тако је ропство упловило на тло Латинске Америке. Развила се веома лукративна трговина црним робовима, док је кохабитација робовласничког и феудалног система постала политичка последица увоза афричких робова. С друге стране, домородачко становништво је доведено у положај кметова. На основу базичног принципа произишлог из папских била, да све у Индијама припада шпанској Круни, посеци „*encomiendas*” и „*repartos*”, су дељени освајачима.¹⁸ Како је христјанизација домородачког становништва (*encomendados*) била обавезна, данак је такође морао да покрива и те трошкове. *Encomendero* је био у обавези да служи краљу, те да уз помоћ шпанског свештеника-мисионара (*doctrinero*) покрштавањем уводи аутохтоно становништво у католичку веру.

С друштвено-економског аспекта, намећу се два важна закључка у погледу енкомијенди: прво, да су оне као систем расподеле земље и радне снаге колонистима, створиле базу колонијалне привреде; друго, да су омогућиле први институционализовани облик наметања религије, који

---

¹⁶ Mita систем је примењиван од 1570. до 1810. Аутохтоне заједнице су морале да обезбеде радну снагу у уговореним областима. По правилу су mitayos-е, домороце присиљаване на рад, селили у веома удаљене и неусловне центре. На пример, у окнима рудника живе Huancavélica су многи митајоси затровани живом умирали. Furtado, C. (1976). *Economic Development of Latin America: Historical Background and Contemporary Problems*, Cambridge University Press. p. 21.

¹⁷ Краљ Фердинанд II је 1505. одобрио прву куповину црних робова из Африке за рад у рудницима Нове Шпаније.

¹⁸ *Repartimiento* – дистрибуција земље заслужним освајачима у ратовима и освајањима; као обичајно право из шпанске феудалне традиције је пренето у Нови свет; по њему је Круна колонизаторима додељивала земљу и робове.

је конкретно представљао *doctrinero*. Постојале су и специјалне категорије поседа: „краљева земља” (*las tierras del Rey*) са најквалитетнијим поседима и рудницима; и поседи које је Круна додељивала Католичкој цркви, такозвана „земља мртвих руку” (*la tierra de las manos muertas*), који су временом постали део њене политичке и економске снаге у Латинској Америци. При оцени улоге Цркве у иберијском освајању Новог света, важно и осетљиво је питање моралног права на духовно освајање. Морал енкомендероса је постао заточеник колонијалног друштва, јер је економски интерес колонизатора обликовао моралне норме. Дасел нам ту чињеницу временски приближава на следећи начин: *’Владар овој светиња сада одређује светиња је добро а светиња зло. Морал се изврнуо. ’Земаљска мудрост’ иосијала је норма и закон.*¹⁹

Упорне мисионарске притужбе о експлоатацији домородаца, допринеле су да Краљевски суд Шпаније 1512. донесе Законе за Индије (*Les Leyes de Indias*), познатије као Законе из Бургоса (*Laws of Burgos*). Били су то први закони у функцији контроле колонизације Новог света, који су кроз органе Савета Индија (*Consejo de Indias*) требали да заштите аутохтоно становништво од експлоатације. Нажалост, ови Закони су зајали у пракси, првенствено због похлепе и корупције оних који су били задужени за њихово спровођење (*summus ius, summa iniuria*²⁰). Евидентно је било, да су Закони с почетка XVI века чак погоршали положај аутохтоног становништва. Стога је 1542. године Круна прогласила тзв. Нове Законе за Индије (*Leyes Nuevas de Indias*).²¹ Њима је укинула енкомијенде, аутохтоном становништву доделила статус слободних вазала кастиљанске круне, чиме је забрањено ропство у Хиспанској Америци. Кроз два Закона о Индијама, иберијски колонијализам је *de jure* заштитио домороце, одредио њихов положај у феудалној структури Новог света, њихову радну обавезу и на крају, могло би се рећи, директно их хуманизовао у својству вазала под директном влашћу шпанске Круне. Ропство у Шпанској Америци је званично укинуто. Међутим, њихов рад није био плаћен и домородачка свакодневица се није много променила; стога они *de facto* нису постали слободни вазали Шпанске круне.

У првим деценијама XVI века шпански досељеник, доминикански свештеник Бартоломео де Лас Касас (*Bartolomé de Las Casas*), узбуркао

¹⁹ Dussel, E. (1988). *Ethics and Community*, Orbis Books, pp. 32-33.

<http://biblioteca.clacso.org.ar/clacso/otros/20120216095358/ethics.pdf>

²⁰ Цицеронова мудра изрека „*највеће њраво, највећа нењравда*”.

²¹ Нови Закони за Индије су већ 1545. укинути.

је колонијалну метрополу такозваним „Индијанским питањем”. Његови ставови проистицали су из хуманистичког убеђења да без обзира на очигледане разлике између домородачког становништва и Шпанаца, заједничко им је да и једни и други припадају људском роду. Ипак, он је јурисдикцију Круне над домороцима сматрао оправданом. Круна је током 1550-1551. организовала контроверзну и значајну „Расправу из Ваљадолида” (била је истовремено и суђење), током које су опречне ставове изнели апологет освајања Сепулведа (*Juan Ginés de Sepúlveda*) и Лас Касас. У фокусу Расправе су се наша питања о оправданости шпанских освајачких ратова у колонији, положај и начин евангелизације аутохтоног становништва, па чак и његова „природа”.²² Расправа из Ваљадолида је показала да је упркос Инквизицији унутар самих црквених редова била сачувана критичка мисао. Такође, јавна Расправа одржана у Ваљадолиду, као и два Закона о Индијама потврђују да је иберијски колонијализам у неким аспектима ипак био испред свог времена. Године 1550, док је Расправа још увек трајала, Круна је привремено обуставила све освајачке ратове у Новом свету. Освајања су потпуно забрањена 1556. када се назив „освајање” (*conquista*) по краљевим инструкцијама заменио неутралнијим називом „нова открића” (*nuevos descubrimientos*). Назив „освајач” (*conquistador*) замењен је називом насељеник (*poblador*).²³ Од мноштва закона и прописа који су одређивали положај домородачког становништва у Новом свету, најпознатија је Збирка закона и одредби Краљевина Индија (*Recopilación de Leyes de los reinos de Indias*) из 1680. године.

Друштвена структура Новог света је кроз затворени кастински систем већ била изграђена у XVII веку. Она је била заснована на расној припадности, а међурасне категорије нису биле признате – *circulus vitiosus* у коме су се нашли сви којима су боја коже или порекло одређивали касту (друштвену групу или слој) којој ће припасти. На основу раса су биле строго дефинисане класне границе. На врху друштвеног кастинског система била је иберијска бела раса, подељена на две подгрупе: иберијце (*peninsulares*) и креоле (*criollos*).²⁴ Међусобним укрштањем основних раса

²² Losada, A. (1975). Bartolomé de Las Casas, Champion of Indian rights in 16th-century Spanish America, Courier, The UNESCO, p. 8; Zea, L. (2017). Otkriće i identitet Latinske Amerike, Beograd: Institut za evropske studije i Društvo hispanista, стр.19.

²³ Bartolomé de Las Casas (1982). Kratko izvješće о уништењу Индија, према уводном делу Šanjek, F., Zagreb: Globus, стр.17;

²⁴ *Peninsulares* су били они који су рођени у Шпанији и којима су повераване најзначајније државне службе у влади и Цркви; креоли (*criollo*) су рођени

(беле, амер-индијанске и црне) настале су посебне међуетничке групе становништва, међу којима су најбројнији били местици (*mestizos*), мулати (*mulattos*) и самбоси (*zambos*)²⁵. Крајем XVII и почетком XVIII века, уочава се класно раслојавање белаца на *илемсџиво* (потомци освајача или пак функционери које је слала Круна) и нижи слој, *иледејце*, без племићких титула (колонијална буржоазија; танак слој средње класе коју су чинили војници, ситни трговци и занатлије; а на дну дошљаци без имовине и занимања). На дну класне лествице налазио се маргинализовани слој аутохтоног становништва, као и нешто касније афрички робови. Коначно, на основу економског и друштвеног развоја, почео је процес транскултурације. Транскултурације, која је у основи историјског процеса који је на крају обликовао латиноамерички идентитет. И економска и социјална транскултурација може се посматрати кроз аутохтоне форме ауљи (*ayullu*) и калпуљи (*calpulli*), које опстају у колонијалном периоду као специфични домородачки облици колективне обраде земље од стране заједнице која је у крвном сродству и који се могу производно и територијално идентификовати. Незаинтересованост колонизатора за пољопривреду је омогућила опстанак ових форми поделе земље као природних економија и њихово мешање са феудалним формама. Криза рударства у XVII веку је највећим делом преусмерила богате креоле на интензивнију експлоатацију земље, омогућену појавом великих земљишних поседа – хасијенди (*hacienda*). Тако се створио нови, сигуран ослонац за јачање моћи олигархије колонијалног друштва. На другој страни света, XVII век је Шпанију увео у друштвено-економску декадентију, финансијску кризу и велика друштвена превирања. То је последично отежало све видове живота у колонијама и утицало на карактер колонијалне власти (недостатак меритократизма, корупција и остало). Од 1524. године „Краљевски и врховни Савет Индија” (*El Real y Supremo Consejo de Indias*), или краће „Савет Индија” (*Consejo de Indias*) усмерава и прати комплетну колонијалну управу у Америци, укључујући односе између Цркве и Свете столице, као и управу над војском. Главни ослонац шпанске колонијалне управе у Новом свету је била централизована и прецизна колонијална администрација.

у Америци као чистокрвни потомци првог таласа шпанских досељеника и освајача.

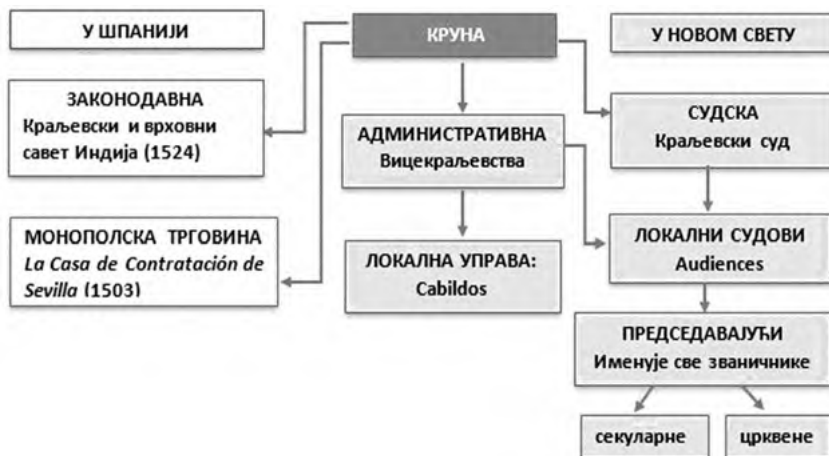
²⁵ *Mestizos*, рођени укрштањем Шпанаца и домороткиња; *mulattos* или местици рођени укрштањем беле (Португалаца) и црне расе; *zambos* или местици рођени укрштањем амер-индијанске и црне расе.

Њен рад је матица контролисала помоћу институције аудијенције (*audiencia*), која је имала судско-казнену и управну функцију. Посебно треба истаћи да су чланови аудијенције били задужени да штите домородачко становништво. Мада су вицекраљеви (*virreyes*) председавали аудијенцијама, оне су могле на основу оптужби грађана да оцењују сваког вицекраља на крају његовог мандата. Шпански краљ је имао право вета на било коју одлуку аудијенције. Вицекраљеви су били највиши представници шпанске власти, који су управљали вицекраљевствима (*virreinos*) као највећим и најважнијим територијално-административним областима (мапа 3). Административно-географска подручја колоније су се повремено мењала. До средине XVI века, Круна је у оквиру своје прекоморске колоније имала два вицекраљевства, а касније, у XVIII веку су основана још три.²⁶

Поред вицекраљевстава значајне су биле мање области, капетаније (*Capitanía*) и веће, генералне капетаније (*Capitanía general*).²⁷ Врховна тела прекоморске управе (*Cabildos*) била су већа овлашћена за надзор и функционисање свих облика градске управе, укључујући прикупљање пореза и такси. За време Карла III Бурбонског (1759-1788.) етничко-расна структура градских већа се значајно променила у корист креола, а на штету шпанских службеника. Оваква структура градских већа је убрзала процес стицања независности колонија. Један од начина административне контроле од стране шпанског краља у колонији, било је именовање инспектора (*visitador*) који је упућиван у контролу свих функционера колонијалне администрације. Може се рећи да је за успостављање система монополистичке трговине у колонији пресудно било оснивање Уговорне канцеларије (*La Casa de Contratación*) у Севиљи, која је основана на основу дозволе из 1503. године, такозване Краљевске листе (*La Real Cédula*) краљице Изабеле I Кастиљске. На тај начин је озакоњена најстарија колонијална институција Круне познатија као Канцеларија за Индије (*Casa India*). Она је организовала и контролисала поморски промет кроз робне и путне листе, док су поморска путовања у Индије била регулисана законима. Временом је припојена Савету Индија. Уговорна канцеларија је постојала до 1790. године.

²⁶ Вицекраљевства и године оснивања: Нова Шпанија (1535), Перу (1542), Нова Гранада (1717), Река Ла Плата (*Virreinato de la Plata*, 1776), Бразил (1763).

²⁷ Генералних капетанија је око 1800. године било четири: Гватемала, Куба, Каракас и Чиле. На пример, *Capitanía general de Guatemala* је обухватала простор целе данашње Централне Америке.

Шема 1. Структура шпанске власти у колонији

Извор: аутор

Мапа 3. Колонијална Латинска Америка 1780.

Извор: Encyclopedia Britannica, Inc. 2009,

<https://www.pinterest.com/pin/506092076851161294/?lp=true> 04/06/2018

Нема сумње да су шпанска и португалска открића с краја XV века значајно утицала на развој океанске пловидбе, првенствено кроз успостављање нових пловидбених и трговачких рута. Та такозвана „трговинска револуција” била је заснована на „Атлантском систему пловидбе” који је био под монополем Шпаније и Португалије, штићен њиховим армадама и контролисан од стране поменуте Уговорне канцеларије. Значајна за успостављање Атлантског система пловидбе била је 1561. година, од када су два пута годишње пловиле флоте трговачких бродова ка Новом свету (мапа 4). Прва флота је кретала у јануару ка *Tierra Firme* (обала данашње Венецуеле), а друга флота у августу ка луци *Vera Cruz* (Нова Шпанија). Овакав начин организације трговине омогућио је јачање локалне трговачке класе у колонијама. Директна трговина са Шпанијом је била забрањена до 1721, када регистровани бродови добијају дозволу да учествују у редовној трговини.²⁸ Ипак, највећу промену у трговину Новог света уноси *Декрет о слободној трговини* Карла III из 1778. године, који је означио крај колонијалне економије.²⁹

Тада долази до потпуног укидања трговинских ограничења између Шпаније и Хиспанске Америке, што су због шпанске ометености ратовима највише искористиле енглеске и англоамеричке компаније. Декрет је донео могућност директне међусобне трговине колонија. У исто време, креоли су по први пут добили дозволу да плове из Америке у шпанске луке. Поред тога, двадесет четири латиноамеричке луке су добиле дозволу да тргују не само са шпанским лукама, већ и међусобно. Један од значајнијих ефеката ове мере је био да су се царине од некада шверцоване робе слиле у касу Круне. Интересантан је податак, да је у изналажењу што ефикаснијег начина да се преноси богатство из Новог света ка Европи, Карло I тражио још 1534. изразу процена о могућности прокопавања канала у регији Панамског земљоуза.

Године 1500. је Бразил, данас највећу земљу Латинске Америке, у име португалске краљевске династије Авиз (*Aviz*) открио Педро Алварес Кабрал. У почетку ова колонија није била економски примамљива за Португалију, јер су велики приходи већ долазили из колонија у Индији и

²⁸ Регистровани бродови су били бродови који су пловили појединачно, мимо годишњег система конвоја, али који су законски могли бити натоварени само од стране чланова Конзулата из Кадиза или трговачког удружења. Furtado, C. (1976). *Economic Development of Latin America: Historical Background and Contemporary Problems*, Cambridge University Press, p. 25.

²⁹ У Шпанској Америци је под Бурбонима нагло порастао значај дуванске индустрије, која је по извозном значају била одмах иза сребра.

Мапа 4. Атлантски систем пловидбе

Извор: <https://www.geografiainfinita.com/2020/05/la-flota-de-indias-la-primera-linia-de-comercio-global/>, приступљено 7.7.2020

Африци. Међутим, забринутост за очување своје америчке територије наводи португалског краља Жоаоа III (*João o Piedoso*) да од 1531. године у Бразил уведе административни систем „приморских капетанија” (*Capitanías del Mar*). Било их је петнаест и њихову контролу је сваке друге године вршио овлашћени капетан (*capitão mór*) из Португалије и кажњавао све који тргују без дозволе. Поред тога, краљ Жоао III је преоријентисао португалске послове из Азије у Бразил и стимулисао његово насељавање. Португалски и сви други колонизатори су уз дозволу капетанија могли да се насељавају, уз услов да припадају Католичкој цркви. Од 1580. године спајањем шпанске и португалске монархије у Иберијску Унију³⁰, Шпанија је преузела управне функције и ојачала дотле прилично једноставну колонијалну администрацију Бразила. Капетаније су се показале као неефикасне. Стога је Круна 1763. Бразил прогласила вице-краљевством, а главни град је из Баије (*Bahia*) премештен у Рио де Жанеиро (*Rio de Janeiro*). За разлику од шпанских колонија, Бразил је током колонијалног периода био релативно стабилан, очуваног идентитета и територије. Осим од 1630. када су Холанђани држали *Pernambuco*, до њиховог пораза од португалске војне алијансе 1654. Тада су се Холанђани пребацили на Карибе, које су са новом технологијом производње шећера трансформисали и начинили новим центром Атлантског трговинског

³⁰ Шпанија и Португалија су чиниле једно краљевство у периоду 1580-1640. године.

система. То им је омогућило доминацију тржиштем шећера крајем XVII и током целог XVIII века. Комплетан економски развој Бразила је дошао кроз пољопривреду: сточарство и развој плантажа шећерне трске, памука, какаоа, дувана, кукуруза, пиринча, кафе, а посебно извоз дрвета „*pau brasil*”.³¹ Златна грозница слична оној која је већ увелико тресла Шпанску Америку, појавила се у Бразилу са открићем злата у Minas Gerais 1690. године. Највећи степен експлоатације рудника се одвијао у периоду између 1690-1765. године, после кога је рударска активност услед ниског технолошког нивоа драстично стагнирала. Дијаманти и смарагди су откривени почетком XVIII века, а у истом веку је забележен рекордни извозни успех са памуком. Јак импулс колонизацији Бразила је дошао управо захваљујући увозу црних робова, којим су повећани капацитети бразилске пољопривреде. Друштвена реалност Новог света је била обележена и бројним унутрашњим побунама које су рефлектовале борбу за власт, моћ, поседе, шире надлежности. Крајем XVIII века шпанска колонијална управа се суочава са првим већим побунама другачије природе, које су дестабилизовале друштвени поредак.³² Стога се Краљевским Декретом формира врста војске, „нова колонијална милиција”, у коју по први пут могу да уђу креоли. Оснивањем ових трупа краљ је желео да превенира евентуалне устанке у колонији, као и спољне претње. У каснијим борбама за независност управо су припадници нове колонијалне милиције, креоли и местици, били база патриотске војске. У склопу Бурбонских реформи³³ модернизације колонија била је и директнија контрола латинскоамеричке Цркве, на чијем удару су се највише нашли Језуити и њихове редукције (*reducciones*³⁴). Свакако да је утицај Цркве током колонијалног периода био изузетно значајан за укупну организацију живота колонија.

---

³¹ Дрво које поседује пурпурни пигмент за текстилну индустрију. По њему је Бразил добио име.

³² Побуна Тупак Амару-а II (Tupak Amaru) 1780. на простору јужног Перуа и Боливије, била је највећа побуна домородачког становништва у историји Латинске Америке; устанак Тупак Катари (Tupak Katari) 1781. у Горњем Перуу; народни устанак *comuneros*-а 1781, у Новој Гранади. Lynch, J. (2012). *New Worlds: a religious history of Latin America*, New Haven & London: Yale University Press, p. 106.

³³ Нове административне и економско-политичке мере, такозване „Бурбонске реформе” из XVIII века, биле су покушај очувања шпанског утицаја у Европи и јачања њеног утицаја у Новом свету.

³⁴ lat. *reducere*: довести, сместити; Језуити су оснивали редукције (резервате), специфично организована, стална насеља домородачког становништва.

Као пресудан историјски период Латинске Америке се узима XVII век, јер су тада створене форме трајније привредне организације, друштвеног поретка и у крајњем, нове цивилизације овог региона. У исто време се акумулирало незадовољство у колонијама као латентна припрема за сепаратизам. Снажан привредни развој колоније крајем XVIII века увећава њен антиколонијални и сецесионистички сентимент.

II.2. Економски и друштвени развој у XIX веку

Еволуција друштвеног и економског система Латинске Америке се интензивирала у XIX веку, кога су обележили крах иберијског колонијализма и процес стицања независности будућих држава. Деколонијација је била сложен процес урушавања система шпанске колонијалне управе. У потрази за директним узроцима кризе и пропасти иберијског колонијализма у Новом свету, издваја се борба за власт између креола и полуострвљана. Инкорпорирање енкомијенди у феудални поредак је створило класу креола земљопоседника који крајем XVIII века прерастају у олигархијски слој, све више независан од метрополе. Та трансформација је знатно ослабила колонијалну власт. Што се тиче маргинализованих друштвених слојева, посебно је био тежак положај аутохтоног становништва, што објашњава побуне против изабљивања које су се десиле у XVIII веку. С друге стране, стајали су креоли са својим интересима и амбицијом да преотму власт од Шпанаца из метрополе. Мада су креоли били карика преко које се богатство одливало ка Круни, ипак колонијална власт није допуштала да они ступају у јавне службе. На тај начин је фрустрација креола расла а лојалност круни опадала. Из те клице су конфликти израсли у ратове за независност и политичко осамостаљење колонија.

Аутори Ванден и Превост сматрају да је озлојеђеност креола последицама које су по њихову моћ и статус имале Бурбонске реформе, више него било шта друго, подстакла покрете за независност колонија на почетку XIX века.³⁵ За разлику од опрезних креола, претходно поменути прве устанке на простору Шпанске Америке су дизали неискусни и политички наивни лидери. Своју шансу су креоли дочекали у моменту када је Наполеон напао Шпанију. Тада они као лидери доспевају у средиште историјског процеса стицања независности Латинске

---

³⁵ Vanden, H. E. & Prevost, G. (2015). *Politics of Latin America: The Power Game*, New York: Oxford University Press, p. 43.

Америке. Најпре, као његови идејни покретачи Франсиско де Миранда (*Francisco de Miranda*), Антонио Нарињо (*Antonio Nariño*), Мигел Хидалго и Костиља (*Miguel Hidalgo y Costilla*³⁶); а затим, као најзначајнији актери Симон Боливар (*Simón Bolívar*), Антонио Хосе де Сукре (*Antonio José de Sucre*), Хосе Марти (*José Martí*), Хосе де Сан Мартин (*José de San Martín*), Мануел Белграно (*Manuel Belgrano*), Хосе Марија Морелос (*José María Morelos*) и други. Општи смер Покрета за независност Шпанске Америке се дефинисао између 1810–1814. године. Међународна ситуација је погодовала жељи иберијских колонија да се отцепе од својих метропола. Године 1776. је дошло до ослобађања северноамеричких колонија од Енглеске, а 1789. и до успеха Француске буржаске револуције. Револуција је либералним идејама инспирисала малобројну, али угледну буржоаску интелигенцију у колонијама, која постаје идеалан резонатор за те идеје већ самим чином потпадања обе иберијске метрополе под власт Француске. Од тог момента те идеје се шире у сваку пору Латинске Америке, тако да и након освајања независности настављају да усмеравају њен даљи укупни друштвени живот. Под истим историјским околностима избио је устанак на Хаитију 1791. године, предвођен ослобођеним црним робом, Тусен л'Увертуром (*Toussaint L'Ouverture*). Овај устанак против колонијалне матице је био успешан, мада је у њему учествовало само „обојено” становништво.

Наполеоново заузимање Лисабона (1807.) и Мадрида (1808.) наговестило је крах иберијског колонијализма, што је додатно подстакло Покрет за независност колонија. Поред тога, крајем XVIII века је већ било евидентно да колонијална власт и њене институције западају у дубоку кризу. Томе треба додати и губљење превласти шпанске армаде на мору. Сматра се да су локалне иницијативе кроз отворена градска већа и народне хунте помогле дефинисању општег смера Покрета за независност шпанске Америке, који се коначно обликовао око 1814. године. Први либерални устав који је под Наполеоном установљен за Шпанију – *Устав из Кагиза*,³⁷ омогућио је да 1812. Краљевски и врховни савет

³⁶ Хидалго је, на пример, био мексички свештеник. У сеоцету Долорес (*Dolores*) је 1810. подигао народни устанак против шпанске власти, познат као „крик из Долореса” (*grito de Dolores*). Борбене снаге, око 50 000 људи, је окупио из редова обесправљених местика и домородачког становништва. Поражени су 1811. код Гвадалахаре (*Guadalajara*).

³⁷ *Устав из Кагиза* је захваљујући утицају либерала усвојен 1812, током сазива шпанског Парламента (*Les Cortes de Cádiz*) 1810-1813. уз присутне делегате из колонија. Био је први шпански устав у који је унет појам национални

Индија буде укинут после скоро три века континуираног постојања. У то време Нови свет јасно препознаје своју визију независности. Новим Уставом је дат ауторитет Парламенту, смањена је улога краља, а цензура и Инквизиција су укинуте.³⁸ Краљ је по повратку на престо 1814, укинуо либерални Устав из Кадиса и ревитализовао Савет Индија, са циљем да кроз његов рад сачува уздрману шпанску позицију у колонији. Са повратком Фердинанда VII на престо створио се привид да су устанци против шпанске колонијалне власти у Новом свету угушени. Напротив, они су тек почињали. Савет Индија престаје да постоји 1834. године. Било је то време када Шпанија остаје без скоро свих својих колонија, а португалска династија Браганса (*Bragança*) осигурава власт у оба краљевства, Португалији и Бразилу, који је у XIX веку за разлику од Хиспанске Америке био колонија развијенија од своје матице.

Претходно поменути Наполеонов ратни поход на Иберију 1807. је био одлучујући моменат за бекство у Бразил принца регента и комплетног португалског двора. На том путу су имали пратњу и заштиту Енглеске краљевске морнарице. Жоао VI (*Dom João VI*) убрзо Декретом отвара бразилске луке за слободну трговину и на тај начин је укинут дотадашњи португалски комерцијални монопол. Од ове одлуке су највише профитирали Енглези. Билатерални споразум из 1810. године им додељује гаранције на петнаест година привилегованог односа са Бразилом, те је роба увезена из Енглеске била са тарифама нижим чак и од португалских. Свеже дотакнута независност дала је подстицај унапређењу науке, образовања, културе, штампе; уводи се бразилска монета, оснива банка, што све јача слику независности. Са војним поразом Наполеона 1814. креолска елита не види потребу да португалски краљ и даље остане у Бразилу. У исто време, либерали у португалској скупштини траже да се он врати у Лисабон да би се наставило тамо где се стало са експлоатацијом бразилског богатства. На крају, Бразил је постао краљевство са истим статусом као Португалија.

суверенитет. Шпанска Круна због својих економско-политичких интереса није допустила да у Парламенту буду пропорционално заступљени делегати из колоније. Та неједнакост у Парламенту је разочарала креоле и знатно ослабила њихову до тада јаку веру у могуће јединство Шпаније и Хиспанске Америке.

³⁸ Краљ је имао потпуну контролу над Инквизицијом (1480-1820.) и именовao је инквизиторе. Прокламована улога инквизиције у Новом свету и у Шпанији била је иста, да сачува чистоћу Хришћанства. Аутохтоно становништво је званично углавном било изузето од инквизицијских судова у Новом свету уз обраложење да су прекратко хришћани.

Економску независност од Португалије колонија постиже 1818. године, а 1822. принц регент Педро I проглашава политичку независност Бразила коју признаје и Лисабон.³⁹ Принца је подржавала бразилска земљопоседничка елита. Плантаже шећера су зависиле од робовске радне снаге, а монархија је одговарајући на те потребе трговину робовима одобравала. Уставом из 1824. је враћено ропство, док је положај најмоћнијих земљопоседника кафе и шећера остао повлашћен. На тај начин је у XIX веку Бразил уведен у највеће светске извознике кафе. Важно је поменути да је за време Дом Педра II (крунисаног 1841. године) Бразилом владала функционална, парламентарна монархија. Он је развијао образовање, културу, науку и био противник ропства. Дом Педро је поштовао римокатолицизам као званичну државну религију. С друге стране, као веома либералан владар давао је простора протестантизму и масонском покрету у Бразилу, што му је званична Црква замерала. Бразил на путу ка својој независности није имао велике жртве и социјалне потресе као Шпанска Америка, нити је било услова да се створи јака војна каста.

Покрет за независност колонија Шпанске Америке је био обележен великим оружаном сукобима и појавом харизматичних вођа попут Симона Боливар (Simón Bolívar, 1783-1830.). Он 1813. објављује Рат за независност од Шпанаца до „последње капи крви”. У низу војних победа освојио је неколико градова, међу којима и Каракас. Политички циљеви монархиста и републиканаца су се приближили у тренутку када шпанска војска долази да интервенише у колонијама. Негде у исто време, 1815. године, водеће европске монархије антилибералне оријентације су формирале „Свету Алијансу” у Паризу. Енглеска је била против интервенције овог савеза, чиме је онемогућила Шпанију да се врати у своје бивше колоније у Новом свету након Наполеоновог пораза. У исто време Боливар долази на Јамајку тражећи подршку патриотским снагама. У свом чувеном Писму са Јамајке (*Carta de Jamaica*) из 1815. године, он износи циљеве рата, разлоге неопходне европске подршке и своја очекивања у вези новонасталих република. У Писму он такође износи визију пројекта регионалног јединства из кога се касније развила доктрина *боливаризма*, која преко *хиспаноамериканизма*

---

³⁹ Бразил званично признање независности добија тек после пораза лојалиста од локалних бораца за независност у бици код Баије (*Bahia*) 1823. године. За Бразил се везује једини пример у историји монархија да се метропола сели у колонију из које се потом управља империјом.

прогресивно еволуира кроз XIX век све до *латиноамериканизма*. Предајом тврђаве Каљао (*Callao*) 1826. године, колонијална војска коначно напушта Шпанску Америку. Те исте године, одржана је скупштина представника свих ослобођених земаља од шпанске и португалске власти, касније названа „Панамски континентални конгрес уједињења”, током кога је Боливар пласирао своју идеју хиспаноамеричке конфедерације. Имајући у виду интересне мотиве европских држава (Енглеске и Холандије) и САД-а, он је био против њиховог покровитељства за Конгрес. Мада је Конгрес прихватио *Ојшћи ујовор о унији и конфедерацији* он није ратификован од свих земаља, те идеја конфедерације није остварена. С друге стране, Панамски конгрес је Вашингтону послао важан сигнал о разједињености латинскоамеричких држава. Концепт *панамериканизма* нашао је плодно тло у тим условима.⁴⁰ Развоју те доктрине су погодовале велике међусобне разлике и ривалства између латинскоамеричких земаља у Рату за независност, кога су у завршном периоду обележили борба креола за власт и наглашени локализам.

Прва латинскоамеричка независна држава је био Хаити од 1804. године. Следиле су га: 1811. Венецуела, Парагвај и Еквадор; 1816. Аргентина; 1818. Чиле; 1819. Колумбија; 1821. Мексико, Перу, Доминиканска Република – на кратко; 1821. Централноамеричка Федерација (која се 1839. поцепала на Ел Салвадор, Хондурас, Гватемалу, Костарику и Никарагву); 1822. Бразил; 1825. Боливија; 1828. Уругвај; 1844. Доминиканска република – трајно; 1898. Куба; 1903. Панама (која је настала одвајањем од Колумбије). Подручје Централне Америке (Никарагва, Хондурас, Гватемала, Ел Салвадор, Костарика) је 1822. године прогласило своје припајање ројалистичком Мексику. Годину касније, ове државе се трансформишу у независне *Уједињене провинције Централне Америке*. У републикама су њихови лидери проглашавали економску независност, али у свом неискству нису антиципирани све замке светског тржишта. Јавни дуг је

⁴⁰ *Панамериканизам* је у својој боливаријанској фази био оријентисан на стварање хиспано-америчке конфедерације. На тим темељима су касније створене многе институције које су довеле до настанка Интерамеричког система у оквиру Западне хемисфере. Овај систем се даље развијао кроз међународне америчке конференције (прва је била 1889-1890) са циљем да се дефинишу регионалне институције, које су биле претеча данашњег регионализма на том простору. Према: Levi, R. (1995). *Panamericanizam – od ideje do realizacije* (Latinska Amerika i savremeni svet), Beograd: IMPP i Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista, str. 209-225.; Pajović, S. S. (2006), *Latinskoamerički regionalizam u XIX i XX veku*, Beograd: Megatrend, str. 96-97.

убрзо постао проблем већине влада нових република Шпанске Америке. Средства су у периоду ратова позајмљивана, јер су националне касе биле испражњене. Главни финансијер је била Енглеска, а њени банкарри су зајмовима подржавали режиме. Део инвестираног страног капитала је одлазио у пољопривреду под окриљем извозно-увозног модела економског развоја Латинске Америке. Зајмови су донели финансијске окове Мексику, Аргентини, Перуу, Чилеу, али и другима. Енглески трговци који стижу у Латинску Америку преузимају област увоза добара и услуга а касније превоза, осигурања и финансија. У исто време, домаћи производи постају инфериорни у односу на европске на чијој страни су технологија и економија обима.

Земља и даље остаје у рукама традиционалних креолских фамилија. Први период латинскоамеричке политичке независности је примарно обележило јачање латифундизма. Крајем XIX века латифундије постају доминантни облик поседовања земље, који задржава стари модел њене екстремне концентрације у рукама малог броја људи.⁴¹ Индустрија је била у сенци пољопривреде, а традиционалне трговачке породице су такође углавном задржале своје раније позиције. У сваком случају, процес стицања независности у Хиспаноамерици је био револуционарни процес у коме је побеђен феудализам са остацима робовласничког система, укинута је друштво засновано на кастама (класични феудални друштвени поредак); прокламован је републиканизам инспирисан Уставом из Кадиза; маргинализација становника бројних независних република се формално укида. Што се тиче религије, признавање нових република од стране Свете столице није ишло глатко и без неспоразума. С друге стране, споразуми између Ватикана и лидера независности омогућили су католицизму да постане званична државна религија.⁴²

---

⁴¹ У кратком периоду по стицању независности пољопривреда региона је бележила позитивне резултате. Још увек су опстајали већ поменути облици индигених заједница *ayllu* и *calpulli*, који су успевали да створе вишак производа за тржиште. У Боливији су законом из 1866. *ayllu* укинута, домородачком становништву је обећано да ће постати власници земље. Међутим, она је прешла у руке шпекуланата.

За опширнију информацију о карактеристичним формама аграрне структуре Латинске Америке у XIX веку: Furtado, C. (1976). *Economic Development of Latin America: Historical Background and Contemporary Problems*, Cambridge University Press, p. 68-80.

⁴² Vanden, H. E. & Prevost, G. (2015). *Politics of Latin America: The Power Game*, New York: Oxford University Press, p. 74.

Већ поменуто драстичано смањење броја аутохтоног становништва које је радило у рудницима Шпанске Америке је био један од водећих узрока кризе рударства у XVII веку. До његовог опоравка долази у XVIII веку, првенствено због улагања Круне у нове технологије и налазишта. Крајем XIX века владе су решење за проблеме у рударству нашле у давању бројних концесија за експлоатацију рудника. Најпре европским, а крајем века и англоамеричким компанијама. На тај начин су стизале нове технологије у запуштене руднике. Оне су омогућиле да Мексико крајем XIX века постане највећи произвођач сребра и други произвођач бакра у свету. Друга страна сребрног новчића показала се 1884. са доношењем Закона о рудницима, који је давао право власнику земље да истовремено може да буде и власник руде пронађене на њој.⁴³ До 1910, када је отпочела Мексичка револуција, тек сваки четврти рудник је био у мексичком власништву.

In summa, у првим декадама након стицања независности друштвено-економске последице по становништво су се разликовале у зависности од њихове претходне припадности кастинској групи. Креоли земљопоседници (*hacendados*) су били незаинтересовани за политику и усмерени на укрупњавање поседа све до друге половине XIX века. Са растом ауторитета влада, преусмеравају се на политику и потчињавају извршну власт својим интересима. Тако је коначно учвршћена доминација латинскоамеричке олигархије у правом смислу те речи. Местици су се преко војних каријера претапали у средњи стаљаж, а војна вештина је постала начин класне мобилности навише.⁴⁴ Домородачко становништво је после ратова за независност материјално и социјално назадовало. Црни робови су ослобођени крајем 1850-их у Шпанској Америци (изузетак су Куба и Порторико), а у Бразилу 1888. године. У то време регион у целини није имао одговор на нерешен проблем социјалне и културне интеграције. У периоду независности латиноамеричка социо-економска структура подразумева малобројну елиту на врху, нешто бројнији средњи слој и 80-90 % становништва на дну.

Под наведеним привредно-развојним околностима, средином XIX века издиференцирала су се три типа извозно оријентисаних економија

⁴³ У време владавине генерала Порфирија Дијаза (*Porfirio Diaz*) 1876 -1911. године.

⁴⁴ Године 1800. од укупног броја војника Шпанске Америке, 80% је било рођених у Америци. Vanden, H. E. & Prevost, G. (2015). *Politics of Latin America: The Power Game*, New York: Oxford University Press, p.43.

примарних производа: 1) економије пољопривредних производа *умереног климата*, у које спадају Аргентина, Уругвај и делови Бразила и Чилеа; 2) економије пољопривредних производа *прејужно тropsког климата*, које обухватају Бразил, Колумбију, Централну Америку, Карибе, Еквадор, као и веће делове Мексика и Венецуеле. Уз традиционалне производе колонијалне економије (шећер и дуван), средином XIX века нагло расте у свету тражња за новим производима (кафа и какао). На пример, на регион Сао Паола је крајем XIX века отпадало две трећине светске производње кафе; 3) економије *руда и минерала* су биле заступљене у Мексику, Перуу, Чилеу и донекле у Боливији. Богата рудна налазишта минерала (бакар, олово, цинк, нитрати и други) су пробудила интерес страног капитала да улаже у технологију и железнички транспорт. С друге стране, у циљу заштите својих улагања страни инвеститори су појачали, а временом и потпуно преузели контролу над овим сектором, који је на тај начин постао аутономна економија унутар економија националних привреда.⁴⁵

Крајем 1870-их и почетком 1880-их година, извоз сировина и традиционалних пољопривредних производа (жито, месо, кафа, вуна, гуано, шалитра и шећерна трска) у Европу и САД, изазива нагли економски развој Латинске Америке. Њене земље су највише увозиле индустријске производе из Европе (машине, текстил, луксузну робу и друго). Цене латинскоамеричких извозних добара на светском тржишту су биле нестабилне, док су цене увозних добара биле релативно стабилне. Овај асиметрични модел размене је, с једне стране, повећавао нестабилност латинскоамеричке економије, а с друге, поспешивао економску зависност Латинске Америке од тадашњих индустријских сила. У крајњем, водио је преласку деколонизације, као процеса опште модернизације њених земаља, у неокolonизацију вођену хегемонистичким тежњама Велике Британије, Француске, Немачке и нешто касније САД-а. У исто време, већина земаља региона нису имале ни јасну стратегију економског развоја, нити стабилне политичке структуре.

---

⁴⁵ Pajović, S. S. (2006). *Latinskoamerički regionalizam u XIX i XX veku*, Beograd: Megatrend Univerzitet, стр. 84-88; Furtado, C. (1976). *Economic Development of Latin America: Historical Background and Contemporary Problems*, Cambridge University Press, pp. 47-51.

II.3. Економски и друштвени развој у првој половини XX века

Латинска Америка у XX веку функционише у оквиру међународне заједнице као политички независна регија. Њене државе су по стицању политичке независности постале формално буржоаске републике. У функционисању друштвеног живота одигравају се економске, социјалне и политичке промене, без обзира што су се и даље могли приметити остаци феудализма у руралним подручјима, или неразвијеног капитализма у земљама нижег степена економског развоја. Виктор Балмер-Томас економски развој од стицања независности метафорично описује као *'иричу неисцупњених обећања'*.⁴⁶

Прва фаза модерног латинскоамеричког развоја обухвата период 1870-1914. године. Либерализам је промовисао *извозно-увозни модел* економског развоја, као базу развојне политике латинскоамеричких држава. Модел је био заснован на производњи једног или малог броја производа (сировина и прехранбених производа) који су намењени светском тржишту. Било је очигледно да је примена оваквог модела економског развоја поспешила динамику трговине и саобраћаја у односу на остале секторе привреде, што је изазвало масовне миграције из села у градове и кориговало демографски дисбаланс. Брзи развој градова донео је успон културе и образовања. Кроз ову компоненту социјалне модернизације, примењени модел економског развоја је утицао на друштвену трансформацију земаља региона. Доминантни извозни производи у периоду 1878-1938. су били: Чиле – бакар и нитрати; Венецуела – сировина нафта; Мексико – сребро, кафа и сировина нафта; Бразил – кафа, шећер, каучук и памук; Колумбија, Хаити, Салвадор – кафа; Куба – шећер и дуван; Боливија – калај; Аргентина – жито и месо; Уругвај – месо; Перу – шећер, сребро, памук и сировина нафта.⁴⁷

Дошло је до значајног процеса модернизације саобраћајне инфраструктуре. С друге стране, убрзани темпо развоја градова је узроковао да је пољопривреда тешко успевала да адекватно подмири тражњу домаћег тржишта. Узроци су лежали у екстензивној обради земље и

---

⁴⁶ Bulmer-Thomas, V. (2003). *The Economic History of Latin America Since Independence*, Cambridge University Press, pp.392-410.

⁴⁷ Према Blattman, C., Hwang, J. and Williamson, J.G., *The Terms of Trade and Economic Growth in the Periphery 1870-1938* (Sep. 2003), Appendix 2, Преузето 28.05.2019 са <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.195.255&rep=rep1&type=pdf>

махом неефикасној индустрији, коју је страна конкуренција једноставно прегазила. Сировине и пољопривредни производи из Латинске Америке су током Првог светског рата били веома тражени на тржиштима зарађених држава, што је убрзало акумулацију капитала и изазвало раст латинскоамеричке куповне моћи. Та куповна моћ долази у несклад са могућностима већине њених снабдевача, у то време фокусираних на потребе ратне индустрије. На тај начин је створен први подстицај сопственој индустријализацији. Док је Велика депресија 1929-1933. године, превасходно због повлачења и прекида дотока страног капитала, довела до поремећаја у финансијском сектору латинскоамеричког региона. Такође, на светском тржишту је забележен огроман пад извоза латинскоамеричких сировина. Може се закључити, да су дешавања изван региона утицала на трансформацију дотадашњег извозно-увозног развојног модела у нови модел (*desarrollismo*) и примену стратегије „убрзане индустријализације у циљу супституције увоза“ (*import-substitution industrialization* – ISI). То је тадашњим економски најразвијенијим земљама (Аргентина, Бразил и Мексико) омогућило развој и проширење капацитета домаћих тржишта. Модел ширу примену у Латинској Америци доживљава након Велике депресије, односно уочи, током и после Другог светског рата. Примена овог развојног модела је имала за свој дугорочни циљ економску независност региона.

Доминација британског капитала који је средином XIX века продро у Латинску Америку трајала је скоро до средине XX века. Инвестиције су претежно биле усмерене на секторе рударства, пољопривреде и саобраћаја. У прве две деценије XX века долази до економског раста, али расте и спољни дуг латинскоамеричких држава. Са појавом економске кризе из 1929. прекинути су приливи страног капитала у Латинску Америку. Тада су, на пример, недовољно развијене централноамеричке државе морале да гарантују отплату камата привременим препуштањем САД-у контроле царина или железничког саобраћаја на својим територијама. Приближно у то време, у Латинској Америци се одиграва завршни чин смене доминације енглеских са САД економским интересима. Европска економија се у односу на америчку спорије опорављала од последица Првог светског рата и Велике економске кризе. Тржиште САД-а је спремније упијало огромне количине производње сировина и то је био први начин на који је њихов капитал улазио у Латинску Америку. Поред тога, за нарастање њиховог утицаја у овом региону веома значајно је било отварање интер-океанског Панамског канала 1914. године. Панамски

1934-1938	примарне	%	секундарне	%	прве две %
Бразил	кафа	68%	памук	24%	92%
Чиле	бакар	62%	нитрати	38%	100%
Колумбија	кафа	74%	нафта	26%	100%
Куба	шећер	87%	дуван	13%	100%
Мексико	сребро	31%	нафта	31%	62%
Перу	нафта	40%	памук	27%	67%

Табела 1. Извозна концентрација главних сировина пре Другог светског рата
(% од укупног извоза)

Извор: аутор, прерађено према Blattman, C., Hwang, J. and Williamson, J.G. (2003), *The Terms of Trade and Economic Growth in the Periphery 1870-1938*.

канал је постао симбол изједначавања значаја Пацифика и Атлантика, што је носило са собом и велику геополитичку промену. Период од почетка Првог светског рата је период када се дефинише САД војни, економско-финансијски, друштвени и културни интервенционизам. Међу мотивима за такву политику издвајају се безбедносни интереси (који су најпре значили елиминисање утицаја моћних европских држава из региона), ширење тржишта, ширење сировинске базе и слични.

Коначно и покретање поменуте иницијативе за стварање јединственог интерамеричког система у оквиру Западне хемисфере, у првом плану је имало управо ове исте мотиве. Сектори од стратешког интереса за САД капитал у Латинској Америци били су рударство и прерађивачка индустрија, саобраћајна инфраструктура (железнице) и пољопривреда. Америчка мултинационална Уједињена компанија воћа (*The United Fruit Company*) је добар пример како је овај стратешки интерес потпуно променио структуру аграрне производње у Централној Америци и Карибима (мапа 5). С друге стране, особина рударства да тражи изразито висок ниво капиталних инпута поговодала је амбицији САД-а да прошири свој утицај на сфере финансијског сектора и банкарства у Латинској Америци. Крај Првог светског рата је најавио почетак америчке хегемоније у оквиру Западне хемисфере испољавањем разних облика интервенционизма најчешће у области Кариба, Централне Америке и Мексика.

Зависност од тржишта „северног суседа” додатно је порасла током Другог светског рата због окупације Европе. Ипак, у економској историји Латинске Америке периоди оба светска рата су били експанзионни циклуси, с обзиром на стратешки значај сировина из овог региона и директну економско-трговинску међуповезаност у оквирима Западне

Мапа 5. Монополи „United Fruit Company” у Централној Америци и на Карибима

Извор: <https://www.pinterest.com/pin/575475658611232889>; 22/05/2019

хемисфере. Може се закључити да су ови ратови економски и политички ослабили Европу и да је та околност олакшала САД-у да заузме доминантну позицију у Латинској Америци. Коначно, Конференција из Бретон-Вудса⁴⁸ 1944. године, наговестила је завршетак ере доминације британског капитала и *de facto* отворила врата америчком капиталу и компанијама за несметан улазак у Латинску Америку.

Политички развој Латинске Америке у XX веку је био наглашено нестабилан, уз честе смене диктаторских и демократских режима. Познато је да су након стицања независности политичке институције младих држава биле нестабилне, што је отварало простор да се војска појави као политички фактор са специфичним значајем. У оба модела организовања друштва, олигархијске демократије и диктатуре, војска је имала огроман утицај, што потврђује и њено дуго присуство у политичкој историји региона. Латинскоамеричка војска је имала пионирску улогу у

⁴⁸ На Монетарној и финансијској конференцији UN у Бретон-Вудсу, уз учешће 44 земље, донета је одлука о оснивању Међународног монетарног фонда (IMF) и Међународне банке за обнову и развој (IBRD) – једне од пет конститутивних институција Групе Светске банке. Занимљиво је поменути да је Џон Мејнард Кејнс, шеф британске делегације у Бретон Вудсу, сугерисао да седиште IBRD и IMF не буде у Вашингтону. Желео је да делимично неутралише утицај америчке владе на ове институције. Опширније: Jovanović-Gavrilović, P. (1988). *Međunarodno poslovno finansiranje*, Beograd: Savremena administracija, str. 203-210.

истраживању непроходних и непознатих простора региона које је најпре интегрисала у националну територију једне државе, а потом и оспособила за покретање важних привредних сектора. Војска је израдила бројне географске карте, али и инфраструктуру, здравствене установе и друго. Поред тога, важна чињеница је да је латинскоамеричка војска штитила Цркву и хришћанске вредности. У свом чланку „*Политички утицај латинскоамеричке војске*” Дирк Круијт прати преплитање и смењивање двојне улоге (унутрашња и спољна безбедност) и двојног пута (војни професионализам и политичка активност) латинскоамеричке војске као „политичке армије”. Овај назив војске је произашао из чињенице да је Латинска Америка „континент политичких војника и војних политичара”. Истинска моћ латинскоамеричке војске је била претежно политичка, поготово у задњим деценијама XIX века и између 1930-их и 1950-их година. Професионализација војске је у то доба чак усавршила њену политичку активност.⁴⁹ Латинскоамеричке војске се, поред одбране од спољашњих опасности, усмеравају да могу да обављају читав спектар националних и регионалних секундарних мисија.⁵⁰ Ипак, савремено доба доноси нове изазове за ову војску, где свака нова криза постаје сасвим јединствена и носи све више глобалних ризика.⁵¹

Црква XX века је један од најважнијих ентитета друштвених, културних, еманципаторских, економских и политичких дешавања у региону. Дошло до њеног одвајања од државе, а време је отупело оштрицу фанатичног антиклерикализма. Почетком XX века били су успостављени дипломатски односи између Свете столице и свих латинскоамеричких

⁴⁹ Kruijt, D., *The Political Influence of the Latin American Military*, Working Paper No. 30 | October 2017, Amsterdam, Centro de Estudios y Documentación Latinoamericanos (CEDLA)

⁵⁰ Sethi, M., *Changing Role of Military in Latin America: Some Approaches and Interpretations*, стр 6, преузето 18.04. 2019. ca: <https://www.idsa-india.org/an-jan-11.html>

⁵¹ Вест коју су светски медији објавили 01. маја 2019. је да се у Венецуели догодио покушај државног удара. Како званични председник Венецуеле Николас Мадуро (подржан од Русије, Кине, Индије, Ирана, Турске, Мексика, Уругваја и других) тако и самопроглашени опозициони председник Хуан Гваидо (подржан од САД, Канаде, већине држава ЕУ, Бразила, Аргентине, Колумбије, Чилеа, Перуа, Парагваја, Костарике, Гватемале и ОАЕ – Организације Америчких Држава) су, према писању *Deutsche Welle*, тврдили да је војска уз њих. То наводи на закључак да ће подршка војске и у случају венецуеланске кризе бити пресудна. *Deutsche Welle*, *Haos u Venecueli: Na čijoj strani je vojska?*, преузето 01.05.2019. ca <https://www.dw.com/bs/haos-u-venecueli-na-%C4%8Dijoj-strani-je-vojska/a-48560503>

држава, а током прве половине истог века се компромис између Цркве и изразито антиклерикалних либерала почео назирати.

Прве три деценије XX века протичале су у привидној политичкој стабилности младих латинскоамеричких држава. У такву регионалну матрицу једино се није уклапао Мексико, у коме се 1910-1917. одвија прва социјална револуција XX века. *Мексичка револуција* је била комплексан, широк социјални покрет усмерен на рушење диктатуре Порфирија Дијаса, као и владајућег слоја земљопоседничке и банкарске елите коју је он штитио.⁵² Таква политика је изазвала опште незадовољство народа и захтеве за променом архаичне друштвене структуре на селу. У Мексику је 1900. године откривена нафта и то је догађај који треба нагласити, јер је у многоме утицао на његове будуће политичке и економске односе са САД-ом, као и на сам ток Мексичке револуције. Џон Скириус (*John Skirius*) даје мноштво података који поткрепљују тврдњу да је у време Револуције у Мексику вођен скривени рат између интереса европског и америчког крупног капитала (углавном нафтних компанија и превласти над железницом Мексика).⁵³ Та поларизација интереса је у значајној мери утицала на дестабилизацију мексичких влада. Упркос таквим економско-политичким приликама, мексички Устав из 1917. године је био први устав у свету који је озаконио социјална права. Поред тога, он је сасвим деполитизовао војску уз њен нови задатак – да помаже народу у социјалним активностима. Неке од њих су борба против гајења и продаје дроге, описмењавање аутохтоног становништва, изградња школа и путева по селима, вакцинација, пошумљавања голети и слично. С друге стране, по одредби 27. Устава, Цркви је било забрањено да наслеђује, поседује или управља земљиштем или другим некретнинама, а све што је до тада поседовала (укључујући болнице, образовне институције, прихватилишта за сиротињу) национализовано је.⁵⁴

⁵² Порфирио Дијас (*Porfirio Diaz*) је био припадник домородачке популације Мексика, Запотек. Његова владавина, такозвани „*Porfiriato*” (1876-1880; 1884-1911) је била потпуно у функцији интереса привилегованих слојева мексичког друштва и страног капитала. Дијаса су поред земљопоседничке олигархије, подржавали војска, свештенство, а нарочито страни инвеститори којима су обилато дељене концесије и послови јавних радова. Новцем од тих уступака се штитио постојећи режим.

⁵³ Skirius, J. (2003). Railroad, Oil and Other Foreign Interests in the Mexican Revolution, 1911–1914. *Journal of Latin American Studies*, 35(1), стр 37-41.

⁵⁴ Buchenau, J. The Mexican Revolution, 1910–1946, Online Publication Date: Sep 2015 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.21, p. 7; Vukušić B. (1995). Samobitnost

Историјски догађаји као што је Мексичка револуција, током које се 1914-1916. водио и грађански рат, утиснули су дубоке ожиљке на ткиву нације. Заједничко сећање на то трагично време током кога је нестало око милион људи, свакако је допринело да је Мексико дуго после Револуције имао најстабилнији политички систем међу свим латинскоамеричким земљама. Додатно, та стабилност је била конкретан резултат који је проистекао из ограничења традиција касикизма, каудилизма, што је довело и до одредбе мексичког Устава о забрани реизбора председника републике. Коначно, може се рећи да је Мексичка револуција имала огроман утицај на будућа регионална политичка кретања, урушавање олигархијске државе, генерално на политичке слободе у Латинској Америци, појаву нових аутохтоних политичких доктрина, реформи универзитета, друштвену еманципацију и друго. Једном речју, она је постала парадигма латинскоамеричких социјалних револуција. Бивши генерал Мексичке револуције, председник Лазаро Карденас (Lázaro Cárdenas, 1934-1940) је у оквиру свеобухватне аграрне реформе прерасподелио беземљашима преко 17.5 милиона ha земље, више него што су то урадили сви његови претходници заједно. Он је 1938. године национализовао индустрију, укључујући нафтоносна поља уз експропријацију имовине *Royal Dutch Shell* и *Standard Oil Co.* Као непосредни повод послужило му је спор радника и компанија око колективног уговора.

У првој половини XX века двопартијски политички систем није пружао простор за решавање социјално-економских проблема. Стога се у том периоду појављују самоникле политичке доктрине, као што су то апризам (APRA) и популизам, обе против олигархијске државе.⁵⁵ У Аргентини се у периоду 1945-1955. испољава један од најзначајнијих популистичких покрета у Латинској Америци – *џеронизам*. Основу покрета чинила је доктрина – *хусџицијализам*, чијим творцем се сматра Хуан Доминго Перон (*Juan Domingo Perón*, председник Аргентине

---

političkog sistema Meksika, Zbornik Latinska Amerika i savremeni svet, Beograd: IM-PP i Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista, 260-261.; Skidmore, T. E., Smith P. H. & Green J. N. (2014). *Modern Latin America*, Oxford University Press, p. 59.

⁵⁵ Аутохтони политички покрет APRA, претходница популизма, појавио се средином 30-их година XX века у Перуу. Његов оснивач и водећи идеолог био је Виктор Раул Аја де ла Торе. Главне доктринарне карактеристике APRA су јединство Индоамерике, интернационализација проблематике зоне Панамског канала, јачање антиимперијалистичке државе, јаке економија и држава (антиимперијалистичка и централизована). Рајовић, S. S. (2006). *Latinskoamerički regionalizam u XIX i XX veku*, Beograd: Megatrend Univerzitet, str. 152-154.

1946–52, 1952–55, 1973–74).⁵⁶ Успеху ове доктрине значајно је допринео политички и хуманитарни рад Перонове харизматичне супруге, Евите Перон (*Eva Maria Duarte de Perón*). Она је приближила политичке циљеве перонизма маргинализованим слојевима аргентинског народа и допринела еманципацији жена у Аргентини.

Коначно, појединачни односи које латинскоамеричке младе републике успостављају са тада најмоћнијим капиталистичким земљама доприносе довршавању процеса фрагментације Латинске Америке. Интереси великих сила су кроз историју раздвајали земље Латинске Америке стварајући вештачке баријере међу њима које су касније биле повод за бројна унутрашња трвења, па чак и оружане сукобе. *Divide et impera!* Такође, ни једна од латинскоамеричких земаља у XX веку није стекла статус развијене. Упркос томе што је већина од њих поседовала обиље природних ресурса и добру сразмеру рада и земљишта.

---

⁵⁶ Доктрина хустицијализма (*Doctrina justicialista*) је Перонова доктрина социјалне правде (*Justicialismo*, шп. праведност), која заговара трећи развојни пут – између комунизма и капитализма. *Хустицијализам* је, према Перону, народна филозофија, једноставна, хуманистичка и дубоко хришћанска.

III. ЕКОНОМСКИ И ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ХХ И ПОЧЕТКОМ ХХІ ВЕКА

Латинска Америка је прошла кроз неколико фаза свог економског и друштвеног развоја током друге половине ХХ и почетком ХХІ века, потврђујући да сваки развојни модел под одређеним историјским околностима постаје порозан. Поред традиционалног осцилирања између демократских и диктаторских режима, историја бележи и два револуционарна модела друштвено-економског развоја (кубански и никарагвански), који су изменили дотадашњу структуру друштва и привреде региона. Такође, многи аутори су посветили велику пажњу изучавању идеолошке условљености економског и друштвеног развоја Латинске Америке у наведеном периоду, с обзиром на чињеницу да је „*desarrollismo*”⁵⁷ модел са идеолошког аспекта био заснован на јачању државе, њених инструмената и ингеренција у оквиру друштвеног и економског развоја, односно, да је тај процес подразумевао изградњу државе благостања. Латинскоамеричке владе су, следећи препоруке СЕРАЛ-а, од раних 1960-их постепено улазиле у бројне интеграционе шеме дизајниране као логичан продужетак ISI стратегије. То је био период када су државе биле усредсређене на економски раст, индустријализацију и економску интеграцију као најважније теме за своје развојне процесе.

Након кризе ISI модела, осмишљеног од стране СЕРАЛ-а и након „изгубљене декаде” осамдесетих година ХХ века, усваја се потпуно нови развојни модел – неолиберални. У оквиру њега почиње *отворени регионализам*, друга фаза латинскоамеричког регионализма, која траје до 1990-их година. Почетком ХХІ века, такозвани пост-неолиберални

⁵⁷ Термин „*el desarrollismo*” води порекло од шпанске речи *el desarrollo* (развој). Тај термин је искоришћен од стране авангардних СЕРАЛ-ових економиста да осмисле модел који је обухватао убрзану индустријализацију ради супституције увоза (ISI), као и процес регионалне економске интеграције.

регионализам свој фокус помера са економских на политичке циљеве и улогу социјалне политике у развоју.

Актуелна дешавања из прве две деценије XXI века на сцени Латинске Америке, потврдила су комплексност унутрашњих и спољних утицаја на овај простор Маркесовог „магичног реализма”. У овом простору економске, политичке и социјалне факторе развоја и даље у великој мери формирају историјско наслеђе и асиметрични односи центар-периферија у свету. Стога је стварност турбулентна и конфликтна, а сиромаштво сенка живота већине његовог становништва, упркос богатом културном наслеђу и изобиљу природних ресурса. На значај холистичког приступа економском и друштвеном развоју указује папа Фрања: „Достојанство сваке људске особе и оштрије добро њиховања су која би морала бити окосница целокупне економске политике. Какокад их се, међутим, посматра као неке споредне додације који служе томе да уопште не политички дискурс коме недостигају перспектива и план за истински целински развој. (EG, § 203:160)

III.1. *Desarrollismo* модел привредног развоја

Два светска рата и Светска економска криза 1929-1933. године су услед периферног карактера латинскоамеричке привреде и њене оријентисаности на извоз, практично покидали цео систем веза који је овај регион спајао са светским тржиштем и снажним привредним центрима. Од тада Латинска Америка почиње да прати логику независног привредног развоја. Нову развојну матрицу у оквиру *desarrollismo* модела, карактерисали су усмереност ка индустријализацији, знатно већа улога државе и оријентација на домаће тржиште. Супротно од препорука IMF-а у корист економских политика окренутих „према споља”, CEPAL је препоручивао политике окренуте „према унутра”. За земље са већ изграђеном солидном индустријском базом (Аргентина, Бразил, Чиле, Колумбија, Мексико и Уругвај), унутрашњи модел развоја (шп. *hacia adentro*) је био прихватљивији, јер је нудио већу отпорност на спољне шокове. Поред тога, тај модел је већ испољио способност да поспешу брзи раст производње и запослености у индустријском сектору.

Водећи постулат теорије структурне економске зависности (*teoria de la dependencia*) аргентинског економисте Раула Пребиша (*Raúl Prebisch*) се објашњава наслеђем колонијалне прошлости Латинске Америке. По том постулату се светска економија сагледава као интеракција центра

(индустријализоване државе) са периферијом (неразвијене државе).⁵⁸ Крајем 1940-их, Пребиш формира стручни тим *структуралиста* под окриљем CEPAL-а. Тим израђује бројне студије у којима су доминирале теме погоршаних услова размене, као и неопходност примене *увозно сујстићуисане индустријализације*. Из економске школе „латинскоамеричког структурализма” (*structuralismo latinoamericano*) поникли су основни принципи теорије зависности, у чијем фокусу се нашао нови термин – развој (*desarrollo*). Главни разлози CEPAL-овог осмишљавања „*desarrollismo*” модела по коме се развија латинскоамеричка економија 1950-их–1970-их су: *прво*, да буде одбрамбена стратегија, јер је ослоњен на формирање проширеног латинскоамеричког тржишта које ће функционисати путем субрегионалних и регионалних облика интеграција; *друго*, да се убрза индустријска производња за потребе домаћег тржишта (ен. *import substitution industrialization* – ISI), а да процес економске интеграције буде додатна алатка која ће обезбедити тржиште за те нове производе.

III.1.1. Стратегија индустријализације у циљу сујстићуиције увоза (ISI)

Као *примарни* циљ увођења ISI развојне стратегије истицана је економска независност Латинске Америке, односно, заштита националних индустрија. Она би се постигла кроз читав спектар увозних рестриктивних мера у односу на европске и америчке индустријске производе. *Други* циљ ISI је било обезбеђење послова кроз развој индустријских постројења у великим градовима, који су имали проблем огромног прилива радне снаге.⁵⁹ У погледу структуре латинскоамеричког извоза у ISI периоду, статистички подаци из 1960. године говоре да је на само 9 производа (нафта, кафа, памук, бакар, месо, шећер, вуна, гвоздена руда и банане) отпадало 71,4% од укупне вредности регионалног извоза. Процентуално највеће учешће у укупном извозу је имала нафта (28,4%), а њен највећи извозник је била Венецуела. Кафа

⁵⁸ Atkins, G. Pope. (1999). Latin America and the Caribbean in the International System, Boulder: Westview Press, p. 67.

⁵⁹ Bulmer-Thomas, V. (2003). The Economic History of Latin America Since Independence, Cambridge University Press, p.241-242; Hofman, A. A. (2000). The Economic Development of Latin America in the Twentieth Century, Edward Elgar Cheltenham, UK / USA, p. 33-38.

https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/1650/1/S33098H713E_en.pdf

је захваљујући највећим извозницима Бразилу, Колумбији и Костарики, постала други производ по учешћу (16,7%) у укупном извозу региона.⁶⁰ При томе, константно је опстајала висока осетљивост латинско-америчког извоза на спољне импулсе.

Што се тиче питања извора идеолошке и теоријске подршке ISI, према Скидмору *at al.*, два се издвајају по значају. Први извор је латинско-амерички национализам, односно, дугогодишња жеља за аутономијом и самобитношћу. Било је јасно да се политички суверенитет не може остварити без економске независности, што је само индустријализација могла да обезбеди.⁶¹ Други важан извор подршке за увођење ISI, стигао је од CEPAL-а. Ова Комисија је основана под окриљем UN 1948. године, са седиштем у Сантјаго де Чилеу. Систематски је анализирала економске проблеме региона, његову растућу социјално-економску зависност и развој. У вези с овом проблематиком Пребиш је елаборирао своје ставове 1949. године, у есеју „Економски развој Латинске Америке и његови главни проблеми”.⁶² Есеј је послужио као основа стварања такозване „CEPAL-ове доктрине” латинскоамеричког привредног развоја од 1950-их година. Ова доктрина је настала на основу темељне опсервације поменутог асиметричног односа центра и периферије у оквиру међународне економије. Премда су стручњаци CEPAL-а тражили узроке неразвијености у факторима над којима Латинска Америка није имала контролу, они су сматрали да би могла да је успостави уколико би се примениле јаче мере државне интервенције. За проблем дуго-рочно неповољних услова размене стручњаци CEPAL-а су понудили три решења: *прво*, постизање међународних робних споразума; *друго*, предузимање индустријализације (за веће латинскоамеричке земље); *треће*, стварање економских интеграција између латинскоамеричких земаља, што би утицало на ширење потрошачких тржишта.⁶³ Без обзира на све недостатке „*desarrollismo*” модела, у време његове примене Латинска Америка достиже највиши степен индустријализације у поређењу са свим другим регионима у свету. Треба нагласити да је то

⁶⁰ Јуžнић, S. (1966). *Latinska Amerika: nastanak i razvoj društveno-ekonomskih struktura*, Beograd: IMPP, str. 86.

⁶¹ Skidmore, T. E., Smith P. H. & Green J. N. (2014). *Modern Latin America*, Oxford University Press, p. 350-354.

⁶² UN су есеј публиковале 1950. године, када Пребиш постаје извршни секретар CEPAL-а. Raúl Prebisch, *The Economic Development of Latin America and its principal problems*, ECLA, 1950, UN.

⁶³ Skidmore, T. E., Smith P. H. & Green J. N. (2014). *Ibid.*, p. 350-354.

био модел привредног развоја за све земље региона, сем за Кубу и Никарагву као два историјска изузетка.

Кубанска револуција (1953-1959.) предвођена Фиделом Кастром (Fidel Castro) је, поред политичке трансформације по узору на бивши СССР и земље Источног блока, омогућила да нове владе на Кубу уводе централизовану, петогодишњу планску економију. Социјалистички карактер Кубанске револуције је званично прокламован априла 1961. године. Куба је била једина латинскоамеричка земља која се интегрисала у међународну економску групацију – Савет за узајамну економску помоћ (СЕВ).⁶⁴ Што се тиче економског аспекта Кубанске револуције, пажњу привлачи аграрна реформа. У новом организационом систему аграрне реформе, производња шећера, пиринча, кукуруза и пасуља се у просеку удвостручила. Производња шећера 1961. године је била друга највећа у историји земље, али се то никада више није поновило, што је осујетило кубански план да новцем од шећера ослободје средства за увоз и развој индустрије. Слично пољопривреди, цео индустријски сектор је национализован, али је већина стручњака емигрирала.⁶⁵ Куба је остала зависна од стране помоћи, сс. Совјетског Савеза. Од победе Кубанске револуције САД су промениле свој став према економским интеграцијама у Латинској Америци, сматрајући да кроз њих могу ширити своју контролу на том простору, посебно да би се спречио утицај ванрегионалних конкурентских сила (у првом реду Русије).

Никарагванску револуцију из 1979. године је предводио Сандинистички фронт за национално ослобођење (*Frente Sandinista de Liberación Nacional* – FSLN). За разлику од Кубе, учествовали су и други буржоаски сектори друштва, тако да се Никарагванска револуција није трансформисала у комунистички модел развоја већ у процес рушења диктаторске државе породице Сомоза.⁶⁶ У прилог тврдњи да ова Револуција није била идеолошки условљена је податак да су се у опозиционој коалицији нашли значајни делови буржоазије, али и Цркве. Без обзира на кубанско и совјетско мешање, Никарагванска револуција опстаје

⁶⁴ СЕВ – Совет Економической Взаимопомощи (СЭВ) је основан 1949. године и под лидерством бившег Совјетског Савеза је постојао до 1991. године. Чланице су биле социјалистичке земље.

⁶⁵ Furtado, C. (1976). *Economic Development of Latin America: Historical Background and Contemporary Problems*, Cambridge University Press, p. 278-295.

⁶⁶ Породица Сомоза је поседовала 40% укупног националног богатства Никарагве. Поред тога, контролисала је 50% обрадивог земљишта, индустрију, финансије и трговину.

као национална револуција, која чак изазива регионалну, централно-америчку кризу. На крају периода биполарности, латинскоамеричке земље спречавају њену интернационализацију, оснивањем 1983. године у Панама Ситију Групе Контадора (*Grupo de Contadora*) и 1985. у Лими, Групе за подршку активностима Контадоре (*Grupo de apoyo a Contadora*). Обе институције заједно, такозвана „Група осморице“⁶⁷, узроке централноамеричке кризе и Никарагванске револуције лоцирају у социјално-економску сферу. Године 1979, када је у Никарагви започела револуција, у Ел Салвадору се већ увелико распламсао грађански рат. Може се рећи да је он био производ кризе концепта олигархијске државе и двопартијског система који је само формално функционисао, производио оштре сукобе и на крају тринаестогодишњи грађански рат. Сliku стања у земљи употпуњује чињеница да је крајем 1970-их Црква у Ел Салвадору преко надбискупа Ромера имала велики утицај на друштвене процесе. Укратко, он је будио у људима свест о њиховом социјалном положају, наду да могу да контролишу свој живот и обликују будућност своје земље. Говорио је да против понижења и неправде треба протестовати, али мирним путем.⁶⁸

У другој половини XX века је у Латинској Америци због растуће социјалне напетости на селу нагло порастао значај аграрне проблематике, посебно земљишне реформе. Тулио Хелперин Донги, један од најутичајнијих латинскоамеричких историчара, налази да су заговорници индустријализације пребацили кривицу за стагнацију националних економија на технолошко и друштвено заостајање аграра.⁶⁹ Без обзира што су индустрије имале недостатке *per se*, у овом случају пажња је ипак преусмерена на ниску продуктивност пољопривреде и низак животни стандард већине сеоског становништва. У њима су тражени главни разлози недовољних тржишних капацитета за произведену индустријску робу, односно, за успоравање динамике индустријализације. Аграрна реформа 1950-их је била важан део револуционарних програма Гватемале и Боливије, да би крајем те деценије постала незаобилазна у реформским предлозима широм хемисфере. Што се тиче реформе

---

⁶⁷ У Групу осморице су ушли: Мексико, Колумбија, Панама, Венцуела, Аргентина, Бразил, Перу и Уругвај.

⁶⁸ 760 Homilies, 15th January 1978, vol. III, 152; 761 Homilies, 5th February 1978, vol. III, 190

⁶⁹ Helperin Donghi, T. (2007). *The Contemporary History of Latin America*, Duke University Press, p. 250-255.

у Гватемали почетком 1950-их, упутно је овде поменути опсервацију Ноама Чомског која се односи на вештачко заустављање успешног развоја појединих латинскоамеричких земаља. Наиме, он сматра да случај Гватемале по последицама у социјално-економској сфери има много заједничког са случајем Никарагве. По друштвеном уређењу тадашња Гватемала је била благо реформистичка капиталистичка демократија, слична Рузвелтовом *New Deal*-у. Разлика међу њима је била у томе, што је мала централноамеричка држава своје ресурсе усмеравала искључиво ка домаћем становништву. Започела је аграрну реформу и успешан развој, док је друштвена политика била окренута сопственој популацији. Укратко, престала је да буде повољно тло за пљачку посредством домаће елите и страног капитала. С друге стране, била је на добром путу да постане држава свих Гватемалаца. Упркос идеолошкој компатибилности била је осуђена на пропаст, јер је престала да буде профитабилна за моћнике. Као и Никарагва, постала је „опасност доброг примера” – закључује Чомски.⁷⁰ При анализи успеха ISI економске стратегије (1930-1970-их), пре свега се уочава њен допринос заштити и јачању националних индустрија. Подаци о кретању просечне годишње регионалне стопе раста показују да се она повећавала од 5,1% у педесетим годинама XX века, преко 5,4% у шездесетим, до 5,8% у седамдесетим. Овако добри резултати су остварени највише захваљујући изузетном расту у индустријском сектору Мексика током 1950-их и 1960-их, као и Бразила 1970-их година. Из перспективе ове две земље, називаних у то време „економским чудима”, ISI стратегија има бољу оцену него ако се у анализу укључе и мале земље које нису имале велике резерве минерала и других природних ресурса. То су углавном биле централноамеричке и карибске земље, које су и даље биле ослоњене на монокултурну пољопривреду. У случају тих земаља, ISI стратегија је затајила.

III.1.2. Покрећање економских индустрија: карактеристике, садржај и облици

Идеје о латинскоамеричком међусобном приближавању су се најпре јавиле као идеје о политичком јединству и сарадњи у виду боливаризма – визионарске идеје регионалног јединства, о чему је већ било речи. Сматра се да је дискурс о уједињењу унутар Европе по завршетку

⁷⁰ Chomsky, N. (1999). *Latin America From Colonization to Globalization* (in conversation with Heinz Dieterich), Melbourne, New York: Ocean Press, pp. 56-57.

Другог светског рата мотовисао слична размишљања у Латинској Америци. Коначно, многобројне студије CEPAL-а су показале оправданост кретања ка економској интеграцији и практично понудиле решења за прву фазу латинскоамеричке интеграције. Њена претеча је била заједничка одлука влада пет централноамеричких земаља о оснивању Организације централноамеричких држава (*Organización de Estados Centroamericanos* – ODECA). Одлука је донета на састанку CEPAL-а у Мексику, 1951. године. Циљ организације је био да унапређује и промовише политичку и економску сарадњу, као и хронично нестабилне политичке односе централноамеричких држава.

Економска интеграција sc. регионализам, почиње да се шири раних шездесетих година прошлог века кроз цео спектар појавних облика, а међу првима је било покретање Латинскоамеричког удружења слободне трговине (шп. *La Asociación Latinoamericana de Libre Comercio* – ALALC; ен. LAFTA).⁷¹ Циљ Удружења је било постепено стварање латинскоамеричког заједничког тржишта, које би омогућило конкурентност индустрија на регионалном нивоу. Споразумом није било предвиђено да оно постане апсолутно подручје слободне трговине. Године 1980. ALALC се трансформише у Латинскоамеричко удружење за интеграцију (шп. *La Asociación Latinoamericana de Integración* – ALADI; ен. LAIA). Удружење задржава само функцију техничког органа који координира и контролише све покушаје интеграција између латинскоамеричких земаља. Ни ово удружење није довело до стварања зоне слободне трговине, те му временом опада значај. У групи великих пројеката из прве фазе латинскоамеричких интеграција у периоду 1950–1980, издваја се специфичан трговински споразум – Андски пакт (*Pacto Andino*), кога је 1969. године у Еквадору потписало шест земаља чланица ALALC-а. У погледу резултата Андског пакта, сматра се да су они били бољи на политичком пољу због успостављања наднационалних организација, него на економском, где је он подбацио при елиминисању царинских баријера и стимулисању трговине између чланица. Године 1976. Чиле напушта групу што иницира њену снажну унутрашњу кризу.

Децембра 1960. године, представници Ел Салвадора, Гватемале, Хондураса и Никарагве, потписали су у Манагви Општи уговор о економској интеграцији (*Tratado de Managua*). Он је омогућио стварање

---

⁷¹ Оригиналним потписницима из Уругваја (Аргентина, Бразил, Мексико, Чиле, Парагвај, Перу и Уругвај), касније су се придружили Боливија, Колумбија, Венецуела и Еквадор.

Централноамеричког заједничког тржишта (шп. *Mercado Común Centroamericano* – МССА; ен. САСМ), са којим је званично политичка сарадња земаља субрегиона одвојена од економске. Добре перформансе њихове међусобне трговине су позитивно утицале на ток процеса индустријализације, техничко-технолошку опремљеност, створиле су повољну климу за стране директне инвестиције у мала индустријска постројења и друго. Економске проблеме који су се јављали у интеграционом процесу, потиснули су седамдесетих и осамдесетих година политички и војни конфликти.⁷² Они су потпуно ослабили снагу МССА све до његовог постепеног гашења почетком деведесетих година, када је прерастао у Систем централноамеричке интеграције (*Sistema de Integración Centroamericano* – СИСА). Мада је овај централноамерички експеримент уједињења био користан за индустријализацију, он је ипак био „неотпоран на доминацију САД-а”- тврдио је аргентински и мексички академик Енрике Дасел, скоро деценију пре нестанка са сцене МССА.⁷³

За процес латинскоамеричких интеграција такође је значајан Споразум о сарадњи у сливу реке Ла Плата (*Tratado de la Cuenca del Rio de la Plata*) из 1969. године, који се односи на развој заједничких пројеката земаља које припадају овом речном басену. Оне су успеле да за своје пројекте интеграције физичких инфраструктурних ресурса добију подршку конзорцијума међународних финансијских институција. Надаље, дванаест карипских држава је 1973. године основало „Карипску заједницу и заједничко тржиште” у циљу промоције економске интеграције. Организација од 2002. године носи назив „Карипска заједница” – CARICOM. Као проширена групација, она данас почива на економској интеграцији, координацији спољне политике, људском и социјалном развоју и безбедности.⁷⁴ Осам држава амазонског басена је 1978. године потписало у Бразилији „Споразум о Амазонској сарадњи” (*Tratado de Cooperación Amazónica*). Познат је и као „Амазонски пакт” (*Pacto Amazónico*). Дугорочни циљ ове регионалне кооперације је био да се омогући одрживо коришћење природних ресурса Амазоније свакој

⁷² Међу тим примерима је „Фудбалски рат” из 1969. између Ел Салвадора и Хондураса. Године, 1979. уследили су грађански рат у Ел Салвадору и нова Сандинистичка револуција у Никарагви.

⁷³ Dussel, E., *A history of the church in Latin America : colonialism to liberation (1492-1979)*, 1981 by Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, MI, p 134.

⁷⁴ The Caribbean Community (CARICOM) <https://caricom.org/our-community/who-we-are/>

држави потписници споразума. Треба имати у виду да Бразил поседује више од две трећине Амазоније.

Са појавом ODECA, ALALC, MCCA, CARICOM, Андског пакта, Групаације за сарадњу Ла Плата, Амазонског пакта и низа специјализованих удружења, организација и агенција, покренут је процес савремене латинскоамеричке економске интеграције, у оквиру кога се испојили различити модели регионалног и субрегионалног карактера. Априла 1979. године, одржано је заседање CEPAL-а у Ла Пазу, Боливија. Као највећи изазови и захтеви који стоје пред Латинском Америком на прагу нове декаде у погледу економског раста идентификовани су: дифузија утицаја социјалне димензије раста, убрзање стопе раста и јачање аутономије раста. Полазећи од чињенице да је економски раст нужан, али недовољан предуслов за осигурање целовитог социјалног и људског развоја, извршни секретар CEPAL-а и Енрике Дасел су независно један од другог морално осудили неправедни начин дистрибуције користи од економског раста. Дасел закључује да је једнострана доминација капитала грех над гресима. У оквиру теологије морала, таква доминација указује на структурни међународни грех због кога сиромашни народи губе живот.⁷⁵

III.2. Савремене тенденције у економском развоју Латинске Америке

„Изгубљена декада” (*la década perdida*) осамдесетих година XX века је значајно утицала на успоравање динамике развоја Латинске Америке. Та декада је процењивана у односу на показатеље економског раста, друштвеног производа и свеукупног прогреса. Већина стручњака за изучавање регионалне сарадње у Латинској Америци сматра да је од деведесетих година XX века неопходно у истраживањима уважити постулате „теорије сложене међузависности” и „отвореног регионализма”. Предуслови теорије сложене међузависности за јачање политичког консензуса и покретање нових облика интеграција су обухватали: а) вишеструке интеракције између земаља региона, укључујући и политичке; б) прогресивно дистанцирање постојећих међународних организација региона од њихових непосредних база (е.г., криза због

---

⁷⁵ Report of the Executive Secretary to the Eighteenth Session of the Commission (La Paz, Bolivia, 18-26 April 1979), p. 77, <https://core.ac.uk/download/pdf/38674181.pdf>; Dussel, E. (1988). *Ethics and Community*, New York: Orbis Books, pp. 139-140.

Малвинског рата је уздрмала све институције интерамеричког система, као и криза традиционалног латинскоамеричког модела економске интеграције која је иницирала процес редефинисања модела економског развоја и циљева регионалне економске интеграције); ц) позитиван утицај развоја међународних односа који постају у извесној мери транспарентнији и флексибилнији. Практично све земље Латинске Америке, осим Кубе, у последњој деценији XX века су биле део неког регионалног блока.

III.2.1. Неолиберализам као економска и политишка доктрина

Између два светска рата у оквиру немачке Фрајбуршке школе долази до дефинисања *неолиберализма* као новог, умеренијег облика оригиналног либерализма.⁷⁶ Шездесетих година XX века Фрајбуршка економска школа постаје узор латинскоамеричким економистима. У пракси се успон неолиберализма, од осамдесетих година XX века, најчешће повезује са тржишним реформама које су спроводили Маргарет Тачер у Великој Британији и Роналд Реган у САД. Њихова економска политика је била заснована на идејама Монт Пелерин друштва.⁷⁷ Од свог настанка неолиберализам није схватан униформно. Једна од његових свеобухватних дефиниција, ослања се на три базична елемента: (i) идеологију; (ii) модел владавине и (iii) скуп друштвено-економских реформи.⁷⁸ У сфери економије неолиберализам у први план ставља идеју слободног тржишта. Ипак, он допушта шири опсег државне интервенције у привреди, што се приписује неким феноменима који су у време либерализма били мање присутни (монополи) или непознати (негативне екстерналије). Фридман је у овим оквирима навео бројне области у којима је неопходна државна интервенција, а међу њима је и – помоћ сиромашнима.

⁷⁶ Фрајбуршка школа (*Freiburger Schule*) је заступала *Ordoliberalizam* (лат. *ordo*: ред, поредак) као комбинацију либерализма и реда, односно, уређеног тржишта уз помоћ јаке државе. Немачка привада је после Другог светског рата обновљена управо на идејама ордолиберализма.

⁷⁷ Међународно друштво *Mont Pelerin* је названо по швајцарском месту у којем је основано 1947. године, од стране утицајне групе интелектуалаца. Група се залагала за обнову либерале идеологије, односно, слободно тржиште и сузбијање државне интервенције. Међу оснивачима су били Fridrih Hajek и Milton Fridman.

⁷⁸ Vujačić, I. & Petrović Vujačić, J. (2014). Neoliberalizam – Pojam izgubljen u prevodu, *Anti(liberalizam) i ekonomija*, Beograd: IDN, str. 214-221.

Нешто комплексније тумачење појма неолиберализма је да је он развојни модел. У том случају, он није само скуп економских реформи, већ у себе укључује повезаност различитих друштвених промена. Од свргавања Аљендеа 1973. године, *и.е.* од почетка владавине војне хунте у Чилеу, неолиберална парадигма се мења. Од тада се везује за радикалне тржишне реформе које су представници Чикашке школе, Хајек и Фридман, спроводили у Чилеу под генералом Пиночеом. Брутални карактер његове војне хунте је у великој мери допринео да неолиберализам поприми негативну конотацију, што се проширило и на однос према спровођењу тржишних реформи у тој земљи. С друге стране, очекивало се да успех економских реформи у Чилеу створи климу идеолошког искорењивања социјалистичких идеја у региону.

Кључну улогу у формулисању захтева за економским реструктурирањем у Латинској Америци су имали IMF, Светска банка и Министарство финансија САД-а – све институције са седиштем у Вашингтону. Практично, оне су три сета економских препорука у вези јавних политика упутиле латинскоамеричким владама 1989. године. Те препоруке су познате као „Вашингтонски консензус”.⁷⁹ Скидмор *at al.* наводе да је на више начина Вашингтонски консензус позивао на повратак либералним извозно-увозним политикама (веома налик онима из 1880-их -1920-их), те да је вероватно на тај начин изједначен са неолиберализмом. Упркос разликама, за обе идеологије полазна тачка је поверење у „невидљиву руку тржишта” Адама Смита. Међутим, иста група америчких научника наводи као велики парадокс ове неолибералне визије, да је централни део целог неолибералног програма смањење улоге државе. С друге стране, примена ових политика је немогућа без помоћи снажне државе.⁸⁰ Коначно, једна од базичних одредница неолиберализма је да је он скуп економских реформи, које се спроводе путем мера неолибералних политика, као што су приватизација државних предузећа, трговинска либерализација, укидање државних субвенција, смањење контроле цена и друге. Дакле, заснивао се на концепту минималистичке државе, што је значило процес удаљавања од државе благостања.

---

⁷⁹ Џон Вилијамсон (*John Williamson*) је десет базичних економских принципа на којима треба да почива државна политика објавио 1990, у документу под називом „Шта Вашингтон хоће да каже са политичком реформом” (*What Washington Means by Policy Reform*).

⁸⁰ Skidmore, T. E., Smith P. H. & Green J. N. (2014). *Modern Latin America*, Oxford University Press, pp. 358-367.

Земља	Просечна годишња стопа раста извоза (%) 1980-89	Просечна годишња стопа раста извоза (%) 1990-99
Аргентина	3.8	8.7
Боливија	1.0	4.9
Чиле	6.9	9.7
Мексико	7.0	14.3
Перу	-1.6	9.0
Уругвај	4.3	7.0
Венецуела	2.8	5.6
Бразил		
Колумбија	7.5	4.9
Еквадор	7.5	5.2
Парагвај	5.4	4.4
Paraguay	12.2	5.1

Табела 2. Латинскоамерички раст извоза током 1980-их и 1990-их

Извор: Robert N. Gwynne, *Structural reform in South America and Mexico: economic and regional perspectives*, in *Latin America Transformed*, 2004, p. 52. (World Bank, 2000)

III.2.2. Неолиберална реформа

У складу са смерницама Вашингтонског консензуса, од средине осамдесетих до краја деведесетих година XX века, у региону се одвијао процес структурне економске реформе који је обухватио као кључне области: трговинску либерализацију, реформу финансијског тржишта, приватизацију, пореску реформу и реформу радног законодавства. У исто време, тај процес је текао неуједначено како по кључним областима, тако и по земљама региона. Неколико земаља је потпуно избегло примену неолибералних политика (на пример, Венецуела), док су неке биле умереније у њиховом усвајању (Бразил, Колумбија, Мексико, Костарика и Јамајка), а у групи „агресивних” реформатора су били Аргентина, Боливија, Чиле и Перу.⁸¹ Током 1990-их је већ прихваћени пакет неолибералне реформе Вашингтонског консензуса проширен и на социјалну политику која је практично постала саставни део реформског процеса. Сматрало се да ће повећани социјални издаци имати позитиван утицај на продуктивност и одрживи економски раст, да ће утицати на смањење неједнакости и повећање мобилности. Међутим, пракса је то демантовала. У многим земљама су социјална издвајања смањена

⁸¹ Gwynne R. N. (2004). *Structural reform in South America and Mexico: economic and regional perspectives*, in *Latin America Transformed*, London: Edward Arnold, pp. 39-65.

или су стагнирала, јер владе нису имале довољно прихода за сервисирање дугова. Генералну оцену неолибералних реформи отежавају њихова разноврсност и преплитање са економским кризама. Чак и у таквим околностима неке земље су успешније од других искористиле реформе. У првом реду је то био Чиле, који се од осамдесетих година XX века почео да индивидуално отвара ка другим земљама и економским групацијама. Демократске промене у земљи из 1990. додатно подупиру овај тренд, који је довео до приметног развоја у многим областима. За разлику од Чилеа, све остале земље су у првој деценији XXI века још увек биле у фази транзиције. Ако се пореде стопе раста ВДП-а из периода државно вођене индустријализације 1950-1980, са нивоима из периода тржишне реформе 1990-2015, уочава се да је у новијем периоду ниво раста генерално успорен. Тај тренд је још израженији ако се у анализу укључе Бразил и Мексико, као две највеће економије. Поређењем декада 1980-их и 1990-их у Чилеу и Мексику као тада најуспешнијим земљама (тебела 2), уочава се да трговинске реформе могу да доведу до следећих резултата: повећања стопе извоза и диверзификације асортимана, што извоз чини мање рањивим; раста и диверзификације увоза фокусираног на капитална добра која би требало да повуку инвестиције; као и трговину са ширим спектром земаља.⁸²

Такође, има индиција да је неолиберализам утицао на пад корупције, контролисање инфлације и јевтинији увоз, ценовну конкурентност и лакши приступ новим технологијама. С друге стране, испољиле су се многе негативне последице као што су стварање структурне зависности од међународног финансијског тржишта уз нарастање проблема сиромаштва и маргинализације. Са неолиберализмом у Латинску Америку стижу незапосленост и оштре рестрикције социјалних бенефиција, најчешће и њихово укидање. Јавно здравство је било погођено децентрализацијом и приватизацијом. Сумирано, резултати су свуда били лошији него пре примене реформи, квалитет услуга нижи, а трошкови виши. Из свега наведеног се може извући закључак, да су латинскоамеричке земље од 1990-их испољавале развојно застојање, не само у односу на индустријски свет, већ и међусобно. На

---

⁸² Ocampo, J. A. „Commodity-Led Development in Latin America „, *International Development Policy | Revue internationale de politique de développement*, 9 | 2017, pp. 51-76; Gwynne R. N. (2004). *Structural reform in South America and Mexico: economic and regional perspectives*, in *Latin America Transformed*, London: Edward Arnold, p. 39-65.

крају, осврнућемо се на речи отвореног противника неолиберализма Ноама Чомског: „У новој ери се многи експериментираше са економским развојем уз редовне појаве које је тешко ићиорисати. Једна од њих је што што експериментатори обично врло добро ирођу, а објекти експериментира често насипрадају.”⁸³

III.2.3. Теорија отвореног регионализма

По окончању Хладног рата у свету се нагло повећава број регионалних трговинских споразума који су претежно били базирани на теорији отвореног регионализма (*teoría de regionalismo abierto*). Она подразумева економску интеграцију која је једнако отворена према ван-регионалним, као према унутар-регионалним земљама. Концепт отвореног регионализма настаје из потребе примене новог развојног модела за земље Латинске Америке, пошто је ISI развојна стратегија исцрпела своје потенцијале. У вези са новим развојним моделом, CEPAL је у периоду 1990–1994, објавио три докумената, од којих су два наглашавала социјалну компоненту развоја. Кроз генезу отвореног регионализма, издиференцирала су се два подпериода. Први је развијан током 1980-их и под притиском дужничке кризе био је слабије структуре, флексибилнији и базиран на билатералним и суб-регионалним споразумима.⁸⁴ Други подпериод 1990-их, био је уско везан за неолибералну реформу и кроз процес регионалне интеграције, са акцентом на односу две Америке, промовисао је конкурентност латинскоамеричких земаља на међународном тржишту. Коначно, концептом отвореног регионализма су обједињени све израженија међузависност латинскоамеричких земаља и интеграционе иницијативе из деведесетих година XX века, као и сва искуства појединачних земаља у примени неолибералне политике либерализације трговине и отварања тржишта. Карактеристични примери примене овог концепта у пракси су NAFTA, MERCOSUR и CAN. Мада се у литератури често говори о MERCOSUR-овом моделу отвореног регионализма, има аутора који су у њему превасходно видели мотиве за заштиту бразилске

⁸³ Čomski, N. (1999). *Profit iznad ljudi – neoliberalizam i globalni poredak*, Novi Sad: Svetovi, str. 28.

⁸⁴ Gardini, G. L., Ayuso A. (2015). EU-Latin America and Caribbean Inter-regional relations, Atlantic Future working paper 24, <https://eulacfoundation.org/en/content/eu-latin-america-and-caribbean-inter-regional-relations-complexity-and-change> ; Bohigues, A. & Manuel Rivas, J. (2019). Free trade agreements and regional alliances, *Rev. bras. polít. int.* vol.62 no.1 Brasília , <https://doi.org/10.1590/0034-7329201900101>

и аргентинске индустрије од глобалне конкуренције, док је само отварање MERCOSUR-а према другима било секундарно.⁸⁵ Упркос чињеници да CEPAL-ов концепт отвореног регионализма није био прихваћен у Латинској Америци без дозе скептицизма и разлика у ставовима, ипак је превагнула оцена да је он добар теоријски оквир за практичну примену неолибералних реформи. Дешавања у региону од 1990. године су то потврдила. Нова фаза развоја процеса латинскоамеричке интеграције, заснована на теорији отвореног регионализма, омогућила је државама региона да се брже укључе у глобалне економске токове. Међутим, финансијска зависност и рањивост региона нису ишчезле, док је у структури извоза и даље расло учешће примарних производа. Познато је да је велики удар за латинскоамеричке извознике примарних производа био слом Међународног уговора за кафу, 1989. године. Екстерни фактори, али и низ споразума између латинскоамеричких влада који су омогућили формирање царинских унија и/или зона слободне трговине у региону, подстакли су процес отвореног регионализма. У процесу активирања интеграционих механизма отвореног регионализма порастао је значај географске близине и културног јединства. За разлику од класичног концепта отвореног регионализма који је у првом реду подразумевао трговинску либерализацију, трговинске олакшице и економску и техничку сарадњу, савремена верзија отвореног регионализма указује на његову израженију флексибилност. На примеру *Пацифичке алијансе*⁸⁶ наглашава се потреба изградње регионалних капацитета који ће одговарати не само уобичајеним циљевима отвореног регионализма, већ и другим областима (антиципирати будуће трговинске и инвестиционе проблеме, обезбедити адекватну инфраструктуру и социјалну инклузивност).⁸⁷ Анализом резултата латинскоамеричког

⁸⁵ На пример, Оливер Станкел (Oliver Stuenkel), професор бразилске Getulio Vargas Foundation у Сао Паолу. Mercosur: South America's Fractious Trade Bloc, Foreign Affairs, 2019, Преузето 21.02.2021 са <https://www.cfr.org/background/merc-south-americas-fractious-trade-bloc>,

⁸⁶ Председници Мексика, Чилеа, Колумбије и Перуа, су 2011. потписали *Лима декларацију*. Тим чином су четири земље основале *Пацифичку алијансу*. Она је званично покренута као економски блок, са тежњом да утиче на раст конкурентности кроз економску интеграцију и слободан проток капитала, роба, људи и услуга између својих чланица, али и са амбицијом ширег изласка Латинске Америке на Азијска тржишта.

⁸⁷ Kuwayama, M., Pacific Alliance: A Latin American Version of „Open Regionalism” in Practice, March 2, 2019, RIEB, Kobe University, Japan, <https://www.rieb.kobe-u.ac.jp/academic/ra/dp/English/DP2019-02.pdf>

Споразум	Година
Андски пакт (Боливија, Колумбија, Еквадор, Перу и Венецуела)	1990*
САСМ (Костарика, Ел Салвадор, Гватемала, Хондурас и Никарагва)	1991*
G-3 (Колумбија, Мексико, Венецуела)	1994
MERCOSUR (Аргентина, Бразил, Парагвај и Уругвај)	1991
Чиле – Мексико	1991
Чиле – Колумбија	1993
Чиле – Венецуела	1993
Чиле – Еквадор	1994
Чиле – MERCOSUR	1996
Чиле – Канада	1997
Мексико – Боливија	1994
Мексико – Костарика	1994
Мексико – Никарагва	1998
NAFTA (Мексико, Канада и САД)	1993
Боливија – MERCOSUR	1997

* Датум реактивирања слободне трговинске зоне

Табела 3. Регионални трговински споразуми у Латинској Америци 1990-их
Извор: Robert Devlin, Ricardo French-Davis, *Towards an Evaluation of Regional Integration in Latin America in the 1990s*, INTAL – ITD, 1998.

отвореног регионализма током деведесетих година XX века, налази се да су они били добри. Међутим, концепт није решио социјалну проблематику, што се очигледно рефлектовало на политичку стабилност неколико за регион веома важних држава – Боливије, Венецуеле, Еквадора и Никарагве. Политичке кризе у њима су негативно утицале не само на неолиберални модел развоја, већ су повукле са собом и промену суштинских одредница дотадашњег процеса интеграције.

III.2.4. Процес редефинисања економских интеграција у Латинској Америци

Бројне иницијативе из прве половине 1990-их су означиле прекретницу самог процеса економских интеграција. Спремност Аргентине и Бразила на сарадњу и превазилажење историјског ривалства, отворила је врата за снажну регионалну и субрегионалну сарадњу и интеграцију. Њихов почетак је било оснивање MERCOSUR -а, као и појава безбедносне заједнице у Јужном конусу (укључујући Чиле, Парагвај и Уругвај). Затим, редефинисан је процес интеграције унутар Андског региона. Такође, прогресивне идеје и нови виши облици интеграције

су се јавили на нивоу земаља Централне Америке кроз поменути СИСА, као и Кариба кроз Асоцијацију карибских држава (*Asociacion de Estados del Caribe* – АЕС). На интензивирање процеса латинскоамеричких интеграција почев од 1990. године су утицали и бројни регионални споразуми о слободној трговини (табела 3), а неки већ постојећи су реактивирани. Почетком 1990-их у оквиру стратегије *отвореној регионализма* уочљив је тренд померања ка новом таласу регионалних интеграција. Део тог тренда и несумњиво најважнији блок у регионалном повезивању Латинске Америке је Заједничко тржиште Југа (*Mercado Común del Sur* – MERCOSUR). Основано је 1991. године Уговором из Асунсиона (*Tratado de Asunción*), који су ратификовале Аргентина, Бразил, Парагвај и Уругвај. Блок се појавио у сасвим новим политичким околностима, с обзиром да су све државе чланице претходно извршиле транзицију ка демократији и више отвореној тржишној економији. У складу са тим, овај регионални интеграциони аранжман је имао стратегијску оријентацију ка споља, са циљем подстицања економског раста и интеграције у глобалне економске токове. Потребно је нагласити да је MERCOSUR остварио изузетне резултате у либерализацији и брзом расту унутар-регионалне трговине. У првом реду захваљујући укидању трговинских баријера. Укратко, циљ Блока је био стварање јединственог тржишта Јужног конуса, а у политичком домену учвршћивање мира и демократије.

Боливија је од 2012. у процесу приступања MERCOSUR-у. Политички мотивисана суспензија Парагваја из 2012. године је укинута следеће године. Венецуела је 2016. године суспендована до даљњег. Очигледно је да су наведене суспензије ослабиле хомогеност групе. С друге стране, оне су потврдиле нараслу снагу политичких чинилаца у такозваном 'трећем таласу' латинскоамеричког регионализма. Стручњаци су углавном сагласни да су међусобни односи Аргентине и Бразила као два најважнија трговинска партнера унутар MERCOSUR-а пресудни за његову будућност, посебно ако се зна да на те две земље отпада око 95% GDP-а и скоро исти проценат његове укупне популације. Данас је MERCOSUR један од највећих светских економских блокова и пета светска економија, са 295 милиона људи. Укупни извоз је 2019. године износио 272,6 милијарди US\$, а укупни увоз 205,9 милијарди US\$.⁸⁸

Марта 1996. године је у Трухиљу (*Trujillo*), Перу, одржан састанак на врху земаља чланица Андског пакта, који је тада трансформисан

⁸⁸ Mercosur, преузето 14.3.2020. ca: <https://www.mercosur.int/en/>

у „Андску заједницу народа” (*Comunidad Andina de Naciones – CAN*). Укратко, циљ земаља чланица је био да створе зону слободне трговине у области Анда. Од укупне робне трговине (извоз плус увоз) Андске заједнице 2018. године је на њених 5 најважнијих трговинских партнера отпадало 67,4%, а на оне из остатка света 32,6%. Структура најважнијих трговинских партнера CAN-а је била следећа: САД 23,5%, Кина 19,7%, Европска Унија 14,6%, Бразил 5,7% и Мексико 3,9%.⁸⁹

Године 1990. у Антигви, Гватемала, одржан је састанак председника централноамеричких држава, као део мировног процеса Групе Контадора (процес *Esquipulas*). Тада је постигнут консензус о реструктурирању процеса субрегионалне интеграције, који је требало ојачати и редефинисати његов институционални оквир. Био је то први у низу корака који су довели до потписивања Протокола из Тегусигалпе (*Protocolo de Tegucigalpa*) којим је званично основан Систем централноамеричке интеграције – SICA. Додатно су централноамеричке земље-чланице потписале и Споразум о слободној трговини, што је утицало да 1995. буду примљене у чланство WTO. Период интензивирања процеса регионалних интеграција 1990-их, изнедрио је значаје иницијативе, међу којима су: формирање Северноамеричке зоне слободне трговине (NAFTA, 1993.) и Зоне слободне трговине две Америке (*Área de Libre Comercio de las Américas – ALCA*, 1994.) кроз коју је САД администрација желела да спроведе стратегију трговинског обједињавања Западне хемисфере. Генерално, наведени период је подстакао латинскоамерички регионализам, посебно кроз утицај слободне трговине и других неолибералних принципа.

III.3. Нови облици латинскоамеричких интеграција

Након пионирских иницијатива из 1950-их, кроз различите степене интегративних фаза током ISI развојне стратегије, а потом и отвореног регионализма из 1980-их и 1990-их, дошло се до савремених субрегионалних, регионалних и међурегионалних интеграција из прве две деценије XXI века. Да су економске интеграције често добар оквир за позитивне социјалне промене, илуструје пример из 2001. године, када су лидери држава чланица CAN-а усвојили „Декларацију о демократији,

⁸⁹ EU trade with Latin America and the Caribbean, ERPS, author: Grieger, G., 2019. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/644219/EPRS_IDA\(2019\)644219_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/644219/EPRS_IDA(2019)644219_EN.pdf)

правима аутохтоних народа и борби против сиромаштва” (*Declaración de Machu Picchu*).⁹⁰ Уопштено, латинскомеричка регионална интеграција се може пратити кроз три главна облика: 1) економску и трговинску интеграцију различитих нивоа: од преференцијаних трговинских споразума, преко слободних трговинских зона, царинских унија, заједничких тржишта, све до економских и монетарних унија; 2) политичку интеграцију (интензивнија сарадња на нивоу влада и институција чланица); 3) физичка, односно, географска интеграција, која се углавном односи на инфраструктуру и инфраструктурне услуге.⁹¹ Када економска и политичка интеграција затаје, физичка интеграција најчешће иде својим током.

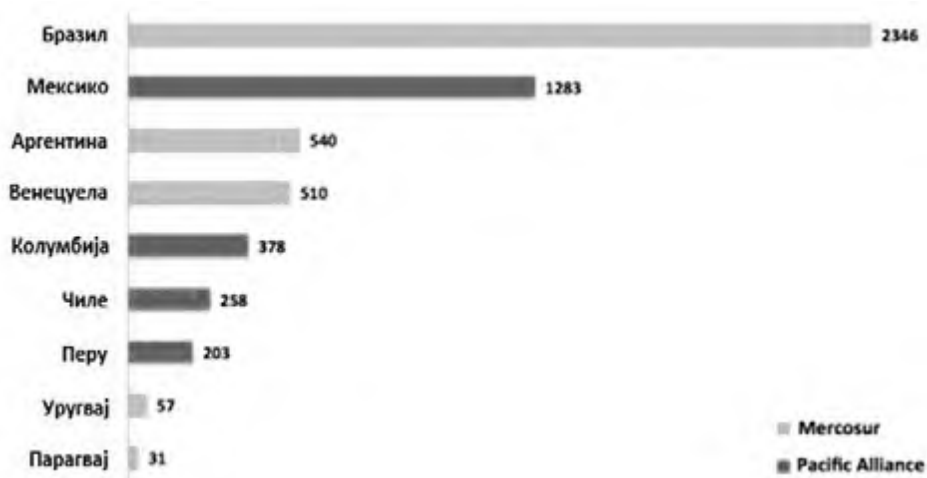
Наговештај прекретнице у погледу латинскоамеричког регионализма био је Самит лидера Западне хемисфере, који је одржан 2005. године у Мар дел Плати, Аргентина. План САД администрације је био да се на простору од ’Аљаске до Огњене Земље’ створи Зона слободне трговине Америка (шп. *Área de Libre Comercio de las Américas* – ALCA; ен. – FТAA). Одбијање америчког концепта ALCA покреће два уочљива тренда у оквиру новог, такозваног „трећег таласа” регионализма: *јрви*, формирање јужноамеричког геоекономског простора уз јачање сопствене аутономије у односу на најјаче центре моћи у свету; и *груји*, унапређење сарадње у зони Централне Америке и Кариба засновано на принципима слободне трговине и Вашингтонског консензуса. Свакако, прилагођено америчким интересима у том делу Латинске Америке, посебно с обзиром на поменути неуспех иницијативе о Зони слободне трговине две Америке.⁹² Нови латинскоамерички регионализам се у стручној литератури среће под различитим терминима као пост-неолиберални, пост-хегемони, стратегијски, хетеродоксни и слично.

Венецуела и Куба су 2004. потписале билатерални споразум – Боливарски савез за народе наше Америке (*Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América* – ALBA), којим је предвиђено да се елиминишу препреке трговини, обезбеде подстицаји за инвестиције, унапреде међусобни односи у банкарству и трговини. Венецуела је обећала

⁹⁰ Declaración de Machu Picchu sobre la Democracia, los Derechos de los Pueblos Indígenas y la Lucha contra la Pobreza, Lima-Machu Picchu, July 28-29, 2001. http://www.sice.oas.org/Trade/Junac/MachuPicchu_s.asp

⁹¹ Infrastructure for regional integration, UNASUR, UN 2012, Santiago, Chile https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/3120/1/S2012342_en.pdf

⁹² Slobodan S. Pajović, Ivan Ivanović, Nova latinskoamerička ekonomija i njeni prioriteti, Megatrend revija, Beograd, Vol. 8 (2) 2011: str. 1-30.

Графикон 2. Величина чланица Mercosur-а и Пацифичког савеза
GDP (2014 US\$) /милијарде

Извор: World Bank blogs, преузето 21.8.2018 са <https://blogs.worldbank.org/opendata/what-are-trade-blocs-and-how-do-two-latin-america-s-largest-compare>

финансирање кубанских индустријских и инфраструктурних пројеката, и повластице Куби у погледу цена венецуеланске нафте. Споразум је временом проширен на неке од земаља из субрегиона Јужне, Централне Америке и Кариба. Истовремено, био је то први латинскоамерички интеграциони модел заснован на принципима солидарности и комплементарности. Он се заснивао на генерално промењеном концепту интеграције, који је подразумевао промоцију борбе против сиромаштва, очување аутономије и идентитета Латинске Америке, трансфер технологије, техничку подршку неразвијеним земљама чланицама и друго. Међу најзначајнијим регионалним пројектима XXI века налази се Пацифички савез (*Pacific Alliance* – PA). Овај трговински блок од 2011. сачињавају Чиле, Перу, Колумбија и Мексико, који заједно представљају осму највећу економију у свету.

Следећа значајна групација „трећег таласа” латинскоамеричког регионализма била је Унија јужноамеричких нација (*Unión de Naciones Suramericanas* – UNASUR).⁹³ Према Конститутивном уговору из 2008.

⁹³ За оснивање UNASUR-а су најзаслужнији бивши левичарски лидери из латинскоамеричког периода „ружичасте плиме”. Земље чланице Уније су биле: Аргентина, Бразил, Боливија, Чиле, Еквадор, Парагвај, Колумбија, Уругвај, Перу, Гвајана, Венецуела и Суринам. Статус посматрача су имале Мексико и Панама.

године најважнији циљеви Уније су били формирање јединственог јужноамеричког тржишта, заједничка одбрамбена политика, несметан проток људи и капитала, свеукупни развој и сарадња земаља чланица. UNASUR је значајан у геоекономском и геополитичком смислу као инструмент интеграције, физичке и енергетских ресурса, јужноамеричког простора. С друге стране, Унија на челу са Бразилом као регионалном силом, учврстила је јужноамеричку аутономију у односу на САД.

Као конкретан продукт јужноамеричког председничког Самита из 2000. године, појављује се Иницијатива за модернизацију и развој јужноамеричке регионалне инфраструктуре (*Iniciativa para la Modernizacion y Desarrollo de la Infraestructura Regional Sudamericanana – IIRSA*). Ову бразилску иницијативу је 2001. званично подржало још 11 јужноамеричких држава. Циљ IIRSA је био усклађивање њихових развојних политика кроз формирање свеобухватне мреже за интеграцију транспорта, енергије и комуникационе инфраструктуре. Златно доба развоја пројеката IIRSA било је између 2005. (335 пројеката) и 2015. године (562 пројекта). Наравно, овако велике и бројне пројекте увек прате неизбежна питања негативних екстерналија. После две деценије IIRSA постојања, група латинскоамеричких научника признаје да су се неки важни национални пројекти из њеног портфеља реализовали или се и даље реализују. Ипак, они постављају питање: „Чијим интересима ови мега-пројекти одговарају и шта тачно значи „напредак” који се тврди да они подразумевају?”⁹⁴ У покушају да одговоре на ово осетљиво питање, они примећују да је интеграциони пројекат IIRSA подбацио у изградњи базичних услуга из јавне сфере. Такође, занемарен је развој производне комплементарности региона, те је зависност од робног извоза и даље висока. Коначно, превише јавног новца је отишло на повезивање енклава, лука, слободних зона и на стварање инфраструктуре која олакшава ширење граница рударских и агроиндустријских комплекса чиме се убрзава процес девастације животне средине и подиже на неодржив ниво. Године 2009. IIRSA је укључена у структуру UNASUR-а, који је 2018. запао у кризу. Априла 2019. године, лидери Аргентине, Бразила, Колумбије, Чилеа, Еквадора, Гвајане, Парагваја и Перуа су потписали „Сантјаго декларацију” и на тај начин су ове државе

⁹⁴ Peregalli, A., Panez, A. & Aguiar, D. (2020). 20 years of IIRSA in South America: who celebrates now?

<https://lamericalatina.net/2020/08/31/20-anos-de-iirsa-en-america-del-sur-quien-celebra-ahora/>

приступиле Форуму за Јужноамерички прогрес (*Foro para el Progreso de América del Sur* – PROSUR). У оквиру PROSUR-а су као приоритетне области регионалне интеграције издвојене инфраструктура, енергија, одбрана, здравство, борба против криминала, као и нова област – превенција и управљање природним катастрофама.

До сада су уочена три различита периода латинскоамеричког регионализма. Њихова диференцијација је извршена у односу на доминантне развојне моделе. *Први* период (1950-1970-их), развојни или „затворени” регионализам, карактерисала је одбрамбена димензија у односу на ванрегионална индустријализована тржишта, испољена кроз креирање већег латинскоамеричког тржишта. *Други* период се односи на нове иницијативе које су усвојиле отворени регионализам. *Трећи* период, кроз бројне иницијативе реафирмише улогу државе. Наиме, интеграциони процеси такозваног „трећег таласа” латинскоамеричког регионализма, своје тежиште са слободне трговине и страних инвестиција померају на политичке и социјалне циљеве. Премда је ’трећи талас’ латинскоамеричког регионализма процес у току, он допушта више хетерогене форме интеграције у односу на претходна два периода. Такође, пројекти новог регионализма више користе политички приступ него економски и имају више аутономије у односу на државе изван региона. У сваком случају, прве две деценије XXI века доносе важне стратешке и идеолошке промене у оквирима латинскоамеричког регионализма које непосредно утичу на даљи ток геоекономског и геополитичког развоја региона. Остаје непознаница у којој мери ће лидери латинскоамеричких земаља у даљем процесу регионализације вредновати и примењивати заједничке одлуке, које би биле довољно добре за све земље и у исто време штитиле економију и шире интересе целог региона.

IV. КРИЗЕ РАЗВОЈНИХ МОДЕЛА У ЕКОНОМСКОЈ ИСТОРИЈИ РЕГИОНА: 1950–2010.

Стални изазов за латинскоамеричке владе је био како амортизовати утицај спољних догађаја на унутрашња дешавања, чак и у ситуацији експлицитног опредељења за привредни развој „*и́рема уну-и́ра*”. На крају седме деценије XX века Латинска Америка се суочила са поразном чињеницом да значајан део популације уопште није осетио користи од динамичног економског раста у послератном периоду. Било је јасно да је *desarrollismo* модел, по коме се развијала латинскоамеричка економија 1950-их–1970-их, запао у кризу. У трагању за њеним узроком издвојили бисмо мишљење Густаво Гутиереза из његове ’Теологије ослобођења’, да тај модел није у довољној мери уважавао политичке чиниоце. Такође, он моделу замера ’замагљену реалност’ јер економски неразвијена традиционална друштва, статички поставља поред модерних развијених друштава. Реалност је да развијени и неразвијени иду упоредо и заједно, у сваком тренутку своје историје, ка – новом друштву. Коначно, право лице неразвијености сиромашних народа је да су она историјски нуспроизвод самог процеса развоја развијених земаља. Чињеницу да без велике невоље нема велике промене, потврдила је дужничка криза из 1980-их. Нема сумње да је у многим земљама Латинске Америке управо она подстакла промену *desarrollismo* развојног модела. Дужничка криза је парализовала привредни раст и отворила врата за увођење концепта „отвореног регионализма” у оквиру неолибералног модела развоја. Поред тога, криза је потврдила да је страно финансирање нови облик зависности Латинске Америке од најразвијенијих земаља. У исто време, дужничка криза је показала до које мере постаје порозна већ изграђена база економског благостања региона. Упркос незнатној промени дохотка *per capita* на крају декаде у односу на њен почетак, број сиромашног становништва се дуплирао, што оправдава назив – „изгубљена декада”.

С друге стране, неолиберални модел је кроз отворени регионализам био ефикасан у укључивању латинскоамеричке економије у савремене

токове светске привреде и трговине. Међутим, запостављање социјалне проблематике постаје најизраженија слабост модела, који запада у кризу 1990-их. Пошто неке од кључних држава региона крајем 1990-их западају у озбиљне економске и политичке кризе, испољавала се све јача потреба редефинисања модела. У сваком случају, последња декада XX века коју је обележио неолиберализам, проузроковала је огромне промене у економској, социјалној, културној и политичкој сфери. Идентификовање и анализа најважнијих од тих промена су циљ овог поглавља. Такође, биће дат осврт на улазак у пост-неолиберализам, који кроз цео спектар различитих економских политика покушава да врати ауторитет држави, али и да адекватно реагује на социјалне потребе латинскоамеричког друштва. Сиромаштво деградира и деморализује људе, посебно када се упорно преноси са генерације на генерацију. На значај те проблематике, указује папа Фрања у својој трећој енциклици „*Fratelli tutti*” (Сви смо браћа): Не само да човек није свемоћан, већ смо у исто време сви у истом броду. Сви смо узајамно одговорни за формирање инклузивног друштва које неће запоставити оне који су рањиви. [§ 28; 89]

IV.1. Узроци економских криза у Латинској Америци у XX и XXI веку

Један од најизразитијих економских проблема који је пратио савремени латинскоамерички развој била је инфлација. Инфлаторни скокови цена су водили ка бројним економским и политичким кризама у региону. С обзиром да њихов детаљнији опис превазилази оквире ове теме, осврнућемо се само на узроке криза које су *de facto* оставиле највише социо-економских последица на регион: Велике депресије 1929-33.; дужничке кризе 1980-их; и глобалне финансијске кризе из 2007. године. Чилеански научник, Андре Хофман, разликује спољне и унутрашње узроке латинскоамеричке економске нестабилности. Као најчешће *спољне* узроке он издваја: нагли пад капитала и трговинских токова узрокован спољним чиниоцима над којима Латинска Америка није имала контролу (као у кризама 1930-их и 1980-их); екстремну зависност од једне или малог броја примарних роба, са генерисаном нестабилношћу изазваном осцилацијама у факторима тражње или понуде; ратове или екстремне политичке немире, који најчешће узрокују пад извоза и генерално погоршање услова за трговину. Док су међу *унутрашњим* узроцима нестабилности: климатске варијације (посебно су

осетљиве земље произвођачи примарних пољопривредних производа); политички процеси, јер у већини случајева изборни резултати утичу на економију; војне интервенције (e.g. Чиле, Аргентина); на крају, неке кризе су узроковане грешкама домаће економске политике (примери популизма и нео-конзервативних експеримената у Аргентини и Чилеу 1970-их, као и мексичка криза 1990-их).⁹⁵ Периферна позиција латинскоамеричке привреде у светским оквирима, о чему је већ било речи, кључни је разлог негативног утицаја сваке спољне кризе на њен развој.

У трагању за главним узроком тешких последица Велике депресије из 1929-1933. на Латинску Америку, издваја се комплетно поремећена мрежа веза која је њене привреде оријентисане 'према споља' спајала са светским тржиштем. Тај поремећај је довео до смањења девизних зарада и бега страног капитала ван региона, што је у земљама носиоцима инвестиционих политика довело до привредног застоја. Незапосленост се увећала за око 50% нивоа од пре кризе, док је већина земаља региона морала да прогласи неконвертибилност домаћих валута. Како се државни буџет махом пунио царинским приходима а обим спољне трговине се драстично смањивао, постало је чак неизвесно и функционисање власти унутар кључних држава (Аргентина, Бразил, Мексико, Чиле, Колумбија), што је доводило до честих насилних промена власти. Неке земље су изразито тешко прошле.

Последице Светске кризе су се различито одразиле на појединачне земље. На пример, Бразил је изгубио око 64% девизних прихода услед пада тражње и цене кафе на светском тржишту. Слична појава региструје се и у Чилеу чији је привредни систем почивао на извозу бакра и нитрата. Њихов извоз је 1932. године опао за 89%, посматрано у односу на ниво из 1929. године. С друге стране, Венецуела се у периоду после Велике депресије преоријентише са пољопривреде и преовлађујућег извоза кафе и какаоа, на експлоатацију и прераду нафте. Године 1940. кафе и какао су чинили свега 2% венецуеланског укупног извоза, док су до 1920. чинили око 60%. Међутим, учешће нафте у укупној вредности венецуеланског извоза је 1940. године износило 95%.⁹⁶ Нема сумње да је пад цена примарних производа у време Велике депресије

⁹⁵ Hofman, A. A. (2000). pp. 33-38. преузето 11.05.2018. ca

https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/1650/1/S33098H713E_en.pdf

⁹⁶ Pajović S., S. (2006). *Latinskoamerički regionalizam u XIX i XX veku*, Megatrend Univerzitet, Beograd, str. 118-126; Južnić, S. (1966). *Latinska Amerika: nastanak i razvoj društveno-ekonomskih struktura*, Beograd: IMPP, str. 89-106.

прерастао оквире економске кризе и у великом броју латинскоамеричких земаља изазвао политичку и друштвену кризу. Шта више, криза је продубила разлике између латинскоамеричких земаља. Може се закључити, да је Велика депресија била прекретница у реструктурирању и привредном развоју региона. С обзиром да су се његове кључне земље окренуле својим унутрашњим потребама, криза је створила шансу за латинскоамерички независан развој.

Феномен *дужничке кризе* се појавио раних 1980-их у неким од земаља у развоју, у првом реду латинскоамеричким.⁹⁷ Њу је изазвао нагли раст каматних стопа на светском тржишту након нафтних криза када се убрзано акумулирају спољни дугови, а извоз примарних производа више није био довољан да обезбеди резерве за сервисирање спољних дугова.⁹⁸ С обзиром да су латинскоамерички раст пратили високо задуживање и инфлација, мексичко проглашење мораторијума на отплату дугова 1982. и бразилско неколико месеци касније, аутоматски су увели регион у дужничку кризу. У поређењу са Великом депресијом, светска рецесија из 1980-их година је била налик тектонском поремећају за регион. Она је утицала да 1982. дође до депресијације валута у Аргентини, Бразилу и Мексику. Такође, у ове три земље су пале цене деонича, а највећи део банака је пропао због огромних губитака на зајмовима. Спољна задуженост све три земље је расла, достижући почетком осамдесетих година енормне суме. Међународне банке из Европе, Јапана и САД-а су повећавале своје зајмове владама и државним предузећима из Аргентине, Бразила и Мексика током десет година. У то време су камате на зајмове кредиторима плаћане уредно, али од новца из нових зајмова који су наменски узимани управо да би се платиле камате.

На примеру Мексика се може конкретно објаснити механизам путем кога је дужничка криза генерално захватала латинскоамеричке земље. Познато је да је још од времена завршетка Велике депресије

---

⁹⁷ *Дужничка криза* се односи на ситуацију када држава, због недостатка девизних резерви није више у могућности да исплаћује своје обавезе према спољном кредитору, без обзира да ли се ради о року или износу враћања кредита. Суштински се ради о лошој политици Централне банке која остаје без девизних резерви.

⁹⁸ Прва нафтна криза 1973-1974. и друга 1979-1980, директно су негативно утицале на латинскоамеричке економије, које су већином биле увознице нафте, сем неколико извозника (Венецуела, Мексико, Еквадор и Перу). Међутим, у ситуацији нафтних шокова, посебно другог, све државе су се убрзано задуживале, углавном код приватних страних банака.

Мексико имао деценијама стабилан раст који је пресечен дужничком кризом. Дужнички проблеми Мексика су се добрим делом налазили у контексту неолибералног пакета ММФ-а. У дугове и немогућност њихове отплате због пада цена нафте ушла је најпре влада Мигел де ла Мадрида (1982-88.). Августа 1982. године је Мексико прогласио мораторијум на отплату свог дуга и тиме је *de facto* започела снажна економска криза у целом региону. Ситуација са дугом је ескалирала за време владе Карлоса Салинаса (1988-94.) када се, упркос претходној отплати, још увек отплаћивао дуг од преко US\$ 120 милијарди. Године 1994. године је вредност годишњег извоза нафте била дупло мања од вредности квоте отплате.⁹⁹ После мексичке кризе 1994, уследиле су бразилска криза 1999. и аргентинска велика криза 1998-2002. године.

При идентификовању узрока економских криза посебну пажњу заслужује случај Аргентине, која је почетком XX века била једна од најбогатијих земаља света. Међутим, интерни и екстерни узроци су довели до краха аргентинске привреде и кулминације кризе у децембру 2001. године, када је ММФ обуставио кредите Аргентини због кршења правила нултог дефицита. На тај начин земља остаје у потпуности без страног финансирања, а грађанима су због тога били замрзнути штедни улози у банкама. Године 2001, када су представници перонистичке странке преузели власт од председника Де ла Руе (Fernando de la Rúa) и прогласили обуставу плаћања страних кредита, земља је дуговала US\$ 132 милијарде ММФ-у. Аргентина се суочила са најгором економском депресијом у историји. У том општем безнађу је 22,5% становника било незапослено, а 57,5% сиромашно. Око 9 милиона људи је живело са мање од \$1 дневно.¹⁰⁰ Тек у другој половини 2002. стање се побољшало, делом захваљујући снажној депресијацији домаће валуте.

Латинска Америка се од осме деценије XX века суочила са једним изразито кризним периодом (1980-89.), а потом и периодом са првим знацима опоравка (1989-94.). Неке земље су чак забележиле двогодишњу или трогодишњу рецесију у раним осамдесетим годинама. У кризном периоду је забележена веома ниска просечна годишња стопа раста GDP-а од

⁹⁹ Kindleberger, C. P. & Robert, A. (2009). Najveće svjetske finansijske krize – manije, panike i slomovi, Zagreb: Masmedija, str.12-14.

¹⁰⁰ Kos-Stanišić, L. (2014). Populizam u Argentini – sedam desetljeća peronizma, Političke perspektive, Zagreb; Gustafson, C. A. The Pope and Latin America: Mission from the Periphery, The Author(s) 2018, A. J. Lyon et al. (eds.), *Pope Francis as a Global Actor*, Palgrave Studies in Religion, Politics, and Policy, https://doi.org/10.1007/978-3-319-71377-9_10

1.48%, док је продуктивност рада опадала просечно годишње 0.6%. На основу анализе неколико економских показатеља: укупног ВДП-а, ВДП-а *per capita* и продуктивности радне снаге, намеће се закључак да је криза 1980-их по својој дубини надмашила Велику депресију из 1930-их. У просеку је ВДП *per capita* у периоду кризе опао за 665 међународних долара (константа 1980. година).¹⁰¹ Дужничка криза је проузроковала пад привредног раста у региону, а инфлација је достигала невероватне износе. Само две јужноамеричке земље, Парагвај и Колумбија, нису искусиле хиперинфлацију у овом периоду. Највише просечне годишње инфлаторне нивое су имали Боливија (1985.) и Перу (1990.) око 8.000 %, Аргентина (1989.) око 5.000 % и Бразил (1993.) 2500%.¹⁰²

Једна од најважнијих последица дужничке кризе се односи на регионалне интеграционе процесе који бивају снажно уздрмани. С друге стране, криза је утицала на промену става у погледу целокупне економске развојне стратегије земаља дужника. На основу латинскоамеричке дужничке кризе је 1985. године промовисан такозвани Бејкеров план¹⁰³. План је био оквир за билатералне преговоре између земаља дужника и међународних финансијских организација. У сваком случају под геслом „здравих економских политика“ инсистирало се на смањењу улоге државе у економији и већој отворености према захтевима међународне економије. Реформе државе су подразумевале приватизацију јавних предузећа, резања у домену социјалне потрошње и укидање субвенција; затим, флексибилније тржиште рада, конкурентност и слично, што је требало да обезбеди повратак у светску економију. Овакве реформе су према оцени неких стручњака означиле пораз до тада деценијама примењиваног развојног модела и његових политика.¹⁰⁴

Све претходно наведене чињенице потврђују да је економски раст 1980-их био угрожен због зависности земаља региона од спољног финансирања. Последично, период 1980-1989. је представљао најдубљу и најдужу економску кризу коју је Латинска Америка доживела после

¹⁰¹ Hofman, A. A. (2000). p. 114-137, преузето 11.05.2018. ca https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/1650/1/S33098H713E_en.pdf

¹⁰² Gwynne R. N. (2004). Structural reform in South America and Mexico: economic and regional perspectives, in *Latin America Transformed*, London: Edward Arnold, p. 44.

¹⁰³ James Baker је био државни секретар Министарства финансија САД-а. План је у ширем смислу био израз америчког приступа проблему међународних дугова.

¹⁰⁴ Pizarro, R. (1999). Comparative Analysis of regionalism in Latin America and Asia-Pacific, CEPAL – SERIE Comercio internacional N° 6, Santiago, p.32.

Велике депресије. Ситуација током дужничке кризе је била трагична, а сиромаштво и глад су претили свима. О бремену страних дугова које је временом постајало све теже сведоче подаци да је 1980. укупни латинскоамерички дуг износио \$242 милијарде, затим је 1990. нарастао на \$480 милијарди, док је 2000. године достигао \$780 милијарди, или око 50% GDP-а.¹⁰⁵

Коначно, глобална финансијска криза која је покренута крајем 2007. године америчком *subprime* кризом (хипотекарних зајмова), за кратко време се са финансијског сектора пренела на реални и путем бројних трансмисионих механизма је захватила скоро цео свет, укључујући Латинску Америку.¹⁰⁶ Био је то такозвани *Друи велики њаг*, јер је макроекономска последица те финансијске кризе била најјача светска рецесија после Другог светског рата. Највећа тржишта за латинскоамеричке производе – Европа и САД су 2008. године ушле у рецесију, што је довело до пада тражње, као и страних инвестиција у региону. Крах финансијских тржишта у свету је погодио регион, од чега се он тек мало опоравио 2010. године. Мада је дошло до почетног наглог смањења GDP-а, ипак се Латинска Америка у многим аспектима успешно суочила са последњом глобалном кризом. На пример, инфлацију је држала под контролом, а њене земље су избегле унутрашњу финансијску и платнобилансну кризу. Период латинскоамеричког економског напретка који је претходио глобалној кризи наговестио је земљама региона да пут локалног превенирања њених последица води преко држања под контролом јавне и приватне потрошње у време благостања и што је још значајније, ограничења брзе експанзије кредита.¹⁰⁷ Поврх свега, очигледно је било да је последња глобална криза због несигурности спољних тржишта појачала импулсе за унутар-регионалном интеграцијом у Латинској Америци.

¹⁰⁵ Gwynne R. N. (2004). Structural reform in South America and Mexico: economic and regional perspectives, in *Latin America Transformed*, London: Edward Arnold, p. 46.; Skidmore, T. E., Smith P. H. & Green J. N. (2014). *Modern Latin America*, Oxford University Press, 359.

¹⁰⁶ Светску кризу најчешће карактеришу опште последице: најпре се из финансијског преноси у реални сектор где опадају светска производња, стране директне инвестиције, међународна трговина и долази до драстичног пада запослености.

¹⁰⁷ Ocampo, J.O., *The history and challenges of Latin American development*, ECLAC, Chile, Aug. 2013, p.27; Skidmore, T. E., Smith P. H. & Green J. N. (2014). *Modern Latin America*, Oxford University Press, pp. 364-365.

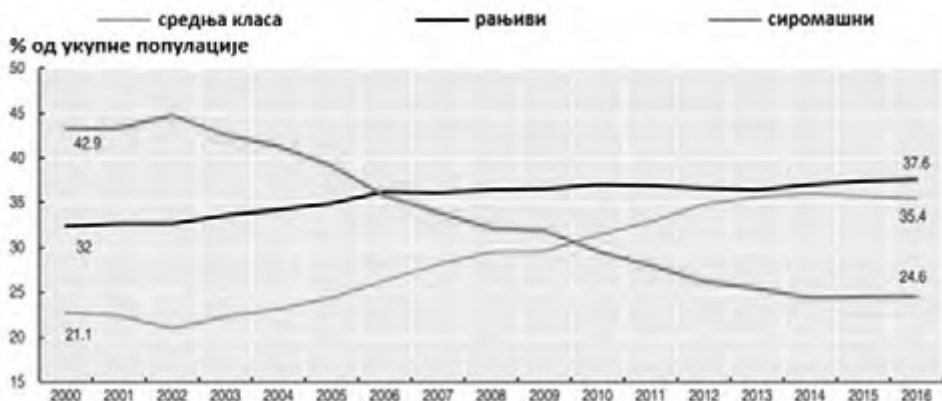
Неминовно се намеће питање, ко су били највећи латинскоамерички губитници у периоду кризе из 2007. године? Пример Бразила, као највеће земље региона, даје довољно аргумената да се извуче генерални закључак. Извештај Светске банке о неједнакости из 2018. године, обухватио је два сукцесивна временска периода у Бразилу. Први период је до почетка светске финансијске кризе 2007. године, док други обухвата време током и после кризе 2007-2015. Резултати истраживања говоре да је пре 2007, упркос изразитом повећању прихода свих група због солидне економије, средња доходна група (40% становништва) имала спорији раст прихода у односу на национални. С друге стране, преко половине укупног раста прихода припало је групи горњих 10%. До интересантног закључка доводи други период посматрања 2007-2015, који је имао нешто слабији раст прихода и око 4% ниже приходе у односу на први период посматрања. Међутим, то није омело горњу доходну групу којој припада само 10% становништва да присвоји 58.2% од укупног раста прихода, што је чак нешто више него у периоду пре кризе. Удео горњег доходног слоја у целом периоду 2001-2015. износио је 57.8% од укупног раста прихода Бразила.¹⁰⁸

Наведени пример потврђује да латинскоамеричко друштво није било изузетак од правила, да је током последње глобалне кризе лицемерни дијалог између политике и економије појачао стање духовне и моралне дехуманизације друштва. Папа Фрања је изразио своју реакцију на ову очигледну појаву у енциклици *Laudato Si*. Он разрешење светске финансијске кризе из 2007/2008. види као неетичко и по људски живот опасно потчињавање економије и политике свемоћном финансијском систему. Разочаран исходом, понтифекс закључује да је та идеална прилика замене застарелих критеријума који владају светом неким хуманијим пропуштена. [LS, §189]

IV.2. Феномен „нових сиромаша“

По завршетку дужничке кризе, сви социо-економски показатељи широм региона су били лоши. Неједнакост прихода је расла како током „изгубљене декаде“ 1980-их, тако и током неолибералних структурних реформи 1990-их. Оба периода су створила „нове сиромаше“

¹⁰⁸ *World inequality report 2018*: Lucas Chancel at all. pp. 138-144, <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/publication/document/2018/7/wir2018-full-report-english.pdf>

Графикон 3. Латинскоамеричка популација по социо-економским групама

Извор: OECD et al. (2019), *Latin American Economic Outlook 2019: Development in Transition*, <https://doi.org/10.1787/g2g9ff18-en>

(*nuevos pobres*), који су најтрагичнија последица неолибералних реформи. Као што је познато, у оквиру неолибералног модела развоја, област социјалне политике је темељно реформисана. Држави су драстично смањене надлежности које су преузели локални нивои или тржиште, што доводи до мале или чак никакве доступности социјалних услуга за већину становништва. Убрзо је постало савим јасно да тај пут промена, што се тиче услова рада и живота, изискује одређене „жртве”.

Свест да се развој не може поспешити само великим улагањима у физички капитал и инфраструктуру, већ да су неопходна улагања у здравство и образовање, сазрела је постепено од друге половине XX века. Дубље разумевање комплексности развоја је довело да се 1980-их почињу да раматрају питања смањења сиромаштва и по први пут наглашавају у званичном извештају Светске банке – *World Development Report 1980*. У том извештају се побољшања у здравству и образовању доводе у везу са унапређењем раста прихода сиромашних.¹⁰⁹ Деведесетих година XX века је било 48,3% сиромашних Латинамериканаца, а придружило им се још 20% који су били директна цена неолибералних реформи. Након реформи је феномен *нових сиромаша* био разлог за пад неких режима (Венецуела, Бразил и Боливија). Према подацима из 1997. године, 80% *нових сиромаша* (око 65 милиона људи) је

¹⁰⁹ World Bank. 2001. *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*. *World Development Report*. New York: Oxford University Press. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/11856>

живело у урбаним подручјима.¹¹⁰ Намеће се питање до каквих промена је дошло у погледу социо-економских група у XXI веку? Такозвана „рањива” класа (људи који живе од USD 5.50–13.00 дневно) постаје највећа социо-економска група у региону, која се повећава са 32,0% на 37,6% између 2000-2016. године (графикон 3). Сиромаштво је у наведеном периоду опало са 42.9% на 24.6% популације. Део од тог процента се претопио у рањиву класу, која нема готово никакве гаранције да их нека нова ситуација (незапосленост, болест, старост и остало) неће поново повући у сиромаштво.¹¹¹ У Аргентини, Уругвају и Чилеу стопе нису прелазиле 10% сиромашних. На другом полу су били Гватемала са 50% сиромашних, Никарагва 37% и Хондурас са око 40%. У Бразилу, упркос стабилној дистрибуцији прихода током периода 2001-2015. неједнакост остаје међу највећима у свету. Она углавном произилази из екстремне концентрације дистрибуираног националног прихода у рукама „елите”. Године 2018. је, упркос напретку, 29.8 % Латинамериканаца и даље живело у сиромаштву, а 10.4% у екстремном сиромаштву (графикон 4). У 2019. години број сиромашних људи региона се повећава на 191 милион (30.5%), од тога је 72 милиона (11.3%) екстремно сиромашних.¹¹² С друге стране, макроекономске перформансе се побољшавају, али прилично скромно. На пример, стопа раста ВДП-а је у 2017. износила 1,3% што указује на изврстан опоравак након пет година економског успоравања и рецесије 2015-2016. године.

Такође, 2019. године око 76% Латинамериканаца су збирно они који живе у сиромаштву и они са најнижим средњим приходима (рањива група). Ако се прати недавна еволуција сиромаштва у региону, уочава се пораст регионалног просека сиромаштва од 2,0 % између 2014. и 2018. године, углавном због повећања сиромаштва у Бразилу и Венецуели. У осталим земљама региона је у истом периоду дошло чак до његовог смањења, углавном због домаћинстава која су имала примања из више извора, међу којима су дознаке из иностранства и други трансфери.

¹¹⁰ Pajović S., S. (2006). *Latinskoamerički regionalizam u XIX i XX veku*, Megatrend Univerzitet, Beograd, str. 293.

¹¹¹ OECD et al. (2019), *Latin American Economic Outlook 2019: Development in Transition*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/g2g9ff18-en>; ECLAC, *Social Panorama of Latin America, 2019* (LC/PUB.2019/22-P/Rev.1), Santiago, 2019.

¹¹² ECLAC, *Social Panorama of Latin America, 2019* (LC/PUB.2019/22-P/Rev.1), Santiago, 2019. <https://www.cepal.org/en/pressreleases/eclac-region-has-underestimated-inequality> *Social Panorama of Latin America, 2020*, ECLAC

* Примедба: Просек је рачунат за узорак од 18 земаља: Аргентина (урбана), Боливија, Бразил, Чиле, Колумбија, Костарика, Доминиканска Република, Еквадор, Ел Салвадор, Гватемала, Хондурас, Мексико, Никарагва, Панама, Паргвај, Перу и Уругвај.

Графикон 4: Раст сиромаштва и екстремног сиромаштва
у Латинској Америци 2014-2019.

Извор: аутор према *Social Panorama of Latin America*, 2020, ECLAC*

Стручњаци вашингтонског Центра за глобални развој у публикацији „Борци за опстанак: Нови сиромаси у Латинској Америци?“, такође идентификују бројну групу људи такозваних „бораца за опстанак“ (*strugglers*). Ова нова социјална класа доприноси чињеници да је све више људи у Латинској Америци под хроничним егзистенцијалним стресом. Ти 'борци за опстанак', као рањива класа, грчевито покушавају да избегну сиромаштво или, у најбољем случају, да дотакну сигурност средње класе. У већини латинскоамеричких земаља овој групи припада 35-40% популације, а највише их је крајем посматраног периода било у Централној Америци и Мексику. Према пројекцији за 2040. годину *strugglers* групи ће још увек припадати око 30% популације. Такође, стручњаци упозоравају на растући ризик од све веће социјалне стратификације између средње класе и *struggler* групе. Нема сумње, да њиховим потребама и интересима треба посветити више пажње при стварању и примени социјалних и економских политика, јер су они потенцијално „нови сиромаси“, чак и под претпоставком о дугорочно континуираном економском расту. Треба још једном подсетити, да он није довољан да би хронично сиромашни изашли из сиромаштва. У овом контексту посебно се истиче улога образовања, јер они из *struggler* групе без прилике да заврше основну школу лако могу

да склизну у групу сиромашних, док без средње школе не могу направити искорак ка средњој класи.¹¹³

Упутно је овде навести запажања Еделберто Торес Риваса која, мада везана за централноамерички политички и социјални миље током задње две деценије XX века, данас препознајемо широм Латинске Америке. Укратко, он упозорава на последице диспропорције економског раста и социјалних промена, *i.e.* све шири геџ у дистрибуцији прихода и катастрофално осиромашење већине популације у субрегиону, које води у социјалне кризе и братоубилачке ратове.¹¹⁴ Његову тврдњу допунићемо приказом бројних социјалних конфликта из респективног Извештаја УН, који је рађен у Боливији 2013. године и обухватио је чак 16 латинскоамеричких земаља (графикон 5).

Латиноамериканци су одувек били веома осетљиви на неправду и дубоко свесни своје реалности. Стога они и у XXI веку учествују у бројним социјалним конфликтима који избијају широм региона и преламају се кроз различите друштвене сфере које повезују практични захтеви за побољшањем квалитета живота. Диспропорција у интензитету економског раста и социјалних промена изазвала је од 2019. године серију масовних антивладиних протеста широм Латинске Америке, умерених у првом реду против економских и политичких реформи нових лидера. Њима су захваћени Никарагва, Хаити, Аргентина, Боливија, Чиле, Еквадор, Колумбија, Гватемала, Перу и Венецуела.

На крају, сиромаштво није само недостатак материјалних добара, већ се такође односи на политичку немоћ и интелектуалну напуштеност, која произилази из немогућности приступа образовању, као и другим интелектуалним активностима.¹¹⁵ Ово добрим делом објашњава како је могуће да је мањина у Централној Америци (око 20% укупне популације), имала скоро потпуну контролу над њеним економским, политичким и културним пословима.

---

¹¹³ Birdsall, N., Lustig, N., & Meyer, C. J., *The Strugglers: The New Poor in Latin America?* World Development, Vol. 60, 2014, pp. 132-146, ISSN 0305-750X, <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.03.019>.

¹¹⁴ Torres Rivas, E. (1993). *History and Society in Central America*, University of Texas Press, Austin, pp. 120-131.

¹¹⁵ *Ibid*, стр. 120-131.

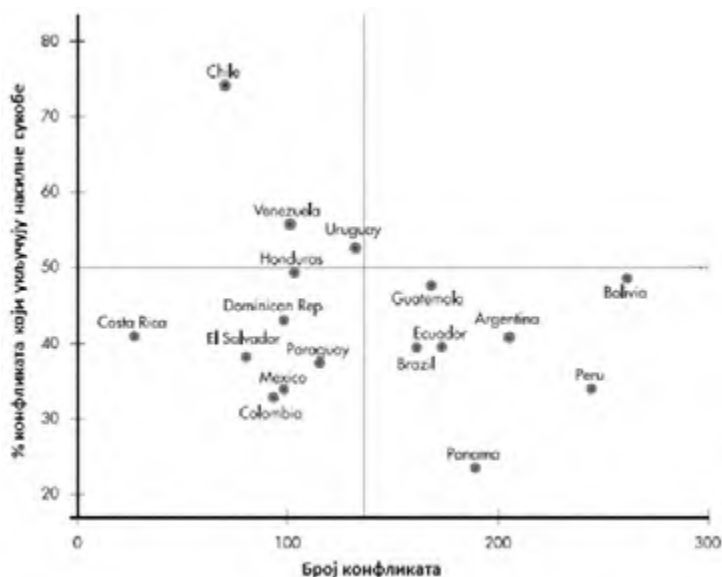
IV.3. Криза неолиберализма у Латинској Америци

Последња декада XX и прва декада XXI века су биле дијаметрално супротне у односу према неолиберализму. Неспособност неолибералног развојног модела да одговори потребама социјалне сфере створила је бројне проблеме унутар региона, а неке од постојећих чак појачала. Прве пукотине неолибералног модела су се појавиле са кризом у Мексику 1994. године, која је чак прерасла у рецесију. Кризу је иницирала, у првом реду, реформа Устава кроз коју је омогућена неконтролисана приватизација и отварање државе страном капиталу уз раст спољне задужености. Затим и геополитички врло контроверзан улазак Мексика у NAFTA. Коначно, анти-неолиберална побуна аутохтоног становништва у држави Чиapas, коју је против федералне владе предводила нео-Запатистичка војска. Побуна је била део општег незадовољства стањем у Мексику и израз дубине дестабилизације земље.

Ништа боља ситуација није била у Боливији на почетку XXI века. Претежно аутохтоно становништво боливијског региона Cochabamba, ушло је у борбу за очување својих приступа води, које је режим рударског магната Санчез Де Лозаде, покушао да кроз приватизацију уступи странијој компанији. Такозвани „Рат за воду” из 2000. године је значајан историјски искорак народних покрета у погледу суверене контроле Боливије над својим природним ресурсима. Такође, у региону Чаpaгe познати су били 'ратови за гас' (иницирани приватизацијом земље и гасних резерви), као и борбе против америчке политике искорењивања коке.¹¹⁶ Временом су се ове локалне борбе уклопиле у шири оквир борби против наметања неолибералних политика и њихових последица. На пример, губици послова за локално становништво у пољопривреди и прерађивачкој индустрији, кулминирали су 2003. године покретима против ALCA, MMF и америчког империјализма.¹¹⁷ Такође, широк талас протеста је у то време покренут општим незадовољством народа неолибералним економским моделом који је искључивао значајан део становништва из политичког живота, нагласио сиромаштво и недостатак правде. С друге стране, протести су помогли

¹¹⁶ Аутара жртве (60 умрлих, више стотина рањених) су страдале у такозваним „плинским ратовима” - протестима против плана боливијске владе да кроз Чиле извози природни гас САД-у и Мексику.

¹¹⁷ Petras, J., Veltmeyer, H., Neoliberalism and imperialism in Latin America: Dynamics and Responses, *International Review of Modern Sociology*, Vol. 33, 2007.

Графикон 5. Број социјалних конфликта по земљама и њихов проценат који укључује насилне сукобе

Извор: *Understanding Social Conflict in Latin America* – UNDP, UNIR Bolivia 2013

левичарском лидеру, Еву Моралесу (*Juan Evo Morales Ayma*) да 2005. године дође на власт. По ступању на дужност он је национализовао гасну индустрију, као што су демонстранти захтевали.

Са појачаном пажњом се одувек пратило шта се догађа у Бразилу, ако се има у виду да је то највећа и најнасељенија латинскоамеричка држава. Стога се изборна победа 1995. године председника Кардоса (*Fernando Henrique Cardoso*), припадника политичке партије левог центра, сматрала значајним сигналом надоласеће кризе неолиберализма у региону.¹¹⁸ Бразилски социолог и политиколог Емир Садер (*Emir Sader*), анализира факторе који су Латинску Америку трансформисали у најслабију карику у неолибералном ланцу. Парадоксалан је механизам прихватања и одбацивања овог модела на латинскоамеричком простору, где је он први пут примењен у Чилеу и Боливији, да би убрзо регион предњачио у отпору и стварању алтернатива неолиберализму. Деведестих година прошлог века модел је завладао у скоро свим земљама региона, сем на Куби. При томе, Чиле, Уругвај и Аргентина, у

¹¹⁸ Социјалдемократска партија – *Partido da Social Democracia Brasileira* (PSDB) је нагласак ставила на земљишну реформу, заштиту животне средине, социјалну правду и парламентарни председнички систем владавине.

то време три најпросвећеније државе региона са веома напредним системима социјалне заштите и пружања јавних услуга, биле су потпуно демонтиране неолибералним политикама које су приватизовале државне функције. Све три земље су као претходницу примене неолибералног модела окусиле најбруталнију репресију, потпомогнуту војним диктатурама, која је угушила способност људи да бране своје интересе.¹¹⁹ Наравно, то је био увод у тоталну распродају националних индустријских ресурса и укидање бројних социјалних права.

Временом је доследно спровођење неолибералних структурних реформи латинскоамеричким владама редуковало могућности да примене неке од мера државне интервенције, којима би могле да утичу на сопствену економију као једино јемство ефикасне социјалне политике. Међутим, криза неолиберализма у Латинској Америци није била изазвана само лошим резултатима социјалне политике, већ пре свега чињеницом да су од реформи средином 1990-их економије земаља региона биле неефикасне у погледу раста. Очигледан пример је опет Мексико, у коме је од почетка реформи укупна продуктивност стагнирала, а економија заостајала. Интересантно је да су многи аналитичари антивладине, социјалне протесте „*Estallido Social*” одржане широм Чилеа 2019/2020, тумачили као рефлексију неслагања са економском, политичком и социјалном неједнакошћу која је створена у Чилеу са неолибералним моделом из времена Пиночеа.¹²⁰ Непосредни повод протеста је био поскупљење јавног превоза, али су суштински они били против друштвене неједнакости и елитизма. Протести су натерали председника Себастијана Пињера (Sebastián Piñera) да распише референдум на коме су Чилеанци годину дана касније изгласали промену неолибералног Устава из 1980, који је везиван за сурову војну владавину крајње деснице и генерала Пиночеа (Augusto Pinochet, 1973-1989.). Практично, за период када се богатство слило у џепове данашње владајуће елите, а социјални систем приватизован. У сваком случају, генерална је оцена да неолиберализам у Латинској Америци није остварио очекиване резултате, што је утицало на пад режима који су га заговарали.

¹¹⁹ Emir Sader, *The Weakest Link? Neoliberalism in Latin America*, *New Left Review* 52 july/ aug 2008, преузето 15.05.2019. са <https://newleftreview.org/issues/II52/articles/emir-sader-the-weakest-link-neoliberalism-in-latin-america.pdf>

¹²⁰ *The Guardian*, преузето 30.10.2019, са <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/30/pinochet-economic-model-current-crisis-chile>

IV.4. Појава нових политичких режима као последица примене неолибералне политике у региону

Јачању десничарских политичких режима у региону, који су подржали неолиберализам и допринели његовом учвршћивању 1990-их, ишли су на руку изборни пораз Сандиниста и 'посебни период' на Куби. Промотивно прихватање неолиберализма од стране генерала Пиночеа, у Чилеу је настављено под коалицијом социјалиста и хришћанских демократа. Надаље, са падом војних режима у неколико јужноамеричких држава на власт долазе неолиберални неопопулисти, десничарски лидери, који драстично режу социјална давања и спроводе неолибералне економске реформе. Међу њима су најпознатији били: Алберто Фухимори (Alberto Fujimori, 1990-2000.) у Перуу, Фернандо Колор де Мело (Fernando Collor de Mello, 1990-92.) у Бразилу, Абдала Букарам (Abdalá Bucaram, 1996-97.) у Еквадору и Карлос Менем (Carlos Menem, 1989-99.) у Аргентини. Задржаћемо се на Менему, као типичном неолибералном лидеру који на власт долази у години највеће инфлације у земљи. Његов политички пут је водио од леве до десне опције; увео је радикалну економску либерализацију, коју је правдао нужним одговором на хиперинфлацију. Један део средстава од продаје државних предузећа је усмеравао ка својим присталицама, а други на сервирање аргентинских дугова. Менем, некадашњи перониста, као председник је спроводио политику сасвим супротну традиционалној перонистичкој политици.¹²¹

У државама у којима није прихваћена неолиберална политика, социјална проблематика и расподела прихода су другачије валоризовани. Као на пример, у Венецуели у време Карлоса Андреса Переса (Carlos Andrés Pérez, 1974-79, 1989-93.). Његову администрацију је обележила комплетна национализација нафтне индустрије, а Перес је чак наредио успоравање производње нафте у циљу очувања ресурса. Приход од ње је усмераван у хидроелектране, челичане, такође у – образовање. Аутономију Венецуеле од САД-а је нагласио са два крупна дипломатска потеза. Први, стао је на страну Панаме у погледу њене контроле над Панамским каналом и други, обновио је дипломатске односе са Кубом.

Генерално посматрано, у периоду 1997-2003. је све указивало да је Вашингтонски консензус исцрпео своје могућности. Испојила се

¹²¹ Kos-Stanišić, L. (2014). *Populizam u Argentini – sedam desetljeća peronizma*, Zagreb: Političke perspektive.

његова криза, током које се развијају интелектуалне дебате у правцу редефинисања неолибералног модела развоја, даљег развоја демократије у региону, као и политичких и интеграционих процеса. Посебно је комплексност процеса стварања јужноамеричког геоекономског концепта омогућила коегзистенцију на први поглед веома различитих политичких и идеолошких режима. Дошло је до нео-популизма у Аргентини, Бразилу, Уругвају и Парагвају; чавизма у Венецуели; индигенизма у Боливији; новог сандинизма у Никарагви и других. Било је очигледно да је регион захватао талас све јачег неслагања са неолиберализмом и трагања за алтернативним политикама. Из тог дисконтинуитета се почетком XXI века јављају значајне политичке, економске и социјалне промене, које су за многе аналитичаре биле сигуран сигнал оживљавања левице на овом простору. У првом реду, пост-неолиберализам подразумева промене које су обухватиле одбацавање неприкосновености слободног тржишта, док је у већини земаља дошло до ре-национализације енергетског сектора. Промене су кренуле од Венецуеле 1998. године, избором Уга Чавеса (Hugo Chavez). Од тада па до 2011. године, од великих латинскоамеричких земаља само Колумбија и Мексико нису имале владе које припадају неформалном регионалном политичком покрету социјалиста и нових левичара, такозваној „ружичастој плими” (шп. *marea rosa*; ен. *pink tide*).¹²² Припадали су му државни лидери: Бразила – ’Лула’ де Силва (Luiz Inacio ‘Lula’ da Silva) и Дилма Русеф (Dilma Rousseff); Чилеа – Рикардо Лагос (Ricardo Lagos); Уругваја – Табаре Васкез (Tabare Vazquez) и Хосе Мухика – ’Пепе’ (Jose Mujica); Аргентине – брачни пар Киршнер, Нестор (Nestor Kirchner) и Кристина (Cristina Fernandez de Kirchner); Чилеа – Мишел Башеле (Verónica Michelle Bachelet) и Хондураса Мануел Зелаја (Manuel Zelaya). Сви они су били противници неолиберализма и амбициозно су улазили у покретање социјалних реформи, које су у неким случајевима чак подразумевале национализацију кључних компанија или читаве екстрактивне индустрије. Такође, веома значајно је да су у оквиру „ружичасте плиме” по први пут представници аутохтоних народа изабрани за председнике у својим земљама. Најпре у Боливији Ево Моралес (Evo Morales), у Еквадору Рафаел Корреа (Rafael Correa) и у Перуу Оланта Хумала (Ollanta Humala).

¹²² Назив „ружичаста плима” долази од мекшег помака ових влада ка левици у пољењу са марксизмом (црвени).

IV.5. Нове економске и социјалне политике базиране на принципима солидарне економије

Криза Вашингтонског консензуса је омогућила промене у политичком и демократском развоју региона, посебно Јужне Америке. Те промене су значајно утицале на решавање нагомиланих социјално-економских проблема из времена стриктне примене неолибералног модела. Не треба пренебрегнути временску подударност између појаве ентузијастичних, реформистички настројених лидера и година економског просперитета у региону, као и изузетно повољног глобалног контекста за природне ресурсе којима су нагло расле цене. У периоду 2000-2014. број сиромашних Латинаоамериканаца је опао за 20%, а око десет милиона је сваке године у периоду 2002-2012. израстало у средњу класу. Индикативан је податак да је 2011. по први пут у историји више људи у Бразилу, Аргентини, Чилеу, Парагвају и Уругвају класификовано у средњу класу него у групу сиромашних.¹²³

Владе „ружичасте плиме” су биле ефикасне у погледу социјалне политике, незапосленост је смањена, трговинска размена са светом и стопе привредног раста су порасле. Коначно, ојачана је позиција Латинске Америке у међународним односима. Такође, 2006. године је у великом броју земаља региона забележена инфлација испод 3%.¹²⁴ На значајно смањење сиромаштва почетком новог века су утицали нагли пораст кинеске тражње за латинскоамеричким сировинама и социјални програми „условног трансфера готовине” (ен. *conditional cash transfer* – ССТ).¹²⁵ Повремене недостатке ССТ програма компензирају генерално добри резултати примене, те се може рећи да је та стратегија за борбу против сиромаштва и промоцију економске стабилности била веома успешна. ССТ програми су утицали не само на раст прихода

¹²³ The Economist, *The „yes, but” syndrome*, Jan 2nd 2014,

<https://www.economist.com/americas-view/2014/01/02/the-yes-but-syndrome>

¹²⁴ Поређења ради, инфлација је у Аргентини била 52,9% у 2019, на Хаитију 20,8%. У Венецуели, стопа инфлације је са енормних 130.060,0% у 2018. години, пала на 9.585,0% у 2019. са трендом даљег успоравања. Главна заједничка одредница инфлације у ове три земље је била широка употреба новчаног финансирања за фискалне дефиците. ECLAC, *Economic Survey of Latin America and the Caribbean*, 2020 (LC/PUB.2020/12-P), Santiago, 2020.

¹²⁵ Условни трансфер готовине подразумева новчану помоћ државе сиромашнима ако пошаљу децу у школу, редовно посећују лекара, вакцинишу децу и слично.

домаћинстава (посебно у руралним областима где се чак 1/3 смањења сиромаштва приписује овом програму), већ и на пораст броја деце која похађају школу, али и на кидање ланца међугенерациског сиромаштва.

Мексико је први применио друштвени програм условног трансфера готовине који је назван *Oportunidades*, касније познат као *Prospera*. Програм се за четири године (1997-2001.) проширио на 5,8 милиона најсиромашнијих мексичких породица или 25 милиона људи, којима је покривао око 20% трошкова. Циљ програма је претежно био усмерен у правцу смањења сиромаштва породица и подстицања будућег економског раста Мексика. Због ефикасности мексичког *Oportunidades* програма, његове варијанте су се појавиле у Никарагви, Хондурасу, Јамајки и Чилеу, али и ван Латинске Америке у неким афричким земљама, па чак и у САД (град Њујорк). Коначно, до данас је у преко 50 земаља света копиран мексички програм условног трансфера готовине. Сличан програм је покренут у Бразилу за време администрације председника Кардоса, а експанзију је доживео у време председника Луле. Тај државни социјални програм субвенција породицама, познатији као *Bolsa Familia*, покривао је 12 милиона породица. У исто време он је био највећи ССТ програм у свету.¹²⁶ Још 2001. године је Лула, припадник радничке партије (Partido dos Trabalhadores), подносећи на јавну расправу пројекат *Fome Zero* говорио да бразилска пољопривреда има потенцијал да прехрани своје становништво, али да је сиромаштво радника, односно, оних који ту храну треба да купе највећи узрок глади у Бразилу. Нешто касније, јануара 2003. године, у свом инаугурационом говору, председник Лула је нагласио да ће један од приоритета политике његове владе бити стварање таквих услова у земљи да сви људи који у њој живе имају свакога дана три пристојна obroка, без очекивања донација од било кога. Исте године покренут је владин „Пројекат без глади” – Предлог политике сигурности хране за Бразил (*Projeto Fome Zero – Uma Proposta de Política de Segurança Alimentar para o Brasil*). Програм је постао главна Владина стратегија која је објединила економску и социјалну политику земље.¹²⁷ Током осмогодишње реализације

¹²⁶ Skidmore, T. E., at all (2014). pp. 365-369.; Julian S. Yates, Karen Bakker, *Debating the 'post-neoliberal turn' in Latin America*, Progress in Human Geography 2014, Vol. 38(1) 62–90, Downloaded from phg.sagepub.com at Loyola University Chicago on June 10, 2016

¹²⁷ Детаљан приказ програма „Нулте глади” дат је у FAO студији: The Fome Zero (Zero Hunger) Program: The Brazilian experience, Brasília, 2010: MDA, 2010. <http://www.fao.org/3/i3023e/i3023e.pdf>

Fome Zero је мобилисао различите сегменте друштва, а међу његовим многим иницијативама поменућемо две: *џрва* је дала значајну улогу породичној пољопривреди, чији производи су пласирани кроз *Програма набавке хране* и његов механизам за јавну набавку хране; *друџа* је да су породице храну куповале кроз механизам *Програма њрехранбених карџа*. У сваком случају, у периоду 2003–2009. година, око 20 милиона људи је извучено из сиромаштва, од којих је 5 милиона било из руралних подручја. Упркос добрим резултатима програма Нулте глади, на крају друге деценије XXI века око 30 милиона Бразилаца још увек припада категорији сиромашних.

Такође, успешне програме социјалне заштите применили су Аргентина, Уругвај и Венецуела. Исте 2003. године, када је у Бразилу покренут програм *Fome Zero*, у Венецуели је Чавесова влада покренула у великим градовима иницијативу „Милиони за народ”, побољшавајући како здравствено стање (*Misión Barrio Adentro*) и образовање (*Misión Robinson*), тако и радећи на креирању послова (*Misión Vuelvan Caras*) и дотацији прехранбених производа (*Misión Mercal*). Сви програми су финансирани делом прихода од нафте, који су ушли у посебан, председнички фонд. На тај начин, из фонда су финансирани социјални програми вредности око 2,5% БДП-а. Без обзира на извесне замерке Чавесу да су социјални програми-мисије били део његове нео-популистичке машинерије, нема сумње да су они извукли милионе сиротиње из беде (сиромаштво се смањило за скоро 1/3). Укратко, програми су дали наду народу Венецуеле у будућност њихове деце. Скидмор *at al.* наводе званичну статистику по којој је национални степен сиромаштва Венецуеле у периоду 1998–2009. година, опао са 49% на 26%, а незапосленост са 15% на 7%.¹²⁸ Док је од 1998. до 2007. године покривеност становништва здравственом заштитом повећана шест пута, *и.е.* њом је било обухваћено више од 20 милиона људи.¹²⁹ У Уругвају је ССТ (као део *Plan de Equidad* -а који је примењиван од 2008.) био намењен деци и адолесцентима из социјално-економски угрожених домаћинстава. Такође, у великој мери су и два уругвајска председника, Хосе Мухика – ’Ел Пепе’ (2010-15)¹³⁰ и Табарес Васкес (2005-10, 2015-20.) дали допринос

¹²⁸ Skidmore, T. E., *at all* (2014). p. 365-369.

¹²⁹ Economic & Political Weekly, India, <https://www.epw.in/about-epw-engage>

¹³⁰ Уругвајски левичарски председник и бивши герилац-тупамарос, ’Ел Пепе’ је због скромног начина живота назван „најсиромашнијим председником на свету”. Највећи део своје плате је делио сиромашнима.

смањењу сиромаштва и развоју демократије. У Боливији је владиним програмом помоћи за време мандата Моралеса било обухваћено око 50% становништва, што је преполовило стопе сиромаштва и екстремног сиромаштва у земљи.

С друге стране, од 2011. се запажа пад цена роба на светском тржишту. Латинску Америку је посебно тешко погодио пад цена нафте, који достиже врхунац 2016. године. То је довело у питање одрживост успеха из „сјајне декаде” 2000-их. Прогресивни левичарски режими нису успели да створе довољно јаку друштвену базу која би их надаље одржавала на власти. Владе из периода ружичасте плиме су биле социјално одговорне, са заједничким циљем – смањити степен неједнакости и на тај начин ублажити дехуманизацију сиромашног становништва. Може се рећи да су програми били изузетно ефикасни, што потврђују претходно изнети економски показатељи. Поред тога, они су извршили одлучујући утицај на декомпоновање социјалног поретка (на пример, Венецуела и Бразил) и управо у томе лежи њихова највећа вредност. Разматрање о латинскоамеричким новим економским и социјалним политикама базираним на солидарној економији завршили бисмо реченицом бразилског лекара и дипломате, Жозуе де Кастро: *„Глад и рај не постоје ниједан природни закон, јер су чисто људске творевине”*.¹³¹

¹³¹ Жозуе де Кастро (Josué de Castro) у своје две књиге „Географија глади” (Geografia da fome, 1948.) и „Геополитика глади” (Geopolítica da fome, 1951.) указао је на социјално порекло глади и да је стога могуће да она буде под човековом контролом.

V. МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ НА КРАЈУ XX И ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА

Велика је разноврсност унутрашњих и спољних фактора (економски, политички, географски, историјски, војни, културолошко-религијски, геополитички и остали) који својим узајамним дејством одређују данашњи међународни положај Латинске Америке у свету. Географски фактор је и даље примаран, са својим бројним категоријама: природни ресурси, географски положај, демографија, величина простора, клима и друго. Изобиље природних ресурса региона је подстицало његов развој и било стални мотив привлачења интереса страног капитала. С обзиром да Латинска Америка у глобалним оквирима поседује значајне резерве разноврсних природних ресурса, они данас поново доспевају у центар њеног геополитичког позиционирања. Задивљујућа је биолошка разноврсност региона. У еколошкој стварности данашњице, расте значај латинскоамеричких резерви слатке воде. Значај потенцијала географског положаја види се на примеру давно изграђеног Панамског канала и наговештаја изградње Никарагванског канала, којим би се на још једном месту спојили Атлантук и Пацифик. У међувремену, латинскоамерички регион пролази између Сциле и Харибде XX и XXI века, ослоњен на своје резерве нафте и руда, огромне резерве незагађене воде, незагађену животну средину и све више свестан свог идентитета. Честе и интензивне спољашње промене (економске, политичке и социјалне) којима су Латинскоамериканци били изложени кроз историју, свакако су допринеле да њихово осећање како националног, тако и индивидуалног идентитета буде све постојаније. Папа Фрања у енциклици *Fratelli tutti* држи да „Што је дубљи, снажнији и богатији наш сопствени идентитет, то ћемо више бити способни да обогатимо друге својим сопственим доприносом.” [FT § 282]¹³²

¹³² Encyclical Letter *Fratelli tutti* of the Holy Father Francis on Fraternity and Social Friendship, October 2020, http://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/20201003_enciclica-fratelli-tutti.html;

Крах стратегије отвореног регионализма почетком XXI века, заједно са доласком на власт разних опција левичарских влада, довео је до развоја различитих интеграционих модела који су поред осталог, били у функцији бољег позиционирања земаља Латинске Америке у оквири-ма светског тржишта и јачања њеног међународног положаја.

V.1. Главни партнери Латинске Америке у ери глобализације

Упркос различитим теоријско-методолошким приступима, ипак се може констатовати да је положај Латинске Америке у ери глобализације знатно ојачао. Три земље Латинске Америке (Аргентина, Бразил и Мексико) су чланице групе G-20 и директно учествују у изналажењу решења за проблеме XXI века. По први пут у историји међународних односа је једна латинскоамеричка земља у статусу силе у настајању – Бразил. Он је постао девета економија света и чланица је BRIKS-а (Бразил, Русија, Индија, Кина и Јужна Африка) и IBSA-а (Индија, Бразил и Јужна Африка). У прилог констатацији о јачању положаја Латинске Америке у ери глобализације, такође имамо чињеницу да су три латинскоамеричке државе чланице АРЕК-а; да су Мексико и Чиле потписали споразум са ЕУ о слободној трговини; као и да постоје споразуми о сарадњи Латинске Америке са ASEAN-ом, Кином, Русијом, Индијом и Турском.¹³³ С друге стране, приметан је утицај продирања „меке моћи” (између осталог преко културе) коју у политичко економским односима са Латинском Америком примењују Кина, САД, Турска, Европа, Русија и други. Улога Латинске Америке у глобалној економији расте, посебно њених најразвијенијих земаља, упркос честом недостатку координације између земаља унутар региона.

V.1.1. САД и Латинска Америка

Ране индикације да простор Латинске Америке постаје веома важан за економију САД-а потичу још из 1781. године, када Конгрес шаље свог првог специјалног агента у Хавану. Његова улога је била да излази у сусрет захтевима Конгреса, да саветује америчке трговце у погледу послова у Латинској Америци и да истовремено заступа њихове интересе испред шпанске владе. Једном речју, његов посао је био веома

¹³³ На пример, Mercosur и Индија су потписали Споразум о слободној трговини 25.01.2004, а Бразил и Кина 22.06.2012. године.

налик данашњем економском дипломати. Нешто касније, 1810. године, Конгрес је усвојио Резолуцију не-трансфера (*No-Transfer Resolution*) да предупреди могући трансфер колонијалне моћи са Шпаније на њеног новог савезника – Енглеску.¹³⁴ Резолуција од тада постаје идеја водила са трајним утицајем на однос два америчка подконтинента. Тек крајем XIX века, на основу начела садржаних у Монроовој доктрини, САД обликују своју спољну политику.¹³⁵ Управо Монроова доктрина је омогућила САД-у наслеђе европске колонијалне улоге у Латинској Америци, односно, трансфер моћи против кога су се залагале кроз поменути Резолуцију не-трансфера.

Као специфичан сегмент политичко-економских односа САД и Латинске Америке неопходно је навести њихову војну сарадњу. До Другог светског рата преовладавао је европски утицај на професионализацију латинскоамеричке војске, а од тада преовлађује утицај САД-а. Од 1946. године елитна обука латинскоамеричке војске одвијала се у Форт Галику (*Fort Gulick*), Школи Америка (*School of the Americas – SOA*), у зони Панамског канала коју су контролисале САД. Мада је Школа основана у циљу очувања стабилности у региону, ускоро је постала позната као „школа државних удара”. У складу са условима из Споразума о Панамском каналу из 1977, Школа у Форт Галику је затворена 1984. године и премештена је у САД војну базу Форт Бенинг (*Fort Benning*) у Џорџији, као део Команде обуке и доктрине САД војске. Школа је 2001. променила име у Институт за безбедност и сарадњу Западне хемисфере (*Western Hemisphere Institute for Security Cooperation – WHINSEC*). Од свог оснивања, до почетка XXI века обезбедила је обуку за више десетина хиљада латинскоамеричких кадета. Нагласак у обуци је 1980-их био на тактици борбе против гериле.¹³⁶ Постоје мишљења да је актуелни

¹³⁴ Schultz, L. (1998). *Beneath the United States: A History of U.S. Policy toward Latin America*, Harvard University Press, pp. 3-4.

¹³⁵ Доктрина председника Џејмса Монроа (*James Monroe*) из 1823. прокламовала је циљ националне сигурности и осигуравала примат САД интереса у региону. Контровезни став из доктрине „Америка – Американцима” је до данашњих дана предмет полемика да ли је заиста само бранио америчке територијалне интересе, или је оправдавао њене империјалистичке претензије према Латинској Америци, почевши од Кариба.

¹³⁶ Richard Halloran, *U.S. Military School to Quit Panama*, *New York Times*, Aug. 18, 1984, преузето 23.05.2019. са <https://www.nytimes.com/1984/08/18/world/us-military-school-to-quit-panama.html> ; Richard F. Grimmett, Mark P. Sullivan, *United States Army School of the Americas: Background and Congressional Concerns*,

значај ове школе за америчку политику изнад свега у односима које негује, односно, у стварању мреже латинскоамеричких војних званичника под надзором САД-а.¹³⁷

Све до краја хладног рата, крајем 1980-их, САД политика према Латинској Америци је на својој агенди имала превенцију, елиминацију или минимизирање свих страних утицаја који су потицали ван Западне хемисфере. У пост-хладноратовском периоду, овом „тешкашу” у светском економском и политичком рингу – била је потребна нова стратегијска парадигма политике према Латинској Америци. Нађена је у демократији, поштовању људских права и економском благостању. Са том новом стратегијском парадигмом САД су оправдале своје интервенције у Панами 1989. и Хаитију 1994. године. Прелазак са наведене политике која је била јавна и очигледна на политику која је скривена, догодио се у вези са трговином дрогом у Централној Америци. Поуп Еткинс сматра да је ова трговина измицала контроли у толикој мери да је компромитовала мултилатерализам и пружала оправдање за цео спектар скривених интервенција у оквиру ове политике.¹³⁸ Постоје индиције да је латинскоамерички привредни развој, посебно у оквирима неолибералне политике, требало да буде „допунски” а не „конкурентан” у односу на САД. То се управо желело да постигне кроз мере Маршаловог плана, који је био везан за куповину пољопривредних производа од САД-а. Дошло је до високог пораста америчког удела у светској трговини житарицама са мање од 10% пре рата, на више од 50% до 1950, а извоз из Аргентине је пао за око 65%. Истовремено, у Колумбији је, практично, дошло до уништења производње житарица овим мерама.¹³⁹ Не треба да чуди чињеница да је временом скоро цео регион Анда прешао на производњу за нарко-индустрију. Стратегијски се политика САД-а према латинскоамеричкој пољопривреди до

1994, <https://fas.org/irp/crs/soa.htm> ; Al Jazeera, The School of the Americas: Class over?, 20 Sep 2012, преузето 22.05.2019, ca

<https://www.aljazeera.com/programmes/insidestoryamericas/2012/09/201292081054585410.html>

¹³⁷ Jake Hess, Infamous US military school still draws fire, Al Jazeera, 9 Dec 2014 преузето 23.05.2019. ca <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/12/infamous-us-military-school-still-draws-fire-201412521041105726.html>

¹³⁸ Atkins, G. Pope. (1999). Latin America and the Caribbean in the International System, Boulder: Westview Press, pp. 139-167.

¹³⁹ Čomski, N. (1999). Profit iznad ljudi – neoliberalizam i globalni poredak, Novi Sad: Svetovi, str. 42.

данас није променила. Илустрација те чињенице је стални притисак на Колумбију да смањи површине под коком – која је многим њеним сељацима једини извор прихода.¹⁴⁰ У Колумбији на вредност илегалног извоза наркотика отпада око 25% укупног извоза, као и 3% ВДР-а ове земље.¹⁴¹ Као што је познато, Латинска Америка је главни снабдевач наркотицима тржишта САД-а.

Осма деценија прошлог века је обележена политиком два мандата администрације Роналда Регана (Ronald Reagan), коју карактерише опозиција комунистичком експанзионизму. Такође, Централна Америка је постала средиште „Реганове доктрине” у глобалном хладном рату. Пред крај мандата, председник Реган је означио трговину дрогом опасном по националну безбедност САД-а. Док са председником Бушом старијим (George H. W. Bush) геоекономија добија приоритет у односима са Латинском Америком. У условима завршетка хладног рата председник Буш је по први пут јавно обелоданио планове за NAFTA. С обзиром да је и Клинтонова политика имала изразити фокус на економију, Латинска Америка јој генерално није била приоритет. Међутим, Клинтон је морао да посебно обрати пажњу на регион 1991. године, када је на Хаитију инаугурисан демократски изабран председник Жан-Бертран Аристид (Jean-Bertrand Aristide), млади католички свештеник и заговорник теологије ослобођења. Сва турбулентна политичка дешавања наредних месеци на Хаитију, укључујући егзил председника, диктирали су САД и војна хунта на челу са генералом Седрасом (Cédras). Треба нагласити да је Карипски Басен традиционално био у центру безбедносних интереса САД-а. Убрзо је у фокус Клинтоновог економског интересовања за Латинску Америку доспео Мексико, што је 1994. потврдила NAFTA. Сматра се да је директна последица Споразума по Мексико била његова повећана зависност од САД-а, као и дистанцирање од осталог дела региона.¹⁴²

¹⁴⁰ У циљу заједничке борбе против илегалне производње и трговине психоактивним супстанцама земље Андског пакта су потписале у Лими 1986. године Споразум Родриго Лара Бониља (*Convenio Rodrigo Lara Bonilla*). Споразум је добио име по Лара Бониљи, колумбијском министру правде који је предводио обрачун са нарко криминалом. Убијен је као председнички кандидат 1984. године.

¹⁴¹ Bulmer-Thomas, V. (2003). *The Economic History of Latin America Since Independence*, Cambridge University Press, pp. 8-9.

¹⁴² Detlef Nolte, Leslie E. Wehner. 21 Jul 2015, *Geopolitics in Latin America*, Old and New from: Routledge Handbook of Latin American Security Routledge, pp. 36-40.

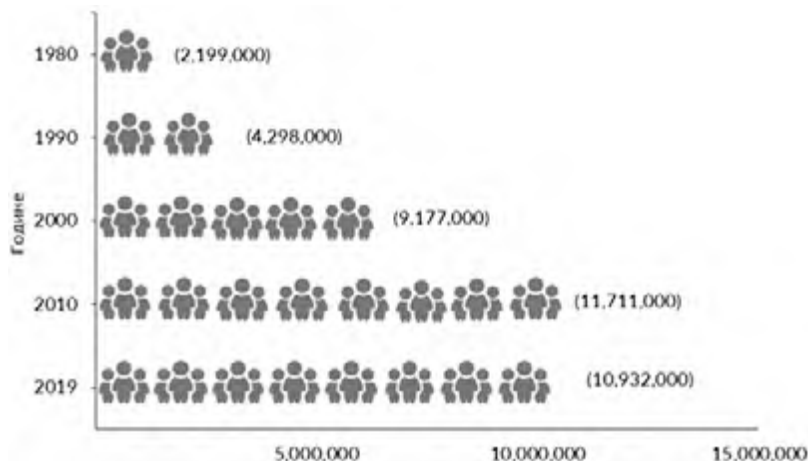
Прекретница у односима две Америке је био Самит лидера Западне хемисфере, који је одржан 2005. године у Мар дел Плати, Аргентина. План САД администрације је био да се на простору од 'Аљаске до Огњене Земље' створи Зона слободне трговине Америка (ен. ФТАА; шп. ALCA). Међутим, како сам концепт, тако и присуство у Мар дел Плати председника Буша млађег, изазвали су масовне уличне протесте.¹⁴³ Председник Буш је Латинској Америци понудио ALCA као излаз из сиромаштва. Прави мотив је било настављање протекционизма у корист америчких фармера, а на штету највећих латиноамеричких произвођача, Аргентине и Бразила. Преговори су пропали, а председник Чавез је објавио да је ALCA „сахрањена”. Одбијање ALCA је представљало раскрсницу у међуамеричким односима. Први пут у историји је коалиција најважнијих латиноамеричких земаља убедљиво и јавно поразила неку политичку иницијативу Северног суседа. С друге стране, пораз концепта трговинског обједињавања Западне хемисфере у Мар дел Плати 2005. године је довео до замене америчке мултилатералне стратегије у односу на Латинску Америку, са новом стратегијом успостављања билатералних споразума о слободној трговини. Они су углавном били фокусирани на земље Централне Америке и Кариба, мада су потписани и са неколико јужноамеричких земаља, међу којима су Колумбија, Еквадор и Перу. Наравно, ови билатерални уговори су, упркос својој флексибилности, ипак пратили америчке приорите. Неки од њих су, на пример, садржали и обавезу преласка латинскоамеричких земаља на приватизацију здравства.¹⁴⁴ Само неодложне политичке ситуације су у време председника Обаме (Barack Obama) скретале пажњу на Латинску Америку. Поред тога, генерални политички став САД-а према региону илуструје пример две државе: оно што важи за политику према Куби, где САД инсистира на демократији, не важи за политику према Хондурасу, где је подржана

<https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315867908.ch2>, приступљено 09.08.2017.

¹⁴³ Говори током протеста у Мар дел Плати су били усмерени против рата у Ираку и увођења ALCA. У говору председника Чавеза истакнуто је да је неолиберализам смањио јавну потрошњу, посебно у здравству и образовању, под изговором постизања фискалне равнотеже, док су САД тада имале највећи фискални дефицит на свету; *Chavez: Bush beats dead horse with FTAA*, преузето 28.08.2017. са <https://www.bilaterals.org/?chavez-bush-beats-dead-horse-with>

¹⁴⁴ Bárbara C. Neves, Karen Honório, *Latin American Regionalism Under the New Right*, Sep 27 2019, <https://www.e-ir.info/2019/09/27/latin-american-regionalism-under-the-new-right/>

Графикон 6. Мексичка имигрантска популација у САД, 1980-2019

Извор: Migration Policy Institute, <https://www.migrationpolicy.org/article/mexican-immigrants-united-states-2019>; 08-03-2020

војна хунта и недемократски изабрана влада.¹⁴⁵ Пред крај Обаминог мандата дошло је до отопљавања односа Кубе и САД-а. Из перспективе истраживача америчког Савета за спољне односе, 2008. године се Латинска Америка нашла међу најбрже растућим трговинским партнерима САД-а, за које је постала важнија него раније. Између осталог истиче се као: највећи страни добављач нафте; партнер у развоју алтернативних горива; највећи извор радне снаге/имиграната; али и највећи добављач на илегалном тржишту дрога. Ове чињенице потврђују важност стратегијских, економских и културних веза са овим регионом, али побуђују и забринутости. Извештај има експлицитан закључак – САД више немају доминантан утицај у Латинској Америци.¹⁴⁶

Од 2016. године на челу САД-а је републиканац Доналд Трамп. Овај популистички председник је своје политичке одлуке често оправдавао једним истим разлогом: „свака одлука о трговини, о таксама, о имиграцији, о иностраним пословима, биће донета у корист америчких радника и америчких породица.”¹⁴⁷ То је оправдавало већину његових

¹⁴⁵ Skidmore, T. E., at all (2014). p. 469.

¹⁴⁶ Barshefsky, C., Hill, J. T., O’Neil, S. K., & Council on Foreign Relations. (2008). *U.S.-Latin America Relations: A New Direction for a New Reality: Report of an Independent Task Force*.

¹⁴⁷ Antonio Hsiang, Trump Makes China Great in Latin America, 2017, преузето 21.02.2018 са <https://thediplomat.com/2017/04/trump-makes-china-great-in-latin-america/>

протекционистичких економских мера и политички непредвидивих одлука. Један од његових првих председничких потеза био је излазак САД-а из Транспацифичког партнерства (Trans-Pacific Partnership – TPP). У складу са својом политиком „Америка на првом месту!”, Трамп је био противник слободне трговине, а NAFTA споразум је сматрао неповољним за САД. Његова спољна политика чврсте руке (због чега је поштовао такве лидере без обзира на идеологију), подразумевала је и затварање америчких граница за мигранте. На пример, у Мексику је 2016. године било мање од 9.000 захтева за азил, да би 2019. њихов број премашио 70.000.¹⁴⁸ У последњој декади је број мексичких имиграната смањен, њих је 2019. године ипак било око 10.9 милиона, што је око ¼ укупног броја од 45 милиона САД имиграната. У просеку Мексиканци имају најнижа примања у поређењу са осталим странцима у САД, као и са домаћом популацијом. Године 2019. у сиромаштву је живело око 17% мексичких имиграната у САД-у.¹⁴⁹

Политика Трампове администрације према мексичким мигрантима, посебно најава изградње зида на граници, није оставила равнодушним ни папа Фрању. Он је приликом посете Мексику 2016. године изјавио: „Особа која мисли само како да њојине зигове, иде њог да су, а не њодиге мосџове, није Хришићанин.”¹⁵⁰ Нема сумње да је недефинисана америчка политика према Латинској Америци у време председника Трампа, дала простора Кини за више прилика да прошири свој утицај у региону. С друге стране, у оквиру своје *Националне безбедносне стратегије* из 2017. године, САД су тврдиле да Кина и Русија планирају да прошире свој утицај у Латинској Америци путем државно вођених инвестиција и кредита, војног повезивања уз продају оружја региону.¹⁵¹

¹⁴⁸ Ово се десило зато што је председник Трамп донео пропис да се не може аплицирати за амерички азил директно америчкој власти или амбасади, него најпре у пограничној земљи, односно, Мексику.

¹⁴⁹ Emma Israel, Jeanne Batalova, Mexican Immigrants in the United States, 2020 <https://www.migrationpolicy.org/article/mexican-immigrants-united-states-2019>

¹⁵⁰ Levine, D. H. (2016). What Pope Francis Brings to Latin America, *CLALS Working Paper Series | No. 11, CLALS*, <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>; Yardley, Jim. 2016. „Pope Francis Suggests Donald Trump is ‘Not Christian.’” *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2016/02/19/world/americas/pope-francis-donald-trump-christian.html>

¹⁵¹ Nolte, D., China Is Challenging but (Still) Not Displacing Europe in Latin America, GIGA Focus | Latin America | Number 1 | February 2018 | Hamburg, Germany, ISSN 1862-3573 https://www.giga-hamburg.de/de/system/files/publications/gf_lateinamerika_1801_en_0.pdf 21-12-2018

V.1.2. Кина и Латинска Америка

Од настанка Народне Републике Кине 1949. године, њени односи са САД-ом су се пресликавали на односе са Латинском Америком. После Културне револуције, завршене 1969, кинеско руководство је напустило револуционарну идеологију што је створило предуслове за боље односе са САД-ом, који су резултирали примањем Кине у УН 1971. године. Већина латиноамеричких земаља је ту одлуку подржала. Исте године почели су се успостављати кинеско-латиноамерички дипломатски односи, са прогресијом у наредне две деценије, што је пратила и њихова сарадња у областима економије, науке, промоцији и заштити инвестиција. У том периоду Кина је у Латинској Америци основала 200 предузећа, инвестирајући 700 милиона САД долара.¹⁵² Кинеска корпорација за нафту је 1997. године победила на тендеру у Венецуели и на тај начин осигурала заједничко улагање са венецуеланским фирмима. Крајем те године кинески председник Ђијанг Земин (Jiang Zemin) је посетио Кубу. У истој декади, развили су се билатерални односи са најважнијим економијама региона (Мексико, Бразил, Аргентина, Чиле) које је кинески председник такође посетио. Почев од 1997. Кина има редовне консултације на нивоу министара иностраних послова са чланицама MERCOSUR-а. Од 2017. године је Кина померила ЕУ са места прворангираног трговинског партнера ове групације.

Нема сумње да су се иницијативе за сарадњу између Кине и Латинске Америке из прве две деценије XXI века, негативно одразиле на трговинске интересе САД-а као првог и Европске Уније као другог трговинског партнера у овом региону.¹⁵³ Међу поменутиим иницијативама истиче се позив упућен латинскоамеричким владама да се придруже глобалном кинеском пројекту „Један појас – један пут” (*One Belt, One Road*). Председник Си Ђинпинг (Xi Jinping) је 2013. године покренуо иницијативу да се креира нова саобраћајна, развојна и трговинска рута по узору на некадашњи „Пут свиле”. Јужну Америку Кина види као природни продужетак своје јужне морске руте на Путу свиле, *ipso facto*, пребацује на њу свој геополитички фокус са Азије и Африке. Неким државама Кина је постала најважнији трговински партнер (Бразил, Аргентина, Чиле), али

¹⁵² Pajović, S. S. (2006). *Latinskoamerički regionalizam u XIX i XX veku*, Beograd: Megatrend Univ., str. 286-287.

¹⁵³ Иницијатива за сарадњу у оквиру другог форума Кина – CELAC, одржана је 2018. у Сантијаго де Чилеу.

Латинска Америка ипак није прва на листи кинеских приоритета. Она је већ постојећем заједничком стратегијском партнерству са Бразилом, Мексиком, Аргентином, Венецуелом и Перуом, од 2013. године придружила Еквадор и Чиле. Кинеска тражња за природним ресурсима (бакар, гвоздена руда, нафта, соја) је изазвала робни бум у Латинској Америци 2004-2013. године. Такође, Кина постаје важан кредитор за развојне пројекте. Кинеске банке су у периоду 2005–2016. године, позајмиле преко 140 билиона САД долара латинскоамеричким владама углавном за инвестиције у инфраструктури (52%) и енергији (31%). Највећи део новца је отишао у Венецуелу и Бразил. Кинески кредити су дати земљама које немају приступ другим кредитима и оно што је посебно важно, они ни су оптерећени политичким условљавањима.

- Кина шири и диверзификује FDI у региону, постајући зајмодавац који може да угрози Европу која и даље предњачи;
- Односе Кине и Латинске Америке карактерише политички и економски прагматизам, као и кинеска „мека моћ” културне и дипломатске сарадње.
- Кина улази у вакуум који је створен, с једне стране, занемаривањем економских потенцијала Латинске Америке од стране САД-а, а са друге, спорашћу Европе у погледу закључивања споразума о слободној трговини са MERCOSUR-ом.¹⁵⁴

Детлеф Нолте примећује да је кинески председник Си Ђинпинг добро искористио прилику на самиту „Азијско-пацифичке економске сарадње” (АПЕС) у Лими, 2016. године, да се наметне као бранилац слободне трговине. У периоду 2001-2016. Кина и Латинска Америка су своју међусобну трговину увећале 16 пута. Међутим, један од најважних заједничких стратешких пројеката Кине и Латинске Америке, изградња Никарагванског канала, којим би се повезали Атлантук и Пацифик, још увек није заживео.¹⁵⁵ У другој деценији XXI века Кина

¹⁵⁴ Detlef Nolte, China Is Challenging but (Still) Not Displacing Europe in Latin America, GIGA Focus | Latin America | Number 1 | February 2018 | Hamburg, Germany, ISSN 1862-3573 https://www.giga-hamburg.de/de/system/files/publications/gf_lateinamerika_1801_en_0.pdf 21-12-2018

¹⁵⁵ Идеја изградње Никарагванског канала је потекла из Централне Америке још 1826. године, када су тражена средства од САД- за његово финансирање. Међутим, САД су се 1903. године определиле за изградњу Панамског канала. Финансирање изградње Никарагванског канала је остало интересантно, како за Русију тако и за Кину, али то до сада ниједна од њих није реализовала.

претежно продаје Латинској Америци електронику, текстил и хемијске производе, док купује од ње соју, сирову нафту и руде.

V.1.3. Европа и Латинска Америка

Традиционалне историјске и цивилизацијске везе повезују Европу и Латинску Америку као економско-политичке партнере. Премда ни једна страна данас нема превелика очекивања, важни су једни другима. Европска Заједница је 1990-их била други највећи партнер региона. Велики европски банкарски системи су тада финансирали више од 1/3 његових дугова. Значајан податак је да су се од 1970-их Латиноамериканци преоријентисали са САД-а на Европу као свог највећег снабдевача оружјем.¹⁵⁶ Кариби и Атлантски појас дуж Јужне Америке су део стратешких морских путева за Европу, а у случају Француске, Холандије и Велике Британије, постоје и екстериторијални поседи наслеђени из колонијалног времена.

Економски значај Европске Уније у Латинској Америци расте од севера ка југу. Познато је да су Мексико и централноамеричке државе традиционално блиско повезане са САД, док су државе Јужне Америке традиционално биле више окренуте односима са Европом. На смену два века, 1999. године, у Рио де Жанеиру је одржан историјски Самит 48 лидера држава ЕУ и Латинске Америке. У Заједничкој декларацији је наглашено стратешко партнерство две стране. Политичка и трговинско-економска сарадња, као и финансирање одабраних програма, наведени су као главни правци сарадње. Док су у сферу заједничких интереса уврштени борба против сиромаштва и социјалних неједнакости, екологија, образовање, борба против криминала, наркобизниса и тероризма.

Скоро две деценије су трајали прелиминарни преговори између Европе и MERCOSUR-а око потписивања Споразума о придруживању. Тек 2019. године је постигнут „Начелни споразум” о међусобној трговини. Он је значио велики помак за европске геополитичке и геоекономске интересе у региону. Међутим, и даље за потпуни уговор недостају одређени услови придруживања о којима се претходних година расправљало и који су, мада тренутно нерешени, неизоставни део комплетних економских споразума. Између осталог, одрживи развој, права

---

¹⁵⁶ Alberto van Klaveren, (1992). United States and Latin America in the 1990s, eds. Hartlyn J., Schultz L. & Varas A., The University of North Carolina Press, p. 34.

LAC земље / субрегионалне групације	EU укупна вредност робне трговине у билионима €	Рангирање LAC трговинских партнера		
		САД	Кина	ЕУ
CAN	28.0	1	2	3
Цент. Америка	12.1	1	3	2
Cariforum	9.1	1	3	2
Куба	2.4	(ниже рангирана)	2	1
Mercosur	86.4	3	1	2
Мексико	64.9	1	2	3
Чиле	18.0	2	1	3

Табела 4. EU трговина са LAC групацијама/државама и ранг партнера у 2018

Извор: EU trade with Latin America and the Caribbean, ERPS, 2019.

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/644219/EPRS_IDA(2019)644219_EN.pdf

домородачких народа, транспарентност и регулација сарадње, климатске промене. С једне стране, до убрзаног прихватања овако непотпуног решења је дошло због непредвидиве, протекционистичке политике администрације председника Трампа, а са друге, због кретања ка мултилатерализму и слободној трговини Аргентине и Бразила, као главних партнера за преговоре са EU. Уколико се Споразум о придруживању EU – MERCOSUR успешно ратификује, он има потенцијал да уклони преко € 4 билиона увозних царина на европске производе.¹⁵⁷

За односе два региона значајно је поменути Римску Декларацију из 1996. године, која је била основа за институционализовање политичког дијалога на врху између EU и Латинске Америке и Кариба. Од 2013. године се редовно одржавају састанци лидера држава EU и Латинске Америке у интервалу од две године. На једном од тих састанака, 2004. године у Мексику, подвучен је значај стратешког интер-регионалног партнерства између EU и Андске заједнице народа. У то време више од 1/5 латинскоамеричког извоза је ишло у EU, која је била други најважнији инвеститор у региону и највећи давалац помоћи. Према публикацији Истраживачког сервиса Европског парламента из 2019. године, EU је међу три највише рангирана трговинска партнера региона.

Евидентно да је промена поменуте САД трговинске политике отворила врата Латинске Америке за њене остале најважније partnere, међу

¹⁵⁷ EU trade with Latin America and the Caribbean, ERPS, 2019, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/644219/EPRS_IDA\(2019\)644219_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/644219/EPRS_IDA(2019)644219_EN.pdf)

којима је ЕУ. Од посебног значаја за њу је управо однос са Mercosur-ом, као и са низ интеграционих субрегионалних групација (CAN, Cariforum, Централноамеричка група) и појединачним земаљама (Мексико и Чиле). Током 2018–2019, у оквиру трговинске стратегије ЕУ из 2015. „Трговина за све”, постигнута су три важна циља усмерена ка Латинској Америци: 1) улазак у процес модернизације постојећег билатералног споразума са Мексиком; 2) улазак у процес модернизације постојећег билатералног споразума са Чилеом; 3) „начелни споразум” са четири оснивача Mercosur-а (Аргентина, Бразил, Парагвај и Уругвај) о трговинској основи ширег ЕУ – Mercosur Споразума о придруживању.¹⁵⁸

V.1.4. Русија и Латинска Америка

У 1960-им је интензивнија економска сарадња бившег Совјетског Савеза и Латинске Америке иницијално била идеолошке природе. Кренуло је са победом Кубанске револуције 1959. године, која је изненадила и саме Совјете, али су после годину дана одлучили да улажу у кубански режим. Улагања су била све већа, да би 1980-их нарасла на око \$1 билион, што је било дупло више у односу на 1970-те. Паралелно са оваквом подршком Совјетски Савез се бавио конвенционалном трговином и дипломатским односима, посебно са најснажнијим земљама у региону: Мексиком, Аргентином и Бразилом. Економски део сарадње са њима је, с једне стране, био прагматичан (стварање трговинских веза, набавка оружја, економска сарадња и заједнички ставови по одређеним спољнополитичким питањима), а са друге, пратио је совјетске националне интересе кроз охрабривање ових земаља за више екстерне аутономије. Једном речју, то је значило њихову већу аутономију у односу на САД. Куба није била једина земља која је добијала економску и војну подршку од СССР-а током 1960–1980. Добијали су је и Сандинистичка влада у Никарагви, као и влада Ел Салвадора, али је она била несразмерно мања у односу на помоћ Куби. Совјетски Савез у том периоду није био финансијски способан да издржи подршку свим тим режимима. На врхунцу Никарагванске револуције 1979. Совјетски Савез се суочавао са обиљем политичких изазова ван Латинске Америке: Авганистан, Кина, Пољска, Блиски Исток, унутрашњи економски проблеми и проблеми државништва.¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Atkins, G. Pope. (1999). *Latin America and the Caribbean in the International System*, Boulder: Westview Press, p. 126.; Alberto van Klaveren, (1992). *United States*

Односи Русије и Латинске Америке доживљавају свој нагли пад од 1989. године, тачније у периоду распада СССР-а и пада комунизма у свету. Између осталог, Совјети су одмах престали са испоруком тешког наоружања Куби и Никарагви, нешто касније и Ел Салвадору. У исто време две суперсиле САД и СССР једногласно потписују резолуцију УН за долазак мировних снага у Централну Америку. Следеће године, на наговор Совјета Никарагва расписује слободне изборе, на којима Сандинисти губе власт. Што је нарочито угрозило позицију Кубе у региону. Такође, она губи повлашћен статус при трговини са СССР-ом и сва трговина се почиње одвијати по светским трговинским ценама. Од 1990-их Куба се суочава са дубоком економском кризом као и заостравањем САД економског ембарга. С друге стране, две године након распада СССР-а, 1993. последња активна совјетска војна јединица напушта Кубу. Русија је поред наслеђених совјетских, добила и нове економске, политичке и социјалне проблеме, због којих су и Куба и остатак Латинске Америке привремено изгубили на приоритету. Повратак Русије у Латинску Америку се дешава од 2000-их. Међутим, више не као сила са позиција екстремне левице, већ левог центра, са комплетно обновљеном политиком према Куби и целокупним пакетом војно-техничке сарадње са Венецуелом. Треба нагласити да су привреде у оба региона већ биле отворене.

Глобални политички и економски процеси из прве две деценије XXI века рефлектовали су се кроз нове облике сарадње и интеракција између Русије и Латинске Америке. При томе, преовладавају мишљења да нова биполарна структура (Кина и САД) обликује све врсте односа у Латинској Америци, укључујући оне између Русије и Латинске Америке. Спољна политика Русије према латинскоамеричким земљама је балансирана с тим да што мање задире у интересе Кине и САД-а, при томе ипак следећи своје важне економске и геополитичке циљеве. Мада руски анти-американизам више није гласан као у совјетско време, он ипак усмерава њене економске и политичке изборе унутар Латинске Америке. Некадашњи спољно политички избор се проширио са двадесетак земаља са којима су имали дипломатске односе, на још две – Панаму и Гватемалу. Практично руска спољнополитичка стратегија показује како уздржаност, тако и континуитет совјетске политике. Значајно за политичке односе два региона је чланство са Бразилом

---

and Latin America in the 1990s, eds. Hartlyn J., Schultz L. & Varas A., The University of North Carolina Press, pp. 38-39.

у БРИКС-у, као и у Г-20, чије чланице су Бразил, Аргентина и Мексико. С обзиром да су ово базично политичке организације, Русија нема добру платформу за јачу економску сарадњу. Она за сада учествује само у мање утицајним регионалним организацијама (LAILA, ACS, SICA). Русија инвестира у латинскоамерички енергетски сектор, телекомуникације, транспорт и извоз хране. Комплементарност економија два региона је један од кључних принципа на коме они заснивају своју економску сарадњу. У последњој декади се вредност трговине повећала са \$5.8 билиона у 2011. на \$15.9 билиона до 2018-2019. У најбољем случају, економска повезаност Русије са регионом се оцењује као маргинална у поређењу са другим светским силама. Она учествује са само 0.7% у латинскоамеричкој спољној трговини, док је учешће САД-а 37.2%, Кине 15.2% и ЕУ 12%.¹⁶⁰ Главне области трговинске сарадње су: енергија, технолошке иновације, инфраструктурни пројекти и војно техничка сарадња. Ипак, војно-техничка сарадња је кључ геополитичке сарадње између Латинске Америке и Русије. Споразуми о војној сарадњи су потписани са Венецуелом, Кубом, Боливијом, Никарагвом, Перуом, Чилеом, Колумбијом, Уругвајем, Еквадором, али и са Аргентином и Бразилом. У овој сарадњи су присутни и економски и политички мотиви – успостављање линије одбране Русије ван њене територије и као одговор на НАТО активности у близини њених граница.

Захлађивање односа са Кубом, које се поклопило са отопљавањем америчко-кубанских односа, наметнуло је Русији потребу да се нађе нови ослонац на тлу Латинске Америке. Венецуела је постала тај нови ослонац, не само преко идеолошке повезаности двојице председника, Чавеза и Путина, већ и сличног размишљања јер су обојица потекла из безбедносних служби својих земаља. Мишљење је научника Руске Академије наука, Пјатакова, да је руски чинилац удружен са дубоком трансформацијом војске у време Чавеза, највише допринело очувању политичке стабилности Венецуеле у за њу политички и економски тешкој 2019. години.¹⁶¹ Може се закључити да сарадња Русије са латинскоамеричким земљама несумњиво има економски значај, али је он мањи у односу на геостратешки значај – да се направи противтежа америчкој доминацији широм света.

¹⁶⁰ Andrey Pyatakov, *Russia and Latin America in 21st Century: A Difficult Rapprochement*, *Russie.Nei.Visions*, No.119, Ifri, July 2020.

¹⁶¹ Ibid.

V.1.5. Азијско-пацифички регион и Латинска Америка

Са оснивањем форума „Азијско-пацифичке економске сарадње” (АРЕС) 1990. године, три латинскоамеричке земље, Мексико, Чиле и Перу, постају његове пуноправне чланице. Био је то почетак интензивирања транс-регионалне сарадње између земаља Латинске Америке и земаља Пацифичког басена. Има мишљења да је управо АРЕС, уз учешће три поменуте латинскоамеричке земље, допринео историјском заокрету у погледу економских и политичких односа два региона. У оквиру реформи које су у њима извршене 1990-их, примењени су принципи теорије отвореног регионализма, што је омогућило да на почетку XXI века однос два региона буде трансформисан у стратешком смислу. Чиле и Мексико су као чланице АРЕС-а, закључиле велики број слободних трговинских споразума (FTAs) са азијским државама, стога ове две земље сматрају зачетницама трговине са овим делом света.

У циљу боље комуникације и политичког дијалога као базе за успешну економску сарадњу, основан је 1998. године Форум за сарадњу Латинске Америке и Источне Азије (шп. FOCALAE; енг. FEALAC). У оквиру Форума се одржавају састанци на разним нивоима, од којих су најзначајнији састанци министара иностраних послова земаља чланица у интервалу од две године и састанци на нивоу министара привреде. Важно је поменути да се међу главним органима Форума, налазе и Радне групе за: социо-политичку сарадњу, одрживи развој, климатске промене; трговину, инвестиције; културу, спорт; науку, технологију, иновације и образовање. Данас Форум има 36 чланица из оба региона.

Очигледна потврда да економска снага Пацифичког региона расте дошла је у виду две иницијативе, Транс-пацифичког партнерства и Пацифичке алијансе. Оне су биле различите по својим географским и стратегијским улогама, али су обе допринеле латинскоамеричком редизајнирању процеса регионалне интеграције дуж Пацифичког басена. С друге стране, позив за ширу интеграцију (коју је иницирао Бразил кроз поменуту ИРСА) потврдио је не само да Бразил наслућује растући значај Пацифичког басена и његовог развоја, већ и да можда жели да повезивањем два океана кроз заједнички коридор ојача континентално средиште, односно, сопствену позицију. То је био разлог да су Нолте и Венерова закључили да у Латинској Америци постоји недостатак критичке геополитичке анализе, који се испољава кроз једностран начин размишљања оптерећен прошлошћу, која је најчешће

била милитаристичка.¹⁶² Транс-пацифичко партнерство – ТРП је био свеобухватан трговински споразум из 2005. године између Чилеа, Новог Зеланда, Сингапура и Брунеа.¹⁶³ Подсетићемо да су после одлуке председника Трампа, САД 2017. године иступиле из ТРП-а. Убрзо се показало да Кина користећи вакуум лидерства унутар те организације, привлачи све више латинскоамеричких земаља у своју сферу утицаја. Такође, кинески председник Си Ђинпинг (Xi Jinping) је у новије време више пута изразио кинеске амбиције да се укључи у ТРП, што наравно зависи од испуњавања услова за чланство. С друге стране, САД имају процедуралну могућност да се врате у чланство ТРП-а. Целовит и прогресиван Споразум за транспацифичко партнерство (ТРП-11) из марта 2018. године је најавио три нова члана, Чиле, Мексико и Перу, али без Кине и САД-а.

V.2. Идентитет као фактор јачања међународног положаја земаља Латинске Америке

Италијанско-аргентински социолог Ђино Германи (*Gino Germani*) указује да је преломни заокрет из 1930-их, везан за структурне промене у латинскоамеричкој економији која се преоријентисала од споља на унутра (*outward to inward*), значио много више од економске промене. Био је то само почетак низа других промена социјалних, политичких, идеолошких, али и промена у начину испољавања националног идентитета.¹⁶⁴ Самосвојност је постала фактор јачања међународног положаја региона. Мада је са оснаживањем националног идентитета ојачао и латинскоамерички национализам, он никада није имао елементе агресивности, већ елементе реафирмације и еманципације (као што се на пример десило у доба перонизма у Аргентини).

Враћамо се на Дасела који наводи примере многоструких сличности култура између земаља Латинске Америке, посебно на регионалном

---

¹⁶² Detlef Nolte, Leslie E. Wehner. 21 Jul 2015, *Geopolitics in Latin America, Old and New from*: Routledge Handbook of Latin American Security Routledge. Accessed on: 09 Aug 2017

<https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315867908.ch2>

¹⁶³ Транс-пацифичком партнерству су се касније придружиле САД, Аустралија, Вијетнам, Перу, Канада, Јапан, Малезија и Мексико.

¹⁶⁴ Gino Germani, *Stages of Modernization in Latin America*, *Studies in Comparative International Development* 5, 1969-1970, no. 8: p.161

нивоу.¹⁶⁵ Налазимо да се сличности култура које повезују земље, такође рефлектују на њихово економско-политичко повезивање у регионалне интеграције, кроз које оне свакако јачају свој међународни положај. Навешћемо неколико примера сличности култура у Латинској Америци. Оне постоје унутар земаља Кариба које су се економски интегрисале у Карипску заједницу – CARICOM; Андских земаља економско-политички интегрисаних у Андску заједницу народа (CAN); земаља Амазонског басена, које су потписале Споразум о кооперацији и координисаном развоју комуникационо-транспортног система – Амазонски пакт; земаља које припадају речном басену Ла Плата, чији Споразум о сарадњи се односи на заједничке пројекте. Потврда значаја позитивне спреге културе са економијом и политиком, дошла је до пуног изражаја 2001. усвајањем Мачу Пикчу Декларације о демократији, правима аутохтоних народа и борби против сиромаштва, од стране председника држава чланица Андске заједнице. Циљ Декларације је био да се аутохтони народи укључе у матичне државе, а да током тог процеса не дође до угрожавања њиховог идентитета. Био је то веома прогресиван корак ка јачању осећаја самосвести и заједништва домородаца. Корак, до кога вероватно не би дошло без подршке Андске заједнице.

V.2.1. Краћи историјски увод у процес формирања латиноамеричкој идентитет

На Латинску Америку су њени откривачи, освајачи и касније колонизатори, гледали као на „неисписану таблу”. Међутим, она је у време освајања већ имала сопствену, богату цивилизацијску и културну историју. Најчешће се међу научницима среће мишљење да су прастановници Латинске Америке дошли са простора југоисточне Азије, а до Америке стизали користећи Берингов мореуз и Тихи океан. Од тих староседелачких заједница које су биле различитог степена друштвено-економског развоја на простору Индоамерике, старих народа пре доласка шпанских и португалских освајача, настале су многобожачке цивилизације. Најразвијеније су биле: Маја (*Maya*) насељавали су област полуострва Јукатан, где су данас Мексико, Хондурас и Гватемала; Астека (*Azteca*) који су живели у северно-планинским деловима Мексика; и Инка (*Inca*) на простору данашњег Перуа, Боливије и Еквадора.

¹⁶⁵ Dussel, E. (1981). *A history of the church in Latin America: colonialism to liberation (1492-1979)*, MI: Grand Rapids, B. Eerdmans Publishing Company, pp. 27-29.

Њима су претходиле неке од великих претколумбовских култура, између осталих *Olemeke*, *Zapoteka*, *Naui*, *Parakas*.

Постоји читава терминологија повезана са Новим светом, а која се користила у историји од 1492. године до данас. Иза сваког од ових термина постојао је одређени геополитички и цивилизацијски став, односно поглед на Нови свет из различитих центара моћи. На пример, термин „Хиспанска Америка” (*América Hispana*) обухватао је простор освојен и колонизиран од стране Шпанаца. Међутим, по стицању независности термин се односио на област групе земаља шпанског говорног подручја и под њеном бившом колонијалном управом, односно на државу након деколонизације. До 1750. године овај простор је административно вођен као „Индијска краљевства”, да би га затим заменио термин „Прекоморске провинције” (*Provincias Ultramarinas*) коришћен све до стицања независности земаља са ове територије. Сви ови називи се суштински односе на исто – на простор шпанског освајања, колонизације и укореењавања шпанског језика, културе и католичанства. Укратко, термин Хиспанска Америка потенцира историјски значај Шпаније – њене цивилизације и улоге у процесу формирања хиспаноамеричког идентитета на простору данашње Латинске Америке. Од многобројних историјом обојених термина (Индоамерика, Ибероамерика, Латинска Америка и Кариби) и покушаја да се одговори на питање „шта је у имену”, лингвистичко покриће, употреба деривата латинског језика кроз назив „латинска” се сматра најнеутралнијим решењем међу понуђеним. Мада је произашао из француског погледа на Латинску Америку, који обухвата и нека острва где се говори „*patois*”, креолски француски. Идеолошки и политички утицаји на одабир термина су свакако присутни, али се у мноштву других понуђених назива, у имену Латинска Америка (*Latinoamérica*) нуди најприхватљивије објашњење које свакако садржи нужни ниво компромиса.

На простору Мексика, Средње Америке и Андске висоравни постојале су културе на врло високом степену развоја. Листа онога што је Запад затекао од старих култура и цивилизација Латинске Америке је дугачка: керамика, скулптура, архитектура (посебно пирамиде), зидно сликарство, обрада метала, израда тканина, соларни календар са 365 дана, хидраулични системи за наводњавање, астрономија, математика, изградња градова, путева и друго. Култура Паракас (развојни период од 700. године пре нове ере – до 200. године нове ере) са јужне обале Перуа, даје прве хирурге древног Перуа. Они су били вешти у

отварању лобање, лечењу рана и користили биљне екстракте као анестезију.¹⁶⁶ Колонијално друштво је овим културама утиснуло кастинска обележја и потпуно их маргинализовало. Латинскоамеричка нова, индо-иберијска култура, настала је као мешавина староседелачке, која је еволуирала кроз местизацију¹⁶⁷ и европске која се наметала кроз освајање, колонизацију и христијанизацију. Брза асимилација једне културе другом – транскултурација, биолошко-културно мешање у коме су учествовале најразноврсније расе, као и све вредности које су из тога проистекле, постале су најзначајније последице освајања које је крунисано новим културним идентитетом. С друге стране, драматичном изменом амбијента у коме су аутохтони народи живели и наметањем нове културе и религије, уздрмани су ослонци њихове културне баштине. Грандиозни верски објекти су им или уништени, или су их они напустили.

Мада је империјална Шпанија желела да уједини хришћанску културу са домородачком, у немоћи да је разуме, прогласила ју је демонском. Упркос томе, из многобожачке религије су опстајала веровања кроз предање, мит и симбол. Кроз синкретизам су пренети у разне видове уметности и уграђени у хришћанске процесије.¹⁶⁸ Један од примера синкретизма који је очуван све до данас су хришћанске процесије за Дан мртвих у Мексику (*Día de Muertos*). Слика *Tlaloc-a* (слика 1) је пример синкретизма, односно, индо-хришћанског стила уметности названог „*tequitqui*”.

Неспоран је генерални допринос првих доминиканских, фрањевачких и језуитских мисионара хиспано-америчкој култури. Легат који су они оставили је огроман. Утрли су пут развоју етнологије и археологије на основу тумачења културе и језика домородаца; дали допринос

---

¹⁶⁶ Izquierdo-Todorović, S. (1995). *Latinska Amerika i savremeni svet*, Beograd: IMPP i Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista, str. 111-118.

¹⁶⁷ Од основних раса: белци (*peninsulares*) и *criollos* (белци рођени у Америци); *indios* и *negros*, створене су бројне етничко-расне групе чији је друштвени положај произилазио управо из расног порекла. Најпознатије су биле: *mestizos*: мешавина Шпанца и Индијанке; *meteluco*: расна мешавина Индијанке и португалског освајача; *mulato*: мешавина Шпањолке и Африканца и најмање још десетак других комбинација.

¹⁶⁸ Делови преузети из рада Luković-Jablanović, D., *The Jesuits and Christianization in Latin America until 1767*, *America Latina y el mundodel siglo XXI: percepciones, interpretaciones e interacciones*, Tomo II, Universidad Megatrend y FIEALC, Belgrado, 2018, pp. 27-42.

Слика 1. Tlaloc – Астечки Бог кише (лево) vs римске скулптуре (десно)

Извор: <https://www.slideshare.net/danielasgrtz/colonial-art-art-216>

географији, биологији, метеорологији и другим наукама; прикупљању културног блага; развоју уметности, заната; сачували гварански језик; дали прва писана сведочанства о просторима Новог света, домородачкој култури и обичајима, као и много другога. Један од светлих примера најбоље мисионарске праксе се догодио у Мексику, где су први мисионари временом научили аутохтоне језике *Nahuatl*, *Tarasca* и друге, тако добро да су могли да их користе у проповедима, да створе речнике, граматике, катихизисе и слично.¹⁶⁹ Такође су први језуитски мисионари, практиковали верске обреде уз употребу аутохтоних језика и елемената домородачких обичаја (*costumbrismo*). На тај начин је убрзан процес християнизације, али и омогућено уношење елемената синкретизма у церемоније. С друге стране, та атипична природа акултурације допринела је очувању аутохтоног идентитета уз истовремено увећење ауторитета Цркве.

Уметност као део културе, један је од начина изражавања и очувања идентитета народа. На пример, у случају Мексика, истиче се значај који је Револуција имала за ослобађање снажне уметничке енергије (књижевне, музичке, сликарске) у области популарне културе. Посебно треба поменути постреволуционарне мексичке сликаре-муралисте, од

¹⁶⁹ Dussel, E. (1981). *A history of the church in Latin America: colonialism to liberation (1492-1979)*, MI: Grand Rapids, B. Eerdmans Publishing Company, p. 49.

којих су најпознатији били Diego Rivera, Pascual Orozco, и David Alfaro Siqueiros. Њихови, углавном фреско техником рађени мурали, за Мексиканце су били много више од слика и историјских приказа. Пошто је у то време било много Мексиканаца који нису знали да читају и пишу, мурали су за већину од њих били вид специфичне социјалне комуникације и едукације. У сваком случају, револуционарни период је покренуо аутентичне уметничке изразе, међу које свакако спада и рад сликарке Фриде Кало¹⁷⁰. Уопштено, циљ свих уметничких израза (сликара, композитора, писаца и других), био је да се редефинише мексички национални идентитет и да се невољама обичних људи да значај. Национализам је формирао културну суштину Мексичке револуције.¹⁷¹

Из перспективе формирања латинскоамеричког идентитета дошло је до поларизације на два става према догађају из 1492. године, односно, Новом свету. Један је *индијенистички*, а други, наглашено *евроцентристички*. То је довело до ситуације да се за идентитетом Латинске Америке трага на скали између евроцентристичког и индигенистичког. Наглашено индигенистички став (термин Индоамерика) наглашава доминантност аутохтоне компоненте у процесу формирања латинскоамеричког идентитета. С друге стране, евроцентристични став – термин Ибероамерика који обухвата реафирмацију значаја ибероамеричке цивилизације (народа и држава насталих од иберијске колонизације). Термин је 1980-тих обогатен обухватањем Шпаније и Португалије. На тај начин се кроз нагласак на доминантности Иберо компоненте у процесу формирања латинскоамеричког идентитета, практично спајају Европа и Нови свет. Треба поменути да је Латинска Америка у том периоду била економски погођена кризом (изгубљена декада). Сматрамо да је та криза са собом повукла и кризу идентитета и потребу да он буде подржан од некадашњих колонијалних метропола.

Иберијско освајање Америке 1492. године није оставило само генерацијско сећање, већ и колективни емотивни набој изазван потребом за самооткрићем, односно, трагањем за јединственим искуством сопственог идентитета. Разоткривање идентитета одавно више није само латинскоамерички проблем, „већ забринутост човека изражена вишеструко и у различитим околностима (...) међу људима који сада траже

---

¹⁷⁰ Buchenau, J., *The Mexican Revolution, 1910–1946*, p. 12, Online Publication Date: Sep 2015. DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.21

¹⁷¹ Skidmore, T. E., Smith P. H. & Green J. N. (2014). *Modern Latin America*, Oxford University Press, p. 59-60.

признање сопствене људскости, а самим тим и свог јединственог идентитета као конкретног људског израза.” Тежња освајача и колонизатора, да „од себе и своје културе створе изразе узвишене људске природе” суочава се са дугим трагањем за идентитетом: домородаца, мелеза и креола, изазивајући расправе о људскости нација новог континента.¹⁷²

Данашње расправе су веома налик на оне негдашње између Сепулведе и Лас Касаса. Када ће се ова расправа окончати? Мексички филозоф Леополдо Сеа нам ставља до знања да човеков идентитет не одређује ни национална припадност, ни култура, ни лице, ни друштвене ситуације, оне га само обликују. О необичности и сложености латинскоамеричког идентитета, располућеног између идентитета оца са једног и мајке са другог континента, Боливар је говорио 1819. пред конгресом у Ангостури: „*Нисмо Европљани, нисмо Индијанци, већ смо једна међураса настала од староседелца и Шпанца.*”¹⁷³ Несумњиво да је управо међурасно мешање (шп. *mestizaje*, ен. *miscegenation*) заједно са мултикултуралношћу, удахнуло живот процесу освешћивања индо-афро-и-бероамеричког идентитета као базе процеса изналажења идентитета Латиноамериканаца.

V.2.2. Однос национални идентитет – религијски идентитет у Латинској Америци

Тек са капитализмом су створени културно-политички оквири националности, а процес националне интеграције се по својој динамици и интензитету веома разликовао од земље до земље. Једном речју, много времена је протекло док је државни идентитет у Латинској Америци почео да означава и национални идентитет. Дешавало се да спољни притисци, укључујући и САД директне интервенције, поспеше нарастање националног осећања у неким латинскоамеричким државама (случај Мексика и Кубе) и доведу до бржег приближавања националног и државног идентитета. У националном идентитету нацију спајају култура, језик, национална држава, заједничка нит традиције и историјског сећања (навели смо неколико кључних спона). Дасел 1970-их алегоријично пореди сваку од националних култура Латинске Америке

¹⁷² Sea, L.. (2017). Otkriće i identitet Latinske Amerike, Institut za evropske studije: Društvo hispanista, Beograd, str. 9-11.

¹⁷³ Simon Bolivar, *Govor pred Kongresom u Angosturi*, Beograd, 2016, Ambasada Bolivarske Republike Venecuele u RS, str.23.

„са плодом без стабла”, те да Латинска Америка тек треба да пронађе своје место у историји светске културе.¹⁷⁴

Мексички професор Игнасио Медина Нуњес (Ignacio Medina Núñez) наглашава латинскоамеричку културу и национални идентитет, као кључне факторе у процесима развоја и интеграције региона у XXI веку. Он у основе формирања заједничког јужноамеричког националног идентитета између осталог убраја заједничку колонијалну историју (укључујући наметање језика и католичке религије као фактор излагања једне културе другој), религијску културу, оштре разлике које се у XX веку примећују у нивоу образовања између елите и народа, значајну улогу државе и политике у обликовању латинскоамеричког друштва и слично. Насупрот њима стоје проблеми који успоравају процес формирања културног јединства, као што је то сегмент глобализације који нарушава оригиналност индивидуалних култура, масовна незапосленост и сиромаштво који смањују социјалну кохезију и често доводе до миграција становништва, непостојање политичке воље за уједињењем, осим кроз кораке у добром правцу који су начињени на челу са већ поменутиим CEPAL-ом и касније са оснивањем субрегионалних и регионалних интеграција.¹⁷⁵

У XIX веку је начињен покушај да се дефинише латинскоамерички идентитет кроз тражење дистанце од Европе, као и од Северне Америке. На другој страни, интереси буржоазије су крајем XIX века били оличени у њеној либералној интелигенцији, чија су изразито националистичка осећања настала под утицајем истакнутих европских, али и латинскоамеричких интелектуалаца. Поред већ поменутих Боливара и Хосе Мартија, ту је још читава плејада изузетних интелектуалаца са високим националним осећањима: перуански писац Маријатеги (José Carlos Mariátegui); такође перуански филозоф и политичар Аја де ла Торе (Victor Raúl Haya de la Torre); аргентински писац Угарте (Manuel Baldomero Ugarte); венецуеланско-чилеански хуманиста, правник, књижевник и филозоф Бељо (Andrés Bello y López) и нарочито, уругвајски филозоф и писац Родо (José Enrique Rodó).¹⁷⁶ Може

¹⁷⁴ Dussel, E. (1981). A history of the church in Latin America: colonialism to liberation (1492-1979), MI: Grand Rapids, B. Eerdmans Publishing Company, p.28.

¹⁷⁵ Medina Núñez, I., Cultura e identidad para la integración latinoamericana, Controversias y Concurrencias Latinoamericanas, vol. 11, núm. 19, 2019 <https://uy.vlex.com/vid/culture-and-identity-for-837122261>

¹⁷⁶ Хосе Енрик Родо (José Enrique Rodó, 1872-1918.) се залаже за очување вредности сопствене културне и цивилизацијске традиције. Указује на нужност

се рећи да је национализам дошао само као политичка рефлексија њихових националних ставова. Генерално је буржоаска интелигенција имала посебно снажне националистичке ставове у односу на, тада већ јасно испољене, циљеве северног суседа да доминира Латинском Америком. Тако да је једна од основних одредница латинскоамеричког национализма постао антиамериканизам (антиимперијализам). Касније ће се показати да је управо тај страсни национализам буржаске интелигенције носио експлозивну снагу током друштвеног и политичког преображаја Латинске Америке. Када је реч о латинскоамеричком национализму, неопходно је указати на дуг историјски процес у коме се он формира како у интеракцији латинскоамеричких земаља међусобно, тако и са САД, Европом, као и остатком света.

Дасел 1970-их констатује да се латинскоамеричка култура мање-више налази између нација у свету које поседују језичко, религијско и етничко јединство културе (као што је Русија), и оних које су нејединствене по сваком од наведених критеријума (пример је Јужна Африка). С обзиром да скоро све латинскоамеричке државе-нације имају скоро двеста година независности, развили су се специфични модалитети истог начина живота и заједничке културе. Међутим, у оквиру тог заједништва постоје разлике између земаља региона које нам омогућавају идентификацију појединачних култура (мултикултуралност). Осим тога велике су разлике између култура урбаног становништва у било којој од земаља региона, у поређењу са културама његовог руралног становништва. Културе региона су при свом настанку испољавале секундарне и маргиналне особине европске културе, али су током четири века постајале све више аутономне и све више свесне своје посебности у односу на Европу.

Венецуеланац Боливар и Аргентинац Сармиенто (Domingo Faustino Sarmiento) су били борци против иберијског колонијализма и у исто време су постављали питање сопствене припадности. Боливар корен проблема идентитета код местика приписује њиховој тешкој позицији разапетости између ривалитета са домороцима за право на поседовање, али истовремено и ривалитета са Шпанијом за независност, подржавајући земљу у којој су рођени. Нешто касније Сармијенто пласира тумачење да постоји конфликт дуалног идентитета на релацији између

њиховог очувања и одбране духовне основе латинскоамеричког друштва чији су корени аутохтони и даље развијани кроз процес транскултурације. Halperin Donghy, T. (1993). *The Contemporary History of Latin America*, Duke University Press, p. 166.

цивилизованости и варваризма; што се наставило размишљањем Уругвајца Родоа о опасности коју носи идеалистичка визија Латинскоамериканца о САД-у (*nordomanía*) по латиноамерички идентитет. У истом правцу је ишла слутња борца против старог колонијализма Кубанца Хозе Мартија (*José Martí*), да нови колонијализам са Севера доноси опасност. Сва наведена и слична виђења проблематике латинскоамеричког идентитета доминирају до 1898. године, када је дошло до рата између старе иберијске империје и њеног ривала са Севера. На крају XIX века проблем идентитета овог региона је снажно реформулисан, јер му је нови колонијализам запретио. САД су почеле да се убацују у „вакуум моћи” који је остао иза старих европских империја. За разлику од иберијских колонијалних сила које међурасно и међукултурно мешање није узнемиравало, то се не би могло рећи за потоње ствараоце империја у Америци, Азији и Африци. Питање Битисања, и конкретног постојања у времену и простору људи овог региона, постајало је све драматичније: „*Ко сам ја? Штита је мој идентитет?*”¹⁷⁷

У XX веку, интелигенција региона, укључујући Мексиканца Хозе Васконселоса, прихватила је придев „латински” у својим размишљањима о сопственом идентитету.¹⁷⁸ Они су били сведоци да се ствара специфична култура, нарочито у литератури, па су „латински” идентитет сместили у оквир „хоризонталног” односа, односно, доделили му равноправан статус иберијском. За разлику од економске и политичке зависности Латинске Америке, њена култура и њен идентитет нису пристали на „вертикални” однос зависности.

Новонастале младе латинскоамеричке републике су своје националне и културне идентитете током XIX века и надаље градиле различитом динамиком и на различите начине. Наравно, то није био изолован процес, већ процес веома подложен утицајима оних програма кроз које је тражен политички идентитет друштвених заједница у новоформираним младим државама. Мисли се у првом реду на три преовлађујућа

¹⁷⁷ Zea, L. (2004). Identity: A Latin American Philosophical Problem, pp. 369-380. In Latin American Philosophy: for the 21st Century, NY: Prometheus Books, pp. 374-377.

¹⁷⁸ Мексички писац, филозоф и политичар Васконселос (*José Vasconcelos*, 1882-1959), у свом контроверзном есеју *La raza cósmica*, 1925, наводи *mestizaje* као базу будуће универзалне заједнице свих људи „космичке расе”. То је само први степен расне формуле, такозване *йетсе расе*, у којој ће преживети најбоље од сваке расе. Почетак тог процеса је укрштање шпанских и индијанских гена. Латинску Америку Васконселос види као колевку нове цивилизацијске ере ослобођене расизма.

модела политичког идентитета тих заједница: конзервативни (доминантан међу креолском елитом) и два либерална (један белачки, креолски и други местички). Боливар је, као представник либералног креолског политичког идентитета, у свакој прилици преко отворених писама или на друге јавне начине, пласирао своје идеје о уједињеној Хиспанској Америци (*América Meridional*)¹⁷⁹ Боливар вапије за јединством као једином одбраном Латинске Америке од нових господара, нових владара.

Почетак XX века означава вишеслојну модернизацију Латинске Америке. Био је то период прогресивног хода ка јачању свести о вредностима сопственог простора. Та ослобођена мисао водила је ка еманципацији и дефинисању латинскоамеричког идентитета, заснованог на веома богатом и разноврсном наслеђу и интеракцијама. Формирање латинскоамеричког идентитета је пролазило кроз неколико развојних фаза, током којих су бројне идеје утицале на тај процес. Најпре, позитивистичке (које га стимулишу), потом и скептичне, све до оних које су представљале његову негацију. Тако на пример, Алваро Уртечо у предговору *Историје латинскоамеричке мисли* од Карлоса Навара и Бригите Гернштемберг, каже да су базе идентитета митске представе о домородачком свету, потом колонија, па независност, а након тога сукоб идеализма и позитивизма, све до краја XIX века.¹⁸⁰ Коначно, до појаве националистичке мисли у XX веку, укључујући теологију и филозофију ослобођења. На основу овога можемо закључити, да је латинскоамерички идентитет веома богат у својој изражајности и карактеристикама, што је проузроковало и широке теоријске оквире његовог тумачења. Заслужује пажњу латиноамеричка национална етничка типологија коју даје бразилски антрополог Дарси Рибейро кроз три категорије народа: а) „народи сведоци” су савремени представници старих оригиналних цивилизација које су освојене кроз европску експанзију; б) „нови народи” су формирани кроз последња столећа као нуспродукт европске експанзије кроз спајање и акултурацију аутохтоног, црног и европског становништва; ц) „пресађени народи” настали су од оних Европљана који су све до савременог доба сачували свој етнички профил, језик и културу.¹⁸¹ За однос Цркве

¹⁷⁹ Polić-Bobić, M. (2007). *Radanje hispanoameričkog svijeta*, Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o., str. 277-291.

¹⁸⁰ Navarro, K & Gemstemberg, B., *Introduccion a la Historia del Pensamiento Latinoamericano*, Prologo, Alvaro Urtecho, Managua, Nicaragua, 2002.

¹⁸¹ Ribeiro, Darcy. (1972). *The Americas and Civilization*, New York: E.P. Dutton & Co., Inc., p.79.

према латинскоамеричкој култури и идентитету у другој половини XX века, значајан је био долазак папе Војтиле на отварање III конференције CELAM-а у Пуебли, 1979. године. Послата је порука свету да се Латинска Америка не може и не треба ишчупати из свог контекста, нити своје сопствене културе да би се асимилирала у такозвану западну културу.¹⁸² Није више било сумње да тај народ постаје дубоко свестан свог идентитета и да је све више учвршћен у њему.

У оквиру латинскоамеричког националног идентитета, који је мешовита и разнородна културна творевина, религија је свакако једна од његових најважнијих одредница. Најснажнији извори религијских утицаја налазе се у католичкој хришћанској, домородачкој и афричкој религији. У колонијално време је католички религијски идентитет био ауторитаран и нетолерантан. Упркос томе, он је на простору Латинске Америке био доминантан све до краја XX века, када његова снага слаби. На то су утицали процеси секуларизације, глобализације са уздрманим темељима традиционалних вредности, осиромашење широких слојева друштва, између осталог. Насупрот томе, јављају се нови религијски идентитети и намећу питања. Једно од њих је, зашто је Пентакостална Црква привукла сиромашне слојеве друштва? По неким оценама, баш ова Црква дозвољава верницима да у овиру конгрегације поново створе неку врсту традиционалног друштва у коме се осећају довољно снажно и сигурно да поднесу дискриминацију модерног друштва.¹⁸³ Забележен је раст броја протестаната, атеиста и агностика на рачун католика. Истраживање које је спровео Pew Research Center 2014. године ту промену потврђује. Један од кључних података из истраживања је смањење броја католика у укупној популацији региона у периоду 1970–2014. година са 90% на 69%. Затим, већина активних католика у региону сматра долазак папе Фрање на чело Цркве великом позитивном променом, док бивши католици умањују значај његовог доласка или немају формирано мишљење о томе.¹⁸⁴ Једном речју, мења се религијски идентитет Латинске Америке.

---

¹⁸² Jon Sobrino, *The Lesson of Puebla*, 1980, in the Latin American periodical *Christus*, pp. 184-197.

<https://www.theway.org.uk/back/20Sobrino.pdf> pristupljeno 19/08/2018

¹⁸³ Larrain, J. (2004). *Modernity and Identity: cultural Change in Latin America*, in *Latin America Transformed*, London: Edward Arnold, p. 37.

¹⁸⁴ Michael Lipka, *7 key takeaways about religion in Latin America*, *Pew Research Center*, 2014.

VI. ИСТОРИЈСКА ГЕНЕЗА ОДНОСА ВАТИКАНА И ЛАТИНОАМЕРИЧКЕ ЦРКВЕ ДО ПАПЕ ФРАЊЕ

Латинскоамеричко стварање сопствених црквених структура је био дуг и мукотрпан пут. Започео је, *de facto* оног момента, када су се сусреле домородачка религија и хришћанство. У историји Католичке цркве важне странице су исписане о њеној улози у иберијском освајању Новог света. Према је Црква иницијално била потчињена Круни, прогресивно је ширила свој утицај на све социјално-економске области у колонијама. Важно је нагласити раст значаја њене социјалне улоге, мада је у исто време послужила Круни за потпуну социјалну контролу колоније. Мирна коегзистенција различитих религија на Иберијском полуострву, на коме су до 1492. под влашћу муслиманских маварских владара живели и јевреји и хришћани, очигледно је дошла до свог краја. Прекретница је била Реконквиста (*Reconquista*).¹⁸⁵ Са окончањем Реконквисте, по одлуци Католичког владарског пара врши се покрштавање свих Шпанаца, што је неминовно довело до свирепог кажњавања и експатријација јевреја-Сефарда и муслимана. Апостол Павле нас подсећа да су границе између индивидуалног и колективног греха понекада замагљене: „Јер добро, *што хоћу, не чиним, нешто зло, што нећу, оно чиним. А кад чиним оно што нећу, већ не чиним што ја, нешто тријех који живи у мени*” (Рим. 7, 19-20). Према Берђајеву, ове речи откривају дубину људског срца, те да је сваки „неуспех хришћанства” неуспех човека, а не Бога.¹⁸⁶ Човеков неуспех припада историјском хришћанству, наспрам кога стоји савршено хришћанство, изражено кроз Христове речи *’Будите, дакле, савршени као што је савршен Отац ваш небески’*. (Јеванђеље, Мт. II, 2, 5, Љубав према непријатељима, 43-48).

<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/11/13/7-key-takeaways-about-religion-in-latin-america/>

¹⁸⁵ Покрет ослобођења Шпаније од арапске доминације, такође познат као *Шпански крсташки рат* (*Reconquista* 1085-1492).

¹⁸⁶ Nikolai Berdyaev, *About Christian Values and Unworthiness of Christians*, Niksic, 2014, p. 34.

Људска похлепа је стајала на путу стварања праведних друштвених односа у Новом свету. Да би се боље разумели догађаји који следе, треба да узмемо у обзир значајан утицај који су Католички краљеви имали на Цркву. Гранада је била крајњи циљ крсташког рата (*crusade*), али је у стварности означила почетак шпанске експанзије.¹⁸⁷ Преузимањем Гранаде од Мавара 1492. године, нараста значај такозваног *Пајронаја* који краљу обезбеђује контролу над Црквом. Што се тиче Новог света, време Патроната је тек долазило. У 1970-им је Иван Валијер уочио невероватну снагу секуларне моћи, која је по први пут озакоњена преговорима 1485-1510. између папа и шпанских католичких суверена. Затим се потпуна државна контрола 'капиларном' мрежом разгранала дуж свих главних области црквених активности. Контролисани су мисионарски рад, номинације и привилегије клера, финансије, образовна политика Цркве, интерна комуникација и друго. *Католицизам се развијао као „издржавана црква”, иако да су се иницирали модели црквене зависности и политичкој мешања.*¹⁸⁸ У 2013. години, *Foreign Affairs* извештава о забринутости ватиканских званичника у погледу пада броја латинскоамеричких католика у прве две декаде XXI века, као и очигледног губитка утицаја Католичке цркве на социјалну политику у Латинској Америци.¹⁸⁹

VI.1. Католичка црква током колонијалног периода и појава првих мисија у Новом свету

Током колонијалног периода Црква се суочавала са бројним проблемима, који су често доводили у питање и саму суштину њене мисије. С друге стране, прогрес који је остварен кроз овај процес Дасел дели у пет сукцесивних фаза у историји Цркве током колонијалног периода: *прва фаза*, војно освајање, долазак првих мисионара и енкомендероса 1492–1519.; *друга*, хришћанске мисије у Новој Шпанији и Перуу 1519–1551; *трећа*, јачање и организација Цркве 1551–1620; *четврта*, сукоб

---

¹⁸⁷ Dussel, E. D. (1981). *A History of the Church in Latin America: Colonialism to liberation (1492-1992)*, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, MI, p. 38-39.

¹⁸⁸ Vallier, I. (1970). *Catholicism, Social Control and Modernization in Latin America*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., pp. 45-46.

¹⁸⁹ Encarnación, O., *The Catholic Crisis in Latin America*, *Foreign Affairs*, March 2013, <https://www.foreignaffairs.com/articles/south-america/2013-03-19/catholic-crisis-latin-america>

између мисионарске Цркве и хиспанске цивилизације 1620–1700.; *йеѿа*, слабљење моћи Цркве у периоду бурбонске декаденције 1700–1808.¹⁹⁰

Чак пре него што су Европљани открили Америку, Света столица је издавала буле којима је Шпанију (тада само Кастиља) и Португалију делегирала да истражују прекоморске територије у циљу ширења хришћанства. Христијанизација се као експлицитни циљ на освојеним просторима први пут појављује 1455, у були *Romanus Pontifex* папе Николе V (Nicholas V), а затим 1456. у були *Cum Dudum Affigebant* папе Каликста III (*Calixto III*). Те буле су обезбедиле легитимитет за будућа освајања. Однос Римске цркве и цркве Шпанске Америке током колонијалног периода се не може дискутовати изоловано од односа Римске цркве и Круне, с обзиром да је он *de facto* и *de jure* био дефинисан Краљевским патронатом над Индијама (шп. *Real patronato de Indias*).¹⁹¹ Била је то дозвола, односно, трајна привилегија коју је Црква дала Католичким краљевима да управљају Црквом у Гранади, на Канарским острвима и у Новом свету. Основа за ову дозволу била је була *Universalis Ecclesiae Regimen* папе Јулија II (*Julius II*) из 1508. године. Португалска Круна је у Бразилу примењивала *padroado* систем, који је био пандан шпанском *patronato* систему.¹⁹² Мада је на тај начин успостављен формалан и близак однос Цркве са обе иберијске монархије, консеквенција Патронато система је била прекид директне везе између Свете столице и латинскоамеричке Цркве. У том периоду су продор ислама у Европу, нарастање протестантизма, као и недостатак финансија за спровођење христијанизације у Новом свету, били неки од крупних проблема са којима је Света столица била суочена.

С друге стране, положај Цркве постепено почиње да јача са појавом мисионара. Према бројним историјским записима, први хришћани-мисионари у Новом свету били су фрањевачки монаси. Припадали су Колумбовој другој експедицији (1493-1496), чији вођа је био монах

¹⁹⁰ Dussel, E. (1981). *A history of the church in Latin America: colonialism to liberation* (1492-1979), MI: Grand Rapids, B. Eerdmans Publishing Company, pp. 47–61.

¹⁹¹ *Real patronato* је представљао заокружен правно-религијски систем, који су иберијски краљеви користили као средство да оснаже свој утицај на рачун Цркве; Gill A. (1998). *Rendering unto Caesar: The Catholic Church and the State in Latin America*, University of Chicago Press, p. 20.

¹⁹² Gómez de Souza, L.A., *Latin America and Catholic Church: Points of Convergence and Divergence (encuentros e desencuentros) 1960–2005*, Working Paper #334 – February 2007, p. 4, преузето 05.07.2019. са https://kellogg.nd.edu/sites/default/files/old_files/documents/334_0.pdf

Бернард Бојл (Bernard Boyl), по једнима фрањевац, по другима бенедиктинац.¹⁹³ Морамо имати у виду да су се ривалства између монашких редова за утицај на врх Цркве, започета у XIII веку, у XV још више испољила. Временом, снага власти у Новом свету постаје све очигледнија. Очекивало се да християнизација на том простору буде синхронизована са доласком првих црквених лица. То се није остварило, претежно због тињајућег сукоба између представника Круне и представника Цркве, као директне последице Патроната. Када је папа Јулијан II 1504. године основао три бискупије у Шпанској Америци без сагласности шпанског краља, то је било интерпретирано као свестан прекршај *Real Patronato-a*.¹⁹⁴ Претпоставља се да се краљ Фердинанд плашио губитка контроле над Црквом у колонији, те је спречио да бискупије заживе.

Екстремна разноликост природе и географије латинскоамеричког континента је представљала велико искушење за мисионарски рад. Међутим, њихово највеће искушење била је евангелизација, односно, људи које је требало пригрлити хришћанством. Они су претходно припадали различитим религијама, говорили различите језике, били различитих раса. *Мисионарска ревносић инфилтрирала је цео сџектар колонизајторских њодухвајћа у њоку XVI века*.¹⁹⁵ Мисионари, као што су на пример били Лас Касас, никарагвански бискуп Валдивieso (*Valdivieso*), мексички бискуп Сумарага (*Zumárraga*) и многи други слични њима, били су свесни да прихватање хришћанства (или било које друге религије) не сме доћи из страха, јер *'Човек је њокоран из сџраха, а њослушан из љубави'*.¹⁹⁶ Занимљиво је да су мисионари пред домороце излазили боси и ненаоружани, да би се

---

¹⁹³ Бенедиктински ред је основао 529. године Св.Бенедикт Нурсијски. Начело им је *Ora et labora* (Моли се и ради), које овај монашки ред усмерава ка духовном складу. Папа Гргур I је једно време живео као монах по Бенедиктовом Правилу, и убраја се у суоснивача реда.

http://www.redovnistvo.hr/redovi-i-druzbe/instituti/benediktinci_osb
приступљено 04/11/2019;

¹⁹⁴ Јулијан II (1503-1513) је важио за бескрупулозног и изразито артистичког папу који је трошио превише на уметност. Празну благајну је требало да попуне опроштајнице (*indulgences*) које су разљутиле Лутера.

¹⁹⁵ Vallier, I. (1970). *Catholicism, Social Control and Modernization in Latin America*, Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, Inc. p. 47.

¹⁹⁶ Владета Јеротић, белешка са предавања у оквиру *Лейње духовне школе*, август, 1999, манастир Студеница, Србија.

разликовали од освајача. Тако да су домороци, на пример, фрањевце називали *motilinía* (они који ништа немају). Фрањевачки ред је био „просјачки”¹⁹⁷ ред, који је стремио враћању изворном хришћанству. У првим деценијама XVI века су били тако ефикасни у покрштавању, да се о њиховом раду говорило као о духовном освајању Америке (*Conquista spiritual de America*).¹⁹⁸ Фрањевац, Луис де Болањос (*Luis de Bolaños*, 1539-1629.) је допринео покретању редукција у Парагвају и на североистоку Аргентине. Први је указао на значај познавања домородачких језика, као најјаче споне мисионара и домородаца у процесу христијанизације и акултурације. Провео је са *Guaraní* племеном 50 година, савладао њихов језик, саставио први речник и граматику, и превео већи део *каџихизиса* (catechism).¹⁹⁹ У многеме је утро пут језуитима, који су после њега дошли као мисионари на то подручје. Мада су шпански краљеви ценили предани рад фрањеваца на христијанизацији, ипак су сматрали да су могли урадити више на хиспанизацији у Новом свету. Могло би се рећи, да почетак христијанизације није био брз. Тако, на пример, христијанизација је на острву Санто Доминго заживела од 1500. године, са доласком фрањевачких мисионара. Са првим гувернером Хиспаноле, 1502. године, пристигло је 17 нових фрањеваца. Црква *San Francisco* је подигнута унутар зидина утврђења Санта Доминга, где ниче и први манастир за мисионаре.²⁰⁰ Своју прву провинцију у Новом свету фрањевци су оформили 1505. године у Хиспањоли. Исте године је, захваљујући овом Реду, оформљена и прва мисија – мисија Западних Индија. Затим су пристигли доминиканци.²⁰¹ Године 1509. било их је 18, да би им се 1526.

¹⁹⁷ Као одговор на налет јеретичких покрета, папа Иноћентије III одобрава 1209. оснивање фрањевачког и доминиканског реда. Stanković V. (2017). *Katoličko društvo*, Beograd: Neopres, стр. 136.

¹⁹⁸ Polić-Bobić, M. (2007). *Rađanje hispanoameričkog svijeta*, Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o., стр. 100-102.

¹⁹⁹ Катихизис (грч. *katechismos*) је приручник о основама хришћанске вере најчешће написан у форми питања и одговора.

²⁰⁰ *Franciscans in the Americas*, www.epicworldhistory.blogspot.com/2012/franciscans-in-americas.html 18/07/2019

²⁰¹ *Peg брaће њројоведника (Order of Preachers)*, основао је Доминик Гузман (*Domingo de Guzmán Garcés*), 1216, на основу дозволе папе Хонорија III. Били су први ред који се фокусира на интелектуални рад. Тома Аквински је такође припадао доминиканском реду. Према: Stanković V. (2017). *Katoličko društvo*, Beograd: Neopres, стр. 128-133; Rupert Matthews, *The Popes, Every Question Answered*, 2014, Moseley Road Inc., p.171.

придружило још 12, а прва доминиканска провинција је оформљена 1532.²⁰² Следеће године су се појавили августинци.²⁰³ Из овог католичког реда потекао је Мартин Лутер који је тражио реформу Цркве изнутра, посебно револтиран корупцијом коју је видео у продаји опроштајница за грехове.²⁰⁴ Професор В. Јеротић је ту продају опроштајница питорескно описао на овај начин: *Луџер је био жесток, и видео је у Католичкој цркви најгоре ствари, што је почело 16. века, када су се продавале опроштајнице. Иде добош кроз католичку Европу и објављује: ако сте мало зрелиши, онда мало пара, ако сте многи зрелиши, многи пара. Требало је јојунитији исцражњену благајну. Марџин Луџер је био веома религиозан и стога је рекао... Добро је имајти „жалац у месо”.*²⁰⁵

Било је евидентно да је Католичка црква појачала своје присуство на тлу Латинске Америке после 1533, од када су мисионари почели годишње пристизати у вицекраљевства Нову Шпанију и Перу. С друге стране, сви секуларни колонизатори су се осећали позваним за одбрану интереса Круне и Патроната – чији се радијус контроле црквених послова све више ширио, све дотле док ни један папски документ није могао ући у Шпанску Америку без сагласности краља. У исто време, Патронато је просјачким редовима омогућио привилегију контроле над огромним плодним земљиштем. Одговорност Цркве на том простору је била у области христјанизације и акултурације домородаца. Мада је *legislatio* шпанске Круне и Већа наглашавао христјанизацију као основни разлог освајања америчког континента, стварност је то негирала. Извршна власт Патроната је спровођена преко Краљевског врховног већа за Индије (*El Real y Supremo Consejo de Indias*). Веће је чак имало пуномоћје краљева да шаље мисионаре у колоније Шпанске

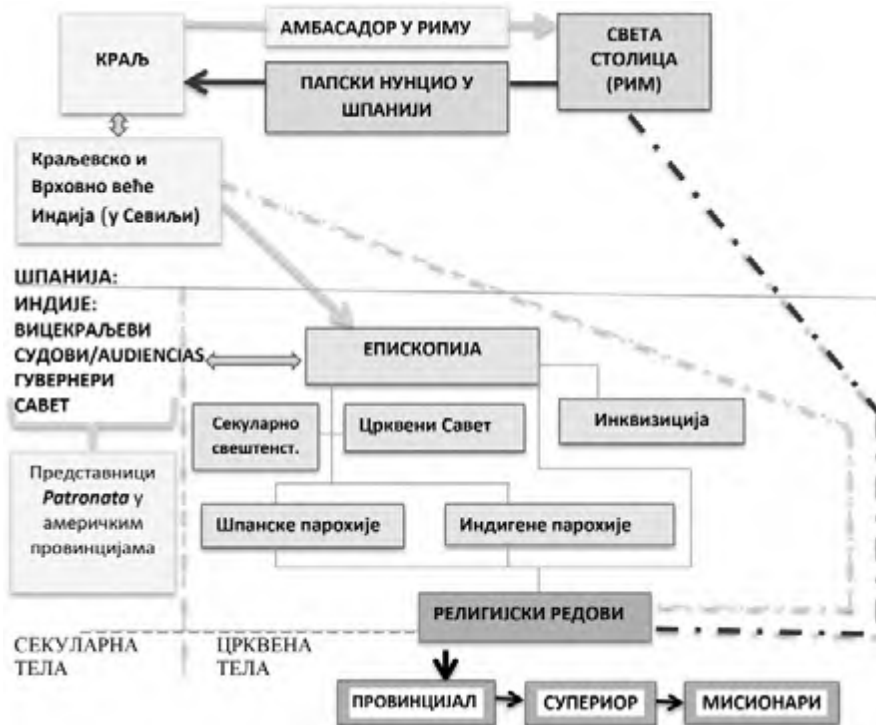
²⁰² Polić-Bobić, M. (2007). Rađanje hispanoameričkog svijeta, Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o., str. 98.

²⁰³ Ред светог Августина је основан 1243. године, булом папе Иноћентија IV (Innocenzo IV). Једна од базичних мисија Реда је исказивање практичне љубави према ближњима. Stanković V. (2017). Katoličko društvo, Beograd: Neopres, стр. 133-135.

²⁰⁴ *indulgence* (cath. eccl.) индугенција или опрост греха.

²⁰⁵ Владета Јеротић (1924-2018), психијатар, професор пастирске психологије на Теолошком факултету у Београду. Белешка из разговора вођеног у манастиру Лепавина, Хрватска, 2005.

* жалац у месо (св. Павле Коринћанима, II,12.7)

Шема 2: Државно-црквени систем власти у колонијалној Хиспано Америци

Извор: адаптирао аутор на бази Dussel, E. (1981). *A history of the church in Latin America: colonialism to liberation (1492-1979)* p. 349.

Америке, без консултација са њиховим супериорима (*superiors*), да кандидује све бискупе, да организује и дели дијецезе.²⁰⁶

Из свега наведеног, види се да је Црква у Шпанској Америци била претворена у институцију која је штитила успостављени феудални систем и систем друштвених каста. При том јој је било ускраћено право директне комуникације са Светом столицом (шема 2). У лавиринту Патроната, ипак су жалбе црквене хијерархије из колоније налазиле своје тајне путеве до Рима и назад. Представници Патроната у хиспаноамеричким провинцијама били су вицекраљеви (*virreyes*), гувернери (*gobrnador*) и локални судови (*audiencias*). Религијски редови су

²⁰⁶ Таква ситуација навела је архиепископа *Toribio de Mogrovejo-a* на коментар да се у Америку шаљу 'изгласани', али не и 'посвећени' бискупи. Филип II је упозорио архиепископа да му следећи излив овакве природе неће бити опроштен. Dussel, E. (1981). *A history of the church in Latin America: colonialism to liberation (1492-1979)*, MI: Grand Rapids, B. Eerdmans Publishing Company, pp. 57-59.

били одговорни цивилној власти. Краљевско веће се консолидовало и применило апсолутну власт на све што се тицало Новог света. На политику, економију, војску, администрацију и религију. Међутим, папа није могао утицати на либерализацију Цркве на том простору. Индикативан је податак, да су припадници и свештеничког и монашког црквеног састава били искључиво припадници беле расе. С друге стране, да би се христјанизација што ефикасније спровела, папа Григорије XIII укида 1576. године забрану заређења местика. Такође, због прећутне дискриминације, ни домородаца у редовима клера није било све до краја XVIII века. Занимљиво је да женски редови нису учествовали у христјанизацији, нити у мисионарској делатности, али бавили су се каритативном делатношћу. Монахиње су скоро све биле креолке, док домороткиње нису уопште примане у редове. Ипак, било их је у манастирима као физичка радна снага, или као такозване *'beatas'*, нижи ред монахиња успостављен да би се домороткиње акултурирале²⁰⁷ и добиле егзистенцијални минимум, толико недостајући ван зицина манастира. Из овога се види континуитет друштвено-економске и социјалне улоге Цркве у Латинској Америци. Манастири „просјачких” редова су финансирани добровољним прилозима верника. С друге стране, Круна је из дела пореза који је убирала у Новом свету, такозване десетине (*diezmo*), неравномерно финансијски подржавала цркве и њихове установе, бискупе, ниже свештенство и друге. Латинскоамеричка Црква се институционално почела формирати почетком XVI века, оснивањем *дијецеза (dioceses)* по угледу на шпанске.²⁰⁸ До краја колонијалног периода било их је укупно 45, по правилу у већим привредним и демографским подручјима. Поред бискупија, било је значајно оснивање *жуџа*, обликованих као месних црквених јединица у оквиру којих су свештеници радили на очувању вере белаца колонизатора. За домородачка села и покрштавање њихових становника били су задужени монаси – мисионари. Они су деловали у оквиру трећег сегмента латинскоамеричке Цркве, који је био лоциран у манастирима. Временом су скромни мисионарски центри прерасли у *доктрине (doctrina)*, својеврсне домородачке жупе. У доктринама су деловали изабрани католички

---

²⁰⁷ Polić-Bobić, M. (2007). *Rađanje hispanoameričkog svijeta*, Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o, str. 99.

²⁰⁸ Године 1504. оснива се прва, Санто Доминго (*Santo Domingo*), на антилском острву *Isla Española*, територији данашње две државе: Доминиканске Републике и Порторика.

редови, ангажовани од стране Католичког владарског пара и под заветом сиромаштва.

Када је реч о мисијама у Новом свету, Круна је изабрала монашке редове фрањеваца²⁰⁹, доминиканаца, бенедиктанаца и августинаца, да буду први који ће започети христијанизацију домородачког становништва. Историја хришћанских мисија је *de facto* почетак историје Цркве Латинске Америке. У најранијем периоду, евангелизација домородачког становништва се спроводила уз помоћ оружја на неколико мањих карипских острва, као и у неколико места на копну (Мексико и делови Бразила).²¹⁰ Говорећи о успешним примерима покрштавања домородаца, научници најчешће наводе Лас Касасову доминиканску мисију угњеждену у планинској области Гватемале.²¹¹ Наиме, у овом социјалном експерименту енкомијенде су замењене редукцијама (*reducción*) које су такође познате као врста аутохтоних комуна (*congregación*), у којима се домородачко становништво економски и религијски адаптирало на европски модел живота. Дозвола Круне за рад садржала је и петогодишњи мораторијум на улазак Шпанаца на ту територију. Главна предност од овог одлагања је била да омогући Лас Касасу да конвертује домороце у хришћанство без присиле, искључиво снагом Јеванђеља.²¹² Мада је заједница постојала кратко време (1537-1550.) оставила је снажан траг међу мисионарима вицекраљевства Нова Шпанија, можда највише на језуите.

²⁰⁹ Оснивач Фрањевачког реда, Реда Мале браће (*Ordo fratrum minorum*, 1209. године), био је Фрања Асишки (Giovanni Francesco Bernardone, 1181-1226, Asizi). Опширније у: Станковић, В. (2017). Католичко друштво, Београд: Неопрес, стр. 136-143.

²¹⁰ Један од првих 'озакоњених' начина христијанизације био је *requerimiento* из 1514. године: Шпанци су најпре давали знак домороцима да хоће да разговарају. Затим би им понудили текст-позив (*requerimiento*) да мирно прихвате католичку веру и власт шпанског краља, или да се суоче са ратом. У случају одбијања мирне солације, Шпанци су их нападали.

²¹¹ Lynch, J. (2012). *New Worlds: a religious history of Latin America*, Yale University Press, p. 35-37.; Paligorić, Lj. (2003). *Istorija Latinske Amerike*, Београд: Institut za međunarodnu politiku i privреду, стр. 82; Dussel, E. (1981). *A history of the church in Latin America: colonialism to liberation (1492-1979)*, MI: Grand Rapids, B. Eerdmans Publishing Company, p. 51.

²¹² Dussel, E. (1981). p. 51; Blume, A. (2007) p. 25-46, преузето 16-11-2018 са https://www.fitnyc.edu/files/pdfs/HA_Blume_2007_LasCasas.pdf; Losada, A., *Bartolomé de Las Casas*, Champion of Indian rights in 16th-century Spanish America, Courier June 1975, The UNESCO, p. 9-10.

VI.1.2. Редуција као модел христјанизације Новог света (случај)²¹³

Друштво језуита основао је Шпанац Лојола (*Ignatius de Loyola*) 1534. године. С обзиром да је ред био формиран за борбу против протестантске реформације, постао је ослонац католичке реакције у Европи. Језуитска доктрина потпуне послушности папи, као и особине да су високо образовани, контемплативног духа, ишли су на руку плану тадашњег папе Павла III да духовно и образовно обнови Цркву.²¹⁴

Одабрани мисионари су кретали заједно, у оквиру велике експедиције. Прокуратори (*procurador*) мисија су водили и организовали путовања из Европе. По приспећу у Нови свет мисионаре би дочекао старшина (*superior*) одређене провинције, који би после извесног времена процењивао који посао да им додели: посао подучавања и одгајања у колеџијима (мисионарским кућама), или пак пастирски рад међу домородачким становништвом. Провинција је представљала генералну јединицу мисије. Провинцијалу је за све мисије одговарао *superior*. Мисионари су једном годишње слали извештаје (*cartas anuas*) свом провинцијалу, које би он филтриране слао у Рим, Генералу реда. На основу тога су касније провинције добијале упутства за даљи рад.²¹⁵

Језуити су се у XVI и XVII веку добровољно пријављивали за рад у мисијама Новог Света, вођени айосџолским моштивима њокришћавања и изазовом аваншуре. У колонијално време религија је такође била „тајни зачин” политике. Кушнер (*Cushner*) наводи да кроз документе, односно писма није расветљена политика слања мисионара у Америку од стране њихових надређених. Али, о критеријумима *provincial*-а се понешто сазнало захваљујући њиховим тајним извештајима о

²¹³ Parts of the text are taken from the scientific work Luković-Jablanović, D., Jesuits and Christianization in Latin America until 1767, presented at the International Congress FIEALC, 2017, Belgrade.

²¹⁴ Од групе коју су сачињавали Лојола и још шест студената теологије париског Универзитета настало је Друштво језуита које се базирало на Лојолиним Духовним веждама. Године 1540. булом *Rigimini militantis Ecclesiae*, Павле III га је одобрио као званични црквени ред, David Gibson, To understand Pope Francis, look to the Jesuits, *National Catholic Reporter*, Mar. 12, 2014, <https://www.ncronline.org> ; Rupert Matthews, *The Popes, Every Question Answered*, 2014, Moseley Road Inc., pp. 234-235.

²¹⁵ Polić-Bobić, M & Korade, M. (2015): *Paraguayan letters*, Ivan Marchesetti and Nikola Plantić: *Jesuits in Paraguayan province of Company of Jesus*, Zagreb: Matica Hrvatska, str. 61-79.

кандидатима за мисије, које су под називом *Informaciones* слали у Рим. Тако на пример, провинцијал *Pedro de Villar* 1597. шаље свој извештај о *Rafael Ferrer*-у, кандидату који ће бити послат у Перу: „*Huје ođga-pen ga wlađa*” (*para regir no descubre talento*).²¹⁶ По процени надгледника провинција, кандидати изузетних талената, као и ораторских способности, нису били пожељни за слање у америчке мисије. Стога су они то нерадо чинили. Међутим, касније се показало да је или било доста погрешних процена провинцијала, или да су се кандидати чинили „невештим”.

Први језуити вођени оцем Нобрегом (*Manuel de Nóbrega*) суочили су се са Новим светом 1549. године у Бајији (Bahía), Бразил, где се експедиција искрцала. Током две године успели су да отворе школу за децу португалаца и домородаца, а затим се селе јужније. Половином XVI века, ова група језуита је учествовала у оснивању града Сао Паола, а нешто касније и Рио де Жанеира. Језуити као мисионари долазе у Мексико и Перу 1568. године. Њихово претходно искуство укључивало је формирање мисија у азијским земљама, Кини и Индији, затим у Африци, као и на Флориди. Парагвај је прве Језуите, као путујуће мисионаре дочекао 1587, али је њихов рад постао успешан тек од 1607. године, када су почели да оснивају *reducciones*.²¹⁷ Примарна сврха ових специфично организованих и вођених насеља је била христијанизација домородачког становништва и његово приближавање стандардима ибериске цивилизације. Мада су језуитске редукције постојале у Бразилу, Колумбији, Перуу, Венецуели, Еквадору и Боливији, ипак су најуспешније биле оне у Парагвају и Уругвају.²¹⁸ У оквиру парагвајских мисија, домороци су били заштићени од експлоатације *encomenderosa*, поделе друштва на касте која је владала у „спољном свету”, напада дивљих

²¹⁶ Cushner, N. P., *The Jesuits in Colonial America: 1565-1767*, New York, Oxford University Press, 2006. pp. 22; 74-85, преузето 14.2. 2017. са http://www.larramendi.es/il8n/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1000216

²¹⁷ *Caudio Acquaviva*, генерал језуитског реда, је био кључна фигура за оснивање редукција. По његовој замисли и налогу, 1605. године новоименовани провинцијал *Diego de Torres* долази у *Asunción* са још 45 мисионара. Од њих се, четири године касније, шест мисионара распоређује у три различита правца где су живела домородачка племена, са намером да оснују редукције.

²¹⁸ Био је то простор дуж река *Paraguay*, *Paraná* Upper и *Uruguay*. Језуити су преузели патерналистичку контролу над племеном *Guaraní*. Око 120.000 Индијанаца овог племена је пресељено у редукције, а Језуити су им гарантовали сигурност и подучавали их, учећи и сами индијанске језике.

домородачких племена, локалних колонијалних власти, епидемија заразних болести, као и од бразилских ловаца на робове (*bandeirantes paulistas*).²¹⁹ Важна чињеница је да су у редукцијама домороци потпали под директну заштиту Круне. Редукције су организационо и управно функционисале на основу мисионарског Правилника из 1637. године, али увек у складу са шпанским законима и управом. Временом се у редукцијама формирала јака, централизована привредно-политичка, административна и војна структура. Такође, редукције стварају снажна упоришта у активностима реда као што су изградња образовних, верских и здравствених установа, организација пољопривреде, занатства, прелаз од номадског на стабилан живот и друго. Никло је неколико група редукцијских градова у Јужној Америци. У XVII веку су забележене снажне фрањевачке редукције у Мексику.

На простору данашње Аргентине, Парагваја и југа Бразила, оформљена је 1707. године језуитска *Држава Параивај – Guarani*. Била је то затворена група од 30 редукција насељених истоименим домородачким племеном. У литератури се наводи да је 1732. године имала 144 252 становника, а пред протеривање језуита 1767. око 100 000.²²⁰ Привреда унутар парагвајских мисија је функционисала без валуте, а трговина је била централизована. Сви заједно из редукције су доприносили да се обради заједничка земља (*tupamba*).²²¹ Звали су је и Божјим власништвом. Џон Линч нам помаже да осветлимо природу *Guarani* редукција без честе идеолошке предрасуде о њима да су биле комунистичке.²²²

Привреда државе *Guarani* („*mate државе*“) посебно се ослањала на извоз специјалног парагвајског чаја – *yerba mate*, који јој временом постаје најпрофитабилнији производ. Прецизна урбанистичка матрица редукција уочљива је на примеру *San Juan Bautista*.²²³ Ницале су у

---

²¹⁹ *bandeirantes paulistas* – су насељавали област *Sao Paulo* и регрутовани међу мамелуцима, као чланови јахаћих експедиција које су хватале домороце за рад на плантажама и рудницима. „Држава Парагвај – *Guarani*“ је добрим делом настала као одговор на опасност која је претила од њих.

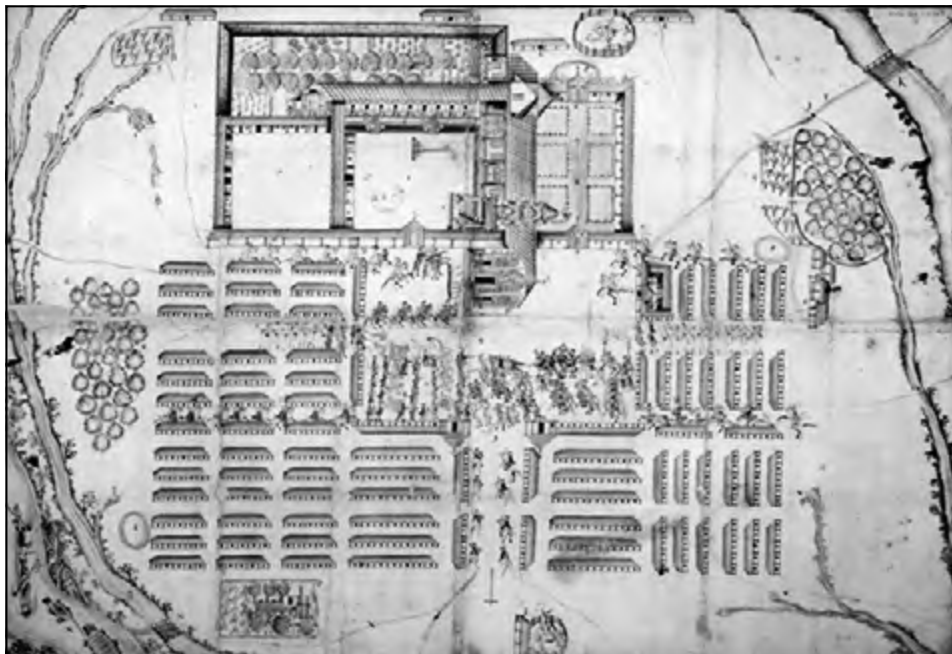
²²⁰ Polić-Bobić, M., & Korade, M., *Paraguayan letters*, Ivan Marchesetti and Nikola Plantić: *Jesuits in Paraguayan province of Company of Jesus*, 2015, Zagreb, Matica Hrvatska, p. 63.

²²¹ Упоредо је постојао вид приватне, породичне својине земље (*abamba*).

²²² Lynch, J. (2012). *New Worlds: a religious history of Latin America*, Yale University Press, p. 50.

²²³ Детаљнији опис редукцијског града у: Polić-Bobić, M. & Korade, M. (2015): *Paragvajska pisma*, I. Marchesetti i N. Plantić: *isusovci u Paragvajskoj provinciji*

Мапа 4. План редукције San Juan Bautista, око 1756.

Извор: А.С.Носне, *Jesuit Reflections on their Overseas Missions From China to Paraguay*, прузето 14.04.2017. са: <https://revista.drclas.harvard.edu/book/jesuit-reflections-their-overseas-missions>

близини река са 2 до 7 хиљада становника, међу којима су била активна два или три мисионара. Насеља су чак имала куће за удовице и сирочад, болницу измештену изван града и друго. Посеђовала су текућу воду и рудиментарни систем наводњавања. Свештеници су били строги у захтевима да се сви у насељу придржавају моногамног породичног живота, али су их претходно постепено упознавали са његовим вредностима.²²⁴ Као најефикасније оруђе у процесу християнизације, Језуити су користили штампану збирку римокатоличког система веровања – *Doctrina Christiana*. Услови који су развијени унутар редукција су олакшавали мирно приближавање два другачија света, две различите културе. Језуити су то први суштински препознали, вођени својим

Družbe Isusove, Zagreb, Matica Hrvatska, pp.64-65;

²²⁴ Livi-Bacci, M. & J. Maeder, E.J. (2004): „The Missions of Paraguay: The Demography of an Experiment”, *Journal of Interdisciplinary History*, xxxv: 2, Massachusetts Institute of Technology, pp. 193-194, retrieved 17.03.2017 from <http://www.latinamericanstudies.org/paraguay/paraguay-missions.pdf>

начелом „Пронађи Бога у свему”. Временом је утицај језуита у економско-политичкој и културној сфери толико нарастао, да је истовремено угрозио интересе земљовласничке олигархије, Круне, чак и њихове матице – Католичке цркве.²²⁵ У време Карла III Бурбонског језуити су оптужени за стварање „државе у држави”, као ред су забрањени и Декретом протерани из шпанске Америке 1767. године.²²⁶ Преко 2.100 језуита је протерано. Њихова најбоља имања у колонијалној Америци су продата, а приходи су припали Круни.²²⁷

При генералној оцени историјске улоге језуитског реда током дугог периода његовог постојања у Латинској Америци, нема уједначених ставова. Било је замерки, али је генерално атипична природа акултурације била значајна за очување идентитета домородаца.²²⁸ Без обзира на све, легат језуитског хуманизма из времена колонијалне Латинске Америке је огроман. Пре свега, они су урадили много у области образовања. Трасирали су пут развоја археологије и етнологије на основу интерпретације културе и језика домородаца; донели су нове биљне и животињске врсте; дали су допринос многим наукама; оставили су дугорочан легат на домородачко-шпанску културу

²²⁵ *Магридски њрактијаи* из 1750. године (*Tratado de limites*) о граничној линији између две иберijske метрополе, проузроковао је Рат за редукације: у такозваном *Guerra guaranítica* (1752-1756.) је заједничка колонијална војска обе метрополе уништила непослушне редукације, а језуите сматрала одговорним за домородачку побуну.

²²⁶ Папа *Clement XIV* је под притиском европских монарха, 1773. укинуо овај монашки ред. Папа *Pius VII* је 1814. допустио рестаурацију Реда. Од 1836. они су се вратили у Латинску Америку. Изузетак је био Мексико, где је само њих неколико упркос забрани опстало, и управо они су обновили мексичку провинцију 1816. године.

²²⁷ За више информација о последицама протеривања језуита видети: Merino, O. and Newson A. L., „Jesuit Missions in Spanish America: The Aftermath of the Expulsion”, *Yearbook* Vol. 21 (1995), pp. 133-148, Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/25765818> приступљено 07/02/2017

²²⁸ Између осталог, језуитима се замерало да су у колонијалном Перуу примењивали политику оштрог расног раздвајања, као и да местике нису примали у свој ред. Hyland, S. (2011): *The Americas*, Volume 68, No 1, 2011 pp. 150-151 at <https://www.cambridge.org/core/journals/americas/article/jesuits-in-latin-america-15492000-450-tears-of-inculturation-defense-of>; Затим, *да су Индијанце систематски издејавали да њодучавају шпанском језику*. Bonnycastle, R. H. (1818): *Spanish America*; Спомиње се и негативна улога језуита као саветника у искорењивању идолатрије код домородаца, те да су примењивали неку врсту културног насиља над њима.

и на очување *Guaraní* језика. Има мишљења да су позитивно утицали на *Guaraní* демографију.²²⁹ Они су унапредили квалитет живота у редукцијама и одговарали су на социјалне потребе домородаца. У закључку, може се рећи да су у датим историјским околностима језуити урадили највише што су могли за домородачко становништво. Мада су језуити, уосталом као и припадници свих других редова, испољавали људске слабости, ипак је хришћанство заживело у колонијалној Америци. Тиме је њихова тамошња мисија у потпуности испуњена. Јеванђеље по Матеју каже: „И *ѿако, дакле, ѿ о ѿлодовима њиховим ѿознаћеѿе их*” (Мат. 7, 20). Коначно, важно је нагласити чињеницу да је највећи број мисионара који је стизао у Нови свет, био ношен апостолском надом остварења савршене хришћанске заједнице на том простору. Џон Собрино идентификује ту апостолску наду као утопијску наду човека „у *ново небо и нову земљу*”²³⁰, идеју коју Лас Касас, доминикански свештеник а бивши *encomendero*, није могао да замисли без слободе. Лас Касас је доказао у пракси да је једини прави пут християнизације домородаца – кроз њихову слободну вољу. Мало касније и на сасвим другом делу света, Берђајев подиже исту идеју на филозофски ниво: „*Идеја слободе је за мене ѿрводѿиѿнија од идеје савршенсѿтва, јер се не може ѿрихвѿѿѿѿи ѿринудно, насилно савршенсѿво.*”²³¹

Што се тиче судбине латинскоамеричких мисија, оне ренесансу доживљавају тек од средине XIX века. Године 1848. дванаест капуцина покреће християнизацију домородачког становништва у Чилеу.²³² У Аргентини, 1855. године, двадесет четири фрањевца започињу християнизацију. Само годину касније, придружило им се још четрнаест припадника истог реда. У амазонској области Бразила од 1860. су заједно фрањевци и капуцини. Доминиканци су им се придружили 1880,

²²⁹ Livi-Bacci, M. & J. Maeder, E.J. (2004): „The Missions of Paraguay: The Demography of an Experiment”, *Journal of Interdisciplinary History*, xxxv: 2, Massachusetts Institute of Technology, 222. at <http://www.latinamericanstudies.org/paraguay/paraguay-missions.pdf> приступљено 17/03/2017; Jeffrey Klaiber, S.J., *The Jesuits in Latin America: Legacy and Current Emphases*, 2004, International Bulletin of Missionary Research, Vol. 28, No. 2, pp. 63-66

²³⁰ Sobrino, J. (2011). *Izvan sirotinje nema spasenja: mali utopijsko proročki ogleđi* (orig. *Fuera de los pobres no hay salvación*, Trotta, Madrid, 2007), Rijeka: Ex Libris, str. 51.

²³¹ Nikolaj Berdyayev, *Self-discovery*, Belgrade 1998, p. 48.

²³² Капуцини, капуцински ред (*Capuchins*) је реформисани, строжи огранак фрањевца.

а онда 1895. и салезијанци.²³³ Исте године, папа Лав XIII охрабрује перуански епископат да појача свој мисионарски рад међу домороцима, који у то време чине 57% перуанског становништва. Године 1900. у Перу је стигла прва група августинаца, а у Колумбију целу деценију раније. Салезијанци су 1879. доста успешно започели християнизацију у Аргентини. У другој деценији XX века долазе кармелићани и језуити. Значајне су у XX веку мисије у Колумбији, Парагвају, а посебно у Перуу и Боливији.

На крају, треба нагласити да напор мисионара није био узалудан; године 2014. Латинска Америка је имала више од 425 милиона римокатолика или 60% од укупне регионалне популације. Такође, почетком друге деценије XXI века око 40% од укупне светске римокатоличке популације су – Латинамериканци.²³⁴

VI.2. Положај Цркве након стицања независности земаља Латинске Америке

Са независношћу Латинске Америке, током XIX века долази до значајних промена које су обухватиле и њену Цркву. Најпре, долазак капитализма као крупна друштвена, економска и политичка промена. Поред тога, без обзира што је укинута колонијално друштво са свим његовим привилегијама, социјални моменат су и даље карактерисали маргинализација и класна стратификација, остављене у наследство новој Латинској Америци. Затим, идеолошки гледано, продира либерализам и доносе се нови устави, пре свега, по угледу на устав из Кадиса који пласира идеју одвајања Цркве од државе. На крају, борба која се водила између либерала и конзервативаца осликавала је сложеност

---

²³³ Инспириран учењем св. Фрање Салешког, италијански свештеник, Јован дон Боско (Don Bosco) је 1859. основао ред *салезијанца*. Он је развио такозвани *Салезијански превентивни систем* образовних метода младих (посебно мање привилегованих) заснован на превенцији уместо на кажњавању и стављању вере у центар културне педагогије. Папа Пије IX одобрава овај католички ред 1869. године. Од 1872. његови припадници су успешни у мисијама широм света, а највише у Латинској Америци. www.salesians.org; www.britannica.com/17/03/2019

²³⁴ Pew Research Center, Nov. 13, 2014, „*Religion in Latin America: Widespread Change in a Historically Catholic Region*”, p.4. <http://www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/>; Carlos Malamud, The political expansion of evangelical churches in Latin America ARI 131/2018, p.7.

друштва, његове економске, социјалне и политичке ситуације. У том миљеу је Црква, до тада про-шпански оријентисана, морала да пронађе своје ново место. Може се закључити, да је остатак XIX века за Цркву био период прилагођавања новим економским, социјалним, политичким и идеолошким условима, у којима се развијала Латинска Америка после добијања независности.

Неопходно је кренути од чињенице да је Црква била потчињена институцијама шпанске Круне, стога није смела да званично подржи ратове за независност, што се касније веома лоше одразило на њен положај. Света столица је у почетку такође давала подршку шпанској Круни, док касније заузима све неутралнију позицију. Папа Пије VII је био противник либерализма и револуцију је сматрао највећим непријатељем Цркве. Има мишљења да је овај његов став био проузрокован Наполеоновим односом према папству.²³⁵ С друге стране, одбијање Свете столице да призна владе младих држава је аутоматски проузроковало њено дистанцирање од латинскоамеричке Цркве. Преломни момент за латинскоамеричку Цркву збио се 1820. године, када револуција у Шпанији приморава краља на прихватање првог либералног устава из 1812. године. У тим условима, шпански либерали су показали отворену нетрпељивост према шпанско-америчком клеру, његовој имовини, привилегијама и Цркви. *Коначно, они су приморали Круну да замоли њају да не призна ниједну шпанско-америчку земљу и да именује само дискусије верне Магдугу*.²³⁶ Такође, постојала је трагична подела између нижег и вишег клера у хијерархији Цркве Шпанске Америке. Што је клер био нижи у хијерархији, то је брже прихватао независност младих република. У тим околностима, јавила се потреба да се уведе неки ред у у религијски живот овог региона. Папа Лео XII се сложио да пошаље мисију, која би у Рио де ла Плати и Чилеу проверила стварно стање. Та, такозвана *Музијева мисија* (1824-1825.) је била добро прихваћена на терену и сакупила је корисне информације.²³⁷ Оценила је, да је стање у

²³⁵ Наполеона је 1804. године крунисао управо папа Пије VII. После Наполеонове окупације папинских држава, исти папа га је изопштио.

²³⁶ Lynch, J. (2012). *New Worlds: a religious history of Latin America*, New Haven & London: Yale University Press., p. 119.

²³⁷ Мисију је предводио апостолски викар (*vicario apostólico*) Гиен Музи (Gian Muzzi). Интересантан детаљ везан за ову мисију је, да је у њој био млади каноник Ферети (*Gian Maria Mastai Farretti*), који је касније постао папа Пије IX (Pius IX, 1846-1878). Његов понтификат је трајао 32 године, најдуже у историји папства.

већини случајева било фингирано и дала предлог да се са Латиноамериканцима директно разговара. Одговор Рима је уследио исте године, у виду енциклике *Etsi iam diu* папе Лава XII, која је наводно штитила религију и легитимну моћ. На тај начин, папа се успротивио независности и стао на страну Фердинанда VII, убеђен да на тај начин помаже Цркви у Шпанској Америци.²³⁸ Локални бискупи су били разочарани енцикликом и закључили су да папа на сваки начин треба да буде подаље од световне власти. У исто време, владе Латинске Америке су заузеле експлицитан став да, нити одбрана религије зависи од лојалности Шпанији, нити да папа има права над привременом владом. На крају се показало да је званична папска политика према шпанско-америчкој независности била кратковида, са доста реперкусија. Одлагање Свете столице да призна независне републике удаљило је народ од Католичке цркве, као и од искреног изражавања, а приближило га агностицизму и секуларизму. Велики сукоб папства и латинскоамеричких лидера је почео да јењава када је папа Гргур XVI објавио енциклику *Sollicitudo Ecclesiarum* 1831. године, која му је послужила као основа за формално признавање националне независности младих држава. Кренуло је 1835. од признавања Нове Гранаде (данашња Колумбија), 1836. Мексика, а затим сукцесивно и осталих република. Са стране латинскоамеричких лидера, уочљиво је било да желе директан контакт са папом као оличењем хришћанског ауторитета. То по Даселу јасно показује да је у Латинској Америци „*кајолицизам у најстаријим шпанским колонијама био далеко од јовршној. У стварности, био је суштински елементарни колективни свесни, што говори о јозицивном и дубоком карактеру шпанске евангелизације.*”²³⁹

Треба поменути да независност у XIX веку није донела суштинску промену за латинскоамеричку Цркву, *vis-à-vis* које је већина младих република прогресивно дефинисала свој однос. На тај начин је дошло до извесног вида сублимације *patronato real-a* у *patronato republicano* (*patronato national*). Постепено су секуларне државе почеле увиђати да је он застарела институција, те одвајају Цркву од државе. Такође, значајна новина је била да је у Устав нових држава унет став да је католичанство

---

²³⁸ Уз помоћ папе Лава XII, 30. септембра 1823, Фердинанду VII је враћена апсолутна власт у Шпанији. Такав след догађаја је пробудио нереалне жеље о повном освајању Америке.

²³⁹ Dussel, E. (1981). *A history of the church in Latin America: colonialism to liberation* (1492-1979), MI: Grand Rapids, B. Eerdmans Publishing Company, p. 97.

државна, ексклузивна религија. То је званично променило положај Цркве у Шпанској Америци и створило шансу да она најзад успостави директан однос са Светом столицом. После два века Патронато систем је престао да постоји у Латинској Америци.²⁴⁰ Ове промене су теле без проблема пошто је шпанска Црква, након губитка Новог света, постала субординантна Ватикану.

Нама сумње, да је крај XVIII и почетак XIX века био период великих друштвено-политичких и социјалних промена у Латинској Америци. Олигархијска држава није била способна да одговори актуелним изазовима, убрзаном економском развоју Латинске Америке, као ни интензивирању социјалних разлика у оквиру њених држава. Сукоби између Цркве и државе, религије и секуларизма, конзервативизма и либерализма, постајали су све оштрији и очигледнији. У таквом историјском контексту јавља се *Мексичка револуција*, која је генерисала однос државе и Цркве, пре свега у самом Мексику, а онда и шире у региону. Важно је уочити утицај који је на тај однос извршио мексички Устав из 1917. године, који је *de facto* био један од резултата Револуције. На пример, по одредби 27. Устава, Цркви је било забрањено да наслеђује, поседује или управља земљиштем и другим некретнинама, а све што је до тада поседовала, национализовано је.²⁴¹ Мексички Устав је изазвао оштре реакције и ван јужноамеричког континента. На пример, Француска делегација је 1918. на Мировној конференцији у Паризу, као услов да Мексико буде примљен у Лигу народа, тражила укидање чланова Устава који се односе на Цркву. Међународни притисак је 1919. довео до њиховог укидања, што је омогућило да се мексичка Црква поново успостави. Међутим, тек је мексичка Уставна реформа из 1992. године ублажила дугогодишњу оштру Уставну поделу државе и Цркве. Допуштено је да латинскоамеричка Црква може да поседује имовину, да њени свештеници могу да гласају, али и даље не смеју да се баве политиком.

²⁴⁰ Vicente Prieto, *Law and Religion in Colombia: Legal Recognition of religious Entities*, 2011 BYU L. Rev. 691 (2011). pp.691-692. Available at: <https://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2011/iss3/6> 14.07.2019

²⁴¹ Buchenau, J., *The Mexican Revolution, 1910–1946*, p. 7, Online Publication Date: Sep 2015

DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.21; Vukušić B. (1995). Samobitnost političkog sistema Meksika, Zbornik Latinska Amerika i savremeni svet, Beograd: IMP i Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista, стр 260-261.; Skidmore, T. E., at all (2014). p. 59.

Посматрано на националном нивоу, у Мексику је однос Цркве и државе био најлошији у периоду владавине изразитог антиклерикалца Калеса (Plutarco Elias Calles, 1924-1928.), када је либерална држава интензивирала деценијама стара непријатељства са Црквом кроз веома крвав прогон мексичких католика. С друге стране, верници, али и мексички бискупи су на законске забране одговорили протестима који су прерасли у прави рат – *Guerra de los cristeros (Cristiada, 1926-1929.)*.²⁴² На супротстављеним странама нашли су се побуњени католици (углавном сеоска герила) и државне снаге, односно, присталице Уставних одредаба.²⁴³ Устанак се збио у време понтификата Пија XI који, крајем 1926. године, објављује енциклику *Iniquis afflictisque* упућену Цркви у Мексику због трагичног стања у коме се нашло католичанство у тој земљи, погођено уставним одредбама. Такође, нагласио је велики значај Цркве за историју Мексика и испољио разумевање за мексичке вернике ‘у борби за слободно исјоведанье њихове вере’.²⁴⁴

У контексту нарушених односа Црква – држава, треба поменути да су одређена друштва основана у то време у Мексику да би се у сарадњи са верницима заједнички супротставила анти-католичким мерама државе. На пример, 1924, основана је Национална лига за одбрану верске слободе (*Liga Nacional Defensora de la Libertad Religiosa – LNDLR*), која је временом постала најутицајније удружење мексичких католика посебно пред Устанак кристероса. Укратко, Црква оштећена рестриктивним Уставним одредбама, кроз устанак *крисџероса* покушава да поново задобије свој некадашњи положај, као и да сачува религиозне слободе. Три године рата однеле су око 30 000 живота кристероса и скоро дупло више живота федералних војника.²⁴⁵ Важно је нагласити, да су

²⁴² Bernardo Bergöend, белгијски језуита је 1913. основао „Католичку акцију за мексичку младеж”. Многи од лидера покрета постали су лидери кристера, названих по њиховом поклучу *Живео Хрисџ краљ! Viva Cristo Rey!*. Klaiber, J. S.J. (2004). *The Jesuits in Latin America: Legacy and Current Emphases*, International Bulletin of Missionary Research, Vol. 28, No. 2, p. 64.

²⁴³ Stephen J. C. Andes, *Vatican Foreign Relations with Latin America since Independence*, p. 1, Online Publication Date: Jul 2016 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.40; Jeffrey Klaiber, S.J., *The Jesuits in Latin America: Legacy and Current Emphases*, 2004, International Bulletin of Missionary Research, Vol. 28, No. 2, p. 64.

²⁴⁴ D. Patafta, *Hrvatski katolički tisak o progonima Crkve u Meksiku (1926. – 1929.) Zagreb, CCP 73 (2014.)*, str. 156-157; *оригинал*: „Encikličko pismo sv. Oca Pape”, u: *Katolički list*, 9. XII. 1926, str. 666.

²⁴⁵ Крајем XX века, Папа Јован Павле II је прогласио светим неколико мексичких „кристероса”.

крваве борбе заустављене тек после споразума који је Калес постигао са Ватиканом.²⁴⁶ Тужан епилог Устанка је био да су жртве на обе стране биле узалудне, с обзиром да су спорне уставне одредбе остале исте – *Status quo ante bellum*.

С друге стране, током Обрегонове (Alvaro Obregon, 1920-1924) владавине, реактивирани су анти-црквени чланови мексичког Устава из 1917. године. Са доласком на власт Емилија Гила (*Emillio Portes Gil*, 1928–1930.), јављају се први наговештаји о могућем трајнијем помирењу између Цркве и државе. Држава је била принуђена да 1929. коригује антикатоличке законе. Крајем следеће године, цркве су отворене за вернике и враћене су католичке приватне школе. Има аутора који мисле да су све рестрикције, које су се по Уставним одредбама односиле на Цркву, у извесној мери биле 'казна за грехе из прошлости'. 'Грех' шпанске колонијалне власти у Новом свету је био злоупотреба христијанизације и католичке религије за остварење својих интереса. Изазови на бесконачном путу духовног усавршавања човека, препознатљивији су кроз ове речи: „Хришћанство у историји није било само ошкривање Бога, него и стварање човека. А стварање човека било је и добро, али је било и рђаво (...) Људско, сувише људско, приказивало се као Божије”.²⁴⁷

Са независношћу, било је све мање прилика за примену религијског или културног монопола Католичке цркве. Изазови католицизму у Латинској Америци су били константни кроз антиклерикализам, секуларизам, либерализам, као и продор конкурентских религија у овај регион. На субконтинент долазе не само хришћани не-католици, него и друге религије и конгрегације. Они не прихватају надлежност Римокатоличке цркве, нити примат папе.²⁴⁸ На таласу британске политике неоколонијализма, у Латинску Америку продире дух протестантизма. Католици су протестантизам изједначавали са секуларизмом и био им је доказ опасности коју доноси религијска толеранција. Без обзира на ову чињеницу, главни интелектуални изазов за Цркву није дошао од протестантизма и његових деноминација²⁴⁹, већ од позитивизма.

²⁴⁶ Halperín-Donghi, T. (1993). *The Contemporary History of Latin America*, Duke University Press, p. 186.

²⁴⁷ Berdyaev, N. (2006). *Destiny of men in the Modern World*, Belgrade: Logos, p. 83.

²⁴⁸ Lynch, J. (2012). *New Worlds: a religious history of Latin America*, New Haven & London: Yale University Press., p. 186.; Gill A. (1998). *Rendering unto Caesar: The Catholic Church and the State in Latin America*, University of Chicago Press, pp.71-78.

²⁴⁹ Методистичке, баптистичке, лутеранске, пресбитеријанске цркве.

Приметна је била његова доминација међу латинскоамеричком елитом у задњој деценији XIX века, као извесна секуларна алтернатива религији. Посебно је позитивизам био раширен у Бразилу, Аргентини, Чилеу и Мексику. Следећи идејни изазов за Цркву, појавио се у раном XX веку у виду протестантске Пентекосталне цркве. Она је најпре скромно расла користећи постојеће нише, а већ почетком XXI века се ширила много агресивније на рачун броја верника Римокатоличке цркве. *Црква је изјубила милионе номиналних њрисџалица који су њришили Пенџекосџалној конкуренцији која је нудила религијски њроизвод доље њриладиођен захџевима њоџрошача.*²⁵⁰

Статистика коју даје *Pew Research Center* 2014. године, показује да се у периоду 1970-2014. година, испољава тенденција опадања броја католика у скоро свим посматраним земљама, од на пример, -5% у Парагвају до -47% у Хондурасу. У већем делу XX века бар 90% латинскоамеричке популације је било католичко. Тај проценат је у XXI веку опао на 69%.²⁵¹ Раст еванђелистичких цркава у овом региону се у великој мери може објаснити 'повлачењем' католицизма и успехом еванђелистичких проповедника у промоцији верницима концепта *џеолоџије њросџерџџеџџа*,²⁵² који је фокусиран на материјално богатство на индивидуалном нивоу, на начин да допушта лаку транзицију социјалних неједнакости у *de facto* индивидуални проблем. Могло би се рећи да се теологија просперитета на овај начин опасно приближила такозваном *социјалном дарвинизму*, који маргинализацију једне социјалне класе оправдава природном супериорношћу друге. У сваком случају теологија просперитета је постала концепт који је лако нашао плодно тло у Латинској Америци, чија свакодневица подразумева сиромаштво и социјално-економске неједнакости.

---

²⁵⁰ Frances Hagopian, Latin American Catholicism in age of religious and political pluralism: A framework for analysis, *Working Paper #332* – December 2006, pp.7-8.

²⁵¹ Pew Research Center, Nov. 13, 2014, „*Religion in Latin America: Widespread Change in a Historically Catholic Region*”, p. 26-27, преузето 11/07/2016 са <http://www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/>

²⁵² Опширније објашњење нарастања протестантизма у Латинској Америци: Carlos Malamud, *The political expansion of evangelical churches in Latin America* ARI 131/2018, преузето 12.12.2018. са <http://www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/>; Frances Hagopian, Latin American Catholicism in age of religious and political pluralism: A framework for analysis, *Working Paper #332* – December 2006, pp.7-8.

VI.3. Црква и социјално-економске неједнакости

Историјски посматрано, социјално-економске неједнакости у Латинској Америци су укоренење почетком освајања и колонизације, кроз феудалне критеријуме поделе земље у колонији (*encomiendas*, *repartimientos*) и присилног рада (*mita* систем). Тим видовима директне економске експлоатације у пољопривреди и рударству, придружила се монополска трговина као трећи пропусни канал за стварање социјално-економских неједнакости. Њихов висок ниво се убудуће константно одржавао, пратио процес деколонизације и остао као нерешен проблем до данас.

Доктринарни став Цркве према социјално-економским неједнакостима се почео јасно учавати тек крајем XIX века. Тада је Црква признала да је секуларна стварност у виду социјално-економских неједнакости, неодвојиви део спиритуалне стварности. Стога, папа Павле VI на почетку своје енциклике *Populorum Progressio* из 1967. године, одаје поштовање својим претходницима због напора *да дозволе свейлосџи Јеванђеља да освейли савремена социјална њиџања*.²⁵³ Прва енциклика економско-социјалне садржине, била је *Rerum novarum* (О новим стварима), папе Лава XIII из 1891. године. Генерално, ова енциклика је била на страни остварења социјалних права огромног броја осиромашених радника. Лав XIII сматра да је дужност државе да заштити своје грађане, њихову приватну имовину, али и њихово достојанство. У овој енциклици је оформљено схватање да сиромашни углавном остварују своја права уз помоћ државе, за разлику од богатих који поседују обиље ресурса који их штите: „збој њоја надничари, од којих већина у маси сиромашних, њреба да бду њредмеј њоседне њажње и зашџиџије од сџиране влаге. (*Rerum novarum*, §37)

Када је 1931. године папа Пије XI објавио енцикличко писмо *Quadragesimo Anno*,²⁵⁴ свет је био усред Велике економске депресије, за коју енциклика окривљује неконтролисану тржишну економију. Само име енциклике (Четрдесет година после) је означило да се у њој даље развијају теме социјалног учења представљеног пре четрдесет година

²⁵³ (1) Лав XIII енциклика *Rerum Novarum*, (2) Пије XI енциклика *Quadragesimo Anno*, (3) Пије XII радио порука свету, (4) Јован XXIII две енциклике, *Mater et Magistra* и *Pacem in Terris*. (*Populorum Progressio*, 1967, *The Church's Concern* §2).

²⁵⁴ http://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html

у енциклици *Rerum novarum*, папе Лава XIII. У фокусу *Quadragesimo Anno* су социјална правда и неприкосновеност приватног власништва које не сме да буде ометано од стране државе, што је био случај у диригованим економијама комунистичких земаља (*Quadragesimo Anno*, §49, §58). У исто време, подела богатства мора да обезбеди опште добро и да превенира екстремне диспаритете у богатству, карактеристичне за либерални капитализам и неконтролисану тржишну економију. Крајем октобра 1946. године, папа Пије XII се из понтификалне палате *Castel Gandolfo*, обратио учесницима Националног катихетског конгреса у Бостону, САД, радио поруком: 'Можда је највећи трих данашњеј светиа то да су људи хочели да їуде осећај триха'.²⁵⁵ Не треба заборавити, да је папино обраћање дошло по окончању Другог светског рата, који не само да је девастирао економије земаља учесница, већ је увукао човечанство у дубоку моралну кризу.

Енциклика *Mater et magistra* (Мајка и учитељица), папе Јована XXIII из 1961. године, даје смернице за *їреуређење економској и социјалној жи-воїа катїоличких друшїава*.²⁵⁶ Укратко, он се заузима за такву економију у којој ће приватна иницијатива бити охрабривана, али на начин да не угрози основна права било ког човека. *Неоїходно је да економски їроїрес буде їраћен одїоворајућим социјалним їроїресом (...) їоседан найор и їоседна будностї су неоїходни да ди се издеїао или свео на минимум ризик увећања социјалних неїеднакостїи* (*Mater et magistra*, §73). Папа Јован XXIII се такође осврће на обавезу богатих појединаца и нација да одржавају баланс између стимулесања рада и предузимљивости са делима милосрђа. Слична идеја постоји у посланици св. Апостола Павла: „Боїаїїма ової светиа зайоведај да се не їреузносе, ниїїи да се уздају у боїаїїсїво несїїурно (...) нека добро чине, нека се боїаїїе у добрим делима, нека буду дарезљиви, друшїївени... (Прва посланица Тимотеју 6.17, 6.18). Како је свет све више повезан, папа Јован XXIII закључује да неће бити могуће сачувати трајни мир докле год очигледни економски и социјални дисбаланси трају (*Mater et magistra*, §157).

---

²⁵⁵ Radio message of his Holiness Pius XII to participants on the National Catechetical Congress of the US in Boston, http://www.vatican.va/content/piusxii/en/speeches/1946/documents/hf_pxii_spe_19461026_congresso-catechistico-naz.pdf

²⁵⁶ За више информација о економско-социјалном учењу Католичке цркве погледати: Stanković V. (2017). *Katoličko društvo*, Београд: Neopres, стр. 241-270; Основе социјалног учења Католичке цркве, Фондација Конрад Аденауер и Београдска Надбискупија, Београд 2006.

Још једна у низу социјално усмерених енциклика, била је *Pacem in Terris* папе Јована XXIII. Од њеног објављивања 1963. године Црква се чешће бави проблемима демократије, религијских слобода и људских права. Треба истаћи да се енциклика појавила у време када се глобална борба за превалентност друштвеног система већ одвијала, а свет постајао идејно, економски, политички и социјално све више поларизован. Папа Јован XXIII очекује да у сваком хумано вођеном друштву треба да се задовоље, не само човекове основне биолошке потребе (храна, одећа, смештај...) већ и основне социјалне услуге у случају болести, старости, незапослености и слично (*Pacem in Terris*, 1963, *Rights* §11).

У контексту опредељења Цркве за сиромашне, неопходно је поминути још два документа. Најпре, *Gaudium et spes* (*Рагосиј и нага*), пасторалну конституцију објављену 1965. године, током Другог ватиканског сабора. Конституција Павла VI потенцира одговорност Цркве у савременом свету, односно њену *и́рисујиносџи и деловање*. Нарочито одговорност према сиромаштву. Конституција упозорава да „*економски развој мора остџајџи њод човековим надзором. Не сме се и́рејусџи-џи самовољи неколицине људи или скујџина које имају у руци и́ревелику економску моћ, а ни самој њолиџиичкој заједници ни неким моћнијим нацијама*. Може се приметити да велике економске неједнакости постоје, базиране на индивидуалној и социјалној дискриминацији. Шта више, када су у питању економски емигранти *мора се џажљиво издећи свака дискриминација у њо́леду њиховој џлаћања или услова рага* (*Gaudium et spes*, §65, §66). Концил подсећа да у свету много људи трпи глад и да је крајње време да се поштује старо-отачка изрека: *’Нахрани оноџа који умире од џлаги јер ако џа ниси нахранио убио си џа* (*Gaudium et spes*, §69). Други докуменат је социјална енциклика *Populorum Progressio* из 1967. године, која говори о јазу између богатих и сиромашних земаља, *’о неџравди која ваџи у недо’* (*Populorum Progressio, Reform, Not Revolution* §30); Флагрантна неједнакост се испољава у највећој мери кроз употребу моћи привилеговане мањине. Њихова моћ спречава непривилеговану већину да испољи своју природну креативност и одговорност, тако да та већина *честџо и́реживљава у живојџним и радним условима негосџојџним човека* (*PP, Signs of Social Unrest* §9.9).

За разлику од Јована XXIII и Павла VI, у време понтификата Јована Павла II, Ватикан се труди да ојача традиционалну, конзервативну струју латинскоамеричке Цркве. Он је потврдио да Црква подржава социјалну правду, људска права и демократију, али да је ипак њен приоритет

слављење сакрамената и духовно формирање лаика.²⁵⁷ То је значило привремено повлачење учешћа Цркве из социјалног и политичког живота субконтинента. Једна од интенција је била да се на тај начин успори напредак Пентекосталне цркве у региону. Године 1987. у енциклици *Sollicitudo rei socialis* (*О груштивеним проблемима*), папа Војтила констатује не само постојање, већ и проширење јаза између развијеног Севера и сиромашног Југа у чијем геополитичком простору живи већи део светског становништва.²⁵⁸ С друге стране, у данашње време социјална неједнакост и беда постоје и у развијеним земљама, са бројним консеквенцијама (отежан приступ образовању, боље плаћеним пословима, решењу стамбених и здравствених проблема, затим, порицање или ограничавање људских права и све друго што се посебно испољава у економским гетима). Социјално питање непривилегованих је много комплексније од само економских параметара, зато што показује широку флукутацију међу различитим културним нивоима и вредносним системима ове некохерентне групе. Једном речју, дубоке разлике које пролазе кроз модерно друштво нису само економског порекла, него и културног, политичког, или једноставно људског порекла, што је анализирао и енциклика *Populorum Progressio*. Такође, до истог закључка долази папа Војтила, односно, да највећи извор дискриминације не извире из економије, већ да он долази из социјалних сфера (*Sollicitudo rei socialis* §14, §15).

Бројна каснија научна истраживања, која су се тицала социјално-економских неједнакости су потврђивала неке од визионарских навода из папских енциклика. Као, на пример, истраживачки пројекат *Understanding Social Conflict in Latin America* из 2013. који социјалне конфликте у Латинској Америци дели скоро на истоветан начин како их је видео папа Војтила четврт века раније.²⁵⁹ Конкретно, то је широка подела захтева латиноамеричког друштва у: сфери друштвене

---

²⁵⁷ На пример, у Бразилу, једној од најпрогресивнијих Католичких цркава, Јован Павле II је у периоду 1978-1990. именовано 128 нових бискупа (од постојећих 274). За најмање 97 је било познато да су теолошки конзервативни. Smith, V.H. (1998). *Religious Politics in Latin America, Pentecostal vs. Catholic*, IN: University of Notre Dame, pp. 11-12.

²⁵⁸ У још две енциклике папе Јована Павла II разматрана су питања економије и социјалне правде. Биле су то: 1981. године *Laborem exercens* (*Рагом човек*); 1991. *Centesimus annus* (*Сјмо јодина*).

²⁵⁹ Заједнички истраживачки пројекат of the United Nations Development Programme (UNDP) and the Latin American Conflict Analysis Unit of Fundación UNIR Bolivia, pp.51-52.

репродукције (у чијој основи су захтеви везани за рад и његове надокнаде); затим, институционални конфликти (неефикасност и слабост норми и институција); и на крају, културни конфликти (који се тичу квалитета живота, идентитета и културне припадности).

Светска финансијска криза из прве деценије XXI века је потврдила да економске кризе обично долазе заједно са кризом морала и духовности. Земље погођене кризом постају плодно тло за нарастање економског, али и верског нациналитета. У таквом историјском контексту папа Бенедикт XVI објављује своју трећу по реду енциклику, *Caritas in veritate* (*Љубав у истини*), из 2009. године, у којој с једне стране указује на значај борбе против глади у свету, а са друге неопходност интегралног развоја човека (*Caritas in veritate*, §27).²⁶⁰ Слично Јовану XXIII у *Mater et magistra* (§157), Бенедикт XVI борбу против глади, сматра неопходном и због дугорочног одржавања мира и стабилности на планети. Папа Бенедикт XVI је приметио да разорност верског фундаментализма (екстремна вера), као и секуларизма (као разума без вере) погубно делује на људе, посебно на њихову социјалну димензију. Он је сматрао да мањак социјалних контаката и сарадње спречава хармоничан развој човечанства (*Caritas in veritate*, ch.V, *Сарадња људске породице*). Такође, Папа се у овој енциклици осврће на 'порок' пресељења капитала у земље са јевтином радном снагом, као јагме за већим профитом. При томе он наглашава да је 'човек извор, средиште и циљ целокупној економској и друштвеној животи' [§25. 61]. Енциклика указује на правду и опште добро као два стуба развоја у све више глобализованом друштву (*Caritas in veritate*, §6). Такође, по папи Бендикту, свака економска одлука има моралну последицу (*Caritas in veritate* §37).

Као многи његови претходници и папа Фрања проблему сиромаштва и бризи за сиромашне посвећује пуну пажњу. Најпре, у оквиру апостолске ексортације *Evangelii Gaudium* из 2013. године.²⁶¹ Поред ње и енциклика *Laudato Si'*, обзнањена 2015. године, индиректно развија социјално-економски наук Цркве. Укратко, по папи Фрањи, *неједнакост је корен свих социјалних болести* (*Evangelii Gaudium*, §202). Може се закључити,

²⁶⁰ Такође, *Caritas in veritate* је објављена у периоду припрема самита Групе 8, који је одржан у Lakvili, Италија. У оквиру Г8 (тада осам најразвијенијих држава света) су решавани најважнији светски економски и политички проблеми. Г8 је прерасла у Г20, у којој се од латинскоамеричких земаља налазе Бразил, Мексико и Аргентина.

²⁶¹ Посебно се четврто поглавље, *Социјална димензија сиромаштва*, бави овом тематиком. *Evangelii Gaudium* стр.178-258.

да Римокатоличка црква има континуитет, најчеће кроз папске енциклике, да понуди разумне анализе и могућа решења за социјално-економске неједнакости које негативно утичу на људско здравље, образовање, и многе друге егзистенцијалне потребе. На крају – ове неједнакости доводе у опасност саму суштину људског достојанства. У данашње време, Католичка црква преко својих међународних агенција за социјални рад континуирано прикупља средства од католика у земљама широм света. Та средства се преко дијецеза и локалних католичких група усмеравају за пројекте помоћи и развоја у Латинској Америци, која је све до данас остала један од региона у свету са најизраженијим неједнакостима.

VI.4. Теологија ослобођења (*Teología de la Liberación*)

У седамдесетим годинама XX века, Црква је била присутна у социјалним превирањима која су се дешавала унутар латиноамеричког региона, али традиционална католичка теологија није била проактивна у односу на сложене друштвене захтеве времена. Све до Другог ватиканског концила (1962-1965) који ствара погодну климу за појаву такозваних *испјоралних* (*алтернативних*) *теологија* католичанства, од којих се у Латинској Америци највише раширила *теологија ослобођења*.²⁶² У њеном фокусу је тешка друштвено-економска стварност, коју је могуће превазићи социјалним ослобођењем, односно, враћањем достојанства човеку у постојећем друштвено-политичком поретку. *Историја нас учи да ујраво из њојке друштвених веза извиру неке од највећих могућности за уздизање човека, али да се у њој, исто тако, скривају најјунснији примери њовреде људској достојанства*.²⁶³

Папа Јован XXIII је омогућио појаву „теологије ослобођења” кроз неформалну *Рагну ирују* Другог ватиканског концила (*Concilium*), такозвану „Цркву сиромашних”, у оквиру шире теме обнове и ’присутности’ Цркве у садашњем тренутку – *aggiornamento*.²⁶⁴ Идеја Цркве

²⁶² „Алтернативне теологије баве се теолошким тумачењима начина решавања социјалних проблема и представљају неофицијелну, алтернативну социјално-политичку доктрину католичанства.” Ивица Маштруко, И. (1987). предговор за *Црква, каризма и власи*, *Leonarda Voffa*, Загреб: Стварност, стр.7.

²⁶³ Папско веће за правду и мир, *Основе социјалној учења Католичке цркве*, Фондација Конрад Аденауер и Београдска Надбискупиа, Београд 2006, стр. 58.

²⁶⁴ Папа Јован XXIII је нагласио пасторалну природу Концила; затим је указао на нужност „читања знакова времена”. Тако је промовисао *теологију aggiornamento* (посадашњења). Папа је посебно нагласио екуменску природу

сиромашних је изразито препозната у понтифексовом говору на отварању Концила. Започете реформе свог претходника, укључујући и *Цркву сиромашних*, даље развија папа Павле VI. У сваком случају, Други ватикански концил је проширио домен теологије успостављањем отвореног дијалога између Цркве и света. Додатно, то је била прва прилика латинскоамеричких бискупа да се сретну и да раде са својим колегама из трећег света, што говори колико је тема сиромаштва била до тада запостављана. Њихов заједнички документ *'Порука дискуија трећеи свеија'* је на много начина утицао на ток *Друије дискуијске конференције* 1968. у Медељину, Колумбија, и изоштравање фокуса латинскоамеричке Цркве на проблем сиромаштва.²⁶⁵

Следећи концилски концепт, Конференција у Медељину је као кључни проблем Латинске Америке издвојила сиромаштво. Чињеница да „сиромашни људи увек осијају сиромашни, а доиати иосијеено иосијају све доиатији” коју је папа Павле VI претходно изнео у енциклици (*Populorum Progressio*, §59), препозната је као изразит проблем Трећег света, укључујући Латинску Америку. Њена репресивна реалност, наслеђена из колонијалног времена, тражила је значајније структурне промене. С друге стране, радикално црквено опредељење за сиромашне и ослобођење, односно, заузимање за драстичан преображај друштвено-економских структура, довело је латинскоамеричку Цркву до сукоба са властима широм континента. Тоталитарни режими су то кажњавали на разне начине. Неки аутори, као на пример E. Vesely, сматрају да је управо Медељин отворио врата латинскоамеричкој кризи односа државе и Цркве.²⁶⁶ После ове конференције Црква је често била принуђена да оправдава своју позицију као теолошку, те да се није приклонила борби против социјалне неправде из класних разлога. Издвојена су три фактора која карактеришу хришћански концепт мира: *Мир је, тре свеија, резултиаи иравде; Друио, мир је неурекидни иосао; Коначно, мир је илгод људави... Љубав је дух иравде. Хришћани који раде за социјалну иравду морају увек да неиују мир и љубав у свом срцу.* (Medellín Document on Peace, 14 a, b, c) На крају

концила. Интересантна је опаска Г. Гутијереза „да иојам знакова времена још нема јаснои садржаја који би био добро опрећен. Те да *Gaudium et Spes* није рескирала донети дефиницију”. Gutiérrez, G. (1989). *Teologija oslobođenja*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, (orig. 1971.), str. 13.

²⁶⁵ Један од потписника *Поруке дискуија трећеи свеија* био је бразилски бискуп *Recifea*, *Helder Camara*.

²⁶⁶ Vesely, E. (1979). *Crkva u Latinskoj Americi. Obnovljeni Život*, 34. (5.), 404-443. <https://hrcak.srce.hr/55243>

Конференције, делови финалних Докумената који су најбоље примљени у јавности, били су они који су се односили на сиромаштво, правду и мир. На Конференцији је анализирано стање економских, социјалних и политичких проблема који су стављени у контекст Јеванђеља и тако били трансформисни у теолошка питања. Теологија се у име вере (хришћанства) отворено суочила са неправдом под којом живи већина становника Латинске Америке и изабрала ослобођење од ње као свој циљ. Медељин је: *прво*, дао програмске смернице за будући рад Цркве у Латинској Америци; *друго*, симболизовао историјско помирење латинскоамеричког народа и Цркве; и *треће*, означио је квалитативну промену у погледу односа Ватикана и латинскоамеричке Цркве. Један од знакова повећаног интереса Рима за догађаје у Латинској Америци био је долазак папе Павла VI у Колумбију за време Бискупске конференције. Истовремено, била је то прва папска посета субконтиненту. Нема сумње да је Бискупска конференција најзначајнија у структури латинскоамеричке Цркве, а генерална заседања су на приближно сваких десет година.²⁶⁷ На првом генералном заседању, 1955. године у Рио де Женеиру, основано је Веће бискупа Латинске Америке (*Consejo Episcopal Latinoamericano* – CELAM), као њено координационо тело.²⁶⁸ У оквиру разматрања односа Ватикана и латинскоамеричке Цркве, неопходно је поменути њено учешће у походу 'на апостолске прагове' (*ad limina apostolorum*).²⁶⁹ Обично се походи одржавају на пет година, када по ротирајућем распореду у Ватикан долази група бискупа из одређене земље или региона, практично само део од укупно око 5300 светских бискупа. Пре састанка са папом, бискупи посећују све ватиканске дикастерије и имају шансу да током индивидуалних састанака са њиховим управницима продискутују одређена питања.²⁷⁰

²⁶⁷ До сада одржане Бискупске конференције: 1955. – Рио де Женеиро, Бразил; 1968. – Медељин, Колумбија; 1979. – Пуебла, Мексико; 1992. – Санто Доминго, Доминиканска република; и 2007. – Апаресида, Бразил.

²⁶⁸ CELAM: папа Пије XII је за седиште Већа одредио Колумбију.

²⁶⁹ *Ad limina visit* су обавезни састанци светских бискупа са папом и другим високим ватиканским службеницима. Они у одређено време долазе у цркву светог Петра и Павла (апостолски прагови) да се представе папи и поднесу извештај о стању у њиховим дијецезама; Fanning, W. (1912). *Visit ad Limina*. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. Retrieved 05.12.2019 from New Advent: <http://www.newadvent.org/cathen/15478a.htm>

²⁷⁰ Courtney Mares, US bishops arrive in Rome for ad limina visit with Pope Francis, Catholic News Agency, Vatican City, Nov 5, 2019 <https://www.catholicnewsagency.com/news/us-bishops-arrive-in-rome-for-ad-limina-visit-with-pope-francis-34452>

Густаво Гутијерез (*Gustavo Gutiérrez*), доминикански свештеник, први помиње „теологију ослобођења” (*Teología de la Liberación*) јуна 1968. у перуанском граду *Chimbote*.²⁷¹ Он уводи ову теологију спасења као одговор на савремену историју која је оптерећена устаљеним начином развоја богатих земаља. Такође, он тврди да таква динамика капиталистичког економског развоја омогућава тим земљама да заузму централну позицију, док је судбина сиромашних земаља да остану на периферији.²⁷² *Теологија ослобођења* је представљала залагање Цркве за мењање своје религиозне праксе, али и друштвено-политичких структура које су довеле до неподношљиве и растуће неправде у Латинској Америци. Свакако да опречни ставови према теологији ослобођења постоје, чак и међу теолозима. На пример, негативан став према њој је имао главни доктринарни званичник Јована Павла II, немачки кардинал Рацингер (*Ratzinger*). Касније, када је постао папа Бенедикт XVI видео је у њој опасност, те је постављао конзервативне бискупе у Латинској Америци.²⁷³ Додатно, то што се Црква претежно сврстала на страну сиромашних, довело је до етикетирања многих латинскоамеричких свештеника као „марксиста”, прогона свештеника, тортуре, све до мучења и убијања. Поред Гутиереза, најзначајни представници теологије ослобођења су *Jon Sobrino*, *Dussel*, *Hugo Assman*, браћа *Clodovis* и *Leonardo Boff*,²⁷⁴ *Juan Luis Segundo*, *de Oliveira*, *Richard* и други. Може се

²⁷¹ Gutiérrez, G. (1989). *Teologija oslobođenja*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, (orig. 1971.), str. 89-94; A. Salazar Bondy, *La cultura de dominación*, Perú Problema, Lima 1968, p. 75.

²⁷² Овај став коинцидира са дефинисаним узроцима неразвијености Латинске Америке које су дали млади економисти CEPAL-а две деценије раније на основу теорије зависности.

²⁷³ Италијанска штампа је 1984. објавила приватни меморандум кардинала Ratzinger-а, у коме он теологију ослобођења види као „фундаменталну опасност по веру Цркве”. Paul E. Sigmund, *Liberation Theology: An Historical Evaluation*, Number 176, Working Papers, Wilson Center in 1985-86, p. 1.; Такође, у истраживачком документу *Liberation Theology: Religion, Reform and Revolution* америчке Централне обавештајне агенције (CIA), наводи се: *Инструкције у вези неких асијских теологија ослобођења* ’ познатије као *The Ratzinger Report* (1984). *Ватикански документи који критикују најгоре теологије ослобођења да замени званичну Цркву са народном Црквом*. A Research Paper, CIA, April 1986, преузето 07.07.2019. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP97R00694R000600050001-9.pdf>

²⁷⁴ Бразилски свештеник Л. Боф, због својих либералних ставова и критике традиције која зауставља развој, долази у сукоб са Ватиканом. Он 1980-их говори о нужности корених промена у Цркви. Боф (на интервенцију кардинала

закључити да је ова теологија, омогућена Другим ватиканским концилом, била покушај да се установи холистичка слобода људи од репресивне економије, као и лоших политичких, социјалних и религијских услова у Латинској Америци. Она се може посматрати и као део пробуђене свести региона о својој историји и идентитету. Теологија ослобођења се посебно одредила према три конкретна феномена, а то су: *народна религиозност, базичне заједнице, и конкретан суочавање са сиромаштвом.*²⁷⁵

Трећа бискупска конференција (*III Conferencia General del Episcopado Latinoamericano*) одржана је 1979. године у Пуебли, Мексико. Јован Павле II је тада говорио о кризи поверења према институционалној Цркви, што рађа алтернативе у виду *народних цркава*, које су под притиском разних идеологија.²⁷⁶ Њихово отеловљење у пракси су *базичне црквене заједнице (Comunidades Eclesiales de Base – CEBs)*, које су специфичност латинскоамеричке Цркве.²⁷⁷ Конференција у Пуебли је подржала CEBs уз план да се убудуће повећава њихов број, јер их је видела као будућу наду Цркве. Наравно, постојао је реалан ризик колизије њихове две улоге, јер су у исто време требале да буду центри евангелизације, али и покретачи ослобођења и развоја (*Puebla Document*, 56). У периоду између Медељина и Пуебле, базичне црквене заједнице и теологија ослобођења су биле две најаутентичније и најдоминантне појаве за латинскоамеричку Цркву и друштво.²⁷⁸ Пре конференције

Ratzinger) бива 1984. осуђен од стране *Конгрегације за наук вере* на годину дана 'покајничког ћутања'. A. Prange & T. Lohinski, Leonardo Boff: „Ovaj će Papa promijeniti Crkvu”, 2013, preuzeto 12.11.2015. sa: <http://www.dw.com/hr/leonardo-boff-ovaj-%C4%87e-papa-promijeniti-crkvu/a-16977114>

²⁷⁵ Ema Vesely, 1986. Teologija oslobođenja (postanak, razvoj, dvojbe), u: *Obnovljeni život*, 41, str.19-20, преузето 21.12.2016 са <https://hrcak.srce.hr/file/82203>

²⁷⁶ Ibid. str. 40.

²⁷⁷ Према извештају CIA-е из 1986. године, CEBs су такође потенцијална директна претња режиму, кроз промовисање оружане борбе или производећи револуционарне вође. У истом извештају се наводи да је, Совјетски Савез кроз часопис *Латинска Америка* своје Академије наука, редовно извештавао о развоју теологије ослобођења. *Liberation Theology: Religion, Reform and Revolution*, A Research Paper, CIA, April 1986. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP97R00694R000600050001-9.pdf>

²⁷⁸ *Базичне заједнице* су уобичајено бројале између 15 и 30 људи који су делили неке заједничке интересе, као што су живот у истом кварту, посао у истом предузећу, фабрици, ткачки послови и друго. Gill A. (1998). *Rendering unto Caesar: The Catholic Church and the State in Latin America*, University of Chicago Press, p.37.

у Пуебли бискупи су саставили Радни документ, којим је било описано стање у Латинској Америци уочи заседања. Наиме, указано је на природно богатство региона и његову сурову експлоатацију коју врше страна предузећа, инфлацију, продубљивање јаза између богатих и сиромашних (међу којима је највише домородаца и афро-американаца). „*Највећи део сџановнишћива не може задовољити своје основне њошребде за сџаном, храном, здрављем, образовањем, и не може љланирати своју дугућност*” (Радни документ бр. 85).²⁷⁹ Такође, у тешком положају су жене и радници који поред понижавајуће ниских надница, још увек стрепе за свој посао. Своја запажања латинскоамерички бискупи су унели у Завршни документ Пуебле (*Documento de Puebla*) који је Јован Павле II по завршетку Конференције потписао. Коначно, посебна бискупска комисија је сачинила *Поруку народима Латинске Америке*. Потребно је рећи, да су латинскоамеричке цркве заузимале различите ставове према *аушенишћичном живљењу Јеванђеља*, односно, приступале су му у складу са сопственим реалностима. Сасвим је очигледно да су током Заседања политички притисци и уплитања са стране утицали на бискупе, што је за последицу имало успоравање природног развоја теологије ослобођења.

Џон Собрино (*Jon Sobrino*) учава као три главна задатка, која је папа Јован Павле II²⁸⁰ поставио пред конференцију у Пуебли: *изношење јасној докџринарној сџандарда, исџишћивање свесџи о љроблемима који настџају у љериоду између две дискуџске Конференције, и недвосмислена одбрана досџојаншћива човека у Латинској Америци*.²⁸¹ Папа Јован Павле II није био благонаклон према теологији ослобођења, што је бранио генералним ставом да свештеници треба да буду што даље од политике и што ближе пасторалним питањима. Међутим, сматрао је да Црква треба да буде на страни сиромашних и да ради на њиховом хришћанском ослобођењу. Такође, биле су му упућене критике због ћутања у Пуебли о злоделима које су разне диктатуре починиле у Латинској Америци. Његова уздржаност током заседања тумачена је, од једних, да је

²⁷⁹ Vesely, E. (1979). Crkva u Latinskoj Americi. Obnovljeni Život, 34. (5.), 404-443. preuzeto 21.12.2016 sa <https://hrcak.srce.hr/55243>

²⁸⁰ Папа Јован Павле II (*Karol Wojtyła*, 1978-2005.) у социјално учење Цркве уводи *љреференцијалну оџцију за сиромашне* која је веза не само са дешавањима у латинскоамеричкој Цркви, већ и са идејом Цркве сиромашних Другог ватиканског концила.

²⁸¹ Jon Sobrino, *The Lesson of Puebla*, 1980, in the Latin American periodical *Christus*, p. 188, preuzeto 19.08.2018 sa <https://www.theway.org.uk/back/20Sobrino.pdf>

хтео да сву одговорност пребаци на бискупе; а од других, да је Рим почео да више уважава латинскоамерички епископат. Логично је претпоставити, да је Пуебла довела латинскоамеричку Цркву до превише независности за укус Ватикана. Да би се ублажио овај тренд, Света столица све послове са латинскоамеричким бискупима усмерава преко ватиканског одељења, такозване Папске комисије за Латинску Америку (*Pontificia Commission pro America Latina*). У сваком случају, у Рим се још тада развила свест о пуном значају латинскоамеричке Цркве за будућност хришћанства. Мада су друштвено-историјске околности одржавања две наведене бискупске конференције биле другачије, теме о којима се говорило су остале исте. Пуебла се фокусирала на евангелизацију и кроз њу је продубила питања која је Медељин, сагледавајући их у ширем контексту решавања друштвено-економских и политичких проблема Латинске Америке, такође поставио.

Четврта бискупска конференција у Санто Домингу, 1992. године проширује *иреференцијалну ојцију за сиромашне* на човека, његову историју и културу. Такође, уочена је потреба да Црква треба да се трансформише у изразитије мисионарску заједницу. Пету бискупску конференцију, 2007. у Апаресиди (Aparecida), Бразил, отворио је папа Бенедикт XVI. Међу активним учесницима налазио се папа Фрања, тадашњи надбискуп Буенос Ајреса, Бергољо. Он је, као главни уредник *Завршној докуменџа*, дао највећи допринос његовом садржају, базираном на методу социјалне науке Цркве. Овај *Документ* је потврдила службена црква у Риму, односно, папа Бенедикт XVI. Осврћући се на Конференцију, кардинал Бергољо је заслугу за слободне дијалоге и стварање '*Завршној докуменџа из Апаресиде*' приписао Бенедикту XVI, који је још 80-их година XX века, као префект Конгрегације за наук вере, потенцирао решавање проблема *теолоџије ослобођења и Цркве сиромашних*.²⁸²

Леонардо Боф резимира поруку бискупа из Пуебле: '*За нас, данас, љубав сирам Боја мора се иреџоцијати јонајџре у дело иравде за јоџлачене, у најор за ослобођење оних којима је јо најјоџредније*' (бр. 327).²⁸³

Нема сумње да су теолози ослобођења у Латинској Америци заступали

²⁸² Његов чврст став према дешавањима у латинскоамеричкој Цркви, осликава и чињеница да је, упркос одређеним противљењима, 2012. године поставио тадашњег немачког надбискупа Милера (Gerharda Ludwiga Müllera) на чело Конгрегације за наук вере. Било је познато да је Милер пријатељ Густава Гутиереза; Stjepan Baloban, "Crkva siromašnih" od Pape Ivana XXIII. do Pape Franje, Bogoslovska smotra, 84 (2014.) 3, str. 495-499.

²⁸³ Bof L. (1987). Crkva, karizma i vlast, Zagreb: Stvarnost, str.54.

интегралан приступ ослобођењу од греха, социјалног и индивидуалног. Изворе социјалног греха су тражили у односима у друштву и његовим структурама (укључујући чак и црквене) које рађају неправду, беду и маргинализовање. Без напора да се нађу њихови узроци, свака активност би остала само на нивоу милосрђа. Разлику између каритативног и структуралног приступа вери Хелдер Камара (*Helder Cámara*) илуструје на следећи начин: „*Када сиромасу дам хлеба, зову ме свецем. Али кад њируиийам, зашћо сиромаси немају шћа јеси, изјрде ме као комунистју.*”²⁸⁴ Сиромаштво је само један историјски облик ‘распетог народа’, како би га Игнасио Елакурија назвао.²⁸⁵ Он учава перпетуалну присутност распетог народа, уз опаску да „*истјоријски облик њејо-вој расјињања је увек друјачији.*”²⁸⁶ Према извештају Светске банке из 2005. године, ‘Урбани сиромаси у Латинској Америци’ (*The urban poor in Latin America*), 175 милиона људи, или 36 % становништва региона је живело у сиромаштву. Густаво Гутиерез у *Теолоји ослобођења* наглашава да је пуна свест о стварним димензијама сиромаштва почела да се шири тек у новије време, ‘*хришћанске средине истјо шћако све боље ѡрејознају своју одјоворностј у шћим сјиуацијама, као и ѡрејреке шћо их оне ѡредсјављају да ди се људи осјварили као људи, дили они шћла-чишћели или ѡошћлачени.*’²⁸⁷ Хришћански сензибилитет Гутиереза нам говори да се ни „гласитељи” нису остварили као људи. Не би требали да заборавимо речи Христа које изговара на Голготи: *Оче, ојросји им, јер не знају шћа чине!* (св. Лука, 23,34)

Може се закључити, да су Медељин и Пуебла представљали оквир за признавање једне теолошке доктрине која је рођена у Латинској Америци. Међутим, она није успела да смањи присутне тензије. С друге стране, она је омогућила појаву атипичних политичких и економских структура на крају XX и почетком XXI века, које су, на пример,

²⁸⁴ Maier M. (2005). Oscar Romero: učitelj duhovnosti, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 37.

²⁸⁵ *Ignacio Ellacuría* је био шпански и салвадорски теолог, језуита. Бавио се „*сјварношћу Трећеј свејћа*” коју је видео као стварност такозваних „распетих народа”, која поред стварности цивилизације сиромаштва, чини њен други конститутивни елеменат.

²⁸⁶ Sobrino, Jon. (2011). *Izvan sirotinje nema spasenja, mali utopijsko proročki ogledi*, Rijeka: Ex Libris, str. 21-22; orig. *Fuera de los pobres no hay salvación*, Trotta, Madrid, 2007.

²⁸⁷ Gutiérrez, G. (1989). *Teologija oslobođenja* (orig. *Teología de la Liberación*, 1971, Lima, Peru), Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 68.

представљали Чавизам у Венецуели, или режим Ево Моралеса у Боливији. Коначно, може се рећи да је теологија ослобођења настала као плод вишевековног процеса симбиозе латинскоамеричког народа и његове Цркве.

VI.5. Теологија револуције и ослобођења

Многи аутори сугеришу да је исправно када се дискутују различити аспекти теологије ослобођења користити њену множину – „теологије ослобођења”. Постоје супротна гледишта ове теологије због различитих струја (Х. Асман vs Г. Гутиерез) и њиховог тумачења самог појма „ослобођења” и метода његовог остварења. Као на пример, *једно виђење ослобођења је најпре ослобођење од греха, затим од друштвених зала и од економској искоришћавања*. Друго виђење појам ослобођења своди на социјално и политичко ослобођење, које, ако нема другог начина, треба остварити и насилном револуцијом.²⁸⁸ Револуција, као драстичан преокрет положаја човека и друштва се потезе због индивидуалне и друштвене слободе.

Још је папа Лав XIII у поменутој енциклици *Rerum novarum* заузео став против револуције. Енциклика је *de facto* била против сваког друштвеног конфликта, што прати нит генералног католичког учења о органској повезаности између класа. *Има многих који су надахнути принципима зла и сиремни за револуционарну промену, а чији главни циљ је да проузрокују неред и да наговоре своје окружење на насиље. Ауторитетом закона треба да интервенише да заустави такве усиджане главе, да сиречи радничку класу да оде у страну и да заштити законике власнике од насиља.*²⁸⁹ (*Rerum novarum*, § 38). Чак и прогресивни папа Павле VI, говором у Боготи 1968. године, насиље и револуцију означава као супротне духу хришћанства. Претходне године је у енциклици *Populorum Progressio* Папа испољио исти став: *...Да револуционарни усиджани сиварају нове неидравде (...) уведо нове неједнакости и доносе нове кидасидрофе (Populorum Progressio Reform, Not Revolution § 30.31);* Управо је стање у латинскоамеричкој Цркви након Медељина утицало да се 1975. појави још један значајан документ папе

²⁸⁸ Vesely, E. (1979). Crkva u Latinskoj Americi. Obnovljeni Život, 34. (5.), 404-443. <https://hrcak.srce.hr/55243>

²⁸⁹ Rerum Novarum, http://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html

Павла VI – *Evangelii nuntiandi*, о нескладу насиља и Јеванђеља, као и о јеванђељском ослобођењу.

Такође, неки од латинскоамеричких свештеника били су познати као заступници социјалне револуције мирним путем, међу њима и надбискуп, Х. Камара.²⁹⁰ Он верује да су структурне промене нужне у Латинској Америци, али упркос томе што свет очекује социјалне револуције, Камара их не види у државним ударима, ратовима и слично. По његовом мишљењу, *нема дубокој и радикалној преображаја свешта, људи и земаља без Боја*. У погледу изградње 'новог друштва' Џ. Собрино наводи два примера: Салвадора, где је оно изграђено на опозицији свим установљеним изворима моћи, укључујући Цркву; и Никарагве, где је револуција успела и где је влада прихватила Цркву.²⁹¹

Пред револуцију 1959. године, кубанска Црква је била слаба институција, чији клер је био кохерентан (око 75% свештеника и верника мушкараца су били Шпанци).²⁹² Током револуције, захваљујући свом традиционалном моралном ауторитету у кубанском друштву, клер је успео да мобилише контрареволуционарну енергију. Међутим, јединство кубанске цркве није прерасло у дугорочну претњу револуционарној влади, због чињенице да је преко половине свештеника, верских и лаичких вођа напустило земљу до 1965. На почетку Кубанске револуције, папа Јован XXIII је саветовао кубанском епископату да не ствара тензије са владом, а 1961. године именовано је на Куби италијанског дипломату монсињора Cesare Zacchi-ја, чији задатак је био да ради на побољшању односа цркве и државе.

С друге стране, никарагванска Црква је била више окренута народу а мање елити.²⁹³ Године 1979. је била бројна, теолошки и политички

²⁹⁰ Helder Câmara је био први секретар CELAM-а до 1963. године. Бавио се у Бразилу социјалним и економским проблемима преко организације *Католичке акције*. Окупиран је био проблемима „favelas” и развојем североистока Бразила. Mlivončić, I. (1988). Crkva u Latinskoj Americi, Školske novine, str. 138-142.

²⁹¹ Sobrino, J. (2011). *Izvan sirotinje nema spasenja, mali utopijsko proročki ogledi*, Rijeka: Ex Libris, str. 53.

²⁹² Margaret Crahan, Henry R. Luce, *Religion and Revolution: Cuba and Nicaragua*, Latin American Program, Wilson Center, Working papers, no. 174, Washington D.C. 1987. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/wp174_religion_and_revolution._cuba_and_nicaragua.pdf

²⁹³ Насупрот Куби, Католичка црква је у Никарагви продрла и у рурална подручја. То је омогућено уз помоћ лаичких свештеника такозваних Делегата речи и Хришћанских базичних заједница (CEBs). Ibid.

подвојена до те мере да је свештенство с једне стране учествовало у сандинистичкој влади, док је његова конзервативна струја била институционална база за контрареволуцију. Она није успела да масовније мобилише вернике нити за, нити против Никарагванске револуције. За разлику од Кубе, никарагванско свештенство и верници нису емигрирали у великом броју без обзира на своја политичка опредељења. Што се тиче односа Ватикана према Сандинистичкој револуцији, од 1980. године папа Јован Павле II је генерално подржавао критике сандиниста, посебно од кардинала *Obando y Bravo*. Папина посета Никарагви у марту 1983. схваћена је као охрабрење кардиналу, али и сандинистичкој опозицији.

Свештеници за чија имена се везује подршка Сандинистичкој револуцији били су: *Миџуел Д'Ескојо*, *Едгар Паралес*, браћа *Карденал*.²⁹⁴ Сва четворица су била у влади Данијела Ортеге (Daniel Ortega Saavedro). Безуспешни покушаји Ватикана и религијских редова којима су они припадали да их убеди да дају оставку на своје позиције у сандинистичкој влади, завршили су се њиховом суспензијом од стране Ватикана 1985. године.²⁹⁵

Било је мишљења, да је долазак папе Јована Павла II у Латинску Америку, пред Конференцију у Пуебли, био покушај да се спречи нејединство латинскоамеричке Цркве (посебно у погледу прибегавања

²⁹⁴ Miguel d'Escoto, свештеник и дипломата, бивши председник Генералне скупштине UN и министар спољних послова Никарагве. <https://www.theguardian.com/profile/miguel-d-escoto-brockmann>; <https://www.ncronline.org/news/people/fr-miguel-descoto-put-his-priestly-life-service-poor> ; Edgard Parrales, свештеник и адвокат, био је амбасадор сандинистичке владе у Организацији држава Америка – OAS. <https://www.ncronline.org/news/people/fr-miguel-descoto-put-his-priestly-life-service-poor> ; Ernesto Cardenal, свештеник, песник и министар културе у сандинистичкој влади. Био је портпарол сандинистичког Фронта у време борбе против диктатуре породице Сомоза. Био је један од лидера покрета теологије ослобођења. <https://www.loc.gov/item/n79058833/ernesto-cardenal-nicaragua-1925/> ; Fernando Cardenal, језуитски свештеник, 1972. године оснива Револуционарни хришћански покрет који је послужио сандинистима да промене имиџ сандинистичког покрета од маркистичко-револуционарног ка хришћанско револуционарном. *Liberation Theology: Religion, Reform and Revolution*, A Research Paper, CIA, April 1986, p.11. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP97R00694R000600050001-.pdf>

²⁹⁵ Patricia Lefevere, *Fr. Miguel D'Escoto put his priestly life at the service of the poor*, Jun 13, 2017.

<https://www.ncronline.org/news/people/fr-miguel-descoto-put-his-priestly-life-service-poor>

револуцији) и њена потенцијална дезинтеграција. Стога је он на Конференцији нагласио њену припадност „општој Цркви” – Риму. Важно је истаћи да су бискупи у Пуебли осудили герилу, свако насиље, одрекли се и либералног капитализма и марксизма.²⁹⁶ Папа на отварању Конференције у Пуебли, подстиче латинскоамеричку Цркву да буде независна од политичких система, да остане опредељена само једном циљу – својим људима. При томе, „ослобођење” не може да се сведе на било коју појединачну димензију (економску, политичку, социјалну и културну), већ мора бити целовито. У Пуебли је Папа одвојио политичко деловање као сферу у којој треба да искључиво делују ’световњаци’, од стварног ослобођења које треба проповедати путем ’три истине’: кроз Христа, кроз Цркву и кроз човека. Понтиф 1982. године, кроз *Конгрегацију за клер*, свештеницима уводи забрану бављења политиком. Такође, он уводи присилну управу у Друштво језуита, пошто су се они истицали у политичким ангажманима у прогресивним струјама католичког покрета у Латинској Америци.²⁹⁷ Упркос томе, како наводи СИА извештај, *радикални мексички дискуји су подржавали насиља револуционарних левичара у суседним земљама, мада је мексичким свештеницима било забрањено да званично праве политичке коментаре.*²⁹⁸ У време истог понтификата, 1984. године, Света столица испољава службену реакцију на латинскоамеричку теологију ослобођења. Наиме, документом Конгрегације за наук вере – *Инструкција о неким видовима теологије ослобођења*, упозорено је на опасност по хришћанство која долази од доктриналних скретања (превасходно од коришћења марксизма у проучавању друштвене стварности).²⁹⁹ Затим, Света столица писмено саопштава да се свештенству забрањује учешће у Сандинистичкој револуцији. Истовремено, била је то година Бофовог ’покајничког ћутања’. С друге стране, бројни су били примери учешћа свештеника у револуцији, герилским борбама и другим облицима политичке

²⁹⁶ *Fidel Castro* је у интервјуима са теологом ослобођења Frei Betto-ом, објављеним под насловом ’Фидел и религија’ показао свој ентузијазам за покрет и позвао на ’стратешки и дуготрајни савез’ између марксиста и хришћана у циљу ’трансформације света’. Paul E. Sigmund, *Liberation Theology: An historical evaluation*, Number 176, Working Papers, Wilson Center in 1985-86.

²⁹⁷ Mlivončić, I. (1988). *Crkva u Latinskoj Americi*, Zagreb: Školske novine, str. 76.

²⁹⁸ *Liberation Theology: Religion, Reform and Revolution*, A Research Paper, CIA, April 1986. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP97R00694R000600050001-9.pdf>

²⁹⁹ Ivica Maštruko, u predgovoru za: Bof L. (1987). *Crkva, karizma i vlast*, Zagreb: Stvarnost, str. 18-19.

активности. На пример, Камило Торес Рестрепо (*Camilo Torres Restrepo*) је окачио свештеничку мантију и придружио се колумбијском герилском покрету из убеђења да он има хришћански карактер. Постао је револуционар, али га је и даље водила заповест: *Љуби ближњега своја, као самога себе* (Мк 12,30 и 31).

Коначно, теологија ослобођења је крајем 90-их година XX века делимично прихваћена и од званичних римских црквених структура – њене импликације су редуковане на духовни и индивидуални грех. Не узимање у обзир социјалне и политичке димензије, може да значи да је намера била да се ослаби изворна снага латинскоамеричке теолошке мисли. Ослањајући се на Сендерсову (Thomas Sanders) тезу из 1970. године о јазу између идеалног модела при доношењу одлуке Цркве и начина на који се њена политика заиста формулише, Поуп Еткинс (Pope Atkins) закључује да званично црквено учење има тенденцију да заостаје иза социјалне промене.³⁰⁰ Значајно је приметити широку хипотезу коју је Иван Валијер развио да би показао колико је важна међузависност религије, моралне интеграције друштва и политичке акције. Он мисли да би латинскоамеричка политичка нестабилност могла бити бар делимично решена, када би постојао чврст религијско-морални темељ, као оквир око кога би политички процеси могли бити стабилизовани.³⁰¹ На крају, морала без религије има, али – нема религије без морала.

---

³⁰⁰ Atkins, G. Pope. (1999). *Latin America and the Caribbean in the International System*, Boulder: Westview Press, pp. 135-143.

³⁰¹ Vallier, I. (1970). *Catholicism, Social Control and Modernization in Latin America*, Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, Inc., p. 45.

VII. ОДНОСИ ДРЖАВА ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ И ВАТИКАНА

Када је реч о односима између Ватикана и латинскоамеричких држава, они су одувек били веома комплексни, јер су засновани како на конвенционалним билатералним дипломатским односима, тако и на духовном вођству Ватикана. Међутим, треба имати на уму да је некадашња потпуна интегрисаност Цркве у функционисање иберијског колонијалног система у Новом свету, имала за последицу да се унутар новоформираних држава региона оформио генерално негативан став према улози Цркве током колонијалног периода. Укратко, односи између Ватикана и Латинске Америке су дуго били оптерећени бременом прошлости. С друге стране, успостављене везе традиционалне римокатоличке религије са латинскоамеричким нерелигијским сферама су специфично утицале на црквено-грађанске односе на простору латинскоамеричког континента. *„Пошито је нерелигиозна елиџа нејчешће конџролисала Цркву и била одговорна за њу, клер се са њом усаџлашавао, умесито да се консулџује са међународном хијерархијом свешџенства или са њеним осџалим деловима.”*³⁰² Оваква констелација је омогућила контролу црквених званичника од стране латинскоамеричке нерелигијске елите. Та контрола је опстала кроз неколико векова и у великој мери одредила смер латинскоамеричке историје. Надаље, важно је истаћи да је црквена независност у шпанским и португалским колонијама дуго била „окована” са два конкордата која је Света столица потписала најпре са Шпанијом 1753. године, а потом и са Португалијом 1857. године. Ова два конкордата су папску надлежност над црквеним пословима пренела на монархе.

Уследио је период стицања независности латинскоамеричких република, раскида са шпанским краљевским патронатом, али не и са наслеђем ројализма и ватиканском политиком „*ultramontane*”, која је подразумевала врховни ауторитет папе по питањима вере и црквене

³⁰² Vallier, I. (1970). *Catholicism, Social Control and Modernization in Latin America*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., pp. 24-25

дисциплине.³⁰³ Треба нагласити да је однос Црква-држава имао своје разнородне варијације, зависно од тога о којој латинскоамеричкој држави је реч. Света столица је билатералне дипломатске односе успостављала са низом латинскоамеричких земаља, а било је случајева да су они прекидани и изнова успостављани. Као на пример са Колумбијом, са којом су дипломатски односи имали бројне потресе.³⁰⁴ У околности-ма либерализма новонасталих држава, у другој половини XIX века Црква се почела мирити са чињеницом губитка световне моћи и привилегија, односно, тријумфом секуларне државе. С друге стране, секуларна држава је желела контролу над именовањем бискупа, преузимање контроле над ресурсима који су припадали шпанској Круни и искључив ауторитет над националном политиком, а поврх свега маргинализацију Рима.³⁰⁵ Између 1850. и 1960. године, доктрина два идеална друштва је званично прихваћена у конкордатским преговорима са већином такозваних Католичких држава.³⁰⁶ Управо то нагло одвајање Цркве од државе у региону, након успостављања независности, постало је нови изазов у односима између Свете столице и латинскоамеричких држава. Генерално је идеја о одвајању Цркве и државе сматрана противном традицији, чак непријатељском у односу на Цркву. Ипак, она је заживела, најпре у Мексику 1873. године, а потом 1887. у Колумбији и 1890. у Бразилу. Касније, у XX веку до одвајања долази на Куби 1902. године, следе Панама 1904, Уругвај 1909, Чиле 1925. и на крају, Боливија 1962. године. Исто тако, било је доста амбивалентних ставова према Цркви који су успоравали стабилизацију односа Ватикана и латинскоамеричких држава. На пример, мексичко друштво и политичке елите које су се смењивале, нису имали уједначен став према Уставним решењима

---

³⁰³ Ултрамонтанистички (lat. *ultramontane*) значи безусловно одан, у овом случају папи.

³⁰⁴ Са Колумбијом су најпре успостављени 1835. године, затим прекинути 1853. године, а 1881. је дошло до њиховог обнављања. Такође, до прекида и обнављања дипломатских односа је дошло са следећим земљама: Аргентином 1884 (обновљени 1900), Чилеом 1882 (обновљени 1902), Парагвајем 1884 (обновљени 1919), Еквадором 1901 (обновљени 1939), Уругвајем 1884 (обновљени 1939). Мексико је обновио дипломатске односе са Ватиканом тек 1992. године.

³⁰⁵ Lynch, J. (2012). *New Worlds: a religious history of Latin America*, New Haven & London: Yale University Press, pp. 191-192.

³⁰⁶ Minnerath, R. (1998). The Position of the Catholic Church Regarding Concordats from a Doctrinal and Pragmatic Perspective, *47 Cath. U. L. Rev.* 468, Available at: <http://scholarship.law.edu/lawreview/vol47/iss2/9>

из 1917. о положају Цркве и њеној друштвеној улози. Уосталом, нису га имали ни либерали, нити конзервативци. Мексички председник Калес је протерао преко сто страних свештеника, заједно са нунцијем Свете столице Каруаном (*Caruana*). Поред тога, Мексико је отворио врата прогону Католичке цркве када је Калес 1926. године, уз помоћ Конгреса и нових закона, увео казне за „верске злочине”.³⁰⁷ Нема сумње да је Калес на овај начин ушао у непосредни сукоб са Ватиканом. Сличан случај је била Аргентина у време Перона. Његове присталице су демонстрирале против Цркве, Министарство образовања је постало надлежно за црквене школе, разводи су легализовани и друго. Ватикан је екскомуницирао Перона и чланове његове владе.³⁰⁸

У Латинској Америци је дошло до временске подударности романизације латинскоамеричке Цркве и либерализације младих држава. Реакција на либерализам се седамдесетих година XX века, што се тиче негативних консеквенци по латинскоамеричку Цркву, испољила у два правца: 1) стварање милитантних влада које су спроводиле државни терор (Бразил, Аргентина, Чиле, Уругвај) од кога су на разне начине страдала и свештена лица и 2) конзервативизам у оквиру саме црквене хијерархије је ојачао. Тако да је у овом периоду Света столица у Латинској Америци одобравала конзервативне покрете и чак постављала конзервативне нунције *’чији је њосао дио да одржавају срдачне односе са војним хунџама и да не осуђују њихове злоујоуреде’*.³⁰⁹ У позадини овакве политике Свете столице је стајао страх од комунизма. Међутим, понтификат Јована XXIII је донео *Ostpolitik* као нову политику Свете столице, која је заговарала преговоре са свима без обзира на идеолошке разлике и отвореност (*aperturismo*). Та политика је омогућила да се почетком XX века успоставе дипломатски односи између

³⁰⁷ Калес је секуларизовано школство (члан 3. Устава). Богослужење је било дозвољено искључиво у најужем простору цркве као грађевине, а чак ни она није више била власништво цркве. Држава је имала право да постојеће и будуће црквене храмове, кроз концесије даје верским заједницама, али само у сврху богослужења које је државна власт надзирала. Клер више није имао право да износи своје ставове о власти и политици. По члану 130. Устава, само свештеници рођени у Мексику су смели вршити богослужење и било им је забрањено да се појаве на јавним местима у свештеничким одорама.

³⁰⁸ Kos-Stanišić, L. (2014). Populizam u Argentini – sedam desetljeća peronizma, *Političke perspektive*, 4(1), str. 31-55.

³⁰⁹ Andes, S. J. C. Vatican Foreign Relations with Latin America since Independence, p. 18, Online Publication Date: Jul 2016 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.40

Свете столице и свих латинскоамеричких држава. Црква је тиме за добила бољу позицију у региону у коме живи највећи број католика у свету. С друге стране, у погледу начина решавања међусобних конфликта латинскоамеричких држава приметна је еволуција од некадашњих унилатералних акција у решавању конфликта ка њиховом решавању уз помоћ арбитраже званичних међународних институција (на пример, Међународни суд правде) или, све чешће, уз медијације папске дипломатије.

VII.1. Историјска генеза папске дипломатије

Почетком друге половине VIII века настаје моћна држава, која је захватала простор целе средишње Италије. Била је то Папска држава (lat. *Patrimonium Sancti Petri*), на челу са папом као њеним духовним и световним поглаваром.³¹⁰ Унутар ове државе се развијала *папска дипломатија*, која *de facto* настаје у време понтификата папе Николе I (*St. Nicholas* 858-867). Због сплета историјских околности, Папа својим представницима на франачком двору налаже да се поред црквених баве и политичким пословима.³¹¹ Може се рећи да је савремена папска дипломатија утемељена у XIII и XIV веку, са појавом нове категорије папских представника, такозваних *апостолских нунција* (*nuntii apostolici*).³¹² Ови 'апостолски изасланици' су слати од Рима да скупљају порез за папски двор. Временом су добијали црквене задатке са прецизније дефинисаном улогом, преузимајућу све израженију дипломатску улогу.³¹³ С друге стране, папска дипломатија је још од XII века ојачана конкордатима. До институције *конкордата* се дошло кроз трагање за задовољавајућим правним обликом који би омогућио превазилажење

---

³¹⁰ Године 754. је донацијом Пипина (Pepin) основана Папска држава. Тако је римски бискуп, данас познат као папа, постао владар независне државе. Vukicevic, B. [2015]. Pope Francis and the challenges of inter-civilization diplomacy, *Revista Brasileira de Política Internacional*, 58 (2): 65-79 <http://dx.doi.org/10.1590/0034-7329201500204>,

³¹¹ Archbishop Monsignor Antonini, O. (2015). *Diplomatske aktivnosti Svete stolice, Ciljevi papske diplomatije*, Megatrend Revija, Vol. 12, No 2, Beograd, p.7

³¹² *Nuncio*: (1) У Европи у средњем веку, гласник или „живо писмо”. (2) Од шеснаестог века званични представник Свете столице у рангу амбасадора... На бечком конгресу 1815. године договорено је да папски нунцио увек буде шеф дипломатског кора (а то има одјека у Бечкој конвенцији о дипломатским односима).

³¹³ Andes, S. J. C. *Vatican Foreign Relations with Latin America since Independence*, Online Publication Date: Jul 2016 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.40

сукоба Црква – држава. Први је био *Конкордат из Вормса*, (Немачка, 1122. године), који се тичао *конкордате инвеституре*.³¹⁴

Током XVIII века, потписано је дванаест ватиканских конкордата. Затим, у XIX веку, бројни су били конкордати са европским државама, као и са латинскоамеричким. Објашњење је да су младе републике прихватањем *Patronato Republicano*, као рефлексије европског либерализма, оствариле утицај и контролу над Црквом у Латинској Америци, што је Света столица настојала да ублажи потписивањем конкордата (*concordats*) са њима.³¹⁵ *Историја конкордата паралелна је са историјом реинтеграције суверенијетета Цркве у њеним унутрашњим односима. (...) Само тамо где два субјекта једнаке правне способности одлуче да реше своје заједничке интересе, могуће је конкордати.*³¹⁶ После Наполеонових ратова, папа Пиус VII (Pius VII, 1800-1823) је основао дипломатску грану Државног секретаријата, названу Света конгрегација спољних црквених послова (*lat. Sacra Congregatio pro Negotiis Ecclesiasticis Extraordinariis*). Она 1968. мења назив у Веће за јавне црквене послове. То је данашње Друго одељење Државног Секретаријата, коме је још од раног XIX века делегирано право да усмерава спољне послове Свете столице. „*Пайска столица постојећа је расправљана, рафинисана и примењивана од овој ватиканској одељења, укључујући односе са Латинском Америком.*”³¹⁷

Папска дипломатија је официјелно опстала све до распада Папских држава, који се догодио после Наполеоновог пада. Године 1870. Италија је прогласила Рим својим главним градом, а Папске државе постају део уједињене Италије. Од тада, кроз шест деценија нерешеног такозваног *Римског питања (Roman Question: 1870-1929)*, Ватикан није признавао Италију

³¹⁴ *Право на инвеститур (investiture)* је значило остварење права на слободно именовање епископа Вормски конкордат, познат и као *Pactum Calixtinum*, потписали су папа Callistus II и Henry V. Њиме су окончана дуга спорења око инвеституре, започета још у време папе Гргура VII и његових напора да реформише Цркву (Грегоријанска реформа). Први Латерански концил је потврдио Вормски конкордат.

³¹⁵ Конкордат (*concordat, cath. eccl.*) је уговор, врста легалне нагодбе између Свете столице и власти одређене државе, по неком питању које се тиче обе стране.

³¹⁶ Minnerath, R. (1998). The Position of the Catholic Church Regarding Concordats from a Doctrinal and Pragmatic Perspective, 47 *Cath. U. L. Rev.* 468, Available at: <http://scholarship.law.edu/lawreview/vol47/iss2/9>

³¹⁷ Andes, S. J. C. (2016). Vatican Foreign Relations with Latin America since Independence, p.6, преузето са

<http://latinamericanhistory.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780199366439.001.0001/acrefore-9780199366439-e-40> 04.10.2016

као државу. После 1870. године, политичка моћ Свете столице је драстично опала. Дипломатски односи су одржавани са петнаест држава у свету, од којих је осам било из Латинске Америке.³¹⁸ У тако необичним околностима, где Света столица (lat. *Sancta Sedes*)³¹⁹ као владајуће тело Католичке цркве функционише без сопствене територије, папе су себе називале „затвореницима Ватикана”. Папа Пије IX се прогласио „затвореником” у ватиканској апостолској Палати, de facto – владарем без државе. У оквиру Италије, Римско питање је остало отворено током пет понтификата, пре него што је компромисно решено 1929. Био је то такође период реформе Цркве, који је пратио паралелни историјски процес стицања латинскоамеричке независности. Професионализација ватиканског дипломатског кора (1889–1914) прилагодила је папску дипломатију нормама међународног државног система, постепено повећавајући политичку и духовну легитимност Свете столице након губитка њене световне моћи у корист италијанске државе, омогућавајући постављање ’Римског питања.’³²⁰ Либерална Италија је папама одузела толико много световне моћи, да су они били принуђени да развијају до максимума оно што им је остало. Стога је духовна контрола над верницима широм света расла снажније. Помак у односима италијанске државе и Католичке цркве десио се 1929. године, потписивањем Латеранског споразума (*the Lateran Accords*)³²¹ којим је правно уобличен однос између ова два ентитета. Овим Споразумом, Света столица је признала легитимитет краљевине Италије, односно, папа Пије XI се званично одрекао Папских држава.³²²

³¹⁸ Ibid.

³¹⁹ По Библијском предању, Светог Петра је Исус овластио да води Цркву. ’А и ја ѿебди кажем да си Ти Пејтар (камен) и на ѿоме камену сазидаћу Цркву своју, и вратиш ѿакла неће је надвладаћии.’ (Маѿеј 16,18)

Стога израз Света столица означава да папе владају са престола св. Петра. Такође, метафора је примата Рима као седишта папе и његовог врховног ауторитета у Римокатоличкој цркви.

³²⁰ Andes, S. J. C. Vatican Foreign Relations with Latin America since Independence, Online Publication Date: Jul 2016 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.40

³²¹ Латерански споразум између Свете столице и Италије је 1945. постао део италијанског Устава. Саставни део овог Споразума – *Споразум Напољде* (*Treaty of Conciliation*), гарантовао је независност ватиканској држави и суверенитет владавине папе као монарха на њеној територији. Папа је заузврат признао италијанску државу и Рим као њену престоницу. Латерантски споразум је ревидиран 1984. године..

³²² Murphy, F. X. (1974). Vatican Politics: Structure and Function, *World Politics*, 26, pp. 542-559 doi: 10.2307/2010100; André Géraud, *The Lateran Treaties: a Step in Vatican*

С друге стране, Ватикан постаје територијално независна држава-град (*Stato della Città del Vaticano*) са границама унутар зидом опасане територије од 44 хектара. У оквиру тог простора, Света столица добија суверенитет у обављању црквених послова. У исто време, за претходно одузету територију Ватикан је добио финансијску надокнаду. На тај начин је Римско питање решено. Крајем XIX и на самом почетку XX века, у време понтификата Леа XIII (1878-1903.) дипломатија Ватикана постепено почиње да враћа углед који јој је Римско питање пољубило. Она је реформисана и професионализована. Једном речју, подигнута је на виши ниво и последично укључена у светску дипломатију. На тај начин је политички и духовни легитимитет ватиканске дипломатије оснажен.

Важно је истаћи разлику између Свете столице и града-државе Ватикана. Света столица институционално представља Владу Католичке цркве, укључујући њену дипломатију – Папску дипломатију. У надлежности Свете столице је право потписивања међународних уговора, затим размена дипломатских представника и разне друге дипломатске активности. За њену дипломатију се најчешће користи колоквијални назив *вајиканска дипломатија*, али се Света столица не може изједначити са градом-државом Ватикан, као власничком географском површином Римокатоличке цркве која осигурава папин суверенитет. Свету столицу, као субјекат међународних односа, представљају: *папа*, као врховни поглавар Цркве, *кардинали* и административно тело Римокатоличке цркве – *Римска Курија* (*lat. Curia Romana*) која представља папску, односно, црквену владу.³²³ У оквиру Курије могу се уочити две групе свештеника: *једна*, коју чине каријерне дипломате и *група*, у којој су они који се задржавају пет или десет година у Курији. Наравно, свештеници *дијецеза* (*ејархија*), који су за дипломатску службу обучавани кроз *Папску црквену академију* (*Pontificia Accademia Ecclesiastica*), представљају саму елиту ватиканске државне службе.³²⁴

Policy, *Foreign Affairs*, July 1929. <https://www.foreignaffairs.com/articles/1929-07-01/lateran-treaties-step-vatican-policy>

³²³ У новој књизи римокатоличког канонског права – *Codex Iuris Canonici* (1983), дефинише се да се термин Света столица не односи само на Римског папу већ и на друге институције Римске Курије. Araujo, R. J. (2001). The International Personality and Sovereignty of the Holy See, 50 *Cath. U. L. Rev.* 291, p. 293. <http://scholarship.law.edu/lawreview/vol50/iss2/3>

³²⁴ Reese, T. J. (1998). *Inside the Vatican: The Politics and Organization of the Catholic Church*, Harvard University Press, p. 149.

У Ватикану се налази Државни секретаријат (*La Segreteria di Stato*) задужен за спољне односе Свете столице, са своје две секције: 1) Секције за опште послове (*Sezione degli Affari Generali*) и 2) Секције за односе са државама (*Sezione dei Rapporti con gli Stati*).³²⁵ Сматра се да је за папску дипломатију најзначајнија канцеларија Секција за односе са државама, која укључује *Веће за спољне послове Цркве*. Државним секретаријатом председава кардинал *државни секретар*³²⁶ који је, као папин најближи сарадник у вођењу универзалне Цркве, одговоран за дипломатске и политичке активности Свете столице, док у одређеним околностима он чак представља Светог оца лично.³²⁷ *Понтификални савези* су дикастерије (организационе јединице) Свете столице, задужени за дипломатију и спољнополитичке послове. Папа је најважнији у дипломатској пирамиди Свете столице, јер он је тај који о свему доноси коначну одлуку. Дипломатија Свете столице се организационо заснива на широкој мрежи амбасадора – *апостоличких нунција*. Још од раног XIX века, нунцији као папски дипломатски представници, утичу на јачање и ефикасност везе између локалних цркава и Свете столице. Ту своју најважнију функцију они обављају кроз званичну секцију Римске Курије која се односи на спољне послове – *Државни апостолски секретаријат*. Нунцијатуре Свете столице обједињују црквене и грађанске послове, носећи при томе духовни и политички легитимитет.³²⁸ Управо та двојна природа их чини различитим од других амбасада.

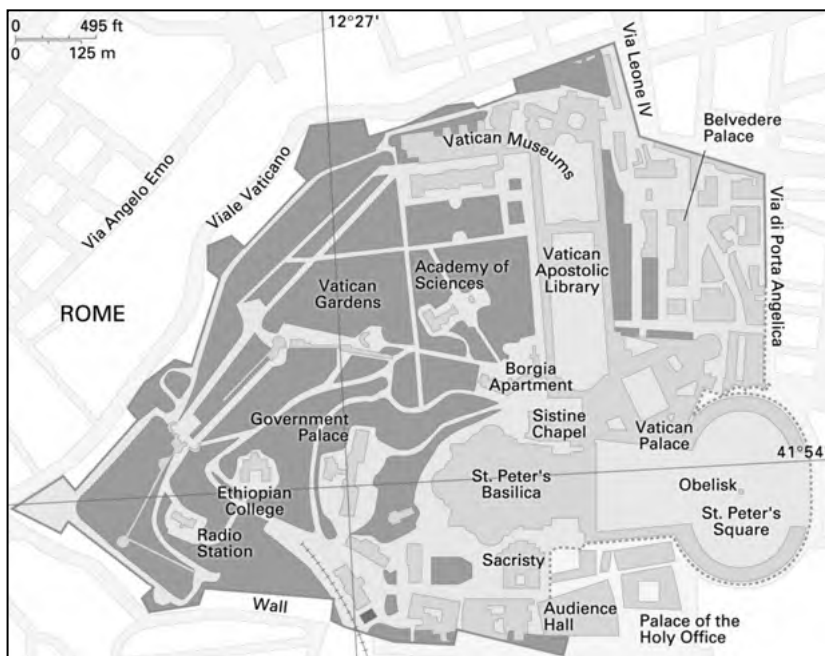
Бечка конвенција о дипломатским односима из 1961. године дефинише хијерархију дипломатских рангова. Према члану 15.: амбасадори, нунцији и шефови мисија једнаког ранга су у првој; изасланици, министри и интернунцији у другој; и отправници послова у трећој класи дипломатије. Конвенција истиче да је разлика важна само за предност и етикецију (члан 14). Предност унутар класа одређена је датумом и временом када су шефови мисија преузели своју функцију, осим могућности давања аутоматске преференције представнику Свете столице, као што је то учињено

³²⁵ Папа Јован Павле II је 1988. године, апостолском конституцијом *Pastor Bonus* реформисао Римску курију, поделивши Државни секретаријат на две секције.

³²⁶ То одговара функцији министра спољних послова у владама других држава.

³²⁷ http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/documents/rc_seg-st_12101998_profile_en.html преузето 28.06.2019

³²⁸ Nuncio – нунције, папин дипломатски представник у иностранству; нунције шефу стране државе предаје акредитивно писмо, што га ставља у једнак положај амбасадора. Први папски нунције је именован у Венецији 1500. године. *Нунцијатура* је седиште дипломатског представника Ватикана у иностранству, у рангу је амбасаде.

Мапа 5. Ватикан (Stato della Città del Vaticano)

Извор: <https://www.britannica.com/place/Vatican-City>

у неколико држава (члан 16).³²⁹ На Конференцији Уједињених нација о конзуларним односима, одржаној у Бечу 1963. године, конвенцију је у име Свете столице потписао кардинал Агостино Касароли (Agostino Casaroli). Дипломатски кадар Свете столице је по свом квалитету високо рангирани кадар у светској дипломатији. За његову обуку задужена је римска Црквена дипломатска Академија (lat. *Pontificia Ecclesiastica Academia*).³³⁰ Потенцијални кандидати за 'прву' и 'другу' класу апостолских нунција

³²⁹ Hestermeyer, H. P. (2012). Vienna Convention on Diplomatic Relations (1961). In R. Wolfrum (Ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law: Volume X* (pp. 697-709). Oxford University Press. https://www.researchgate.net/publication/41935549_Vienna_Convention_on_Diplomatic_Relations_1961/link/57bbebeb08ae8a9fc4c285fe/download

³³⁰ Пуни назив јој је Римска Црквена дипломатска Академија племства (*Ecclesiastical Diplomatic Academy of Nobles*). Од октобра 2019. папа Фрања је именовao надбискупа Јозефа С. Марина (*Joseph S. Marino*) да води ову елитну установу. Марино је поседовао дипломатско искуство као нунције у САД-у. Затим, био је део ватиканске мировне делегације која је 1999. стигла у Београд, поводом косовског питања. Такође, члан папске делегације која је 2003, пре почетка рата у Ираку, послата да пренесе САД председнику Бушу папску молбу за мир. <https://www.ncronline.org/news/quick-reads/pope-names-us-archbishop-head-vatican-academy-diplomats>

(*apostolic nuncios*) се обучавају у овој најелитнијој образовној установи ватиканске дипломатије. При обуци будућих нунција акценат је на њиховом широком интелектуалном и духовном образовању. Међутим, лични интегритет усредсређен на Христа је још вреднији од образовања, '...али изнад свега, за дипломатске мисије се бирају свештеници чији карактер је њродубљен и жив.'³³¹

Међуратни период, 1919-1938. године, доминантно су обележиле две врсте папске политике: 1) политика конкордата између држава и 2) политика католичке акције, која је спровођена путем: а) прагматичне дипломатије и б) *лаичкој активизма* (безпартијски политички модел цивилног активизма). Кроз политику конкордата и Католичке акције (*Acción Católica*) на које се Ватикан претежно ослањао у периоду између два светска рата испољавао се практичан приступ дипломатији, али и високо уређен, не-партијски политички модел лаичког активизма. За разлику од Европе, политика конкордата у периоду између два светска рата није имала значајнијих успеха у Латинској Америци.³³² Мада је преговора (Ватикан-Чиле 1925-1928.) и успостављања формалних односа (Панама, Куба, Гватемала, Ел Салвадор) између Цркве и латинскоамеричких држава било и у том периоду. Црква је својом активношћу, посебно међу домородачким сеоским становништвом, поправљала свој положај у целини.

Време понтификата Пија XII (Pius XII, 1939-1958) био је период нескривене политике антикомунизма Свете столице, која се оптужује да је створила често критиковано савезништво Католичке цркве са конзервативним владама и ауторитарно-диктаторским режимима у Латинској Америци. Овај критицизам се заснивао на перцепцији да је Католичка црква ћутала пред злочинима и да није јавно стала на страну жртава.³³³ Укратко, брига за људе би требало да буде приоритет у односу на застареле доктринарне забринутости.

---

³³¹ Arch. Antonini, O. (2015). *Diplomatske aktivnosti Svete Stolice*, Ciljevi papske diplomatije, Beograd: *Megatrend Revija*, Vol. 12, No 2, pp. 5-16.

³³² 'Конкордат је обезбедио легалан пут, признат од стране међународног права, за заштиту Црквених права и очување Црквене контроле образовања, црквеног власништва и именовања бискупа.' Andes, S. J. C. *Vatican Foreign Relations with Latin America since Independence*, Online Publication Date: Jul 2016 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.40

³³³ Andes, S. J. C. *Vatican Foreign Relations with Latin America since Independence*, Online Publication Date: Jul 2016 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.40; Vukićević, B. (2008). *The Holy See and Principles of its International Relations Activities*, Podgorica: *Sociološka luča* II/1, p. 46.

VII.2. Главне карактеристике дипломатске активности Свете столице

Италијанска територијална експанзија на штету Папске државе, није смањила снагу и утицај Папске дипломатије, који су касније потврђени много пута у модерном међународном политичком систему. Ватикан није био члан Лиге народа, али је папа Бенедикт (*Benedikt XV*, 1914-1922.) подржао стварање ове организације 1919. године. Тада је истакао да су *јринцији свейске јравде, мира и хришићанске љубави, заједнички Свейој сйолици и јредседнику Вудро Вилсону*.³³⁴ Стварање још једне значајне организације је Ватикан подржао. Било је то стварање Уједињених нација 1944. године, у којима ватиканска држава од 1964. има статус сталног посматрача и једини је религијски ентитет међу 193 земље чланице. Света столица је много пута упућивала значајне поруке кроз УН. На пример, када је 2014. усвојена резолуција 2178 која осуђује исламски насилни екстремизам и тероризам, ватикански државни секретар кардинал *Pietro Parolin* је рекао на Већу сигурности УН: *'У циљу суйроиссјављања тјероризму, људи и земље морају да дођу до социјалне јравде за све и до узајамној културној разумевања*.³³⁵ Године 2015, папа Фрања се у говору на Генералној скупштини УН, залагао за нуклеарно разоружање и решавање међудржавних проблема кроз дипломатију.³³⁶ Треба нагласити да је 2017. године Света столица у УН потписала и ратификовала међународни Споразум о забрани нуклеарног оружја. Она као суверени међународни субјект има статус сталног посматрача у WTO од 1997. године. Чињеница да није било обавезе претходног започињања преговора за чланство, представљала је изузетак од праксе ове међународне организације. Пуноправни је члан Конференције за европску безбедност и сарадњу (KEBS) од 1973. године. Чланство је остварила у неколико светских организација, као и статус сталног посматрача у Савету Европе. У контексту односа са Латинском Америком, значајно је да Света столица има статус сталног посматрача у Организацији америчких држава (OAS).

³³⁴ Vukićević, B. (2008). Ibid. p. 44.

³³⁵ Преузето 24.02.2017. са <https://worldinterfaithharmonyweek.com/diplomacy-of-the-conscience-the-holy-see-at-the-united-nations/>

³³⁶ Rieck, C. E. & Niebuhr, D. Microstate and Superpower the Vatican in International Politics, 10|2015, Berlin KAS *International Reports*, https://www.academia.edu/29094466/Microstate_and_Superpower_-_The_Vatican_in_International_Politics?auto=download

Може се закључити, да је Ватикан вековима побољшавао своју дипломатију, тако да је она данас доведена скоро до савршенства. Френсис Руни (*Francis Rooney*) бивши амбасадор САД-а у Ватикану, описује је као хијерархијски постављену одозго на доле, засновану на чврсто утемељеним изворима из којих је могуће извући различите погледе на догађаје широм света. *'Њејова широка и јоуздана мрежа свешћенствва и жуја, сестјара и вођа катјоличких невладиних орјанизација дају му јасно разумевање и прецизан осећај за свешћске догађаје, јонекад на изненађење нашеј сојственој државној Секретјаријатја или CIA.*³³⁷ Такође, сличне квалитете ватиканске дипломатије због којих је она високо рангирана у свету, наводи монсињор Антонини бивши нунцио у Републици Србији: *'тјекстјура' њене мреже, квалитетј и тјајностј информјација, за које може да захвали својим сојственим прејдстјавницима (нунцији, ајосјтолски прејдстјавници и званични ојтјравници јослова), као и неофицијелним јосредницима.*³³⁸

Када се говори о стабилној мрежи папске дипломатије у данашњем смислу акредитоване дипломатије, она се најпре развила у XV и XVI веку у Европи. Тек је XX век папској дипломатији донео значајније дипломатско ширење, које почетком XXI века добија глобалне размере. Тако да, на пример, Света столица почетком 2019. године има пуне дипломатске односе са 183 државе (са нунцијатурама).³³⁹ Међу њима су и дипломатски односи са САД који су успостављени још 1797. године, у време Папских држава. Чак и они су Конгресном резолуцијом били прекинути 1870. године због догађаја везаних за унификацију Италије. Пуни дипломатски односи су поново успостављени тек 1984. У међувремену су одржавани 'иза сцене' и кроз незваничне посете личних изасланика неких од америчких председника Ватикану. С друге стране, Папа Павле VI је 1965 посетио САД, а касније током свог понтификата још 19 земаља. Такође је вредно подсетити на историјску, прву папску посету Латинској Америци, 1968. године – посету Колумбији. Била је ово свакако главна промена у дипломатији Свете столице, наиме, њено отварање ка међународним

³³⁷ Rooney, F. (2013). *The Global Vatican*, Lanham: Rowman&Littlefield, p. xvii

³³⁸ Arch. Antonini, O. (2015). *Diplomatske aktivnosti Svete Stolice*, Ciljevi papske diplomatije, Beograd: *Megatrend Revija*, Vol. 12, No 2, p. 9.

³³⁹ *Informative Note on the Diplomatic Relations of the Holy See*, 08.07.2019, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2019/01/07/190107a.html>

односима, с обзиром на чињеницу да папе од 1809. године нису напуштале Италију.³⁴⁰

Могло би се закључити да је Папина посета Колумбији утицала на њега да 1969. године објави оснивање „Фонда за напредак народа” (*Populorum Progressio Fund*), у циљу пружања помоћи сиромашним фармерима, *de facto* обезбеђење кредита и техничке подршке за економске и социјалне реформе земаља Латинске Америке. Оснивање „Фонда” (у оквиру папинске комисије „*Justitia et pax*”) је Ватикан конкретно подржао са милион САД долара, прикупљених од продаје некретнине у Паризу. По Папиној замисли Фонд би се надаље пунио прилозима новца који су поједине земље намениле за наоружање, а управа је поверена Интерамеричкој банци за развој. Прву помоћ из тог фонда добили су колумбијски сељаци, „*campesinos*”, за остваривање циљева аграрне реформе. Реакције на оснивање Фонда су биле различите, од одобравања до оспоравања. Критике су највише биле на рачун тога што је Фонд основан при Интерамеричкој банци за развој на коју је САД имао велики утицај, те се сматрало да се тако ствара простор за *йолийички уйицај на латинскоамерички развој*.³⁴¹ У оквире такве политике, која је заговарала преговоре са свим државама, сместио се *Ostpolitik*, односно, *Истйочна йолийичка* Свете столице. Мада је она званично установљена за време понтификата папе Јована XXIII (1958-1963), уобличавала се и развијала за време још два понтификата: Павла VI (1963-1978) и Јована Павла II (1978-2005).³⁴² *Ostpolitik* је била прагматична политика ватиканске дипломатије која је постепено омогућила да се преговара скоро са свим државама (сем „идеолошки атеистичким”), како иницијално онима са Истока, тако касније латинскоамеричким.³⁴³ Дobar пример примене ове политике је успех дипломате Агостина

³⁴⁰ Luxmoore, J., Pope Francis stands on world stage set by John Paul II, *National Catholic Reporter* Mar 12, 2018, <https://www.ncronline.org/news/vatican/pope-francis-stands-world-stage-set-john-paul-ii>

³⁴¹ Weil, T. E. and co-authors, *Area Handbook for Colombia*, 1970, WA D.C., p. 477; Mliwončić, I. (1988). *Crkva u Latinskoj Americi*, Zagreb: Školske novine, str. 25.

³⁴² Управо се Касароли сматра творцем *Ostpolitik-a*, али је значајно да му је папа Јован XXIII дозволио да је примени. Такође, има мишљења да је папа Јован XXIII створио *Ostpolitik*, те да је изабрао овог веома вештог дипломату као свог емисара за спровођење те политике. Andes, S. J. C. *Vatican Foreign Relations with Latin America since Independence*. Online Publication Date: Jul 2016 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.40

³⁴³ Неформални контакти са комунистичким владама укључивали су политичко ослобађање свештеника, политичких затвореника.

Касаролија у отварању дијалога са атеистичким режимима Источне Европе. Овај успех је допринео његовом напредовању у ранг кардинала и именовану 1979. године за државног секретара.³⁴⁴

Ostpolitik је била логична консеквенција политике папе Јована XXIII, укључујући политику *aggiornamento* (реформација), са уочљивим променама у сфери односа са модерним светом, преговора са свима без обзира на идеолошке разлике, као и усвајање новина и отворености (*aperturismo*). Уједно, то је означило и напуштање *ultramontane* политике XIX века. Неоспорна је чињеница да је Папа Јован XXIII модернизовао Цркву, што се нарочито видело током Другог ватиканског Концила (1962-1965).³⁴⁵ Након Концила, коме су присуствовали и Источни ортодоксни епископи, испољила се ватиканска спољна политика детанта између Западне Европе и бившег комунистичког блока. Такође, прогресивни чилеански и бразилски бискупи, учесници Концила, су његов фокус померили на проблеме сиромаштва и социјални развој Латинске Америке. Касних 60-их и раних 70-их година XX века, свештеници су чак основали неколико левичарских група у Латинској Америци, а на неке су имали пресудан утицај.³⁴⁶ Није случајно да је Ватикан управо у Бразилу од 1964, Аргентини од 1974. и Чилеу од 1977. поставио нунције конзервативног опредељења, чији је посао био да одржавају срдчане односе са војним хунтама и да не осуђују њихове злоупотребе. Када је реч о савременом добу, Католичка црква се у својим дипломатским активностима ослања на неколико базичних принципа, као што су: неутралност, мир, правда; затим, поштовање хришћанских вредности и достојанства човека, заштита људских права, породице, и живота генерално.

³⁴⁴ Caprio, S., The old and new Ostpolitik of the Holy See (I), 19.02.2018. <http://www.asianews.it/news-en/Chinese-priest-talks-about-the-enflamed-climate-surrounding-China-Vatican-talks-43177.html>

³⁴⁵ Angelo Guiseppe Roncalli (папа Јован XXIII), је током Првог светског рата радио у војној болници. Касније је био члан дипломатских мисија у Турској, Грчкој и Бугарској. Током Другог светског рата је спасавао Јевреје из ратом захваћених подручја. Био је паски нунцио 1944. у Француској, затим у својству ватиканског посматрача од 1952. у UNESCO-у. На Други ватикански сабор позива припаднике других хришћанских деноминација, што потврђује његов екуменски дух. Matthews, R. (2014). *The Popes, Every Question Answered*, Moseley Road Inc., p.171; 292-293.

³⁴⁶ ONIS у Перуу, Свештеници трећег света у Аргентини, Хришћани за социјализам у Чилеу, Голконда у Колумбији; Andes, S. J. C. *Vatican Foreign Relations with Latin America since Independence*. Online Publication Date: Jul 2016 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.40

VII.2.1. Дипломатске активности Свете столице у Латинској Америци

Латинска Америка је, скоро по правилу, била место где су своја претходна политичка искуства стицали неки од каснијих врхунских стваралаца ватиканске спољне политике.³⁴⁷ То је могуће објаснити присуством Ватикана у Латинској Америци кроз неколико векова, односно, историјским, културним и религиозним везама које су током тог дугог периода стваране. Поред тога, не сме се заборавити да је овај амерички субконтинент највећи бедем католичанства у свету. Ватиканска дипломатија је својим стрпљивим и вештим деловањем одиграла кључну улогу у борби за заштиту права Католичке цркве у Латинској Америци. То је подразумевало враћање дела њених изгубљених привилегија и позиција, као и задобијање нових. Посебно се у том контексту издваја значај конкордата, који су временом постали веома ефикасан начин решавања многих међудржавних политичко-економских проблема и допринели изградњи ауторитета Римокатоличке цркве у том региону. Конкордати су били практичан начин јачања ауторитета цркве, који се градио на више компоненти. Међу најзначајнијим су биле традиција, морал и политичка неутралност.

У сваком случају, савремено доба је за многа специфична питања међу државама захтевало све прецизније правне инструменте: конвенције, споразуме, *modus vivendi* и протоколе. Монсињор Минерет (Roland Minnerath) конкордате дефинише као међународне уговоре између два суверена субјекта, једног у духовној, другог у политичкој сфери. По свим фазама уговори су у складу са актуелном међународном праксом. Неки конкордати се налазе у Књизи међународних уговора у Женеви.³⁴⁸ Корелација између промене у политици Цркве која је начињена од Другог ватиканског концила и броја закључених међудржавних споразума са Светом столицом приказана је у табели 5.

Део комплексности односа Ватикана и новонасталих латинскоамеричких држава, био је процес њиховог признавања од стране папства.

³⁴⁷ На пример, папа Пија IX је као млад каноник био члан чувене Музијеве мисије упућене у Шпанску Америку 1824. године.

³⁴⁸ Minnerath, R. (1998). *The Position of the Catholic Church Regarding Concordats from a Doctrinal and Pragmatic Perspective*, 47 *Cath. U. L. Rev.* 467-468, <http://scholarship.law.edu/lawreview/vol47/iss2/9>;

Kelly, L., & Ojetti, B. (1908). *Concordat*. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. Retrieved January 16, 2020 from New Advent: <http://www.newadvent.org/cathen/04196a.htm>

Признање је републикама било изузетно важно, јер су оне Свету столицу сматрале најважнијом европском духовном снагом. Почетни корак је начињен у време папе Григорија XVI (1831–1846), када је Света столица почела да признаје младе латинскоамеричке републике.³⁴⁹ Током XIX века конкордате са Ватиканом су потписале следеће државе: Боливија (1851), Костарика (1852), Гватемала (1852, 1884), Хаити (1860), Хондурас (1861), Никарагва (1861), Сан Салвадор (1862), Еквадор (1862, 1882), Венецуела (1862), и Колумбија (1887, 1892).³⁵⁰ Упркос свим тим конкордатима, Црква односно њена Конгрегација за ширење вере – *Propaganda Fide*³⁵¹ није успела да добије финансијску помоћ од латинскоамеричких влада за своју најважнију мисију – за евангелизацију народа.³⁵² Оно што је Црква ипак успела да постигне кроз конкордате је да се римокатолицизам потврдио као званична државна религија, а католичком образовању је омогућено да уђе у државне школе.

У XX веку Света столица је потписала читав низ билатералних уговора са латинскоамеричким земљама и неколико почетком XXI века: Аргентина 1957; 1966; 1992 (промена споразума из 1957) – Боливија 1957; 1958; 1986; 1993, – Бразил 1989; 2008; – Колумбија 1973; 1985; – Доминиканска Република 1954; 1958; 1990; – Еквадор 1937; 1978; – Сан Салвадор 1968; – Хаити 1860; 1861; 1862; 1940; 1966; 1984 (промена споразума из 1860); – Парагвај 2002; Перу – 1980; Венецуела 1964; 1994³⁵³. Према

---

³⁴⁹ Значајан прогрес у односима Ватикана и латинскоамеричких држава забележен је у време понтификата Пија IX оснивањем 1858. године у Риму *Colegio Pio Latino Americano*.

³⁵⁰ Dussel, E. D. (1981). *A History of the Church in Latin America: Colonialism to liberation* (1492-1992), Grand Rapids, MI, pp. 94-105.; Andes, S. J. C. *Vatican Foreign Relations with Latin America since Independence*, Online Publication Date: Jul 2016 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.40; Prieto, V. (2011). *Law and Religion in Colombia: Legal Recognition of religious Entities*, *BYU L. Rev.* 691 pp. 691-693, Available at: <https://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2011/iss3/6> 14/07/2019 ; Mlivončić, I. (1988). *Crkva u Latinskoj Americi*, Zagreb: Školske novine, str. 100.; Kelly, L, & Ojetti, B, (1908). *Concordat*, *Catholic Encyclopedia*, New York: Robert Appleton Company. Retrieved January 16, 2020 from New Advent

³⁵¹ Конгрегације су административна одељења Римске курије. Конкретно, конгрегација *Propaganda Fide* која је створена 1622. године, радила је на ограничавању моћи шпанског и португалског *Patronatos*.

³⁵² Dussel, E. (1981). *A history of the church in Latin America: colonialism to liberation* (1492-1979), MI: Grand Rapids, B. Eerdmans Publishing Company, p. 105.

³⁵³ Pontificia Università Gregoriana Facoltà di Diritto Canonico, https://www.iuscangreg.it/accordi_santa_sede.php?lang=EN&order=fk_staat#maintable

Континент	Споразуми уговорени пре краја II Ватиканског концила	Споразуми уговорени после краја II Ватиканског концила	Укупно
Африка	1	19	20
Америка	11	17	28
Азија	2	12	14
Европа	57	142	199
Укупно	71	190	261

Табела 5. Број споразума са Светом столицом

Извор: Pontificia Università Gregoriana Facoltà di Diritto Canonico, 06.30. 2022
https://www.iuscangreg.it/accordi_numeri.php

подацима за почетак 2017. године, Ватикан је са преко 50 држава имао потписан бар по један конкордат, а са некима и више.³⁵⁴ Интересантно је поменути колумбијски конкордат из 1973. године, јер је имао ширу државну контролу над црквеним пословима (на пример, над именовањем бискупа) и због тога се није уклапао у генералну еволуцију односа држава-црква у региону. Неке чланове конкордата је Уставни суд државе прогласио неуставним, те је 1992. понуђена његова ревидирана верзија која је давала већу аутономију држави и Цркви у њиховим особитим сферама.³⁵⁵ Монсињор Минерет подсећа на савремени значај аутономије сфера у којима би требало да делују Црква и држава, кроз Библијски мотив, односно, кроз Исусове речи о царевом новчићу³⁵⁶: „*Погајјте, дакле, ћесарево ћесару и Божје Боју.*” (Mt 22, 15-22).³⁵⁷

У сваком случају, политика Свете столице, као седишта снажне међународне религијске организације, имала је велики утицај на Латинску Америку. Нужно је нагласити, да се црквена политика Ватикана прилагођава латинскоамеричком национализму (и другим), што показује да кроз историју Црква није била активни покретач друштвених промена, него им се прилагођавала.³⁵⁸ Ово је подржано само делимичним прихватањем теологије ослобођења крајем XX века од стране

³⁵⁴ Ibid. http://www.concordatwatch.eu/showsite.php?org_id=871

³⁵⁵ Minnerath, R. (1998). *The Position of the Catholic Church Regarding Concordats from a Doctrinal and Pragmatic Perspective*, 47 Cath. U. L. Rev. p. 473, <http://scholarship.law.edu/lawreview/vol47/iss2/9>

³⁵⁶ Односи се на питање треба ли Цару дати порез.

³⁵⁷ Minnerath, R., *Caesar's Coin: How Should Church and State Interact?* 2007, Lecture in Melbourne, преузето са https://staff.acu.edu.au/data/assets/pdf_file/0008/92528/Caesars_Coin.pdf 12.08.2017.

³⁵⁸ Atkins, G. P. (1989). *Latin America in the International Political system*, Boulder, Colorado: Westviw Press, pp. 135-143.

Ватикана, то јест, прихватањем индивидуалног и духовног греха, док социјална и политичка димензија ове теологије званично нису биле признате. *Често се каже да Света столица изражава дипломатију „меке моћи”, односно дипломатију која не зависи од војне, политичке или економске снаге, него од већине убеђивања.*³⁵⁹ Да је то заиста тако, говоре бројни примери где је дипломатија Свете столице медијацијом или арбитражом допринела мирном решавању светских конфликата, посебно тамо где су конвенционалне преговарачке методе затајиле. У тексту који следи биће наведени само неки од латинскоамеричких међудржавних конфликата у XX веку где су папске медијације, арбитраже, мировни преговори или други дипломатски напори Свете столице, знатно допринели или привременом прекиду непријатељстава или потпуном разрешењу сукоба.

Дипломатски односи између Свете столице и латиноамеричких земаља су успостављени у XIX веку, практично, након извојеване независности. Од тада, односи су прошли кроз три узастопне фазе 1) прелазни период у XIX веку од конфликта до дипломатије, 2) појава медијаторске улоге папства у XX веку, 3) почетак папских посета региону од 1969.³⁶⁰ У *првој фази*, само у Бразилу, где је примопредаја власти текла глатко, Ватикан је од почетка одржавао умерено пријатељске односе са новоформираном државом. Стога су прво, 1829. године, успостављени билатерални дипломатски односи са Бразилом и они од тада имају континуитет. За разлику од Бразила, дипломатски односи са неким земљама су претрпели доста колебања. То је посебно изражено у случају Мексика и Колумбије, где је Црква имала репутацију кочничара социјалних промена, доприносећи директно умножавању социјалних неправди. Разлог овог лошег угледа лежао је у одговору црквене врхушке на либерализам. То није био само улазак у савезе са конзервативним снагама, већ и са најрадикалнијим деловима друштва (на пример *Christeros*-има). Историјска позадина *друге фазе* односа је био губитак Папских држава у Италији крајем XIX века, што је приморало Свету столицу да шири дипломатске односе и успостави их са свим латинскоамеричким државама до почетка XX века. Успех те фазе дипломатских односа потврђују примери медијације Свете столице. *Трећа*

³⁵⁹ Arch. Antonini, O. (2015). *Diplomatske aktivnosti Svete Stolice*, Ciljevi papske diplomatije, Beograd: *Megatrend Revija*, Vol. 12, No 2, p.9.

³⁶⁰ Atkins, G.P. (1989). *Latin America in the International Political system*, Boulder: Westview Press, pp. 139-141.

фаза односа, почиње са доласком папе Павла VI у Колумбију 1968 године. Повод за ову посету је Друга епископска Конференција у Медељину. Папа Војтила је од 1979. до 2002. направио 18 званичних посета Латинској Америци. Ова Папина пажња усмерена на Латинску Америку потицала је углавном из чињенице да је већина католика у свету живела на том континенту. Штавише, папе су разумеле озбиљност захтева верника овог региона за социјалном правдом, који су довели до појаве нових и традиционалној Цркви опречних покрета, већ описаних у претходном поглављу.

Посебно је важна друга фаза дипломатских односа, која се тиче улоге Ватикана као медијатора у честим и веома озбиљним латинскоамеричким граничним конфликтима XX века, до чијих ерупција је долазило у различитим деловима региона. С обзиром на чињеницу, да су се у региону после стицања латинскоамеричке независности често јављала територијална потраживања проузрокована непрецизношћу граница појединих административних јединица из времена шпанске колонијалне управе, долазило је до бројних међудржавних конфликта.³⁶¹ Међу њима су: два *Cisplatine рати* (1825-1828; 1839-1852), чији је крајњи исход био оснивање Републике Уругвај као компромисног решења да би се спречила стална територијална трвења између Бразила и Аргентине; *Први њацифички рат* (1839-1841), у коме је Чиле успео да блокира политичку унију Боливије и Перуа; *Следи рат Троструке алијансе (Guerra de la Triple Alianza 1864-1870.)* у коме Парагвај губи велики део своје територије у корист Аргентине и Бразила; Коначно, Други пацифички рат (*Guerra del Pacífico, 1879-1883*) током кога је Чиле одузео Перуу две јужне области, а Боливији је анексијом дела њене територије онемогућио суверен излаз на море.³⁶² Латинскоамеричке границе, наслеђене из колонијалног времена, биле су прилично „флуидна категорија”. С обзиром да се ради о региону са веома богатим природним ресурсима, не изненађује чињеница да су територијална потраживања најчешће имала стратегијску и/или економски мотивисану позадину.

³⁶¹ Нарочито, делови граница између бившег вицекраљевства Нова Гранада и вицекраљевства Перуа.

³⁶² Боливија је изгубила 400 км обале у корист Чилеа. Интересантно је приметити, да је територија коју је Боливија тада изгубила једно је од највећих налазишта бакра на свету. *Bolivia sea dispute: UN rules in Chile's favour*, 01 Oct. 2018, BBC. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-45708671>; Paterson P. & Flynn, R., *Border Disputes in Latin America*, Regional Insights, William J. Perry Center for Hemispheric Defence Studies, 2013, No. 2 (Sep.) p.5

Мапа 6. Територијални сукоб Колумбије и Перуа – *Leticia инцигенѝ*

Извор: International Relations in the Amazon: Borders and Regionalism, <https://cambridgecompassmagazine.wordpress.com/2018/01/12/international-relations-in-the-amazon-borders-and-regionalism/>

Управо у таквој констелацији се налазе сукоби који ће у даљем тексту бити наведени. Један од првих граничних ратова у XX веку се испојио на тромеђи Бразила, Колумбије и Перуа (регион *Tres Fronteras*). Почео је као гранични инцидент у коме су перуанске војне снаге прешле на територију Колумбије, полажући право на област Летисије (*Leticia*) око истоименог лучког града у амазонском залеђу.

Инцидент је прерастао у прави рат (1932-1933.) између Колумбије и Перуа, за чије окончање је било неопходно тражити помоћ *и преће стране*. У овом случају то је био Вашингтон, који је посредовао у потписивању споразума у Рио де Жанеиру 1934. године, по коме је Летиција враћена Колумбији.

Ватиканска дипломатија је почела да гради своју репутацију успешног медијатора још у првој половини XX века док је решавала неколико оштрих латинскоамеричких граничних конфликта, као што је био између Доминиканске Републике и Хаитија. Њихов сукоб је почео 1937. године, када је доминиканска војска, по наређењу председника Трујила (Trujillo), брутално поубијала велики број сељака Хаитија близу заједничке границе. Допринос папског нунција, Мауриља

Мапа 7. Хаити и Дом. Република, Колумбова Hispaniola (*La Isla Espanola*)

Извор: Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/place/Hispaniola>

Силванија (*Maurilio Silvani*), који је у то време био акредитован у обе земље, био је кључан за смиривање ситуације која је претила да ескалира. Како нико није веровао никоме, нунције је за нагодбу две државе најпре обезбедио место где се неповерљиве стране у сукобу могу састати, а затим је израдио нацрт Протокола, који су обе стране без икаквих замерки прихватиле. Управо тај нацрт је постао основа за потписивање финалних мировних споразума између две земље, под окриљем Интер-америчког Система.

У јеку Другог светског рата, 1942. године, нунције Силвани је по налогу папе Пија XII молио генерала Трујила диктатора Доминиканске Републике, да изда визе за 400 јеврејских избеглица које су САД одбиле да приме. Диктатор је пристао, уз услов да се они разместе уз границу са Хаитијем.³⁶³ Могло би се закључити, да је због испољене вештине у решавању сукоба Хаитија и Доминиканске Републике нунцио Силвани касније директно укључен у спасавање Јевреја.

Територијално разграничење између Еквадора и Перуа, у области Амазоније, остало је нерешено више од пола века. Гранични сукоби

³⁶³ Marchione, M. (2002). *Shepherd of Souls: A Pictorial Life of Pope Pius XII*, Paulist Press, p. 119-120.

две државе су ескалирале у три наврата: најпре 1941, а онда 1981. и последњи 1991. године. Први рат из 1941. године, који је почео перуанским упадом на спорну територију у области Oriente, окончан је 1942. године *'Споразумом мира, њријателствима и њраница'* – познатијим као Рио Протокол (*Rio Protocol*). По њему је Перуу припојено 200.000 сферних километара спорне еквадорске територије.³⁶⁴ Примена услова Споразума је надгледана од стране држава-јемаца споразума (САД, Аргентина, Бразил и Чиле). *'Рио ѡротокол ѡказује не само различитост ѡмјународних механизма за решавање спорова, већ и снају ѡмјународној ѡрава кроз ѡошћовање ѡговорних ѡбавеза.'*³⁶⁵ Без обзира на велика очекивања од Рио протокола, крајем 1946. године Еквадор почиње да га оспорава позивајући се на нове географске информације о делу *Cordillera del Cóndor* области, које није поседовао у време његовог потписивања. Од тада, еквадорска влада је истрајавала у својим тврдњама да је Рио Протокол неважећи и његову ревизију је видела као начин да осигура Еквадору суверена права у амазонском басену. Чињеница је да гранични појас од 78 километара у зони Планинског ланца Кондор није био обухваћен Рио Протоколом из 1942. године. Стање тињајућих инцидената трајало је до 28. јануара 1981. године, када је, након инвазије Еквадора на територију Перуа, почео војни сукоб између две земље.

Сукоб је прекинут 02. фебруара 1981, потписивањем примирја у Бразилији. *Орјанизација америчких држава* није прихватила да учествује у мировним преговорима, са образложењем да је то по Рио Протоколу задатак четири државе – његових јемаца. С друге стране, *'јемци су ѡмоћли ѡко договора о ѡрекиду вајше и враћању мира, али су одбили да ураде више све док Еквадор не ѡризна Протокол из Рија.'*³⁶⁶ Августа 1991, између Еквадора и Перуа избија нови гранични сукоб. Убрзо се завршава, такозваним *'ценћлменским споразумом'* између две земље, који је усвојио формирање заједничке сигурносне зоне у области сукоба. Исте године, еквадорски председник Севајос (*Cevallos*) упућује

³⁶⁴ За Еквадор су услови пловидбе Амазоном и његовим северним притокама били дефинисани чланом VI Рио Протокола, <https://peacemaker.un.org/ecuadorperu-rioprotocol42>

³⁶⁵ Simmons, B. A. Territorial Disputes and Their Resolution The Case of Ecuador and Peru, U.S. Institute of Peace, Washington DC, Peaceworks No. 27. April 1999, p. 10-19, <https://scholar.harvard.edu/bsimmons/files/EcuadorPeru.pdf>

³⁶⁶ Bruce St John, R., *The Ecuador-Peru Boundary Dispute: The Road to Settlement*, IBRU Boundary and Territory Briefing, Volume 3 Number 1, 1999, p. 30-33, <https://www.dur.ac.uk/ibru/publications/view/?id=216>

Мапа 8. Еквадорско-Перуанска граница (*Cordillera del Condor*)

Извор: The Economist,

<https://www.economist.com/the-americas/1998/10/29/peace-in-the-andes>

предлог Уједињеним нацијама за медијацију папе Јована Павла II, небили се окончао вишедеценијски територијални спор између Еквадора и Перуа. Перуанска влада је сматрала да нема потребе за ангажовањем Рима у случају који је, по њима, већ давно решен Рио Протоколом. Затим је еквадорска влада медијацију спора затражила од Чилеа, а потом и од Бразила, што је било безуспешно. Стога је Еквадор поново затражио папску медијацију „*ишврдећи да је време за ироналажење мирној решења, заснованој на међународном ираву, за ишо вечийио неслајање*“.³⁶⁷

У циљу јачања регионале сарадње и заједничких интереса Еквадора и Перуа, новембра 1991. је уследила перуанска иницијатива за *Споразум о ишривини и слободној иловидби у Амазонском басену*. Та иницијатива је прерасла у нацрт споразума који је 1992. године представљен перуанском председнику Фуџиморију током његове посете Еквадору.³⁶⁸ Током ове посете он је изразио спремност да поднесе 'висеће ствари' у спору на техничку експертизу стручњаку, кога би Ватикан одредио. Мада је овај предлог нудио мање него еквадорски – да се цело територијално

³⁶⁷ Ibid. p.31-32.

³⁶⁸ Била је то историјска, прва званична посета једног перуанског председника судном Еквадору.

питање повери папској арбитражи, он је ипак био помак према компромису.³⁶⁹ Међутим, нови рат – *Сенеја рај*, се између њих распламсао јануара 1995. године, у подручју планинског венца Кондор (Cónдор) близу изворишта реке Сенепа (Сепера), „траке” од 78 километара територије коју су потраживале обе државе. Пре тога, било је неколико покушаја перуанског председника Алберта Фуџиморија и еквадорског Сикста Дурана да закључе примирје, али без успеха. Крајем фебруара 1995. папа Војтила шаље изасланика Карла Фурноа (*Carlo Furno*) небиле убедио лидере обе земље да не крше примирје и мировни споразум. У овом случају, када је само Еквадор званично затражио ватиканску медијацију, важно је предочити да долазак папског изасланика није значио много у одсуству *conditio sine qua non* – сагласности обе стране у спору да се подвргну медијацији.³⁷⁰ Треба нагласити, да је папска политика у овом случају била да се подржи рад земаља јемаца Рио протокола, мада је Ватикан послао свог изасланика на еквадорско-перуански терен. Коначни Мировни споразум спора Еквадор-Перу, закључен је 1998. године у Бразилији. У Споразуму Еквадор је добио гаранције од Перуа за *слободан, континуиран и стијалан пристијуй Амазонији* (члан 1 и 2).³⁷¹ Такође је вредно пажње, да је мировни споразум потписан у Бразилији, поред изналажења најефикаснијих механизма билатералне сарадње између две земље, установио *економски и социјални развој и јачање културној идентитетиа домородачкој стијановнишијва, као и йомоћ очувању биолошке разноликостии и одрживу уйошреду екосистема заједничке пранице.*³⁷² Мировни споразум је званично одредио две *Еколошки заштићене зоне* („Паркове мира”) у области *Cordillera del Cónдор*, са обе стране перуанско-еквадорске границе,

³⁶⁹ Bruce St John, R. (1999). *The Ecuador-Peru Boundary Dispute: The Road to Settlement*, IBRU Boundary and Territory Briefing, Volume 3 Number 1, p.23, <https://www.dur.ac.uk/ibru/publications/view/?id=216>

³⁷⁰ Simmons, B. A., *Territorial Disputes and Their Resolution The Case of Ecuador and Peru*, U.S. Institute of Peace, Washington DC, Peaceworks No. 27. April 1999, p. 31 <https://scholar.harvard.edu/bsimmons/files/EcuadorPeru.pdf>

³⁷¹ Bruce St John, R. (1999). *The Ecuador-Peru Boundary Dispute: The Road to Settlement*, IBRU Boundary and Territory Briefing, Volume 3 Number 1, p. 43-45; *The Economist*, 29/10/1998 <https://www.economist.com/the-americas/1998/10/29/peace-in-the-andes>

³⁷² Alcalde, M., Ponce, C. F. & Curonisy, Y. (2005). *Peace Parks in the Cordillera del Cónдор Mountain Range and Biodiversity Conservation Corridor*, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ponce.pdf> ;

Bruce St John, R. (1999). *The Ecuador-Peru Boundary Dispute: The Road to Settlement*, IBRU Boundary and Territory Briefing, Volume 3 Number 1, p. 43

од којих економске и друге бенефиције имају обе земље. У мају 1999. два председника, Фуђимори и Мухуада, обележили су постављање крајњег територијалног маркера који означава границу Еквадор – Перу, пребацивањем Еквадору једног квадратног километра перуанске територије у зони Тивинза (Tiwinsa zone), чиме су ступили на снагу билатерални споразуми закључени у Бразилији 26. октобра 1998.³⁷³ Коначно, још један од латинскоамеричких граничних конфликта је решен екстерном медијацијом. Мада у овом случају није било директне медијације Ватикана, он је ипак учествовао у мировном процесу између Еквадора и Перуа, два суседа која су била у спору више од пола века.

Пример такође успешне папске медијације је дугогодишњи погранични спор између Аргентине и Чилеа око суверенитета над три стратегијска острва у Бигл каналу. При томе, треба напоменути да су у то време у обе земље на власти били крајње конзервативни војни режими. Спор је седам година покушавала да реши британска Круна. Крајем 1978, када су две државе већ дотакле ивицу рата, посматрач Свете столице при ОАС је понудио ургентну папску медијацију. Обе земље су 8. јануара 1979. потписале заједнички документ, „Акт из Монтевидеа”, којим су званично затражиле медијацију Свете столице у погледу границе на југу региона. Кардинал *Antonio Samoré* је прихватање Акта из Монтевидеа условио са захтевом *’да две државе неће придејавати уједињени силе у међусобним односима’*. У децембру 1980. Папа је изнео свој предлог за мир. Године 1982, дошло је до привременог прекида медијације због Фокландског рата између Британије и Аргентине. Упркос томе, Света столица је поново укључена као медијатор у решавање спора, који је успешно окончан *Споразумом Мира и пријатељства (Traité de paix et d’amitié entre la république du Chili et la république Argentine)* између Аргентине и Чилеа. Потписан је у Ватикану 29. новембра 1984. године, у време понтификата Јована Павла II. Споразум је ступио на снагу 2. маја 1985. године. Обе земље су оцениле да је допринос папског изасланика Саморе био кључан за постизање мира.³⁷⁴ Закључак је да се Ватикан у решењу

³⁷³ Ibid. pp. 54-55.

³⁷⁴ Atkins, G.P. (1989). *Latin America in the International Political system*, Boulder: Westview Press, p. 140.; UN Reports of International Arbitral Awards, *Dispute between Argentina and Chile concerning the Beagle Channel*, 18 February 1977 Volume XXI p.55 http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXI/53-264.pdf 12/07/2019 *Act of Montevideo, United Nations, Treaty Series, vol. 1088, p. 135.*; Solanet M. , *’40 years after the Beagle conflict’*, *Libertad y Progreso, January 15, 2018*, <http://en.libertadyprogresonline.org/2018/01/15/40-years-after-the-beagle-conflict/> ; M C. Mirow, *International Law*

за две државе руководио компромисом, i.e. узимањем у обзир неколико компоненти. Најпре, историјским документима, односно, *Сјоразумом о ђраници* из 1881. године. Затим, граничном линијом кроз Бигл канал у складу са неуспелом британском арбитражом из 1977. године. Коначно, и са актуелним потребама обе земље (што је укључивало једну заједничку и две посебне економске зоне за сваку од земаља).³⁷⁵

Непрецизност граница појединих административних јединица из времена шпанске колонијалне управе изазвала је и један од најтрагичнијих сукоба у Латинској Америци – Рат за Чако (*Guerra del Chaco*, 1932-1935.). Он је вођен за велику прашумску област *Gran Chaco*. Климатски адаптивнији и тиме биолошки јачи Парагвај и војно јача Боливија (коју су углавном обучавали немачки војни стручњаци), гурнути су у рат интересима страног капитала.³⁷⁶ Интересовање за област Гран Чако је порасло због наде да у њој има богатих резерви нафте. Друштво народа³⁷⁷ ни после бројних мировних покушаја није успело да заустави „Рат за Чако”. Пре свега треба рећи да је заједнички губитак у рату био више од 100.000 људских живота.

Године 1938. је потписан мировни уговор у Буенос Ајресу (*Treaty of Buenos Aires*). Боливија не само да је остала без доброг дела своје територије, већ је била војно и материјално скоро потпуно уништена.³⁷⁸ Морала

and Religion in Latin America: The Beagle Channel Dispute, 28 *Suffolk Transnat'l L. Rev.* 29 (2004) p. 11. http://collections.law.fiu.edu/faculty_publications/117

³⁷⁵ Memorandum for National Security Council, CIA, *Argentina-Chile: Beagle Channel Dispute and the Potential for Conflict*, 8 Dec. 1979, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005617746.pdf, преузето 12.07.2019.

³⁷⁶ Сматра се да су боливијски непопустљив став ојачале стране нафтне компаније (у првом реду *Standar Oil*, који је од боливијске државе добио значајне концесије; док је *Shell* сличне концесије имао од Парагваја). Јуџнић, S. (1963). *Bolivija*, Belgrade: IMPP, стр.38-39.

У априлу 2009. године, председници Боливије и Парагваја потписали су споразум којим је коначно решен вишедеценијски спор око граница у Чако области. *Лидери су се сложили да је раји изазван сјраним инјересима*. <https://www.britannica.com>; Paterson P. and Flynn, R. *Border Disputes in Latin America*, Regional Insights, William J. Perry Center for Hemispheric Defence Studies, 2013 Edition, No. 2 (Sep.) p.2.

³⁷⁷ Према мировном уговору из 1919. године – Версајском уговору – који је донео крај Великог рата, Лига народа била је прва општа међународна организација задужена за одржавање мира. Berridge G. R. & James, A. (2003). *A Dictionary of Diplomacy*, UK: Palgrave Macmillan

³⁷⁸ Боливијски војници домороци су одбијали да се боре за беле команданте и нису разумели парагвајске радио сигнале на *Guarani* језику, док су због вунених

Мапа 9. Бигл канал

Source :<http://en.libertadyprogresonline.org/files/2018/01/40-a%C3%B1os-Beagle-15-1-e1516034036387-768x472.png>

Мапа 10. Спорни Чако регион

Извор: <https://www.pinterest.com/pin/539306124105354042/>

Мапа 11. Рат Тројне Алијансе „Рат 70-их”

Извор: The Economist, The never-ending war, Dec 22nd 2012, <https://www.economist.com/news/christmas/21568594-how-terrible-little-known-conflict-continues-shape-and-blight-nation>

Мапа 12. Боливија – промене граница

Извор: <https://www.globalresearch.ca/heres-why-the-us-wants-to-break-bolivia-to-bits-with-hybrid-war/5542595>

се задовољити добијеним узаним појасом уз горњи ток реке Парагвај. Међународни комитет за медијацију сачињавали су Аргентина, Бразил, Перу, Чиле, Уругвај и САД.

Парагвај је претходно, у *Раишу њросџруке алијансе*³⁷⁹ (1865-1870), већ изгубио скоро половину своје територије и огроман број своје популације. Бројке неких истраживача иду чак до 60% укупног становништва и 90% мушкараца страдалих у борбама или од болести и глади (мапа 11).

После Пацифичког рата (1879–1883), познатог као Рат за шалитру (*Guerra del Salitre*), Боливија је такође морала да поднесе велику промену у територијалним границама, која је значила и губитак ресурса као што су бакар и шалитра. Остала је без дела територије, без излаза на океан, без значајног лучког града *Antofagasta*. Чако је за Боливију имао стратегијски значај као могућност изласка на Атлантски океан преко реке Парагвај. Две сиромашне и историјски нападене земље, започеле су нови рат. Исто тако, границе између Боливије и Чилеа нису биле прецизне. Данашње границе су утврђене 1904. године, када су две земље потписале *Уговор о миру и њријажњелству*. Упркос том Уговору, границе су наставиле да буду извор несугласица и напетости између две земље, које су од 1978. године прекинуле пуне дипломатске односе. Напетост је појачана у другој декади XXI века са неколико непромишљених изјава и потеза политичара из обе земље. С друге стране, немогућност изласка на Пацифик константно је тиштала Боливију. Треба поменути, да је део Уговора из 1904. била сагласност Чилеа да дозволи Боливији *неоџраничен њрансџорџ комерџијалне робе до мора, којном или железницом*,³⁸⁰ аранжман који је и данас правоснажан. У априлу 2013. године председник Моралес (Evo Morales) тражи од Међународног суда правде да законски натера Чиле да преговара са Боливијом о њеном сувереном приступу Пацифику, тврдећи да је њено сиромаштво делом последица недостатка излаза на море.³⁸¹

униформи дехидрирали у сушном Чаку. *The Economist*, The never-ending war, Dec 22nd 2012, <https://www.economist.com/news/christmas/21568594-how-terrible-little-known-conflict-continues-shape-and-blight-nation>

³⁷⁹ Споразум су потписале владе „Тројне алијансе”: Бразила, Аргентине и Уругваја.

³⁸⁰ Paterson, P. & Flynn, R., *Border Disputes in Latin America*, Regional Insights, William J. Perry Center for Hemispheric Defence Studies, 2013, No. 2 (Sep.) p.5

³⁸¹ Winfield, N. & Valdez, C., *Associated Press*, Pope Francis insists on church's influence in Bolivia amid government efforts to rebuff, July 8, 2015, *The Christian Science Monitor*, <https://www.csmonitor.com/World/2015/0708/Pope-Francis-insists-on-church-s-influence-in-Bolivia-amid-government-efforts-to-rebuff>

Став Ватикана у погледу тежње Боливије да поново суверено изађе на море је био опрезан. Интервју папе Фрање дат новинарима у авиону, при повратку у Рим из Парагваја 13. јула 2015. године, потврдио је деликатност теме боливијског сувереног изласка на море, као и значај решавања овог проблема путем дијалога са Чилеом: „*Одлично се сећам контекста – браћа, латинскоамерички народи, морају да воде дијалога... Док је случај на Међународном трибуналу не може се говори-ти о посредовању или медијацији, морамо чекаати на његову одлуку.*”³⁸² Што се тиче одлуке Међународног суда правде 2018. године, она се базира на чињеници да не постоји никакав претходни уговор који обавезује две земље на преговоре, те да Чиле нема обавезу да преговара са Боливијом.³⁸³

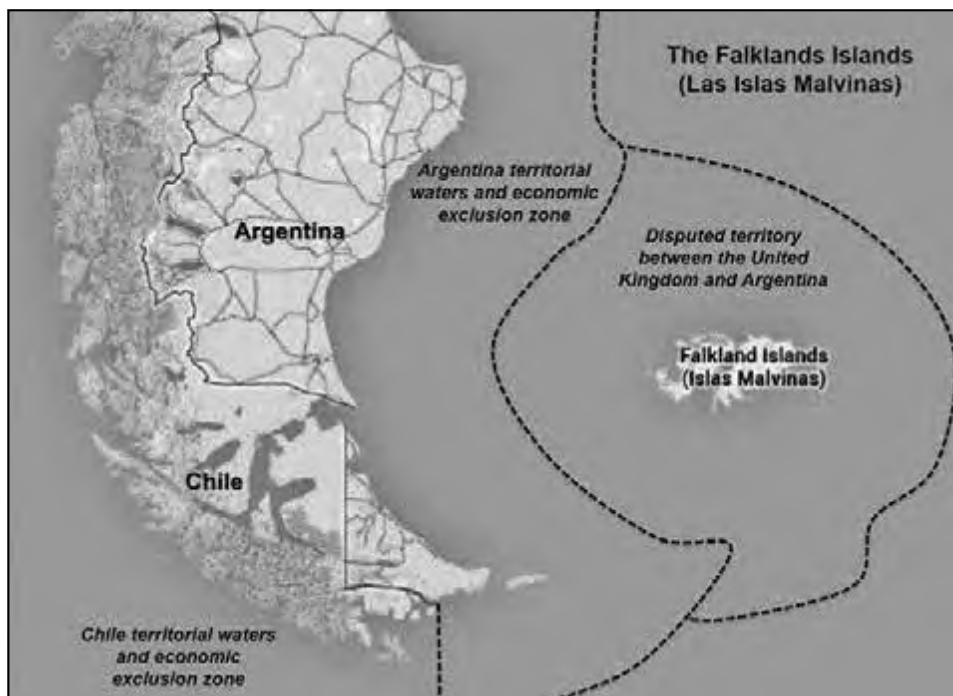
Једна стара територијална несугласица око Фолкландских острва (*Islas Malvinas*) између Аргентине и Велике Британије је три пута била пред Међународним судом правде.³⁸⁴ Аргентина је сва три спора изгубила. Корени конфликта сежу још од 1800. Године, када су Британци добили контролу над овим архипелагом јужноатлантског океана. Аргентина је Малвинска острва увек сматрала окупираним делом своје територије, мада је суверенитет над њима остварила само привремено у периоду 1820-1833.године. Потом их од 1833. поново задобија Британија, за коју је овај архипелаг имао изузетан стратегијски значај као војно-поморска база.

Међународна заједница је покушала да утиче на смиривање напетости између две стране, посебно са једном Резолуцијом УН из 1964. године, која је позивала две земље на изналажење мирне солуције проблема. Из сваког од преговора који су од тада вођени, Аргентина је излазила незадовољна. Акумулирано незадовољство је прерасло у инвазију аргентинске војне хунте на острва 1982. године. После 74 дана рата, у коме је страдало око 1100 људи, ништа друго се није променило. Британци су остали на Фолкландским острвима. Аргентина је и даље тврдила да су Малвинска острва окупирани део аргентинске националне

³⁸² Full text of Pope Francis' in-flight interview from Paraguay to Rome, Aboard the papal plane, Jul 13, 2015, Catholic News Agency, <https://www.catholicnewsagency.com/news/full-text-of-pope-francis-in-flight-interview-from-paraguay-to-rome-38213>

³⁸³ После пет година разматрања, пресуда је била коначна и обавезујућа. Bolivia sea dispute: UN rules in Chile's favour, 01 Oct. 2018, BBC. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-45708671>

³⁸⁴ Аргентина је имала суверенитет над острвима само у кратком раздобљу 1820-1830. године.

Мапа 13. Фолкландска острва – Конфликт између Велике Британије и Аргентине. Зоне поморске надлежности око Фолкландских острва, истичу оспоравано подручје између Велике Британије и Аргентине.

Извор: Paterson, P. & Flynn, R. (2013). *Border Disputes in Latin America*, No. 2, p.4

територије и сви каснији аргентински захтеви пред међународним институцијама су се базирали на истом аргументу. Аргентински председник, Карлос Менем (Carlos Menem) је 1998, потврдио да је аргентински став око Малвина непромењен, али да неће користити силу.³⁸⁵

Када су Британци 2010. кренули у истраживања нафте око Фолкланда варнице су поново севнуле. У аргентинском протесту Уједињеним нацијама стајала је оптужба да Британци „милитаризују Јужни Атлантук”. За разлику од ранијих конфликтних ситуација између Британије и Аргентине, у овом случају су 2012. године најпре земље MERCOSUR-а (Бразил, Уругвај, и Чиле) отворено стале иза Аргентине и чак одлучиле да не дозволе британским бродовима улазак у њихове луке. Исти став су имали чланови ALBA, као и већина других латинскоамеричких земаља. То је знатно ојачало позицију Аргентине у односу на ранији

³⁸⁵ The Economist, 29.10.1998 <https://www.economist.com/the-americas/1998/10/29/peace-in-the-andes>

период.³⁸⁶ „Ако би се Британском царству њихово да најавне Арјен-
џину, она овога њуџа не би била сама,” - говорио је венецуелански пред-
седник Уго Чавез. У марту 2013. године, Reuters је пренео изјаву арген-
тинског кардинала Хорхе Бергоља да је територија Малвинских острва
„узурпирана и да припада Аргентини”.³⁸⁷

Постепено се, као посебан период ватиканске дипломатије у односу
према Латинској Америци, издвојила политика периода краја хладног ра-
та 1978-2005. Интегрални део те политке је била папска политика према
теологији ослобођења о којој је претходно било речи. Америка је, с дру-
ге стране, такође била узнемирена теологијом ослобођења. Реганова ад-
министрација је користила ширење теологије ослобођења у централноа-
меричкој Цркви, као изговор да етикетира своје суседе као радикалне.³⁸⁸

У централноамеричком контексту, посебно је био деликатан од-
нос Ватикана са Сан Салвадором. Неопходно је нагласити да је Црк-
ва у Ел Салвадору била једна од најнапреднијих што се тиче теологије
ослобођења. Њен значајан представник, Оскар Арнулф Ромеро (*Oscar
Arnulfo Romero*) је 1977. године био консензус кандидат и војне хунте
и левичарске опозиције за надбискупа Сан Салвадора. Међутим, вој-
на хунта му две године касније убија блиског пријатеља, језуиту Ру-
тилиа Грандеа (*Rutilio Grande*), што у Ромеру изазива дубоку проме-
ну, те он јавно иступа против војне хунте и сурових метода мучења и
убијања људи.³⁸⁹ Такође, он осуђује САД спољну политику у Латинској
Америци, посебно слање оружја у Сан Салвадор. Познато је да је сал-
вадорска војска тренирана и снабдевана од стране САД-а.³⁹⁰ Помоћ је

³⁸⁶ *Falkland Islands: How strong is Argentina's position?* BBC News, 2 April 2012 <https://www.bbc.com/news/uk-17576856>

³⁸⁷ *Britain's Cameron Says Pope Is Wrong on the Falklands*, Reuters, March 15, 2013, <https://www.reuters.com/article/us-pope-britain-falklands/britains-cameron-says-pope-is-wrong-on-the-falklands-idUSBRE92E0MS20130315> ;

Paterson, P. & Flynn, R. *Border Disputes in Latin America*, Regional Insights, Wil-
liam J. Perry Center for Hemispheric Defense Studies, 2013, No. 2, p.4

³⁸⁸ Sigmund, P. E. *Liberation Theology: An Historical Evaluation*, Wilson Center, 1985,
Number 176

³⁸⁹ Иза оваквих акција стајали су крајње конзервативни олигархијски кругови
који су штитили своје интересе, оправдавајући их борбом против комунизма.
У литератури се може наћи податак да су за убиство Рутилија Грандеа налого-
давци били велепоседници. Maier, M. (2005). *Oscar Romero: učitelj duhovnosti*,
Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 29.

³⁹⁰ Farabundo Martí National Liberation Front, <https://www.britannica.com/topic/Farabundo-Marti-National-Liberation-Front> 12/12/2018

пристизала у континуитету од три америчка председника, током свих година грађанског рата (1980–1991.) у коме је страдало око 75.000 људи. С друге стране, монсињор Ромера је марта 1977. године папа Павле VI позвао да дође у Ватикан и изложи ситуацију у Салвадору, као и његовој Цркви. Папа је испољио разумевање за Ромера, упркос притужбама које је од осталих салвадорских бискупа добијао против њега због теологије ослобођења. Фебруара 1979, у време понтификата папе Војтиле, Ромеру је саветовано да успостави „плодан дијалог”, односно, да изгради боље односе са владом Салвадора.³⁹¹ Једном речју, Ватикан није хтео да ризикује своје односе са Салвадором због Ромера. Упркос каснијој промени у Папином ставу, Ромеро је постепено болно схватао колико је „*Ватикан далеко од Салвадора не само теографски, већ и по сензибилитету*”.³⁹² У сваком случају, Ромеров однос са Ватиканом је до краја остао врло осетљив. Међутим, Ромерово ангажовање у Ел Салвадору није остало без одјека у свету. Конкретно, он је од стране три британска парламентарца номинован за Нобелову награду за мир за 1979. годину. Ромера су у болничкој капели, усред мисе, 24. марта 1980. године, убили чланови десничарске партије.³⁹³

Нови надбискуп, Артуро Ривера Дамас (*Arturo Rivera y Damas*) је наставио борбу против војног насиља и левичарског терора у Салвадору. Папа Војтила је марта 1983. године, при посети Салвадору, говорио о неопходности дијалога између зарађених страна и том приликом је предложио надбискупа Ривера и Дамас-а као могућег медијатора. Обе стране у грађанском рату, владине снаге председника Jose Napoleon Duarte-а и снаге левичарских устаника – FMLN, су тај предлог реализовале следеће године, када су надбискупа званично замолиле да им помогне у изналажењу мира. Управо кроз тадашње мировно посредовање Ривера Дамаса, салвадорски народ је научио да

³⁹¹ Marcouiller, S.J. D., Archbishop with an attitude Oscar Romero's Sentir con la Iglesia, Studies in the Spirituality of Jesuits, Volume 35/3, May 2003, p. 41

³⁹² Archbishop with an attitude Oscar Romero's Sentir con la Iglesia, Studies in the Spirituality of Jesuits, Volume 35/3, May 2003, words of Richard A. Blake, S.J. editor

³⁹³ Дипломци елитне Школе Америка, су били умешани у атентат на надбискупа Ромера. Hess, J., Infamous US military school still draws fire, Al Jazeera, 9 Dec 2014, преузето 25.05.2019. са <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/12/infamous-us-military-school-still-draws-fire-201412521041105726.html> ; Maier M. (2005). Oscar Romero: učitelj duhovnosti, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 50; Sigmund, P. E. (1990). *Liberation Theology at the crossroads: democracy or revolution?*, Oxford University Press, p. 115

може да му верује. Официјелно је мировни процес вођен под окриљем Уједињених нација, уз блиску сарадњу Шпаније, Колумбије, Мексика и Венецуеле. Мировни споразум је потписан јануара 1992. у Чапултепеку, Мексико.³⁹⁴

Дипломатски активности Свете столице у Латинској Америци у задње две деценије XX века садржале су и напоре да се латинскоамерички католици врате 'цркви матици'. Већ је поменуто да Римокатоличка црква интензивно тражи начине да одговори на изазов бројчаног раста протестаната у Латинској Америци.³⁹⁵ Тако да се учестале посете Јована Павла II овом региону, добрим делом приписују тој потреби. Папа је од своје прве посете 1979. године (Мексико и Доминиканска Република) до 2002, посетио Латинску Америку 18 пута. Овај податак, иде у прилог тврдњи да су се ватиканске дипломатске активности у том периоду почеле ослањати на папске посете Латинској Америци, у чијој основи је било усмерење латинскоамеричких Католика ка новој Евангелизацији. Године 1983. Јован Павле II је посетио Гватемалу, што је утицало на оживљавање тамошње Католичке цркве. Исте године, Папа је посетио и Никарагву. Том приликом је дао подршку кардиналу Обандо Браву (Obando у Bravo)³⁹⁶, као и сандинистичкој опозицији.³⁹⁷ Било је то управо у време када су четири већ наведена католичка свештеника били министри у левичарској сандинистичкој влади.³⁹⁸ Та прилично непријатна ситуација за Свету столицу, изазвала је чак јавну Папину реакцију: *'Одредити свој*

---

³⁹⁴ Report of the UN Truth Commission on El Salvador, 1 April 1993, преузето 18.07.2017 ca: <http://www.derechos.org/nizkor/salvador/informes/truth.html>

³⁹⁵ Задњих деценија је посебно осетљиво питање повећање протестантско евангелистичких секти на рачун броја латинскоамеричких католика.

³⁹⁶ Miguel Obando у Bravo је 1985. године постао први централноамерички кардинал из редова местика.

³⁹⁷ Crahan, M. & Luce, H. R. (1987). *Religion and Revolution: Cuba and Nicaragua*, Latin American Program, Wilson Center, Working papers, no. 174, Washington D.C. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/wp174_religion_and_revolution_cuba_and_nicaragua.pdf

³⁹⁸ У јануару 2019, Едгард Паралес, један од четири никарагванска свештеника која су била суспендована због подршке сандинистичкој револуцији, дао је интервју *Havana Times*-у. Он подсећа да је Црква као институција у прошлости бивала предмет манипулације од стране влада и да та опасност увек вреба. Много пута Црква је пристајала на ту малу игру, небили преживела. „*Насујројш шоме, Црква коју ми сада имамо, ијра заистаа улоју љраве Цркве*”. Cruz, E., *Edgard Parrales: Ortega Clings to Power by Force*, January 9, 2019, <https://havanatimes.org/interviews/edgard-parrales-ortega-clings-to-power-by-force/>

однос са Црквом', „посаветовао” је Папа Ернеста Карденала, претећи му прстом док је овај клекнуо да прими благослов.³⁹⁹

Чињеница да су свештеници учествовали у Никарагванској револуцији (1981–1990.) доказује да она није била комунистичка, већ анти-америчка револуција. Већ смо поменули како Ноам Чомски објашњава зашто су уопште за Америку значајне неке мале земље, као на пример Никарагва, те да је следеће увек било веома добро схваћено у америчкој спољној политици: да ако те мале земље покажу забринутост за добробит сопственог становништва, још ако се она конкретизује успешним економским и социјалним развојем, то може бити модел за друга места.⁴⁰⁰ У сваком случају, једна од кључних личности за прекид грађанског рата у Никарагви био је надбискуп Манагве, салезијанац Мигуел Обандо Браво. Подржао је најпре сандинисте у њиховој борби за свргавање диктатора Сомозе, а касније помогао медијацију у примирју између Ортегине сандинистичке владе и илегалних оружаних група, побуњеника-контраша (*la guerra de los contra*). Као председник *Националне комисије њомирења*, допринео је прекиду грађанског рата у коме је Никарагва изгубила преко 30.000 људских живота. У Никарагви Обанда сматрају националним херојем, а 2016. му је никарагвански парламент доделио почасну титулу „творца мира и помирења”.⁴⁰¹

Анализом наведених примера ватиканске медијације, може се извући неколико закључака: *прво*, да су латинскоамерички гранични конфликти најчешће били повезани са битком за ресурсе, као што је то био случај са боливијском пацифичком обалом; *друго*, да је медијација Ватикана била веома успешна у низу латинскоамеричких конфликта, посебно тамо где су се претходно исцрпеле конвенционалне могућности изналагања мира (на пример, при одмрзавању кубанско-америчких односа), *треће*, ватиканска дипломатија је у решавању неких

³⁹⁹ Rooney, F. (2013). *The Global Vatican*, Lanham: Rowman & Littlefield, p. 144; Sigmund, P.E. (1985). *Liberation Theology: An Historical Evaluation*, Wilson Center, Number 176, p. 12

⁴⁰⁰ Chomsky N. (1999). *Latin America From Colonization to Globalization* (in conversation with Heinz Dieterich), Melbourne, New York: Ocean Press, str. 35.

⁴⁰¹ *О соболезованиях в связи с кончиной почтенной архиепископской Манагуа кардинала М.Обандо-и-Браво*, Министерство иностранных дел Российской Федерации, 6 июня 2018, <https://www.mid.ru/ru/home> ; *Obituary: Cardinal Miguel Obando y Bravo, the first native-born cardinal from Central America*, Jun 23rd 2018, <https://www.economist.com/obituary/2018/06/23/obituary-cardinal-miguel-obando-y-bravo-the-first-native-born-cardinal-from-central-america>

од конфликта била присутна „иза сцене” (случај Еквадора и Перуа). Д. Левин истиче да Црква игра кључну улогу као „поштен посредник” у низу проблема.⁴⁰² Као на пример: гранични сукоби (Бигл канал); политичке транзиције у комисије за истину (Чиле, Перу, Гватемала и Ел Салвадор); и мировни преговори (у грађанским ратовима или између банди у Ел Салвадору и Хондурасу).

На основу пет оперативних критеријума и селективног узорка од 20 међудржавних сукоба, који су се десили између 1948-1981. године у региону Латинске Америке, Волф Гребендорф изводи њихову типологију.⁴⁰³ Ова типологија свакако може да послужи као добра база како за анализу бивших, тако и за процену опасности од потенцијалних сукоба у региону. При томе, треба узети у обзир чињеницу да је спектар могућих конфликтних ситуација много шири од наведеног (шема 3).

По Гребендорфу образложење за овакву типологију сукоба је следеће: 1) идеолошке разлике које воде у системске конфликте; 2) интензивно промовисање сопствене моћи које води до хегемонијских конфликта; 3) гранична трвења која воде у територијалне конфликте; 4) обезбеђивање сировина које води у ресурсне конфликте; и 5) разлике у степену развоја који воде у миграционе конфликте.⁴⁰⁴ У закључку, аутор анализе сумира две важне чињенице. *Прво*, да се од времена после Другог светског рата, структурна база за већину конфликта минимално променила. Шта више, из угла пораста популације, затим јаза у расподели прихода између становништва и различитих нивоа развијености латинскоамеричких земаља, структурна база за конфликте је постајала све оштрија. *Друго*, услови под којима се конфликти остварују су промењени. Могућност избијања сукоба се увећава и тежњом Латинске Америке да буде независна од САД-а у решавању сопствених безбедносних питања.⁴⁰⁵

⁴⁰² Levine, D. H., *What Pope Francis Brings to Latin America*, CLALS Working Paper Series | No. 11, March 2016, p.7. <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>

⁴⁰³ Grabendorff, W., *Interstate Conflict Behavior and Regional Potential for Conflict in Latin America*, Number 116, 1982, Woodrow Wilson Int. Center for Scholars, Smithsonian Institution, WA, D.C. p. 10-11, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/wp116_interstate_conflict_behavior_and_regional_potential_for_conflict_in_latina_merica.pdf

⁴⁰⁴ Ibid.

⁴⁰⁵ Grabendorff, W., *Interstate Conflict Behavior and Regional Potential for Conflict in Latin America*, Number 116, 1982, Woodrow Wilson Int. Center for Scholars,

Шема 3: Врсте међудржавних конфликта у Латинској Америци

Извор: адаптирао аутор према Wolf Grabendorff (1982). *Interstate Conflict Behavior and Regional Potential for Conflict in Latin America*, p. 10-11.

Укратко, у прве две деценије XXI века регион и даље хода на ивици конфликта. Улога ватиканске дипломатије у том контексту остаје значајна. По позивима за папску медијацију који су учестили у последње време, може се закључити да је регион поново социјално, економски и политички узаврео.⁴⁰⁶ С друге стране, да је Света столица са папа Фрањом на челу, актер међународне политике коме се у Латинској Америци верује.

VII.3. Дипломатске активности Свете столице у Латинској Америци у време понтификата папе Фрање и могуће последице на међународне односе

Долазак папе Фрање на трон св. Петра 2013. године, Френсис Руни, бивши амбасадор САД-а у Ватикану је прокоментарисао на следећи начин: *'Као Арјенџинац италијанског порекла, Фрања је савршен мост од Рима до Лаџинске Америке. За сада, будући стајтус Цркве у региону остаје отворено питање.'*⁴⁰⁷ Сматра се да је папа Фрања умерено либералан. Од почетка свог понтификата је проблеме „трећег света” ставио у фокус ватиканске политике, али су они ипак контекстуализовани

Smithsonian Institution, WA, D.C. p. 16 https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/wp116_interstate_conflict_behavior_and_regional_potential_for_conflict_in_latin_america.pdf

⁴⁰⁶ Венецуела, Куба, Колумбија, Никарагва, Боливија.

⁴⁰⁷ Rooney, F. (2013). *The Global Vatican*, Lanham: Rowman & Littlefield, p. 232.

глобалном ситуацијом у којој се налази свет у XXI веку. Јасно су издвојени главни правци његове дипломатије, а то су: 1) социјално-економски (са фокусом на сиромаштво у свету, економску неједнакост и правду, однос према мигрантима и миграцијама у свету, улогу породице, очување животне средине); и 2) духовни аспект. Убрзо након доласка на чело Католичке цркве, Папа је покушао да још више оснажи професионализам ватиканског дипломатског кора. Велике кадровске промене су омогућене најпре постављењем на место државног секретара кардинала Пјетра Паролина (*Pietro Parolin*). Он је ватикански дипломата са претходним дугим искуством на пословима државног подсекретара за међународне односе. Дипломатско искуство је такође стицао у Нигерији, Мексику и последње као нунцио у Венецуели.⁴⁰⁸

Дипломатију папе Фрање називају дипломатијом малих корака (*piccoli passi*).⁴⁰⁹ Оригинални допринос дипломатије папе Фрање у односу на Латинску Америку, изникао је из његовог аналитичког духа и зналачког увида у историју односа Ватикана и Латинске Америке, који су му допустили да јасно види разлоге неких од дотадашњих неуспеха ватиканске дипломатије. Често је ватиканска дипломатија била преамбициозна, изазивајући нежељене реакције латинскоамеричких режима. Укратко, Свети отац Папа је осетио стратегијску слабост црквене дипломатије кроз векове. Тихи глас је најмоћнији, или како каже латинска сентенција 'капљица дуби камен, не силом, већ често падајући' (*Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo*). У сваком случају, та дипломатија се показала веома ефикасном у неколико посебно деликатних дипломатских ангажовања Ватикана у Латинској Америци. Прво и најважније, при одмрзавању америчко-кубанских односа. Свакако да се не сме заборавити допринос папе Јована XXIII за време кубанске *Ракејне кризе* 1962. године, између Русије и САД-а. Он је најпре неконвенционалним каналима покушао да утиче на Никиту Хрушчова (*Nikita Khrushchev*) и Џона Кенедија (*John Kennedy*), лидере две земље које су биле на корак од рата.⁴¹⁰ У таквој ситуацији, 25. октобра 1962. године, Папа се огласио преко ватиканског радија, свесрдно апелујући

⁴⁰⁸ Levine, D. H., *What Pope Francis Brings to Latin America*, CLALS Working Paper Series | No. 11, March 2016, <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>; Ивановский, З. В., *Папа Франциск и вызовы Римско-католической церкви в современном мире*, The Scientist, Мир и политика, Ноябрь 2013. № 11 (84)

⁴⁰⁹ Andes, S. J. C. (2016). Vatican Foreign Relations with Latin America since Independence. Online Publication Date: Jul 2016 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.40

⁴¹⁰ John Kennedy је био први амерички председник католик.

за мир и упозоравајући на страхоте потенцијалног рата. Текст говора се потом појавио у свим водећим светским новинама, укључујући московску *Правду*. Реакција Хрушчова је била промптна – наредио је повратак ратних бродова који су кренули ка Куби. На тај начин је криза отклоњена. С друге стране, има мишљења да је Хрушчов био захваљан Папи што му је дао разлог за повлачење.⁴¹¹ Остала је дилема, да ли је папа Јован XXIII тада сачувао свет од нуклеарног рата? Оно што је сигурно, Кубанска ракетна криза је подстакла објаву енциклике *Pacem in terris*, која потенцира значај мира и међусобног поверења у свету: Свако мора да искрено сарађује да би се из мисли људи елиминисали страх и анксиозност од претњи ратом... чињеница је да истински и дуготрајни мир међу народима не може да се гради поседовањем једнаких количина наоружања, већ узајамним поверењем (*Pacem in Terris*, 59;113). Познато је да је ова енциклика такође била прекретница у социјалном учењу Цркве.

Уочљива промена у односима кубанске државе, тачније револуционарне владе и Ватикана се десила шездесетих година XX века. Она је постепено довела до тога да Јован Павле II 21-25. јануара 1998. борави у званичној пасторалној посети Куби, што је уједно била прва папска посета у читавој историји кубанске цркве. Затим је и папа Бенедикт XVI посетио Кубу 2012. године. Познато је да се он често у неким важним и деликатним питањима ослањао на аргентинског кардинала Бергоља.⁴¹² Када га је управо кардинал Бергоља 2013. године наследио на трону Светог Петра, било је сасвим природно да се дотадашње ангажовање Ватикана у одмрзавању кубанско-америчких односа настави у истом правцу. Папа Фрања је најпре неформалним каналима, кроз личну кореспонденцију са председницима обе државе, Кастром (Raúl Castro) и Обамом (Barack Obama), ургирао да се реше хуманитарна питања која се тичу обе земље. Овом паралелном дипломатијом, Ватикан је отворио врата дипломатским представницима обе земље за разговоре. Већ следеће године је председник Обама био у Ватикану. Коначно је 2015. године, у години обележавања 80 година дипломатских односа Кубе и Ватикана, папа Фрања посетио Кубу. Следећи значајан

⁴¹¹ Allen J. L. Jr., Amid nuclear fears, remember a pope once helped avert Armageddon, Aug 13, 2017, <https://cruxnow.com/analysis/2017/08/amid-nuclear-fears-remember-pope-helped-avert-armageddon/>, According to Jesuit Father Norman Tanner, a Church historian, in a 2012 interview with Vatican Radio.

⁴¹² На папској конклави 2005 Бергоља је био његов главни ривал за папску позицију.

дипломатски потез је начинио, приликом путовања за Мексико 2016, када је направио паузу да би се на кубанском аеродрому сусрео са патријархом руске Ортодокне Цркве Кирилом. Био је то први, историјски сусрет две хришћанске Цркве.⁴¹³

Одмрзавање односа САД и Кубе 2017. представљало је до тада незабележен успех у ватиканским медијацијама. Радило се о две земље чији је међусобни однос до тада био у некој врсти политичке хибернације, с обзиром да више од пет деценија нису имале директне политичке и економске односе. Председник Обама је прихватио посредовање Свете столице, што је подразумевало личну интервенцију папе Фрање (најпре у започињању тајних преговора између САД и Кубе), дискретне састанке у Риму, а због деликатности ситуације била је потребна курирска служба у коју су били укључени прелати обе земље. Укратко таква папска дипломатија се водила „иза сцене“.⁴¹⁴ Наиме, треба имати на уму да је Ватикан заинтересован за Кубу и нормализацију њених односа са САД.⁴¹⁵ Интерес Ватикана је лежао у побољшању статуса Цркве на Куби као једној комунистичкој земљи под јаким утицајем Католичке цркве, као и побољшање кубанског свеукупног положаја у глобалним размерама. С друге стране САД такође имају бројну католичку популацију. Нема сумње да су морални ауторитет и кредибилитет папе Фрање допринели успеху медијације током 2013. и 2014. године. Наравно, Кубанцима је додатно пријала чињеница да је папа Латиноамериканец. Последице одмрзавања односа САД – Куба су биле одмах видљиве: дошло је до размене у ослобађању политичких затвореника са једне и друге стране и отварања путева ка поновном успостављању дипломатских односа.⁴¹⁶ Надаље,

---

⁴¹³ Одвајање Источне Православне цркве од Рима се десило током Велике шизме (Раскола) 1054. године.

⁴¹⁴ Boorstein, M. 2014. „Pope Francis Takes a Public Role in U.S.-Cuba Relations.” *Washington Post*, December 17, <https://www.washingtonpost.com/local/pope-francis-takes-a-public-role-in-us-cuba-relatio>;

Pope Francis visits Colombia as peace deal continues to polarise, Sep. 2017, <https://www.irishtimes.com/news/world/pope-francis-visits-colombia-as-peace-deal-continues-to-polarise-1.3212822> pristupljeno 08/09/2017

⁴¹⁵ Boorstein, M. 2014. *Ibid.*; Levine, D. H., *What Pope Francis Brings to Latin America, CLALS Working Paper Series | No. 11, March 2016, p.8* <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>

⁴¹⁶ Byrnes T. A. (2017) *Sovereignty, Supranationalism, and Soft Power: The Holy See in International Relations*, *The Review of Faith & International Affairs*, 15:4, pp.18-19 <https://doi.org/10.1080/15570274.2017.1392140>

ресетовање односа Ватикана и Кубе резултирало је отворањем америчке дипломатске канцеларије у Хавани, која је касније прерасла у амбасаду. Важно је нагласити, да је папа Фрања био први папа који је нормализовао и легитимизовао односе са једним комунистичким режимом у Латинској Америци. Већ крајем 2014. године било је очигледно да је медијација успела. *Washington Post* је пренео цитат Остина Ајверија (*Austen Ivereigh*), аутора биографије папе Фрање: „*Велики реформатор*”, Францис је „главни прагматичар мостова” и да би преговори САД-Кубе у том погледу могли бити узор. „*Мислим да Францис види себе као креатора простора за мир и договор тамо где га ипринућно нема. Он то види као основну своја јачинства.*”⁴¹⁷ Велики успех папа Фрањине дипломатије *'piccolo passi'* створио је предуслове за ресетовање односа САД и Кубе у будућности.

Други велики успех ватиканске дипломатије у време понтификата папе Фрање, везује се за прекид грађанског рата у Колумбији. За примирје је кључно било понтифово посредовање у мировним преговорима између колумбијске владе на челу са председником Хуан Мануел Сантосом (*Juan Manuel Santos*) и најјачег колумбијског герилског покрета, Револуционарних војних снага Колумбије – FARC (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia*). Чињеница да су преговори почели још 2012. године у Ватикану, дакле пре папа Фрањиног понтификата, не умањује све што је он касније учинио да мировни преговори успеју. Има мишљења да су преговори у случају Куба – САД и преговори у Колумбији били подстицајни једни за друге. Чињеница је да се 2015. године, током посете Куби, Папа срео са FARC лидерима. Није било ни мало лако постићи примирје у Колумбији, земљи чија је стварност 52 године био грађански рат. Поред тога, половина њених становника се опирала мировном процесу. Долазак папе Фрање у Колумбију септембра 2017. године, три деценије од последње папске посете овој држави, већ је сам по себи био подршка напорима да се постигне мир. Био је то „први корак”. Понтифекс се обратио видео поруком Колумбијцима охрабрујући их на путу постизања мира.⁴¹⁸ Он је подржавао преговоре,

⁴¹⁷ Boorstein, M. (2014). „Pope Francis Takes a Public Role in U.S.-Cuba Relations.” *Washington Post*, December 17, <https://www.washingtonpost.com/local/pope-francis-takes-a-public-role-in-us-cuba-relatio>

⁴¹⁸ Pope Francis visits Colombia as peace deal continues to polarise, Sep. 2017, преузето 08.09.2017.

<https://www.irishtimes.com/news/world/pope-francis-visits-colombia-as-peace-deal-continues-to-polarise-1.3212822>

примио председника Сантоса у Риму, имао контакте са вођама FARC-а, једном речју, значајно допринео коначном потписивању споразума о примирју 2017. године. У процес помирења су поред ове две кључне стране, били укључени Sant'Egidio, међународна католичка мировна група и наравно – Ватикан.

Папа Фрања је очигледно био свестан преседана у дипломатији када је саветовао папске дипломате да преузму ризик у преговорима са Кубом (Andes, 2016:21). Можда је преседан неопходан да би се решили хронични политички проблеми? Да ли смо били сведоци истанчане дипломатске интуиције или духовне надмоћи? Је ли то световна мудрост или просветљеност?

VII.4. Односи Ватикана и Латинске Америке из перспективе папе Фрање: могуће реакције и последице у социо-економској сфери

Посматрано из перспективе папе Фрање, у односу Ватикана према према Латинској Америци је направљен одређени заокрет у поређењу са понтификатима његових претходника. У првом реду мисли се на однос према представницима теологије ослобођења. Наиме, вишедеценијска контроверза коју је изазвала теологија ослобођења, чија консеквенца су били културни ратови у оквиру Католичке цркве, умирене је понтифовим неосуђујућим ставом.⁴¹⁹

Засигурно, Папа Фрања не оправдава грех, али не суди грешнику, већ „гаси ватре” библијским питањем ’Ко сам ја да судим?’ Његов софистицирани приступ ужареним темама, снажно одјекује у Латинској Америци. Неједнакост, злоупотреба силе, расељавање и судбина расељених, уништавање природе (посебно заштита Амазона и нативног становништва) – Папа Фрања држи најважнијим, најургентнијим и највредним наше пажње.

Суштина програма папе Фрање је идеал сиромашне Цркве у функцији сиромашних верника. С тим у складу је била и његова одлука с почетка понтификата да се не усели у Папски дом и да уместо златног носи

---

⁴¹⁹ Део такве политике је била понтифова одлука из октобра 2019, о канонизацији Ромера и папе Павла VI (Paul VI). Интересантно је подсетити, да је Ромеро у својој хомилији из јула 1978. године описао папу Павла VI на следећи начин: „...Његова љубав запљускује човечанство! Он је светицац! Он је истински ученик Христа!” Homilies, 2nd July 1978, vol. V, 43, према: Father Thomas Greenan, 2018, Archbishop Romero's Homilies: Theological and Pastoral Analysis, www.romerotruster.org.uk.

гвоздени крст. Међутим, *'никако није реч о њуком естирадном њојулизму, како су њохииали да њеѡв јавни „ѡерформанс” оцене различииѡ моѡивисани скеѡиѡици, већ о дубоко ѡримииѡенѡм и целовииѡм ѡроѡраму духовноѡ оздрављивања хришћансѡва и сѡрукѡурноѡ ѡреуређења Цркве.*⁴²⁰ При посети Боливији 2015. године су оживљене старе примедбе, да папа Фрања бригом за сиромашне проповеда социјализам. Он је одговорио, да та брига долази - *”из срца Хришћансѡва”*. Могло би се рећи да папа Фрања живи речи Мориса Метерлинка да: *„Пѡсѡѡји на хиљаде канала којима се леѡѡѡа наше душе може ѡѡѡеѡѡи до наше мисли. Пѡсѡѡѡји, ѡре свеѡа, задивљујући и средишњи канал ѡубави.*”⁴²¹ Неки од изазова хришћанству у XXI веку су дошли из саме Цркве, као што су скандали везани за откривање педофилије свештеника, или пак прање пара у Ватиканској банци.⁴²² Неки проблеми су долазили из друштвене сфере, који су се временом наметнули као главни послови Свете столице у различитим латинскоамеричким државама, као на пример, питања: контрацепције и абортуса, легализације истополних бракова, еутаназије и марихуане, целибата свештеника и друга. Међутим, почетком XXI века, изазов Светој столици поново постаје и сам однос са латинскоамеричком Црквом, *која заузима чврстѡ сѡав ѡ неколико ѡѡрућих ѡѡѡиѡичких ѡѡема; брани демократиѡу и социјалну ѡравду; домородачка ѡрава и кулѡуру; и ѡѡушава да ѡѡѡрави ѡѡѡжај мексичких миѡранѡѡа у САД-у.* Коначно, пред Светом столицом се појавио изазов дипломатске природе, односно, формирање њене међународне политике након завршетка Хладног рата.⁴²³ С обзиром да је Ватикан присутан у Латинској Америци неколико векова, током тог дугог периода стваране су чврсте историјске, културне и религиозне везе. Поред тога, 425 милиона католика у том региону, довољан су разлог и за једну и за другу страну да се међусобни односи пажљиво негују.

⁴²⁰ Tanasković D. (2014). Vraća li se Rimokatolička crkva Hristu? Godinu dana pontifikata pape Franje, Zbornik „Hrišćanstvo u XXI. veku”, Novi Sad: Prometej, str. 227.

⁴²¹ Maeterlinck, M. (2007). *Buđenje duše*, Beograd: Konras, str. 53.

⁴²² У јануару 2018, непосредно пре Папиног пута у Чиле и Перу, *The Economist* је најѡвѡсѡѡиѡ: „Ово ће бити тежак пут за Папу са дубоком склоношћу да досегне немоћне, а који предводи институцију са страшном листом злоупотребе моћи”

⁴²³ Nagorian, F., *Latin American Catholicism in age of religious and political pluralism: A framework for analysis*, Working Paper #332 – December 2006, p.6; Vukicevic, B., Pope Francis and the challenges of inter-civilization diplomacy, *Revista Brasileira de Política Internacional*, 58 (2): 66 [2015] <http://dx.doi.org/10.1590/0034-7329201500204>,

VIII. ПАПА ФРАЊА vs. НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ И НЕОКОНЗЕРВАТИВИЗАМ У ЛАТИНСКОЈ АМЕРИЦИ

Неколико месеци по Бергољовом преузимању дужности Римског Бискупа, кренула су контроверзна мишљења како унутар саме Цркве, тако и у светској политици, да ли је он конзервативан или либералан. Да ли је он реформиста Цркве или револуционар? Чак има мишљења да је његов однос према сиромашнима одлична популистичка представа.⁴²⁴ Нема сумње да је папа Фрања, упркос различито мотивисаним оценама програма његовог понтификата, умало напустио Римску курију структурним преуређењем Цркве, потом и јавно мњење својим јавним иступањима. Коначно, он је направио заокрет у политици Свете столице на међународној сцени, посебно у односу према Латинској Америци. Овај регион, у поређењу са другим деловима света, имај нека своја специфична, просторно и историјски осетљивија питања. Током својих путовања у регион, Папа издваја следећа питања: сиромаштва; очувања мира; деградације животне средине; насиља; миграција; сексуалног злостављања; неједнакости у друштву; као и питања родног идентитета и полне оријентације. У даљем тексту издвојена су и анализирана два значајна документа, као и јавна обраћања папе Фрање током његових досадашњих посета региону, која се тичу питања социјално-економске, културне и политичке еманципације Латинске Америке и посебно питање значаја религије у XXI веку. Нема сумње да његови говори појашњавају како је неолиберализам као политичка и економска доктрина примењена на Латинску Америку утицала на продубљивање јаза између „елита” и „маса”, ширењу дистанце између центра и периферије, расту сиромаштва. Последице ове доктрине допринеле су не само интензивирању криза легитимитета у многим земљама овог региона, већ и дубоким социјално-економским и политичким променама.

⁴²⁴ На пример, хрватски теолог Ивица Шола, HRT: Uvijek kontra (11. 12. 2015.) – Папа Franjo
<https://www.youtube.com/watch?v=cyq-aUJeDBo>

VIII.1. Символика имена првог латинскоамеричког папе

Бели дим из димњака Сикстинске капеле и звук звона из базилике Светог Петра, објавили су 13. марта 2013. године, да је 1.3 милијарде светских католика добило новог папу. Конклава⁴²⁵ је за 266. поглавара Римокатоличке Цркве изабрала аргентинског кардинала, Хорхеа Марија Бергоља (*Jorge Mario Bergoglio*), који на Катедру светог Петра (*Cathedra Petri*) ступа као папа Фрања I (*Franciscus I*).⁴²⁶ Он је први папа Латинамериканац, „*йаја с краја свейа*”.⁴²⁷

Инаугурацији новог Врховног поглавара (*Pontifex Maximus*) Римокатоличке цркве у Ватикану, присуствовали су поглавари других верских заједница и око 200 државних представника из целог света. Бенедикт XVI, претходни папа, повукао се својевољно са своје дужности. Свакако, тај чин је био у складу са канонским правом, али ипак незабележен у дотадашњој историји Католичке цркве.⁴²⁸ Несумњиво да је нови Папа показао поштовање према свом претходнику речима: „*Папа Бенедикт је учинио дело свейости, величине и йонизности. Он је Божји човек.*”⁴²⁹ Међутим, много важније питање у том моменту било је „*Ко је Бергољо?*” На ово питање Папа је, крајем септембра 2013, одговорио: *Да, можда моју рећи да сам йомало лукав, знам се сналазити, али истина је*

⁴²⁵ *Conclave* — конклава, одаја у којој се бира папа; скуп кардинала који учествују у избору папе

⁴²⁶ После скоро дванаест векова, Рим је добио папу неевропљанина (последњи папа неевропљанин Сиријац, Григорије III, изабран је 731. године). Поред тога, био је то први папа припадник монашке заједнице (после камалдонијанца Григорија XVI, 1831. године) и такође, први папа језуита.

⁴²⁷ У време конклаве 2005. године, знало се да ће избор папе бити између два једнако достојна кандидата: кардинала Ratzinger-а и кардинала Bergogli-а, који се у последњем кругу гласања повукао и дао своју подршку Ratzinger-у. У литератури има мишљења да је Бергољу те године у избору за папу доста наудила негативна кампања његових опонената у Аргентини. Они су му замерали да се, као језуитски провинцијал-супериор, држао по страни у времену под војном диктатуром, 1976-1983. У 'Прљавом рату' је страдало 150 свештеника и стотине монахиња и лаика катехета. Schepers-Hughes N. & Schepers Hughes, J. (2015), *The Final Conversion of Pope Francis*, Berkeley Review of Latin American Studies, pp.13-17; 58-67; Duncan, B., *Pope Francis's Call for Social Justice in the Global Economy*, 2014; Young, J. G., *Can Francis Meet the Challenge?* March 21, 2013, преузето са <https://www.commonwealmagazine.org/church-latin-america>

⁴²⁸ Gaeta, S. (2013). *Papa Franjo: Život i izazovi*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 7.

⁴²⁹ Spadaro, A. (2013). *Razgovor s papom Franjom*, *Obnov. život*, 68, 4, стр. 446.

и да сам њомало наиван.⁴³⁰ Његов мото је: *Miserando atque eligendo* (милосрђем Божјим изабран). Папа је раније често посећивао римску цркву *San Luigi dei Francesi*, у којој је посматрао Каравађову (*Caravaggio*) слику позива упућеног светом Матеју. „Онај Исусов њрсѝ ... њрема Матеју. Такав сам ја. Тако се осећам. Појуѝ Матеја”. Папа је прихватио папску дужност изговоривши: „Грешник сам, али поуздајући се у милосрђе и бескрајно стрпљење Господина нашега Исуса Христа и у духу покорности, прихватам”. Сам је образложио ове речи осећајем кривице за своје грешке из ранијег животног периода, које сматра својим гресима. Тако да је јасније зашто је папа Фрања свој епископски мото пренео на свој папски грб. Тај латински цитат је преузет из *Хомилија*⁴³¹ енглеског свештеника, светог Беде Часног (*Beda Venerabilis, 672-73*), који кроз коментар јеванђељске сцене „позив св. Матеја” (Мт 9: 9-13), одаје почаст Божјем милосрђу. Милосрђе и бескрајно разумевање Бога за човека који ’пада’ је св. Матеју отворило пут од грешника до апостола.

Слика 2. Грб папе Фрање⁴³²

⁴³⁰ Spadaro, A., DI. Intervju pape Franje za La Civiltà Cattolica, 26.09.2013, <http://www.zadarskanadbiskupija.hr/?p=10952> приступљено 28.08.2015

⁴³¹ Хомилија или омилија је говор после читања Јеванђеља.

⁴³² Грбом доминира сунце са зрацима, као симбол Језуитског реда. На сунцу су уписана три слова HIS (Isus Hominum Salvator), крст пролази кроз средње слово, а испод су три ексера – симбол Господње муке. Два кључа на грбу симболизују овлашћења која је Исус дао св. Петру. Звезда у доњем делу грба, асоцира на Девицу Марију, а нордов цвет са десне стране на Јосифа. Загребачка надбискупија, 18.03.2013, <http://www.zg-nadbiskupija.hr/dokumenti/aktualnosti/grbi-geslo-pape-franje> ; Radio Vatikan/vatican.va

Слика 3. Страдање св. Матеја
насликао Michelangelo Merisi da Caravaggio (1599-1600)

Извор: <https://www.caravaggio.org/martyrdom-of-saint-matthew.jsp>

Могло би се рећи да је кроз метафору „*трешника која је Господ погледао*”, понтиф повезао текст из Јеванђеља, затим снажну сцену са Каравађовог платна и на крају сопствени живот (посебно тренутак избора за папу), односно, живот сваког човека – грешног човека, који пада и устаје. У стрпљењу да се истраје, *да се иде најпре, дан по дан* Папа препознаје светост *Војујуће Цркве* из речи св. Игнација, али и светост своје породице.⁴³³ Као додатни разлог за избор имена свеца из Асизија, аргентински кардинал Бергољо је навео потребу да учврсти своју духовну повезаност са Италијом, одакле је његова породица. Несумњиво, да је тим чином послата универзална порука – колико је важно не изгубити своје корене.

⁴³³ Spadaro, A. (2013). Razgovor s papom Franjom, *Obnov. život*, 68, 4, стр. 445. Интервју папе Франје за *La Civiltà Cattolica*

Хорхе Марио Бергољо је рођен 17. децембра 1936, у Буенос Ајресу. Необичан је његов животни пут: радио је као избацивач у ноћном клубу, бавио се спортом, волео плес, школовао се за хемијског техничара. Студирао је хуманистичке науке у Чилеу, затим завршио филозофију и теологију у Буенос Ајресу. Неколико година је предавао. На многе начине људи могу да спознају Бога. На пример, Бергоља је снажна религијска перцепција из ране младости очарала до те мере, да се он 1958. године, прикључио језуитском реду, у коме је годину касније заређен као свештеник.⁴³⁴ Треба рећи да је млади Бергољо, био језуитски провинцијал у Аргентини током 1973–1979 године. Из перспективе данашњег искуства, он је веома критичан према свом тадашњем начину управљања са око двеста језуитске браће. Посебно одлукама које су, како сам каже биле: *'исхијрене, доношене на љуб и њерсоналистички начин'*. То је проузроковало многе проблеме, све до оптужби да је ултраконзервативац. *'Сироводио је сировоу дисциплину и био зајворен за многе њромене њосле Другој вайиканској сабора'*.⁴³⁵ Грешке које папа помиње, добрим делом су се односиле на овај период његовог живота. За помоћног надбискупа Буенос Ајреса постављен је 1992, а надбискуп је од 1998. године. Именован је кардиналом 2001. године. Од 2013. постаје поглавар Римокатоличке цркве. Тешко је оспорити да је понтификат папе Фрање започео извесним одступањем од устаљених обичаја: он није ставио церемонијални црвени плашт (моцету), свој бискупски гвоздени крст није желео да замени златним, а *'традиционалну њочастј коју су му исказивала судбраћа њримао је сѡјеђи'*.⁴³⁶ Он је одбио да станује у папској палати.⁴³⁷ Папа Фрања је успешно заобишао многе од привилегија у којима су уживали његови претходници. Укратко, свет је добио

⁴³⁴ Била је то хомилија о Божјем милосрђу која је читана у малој цркви за време литургије на празник св. Матеја; Vatican Radio <http://w2.vatican.va/content/francesco/en/elezione/stemma-papa-francesco.html>

⁴³⁵ Duncan, B. Pope Francis's call for social justice in the global economy [online]. Australasian Catholic Record, The, Vol. 91, No. 2, Apr 2014: 178-193. <https://search.informit.com.au/documentSummary;dn=404755218276486;res=IELNZC>

⁴³⁶ Gaeta, S. (2013). Papa Franjo: Život i izazovi, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 45-54.

⁴³⁷ Понекада се у опису Папине скромности ишло до најситнијих детаља, као на пример, да је из Буенос Ајреса са собом донео прилично изношене црне ципеле. Schepers-Hughes N. & Schepers Hughes, J., *The Final Conversion of Pope Francis*, Berkeley Review of Latin American Studies, Spring 2015, p. 58; Bruce D., Pope Francis's call for social justice in the global economy [online]. The Australasian Catholic Record, Vol. 91, No. 2, Apr 2014: 178-193. <https://search.informit.com.au/documentSummary;dn=404755218276486;res=IELNZC>

Папу неформалних манира. С друге стране, порука тих првих Папиних потеза била је очигледна – он вреднује суштину више од форме.

Име светог Фрање Асишког (*St Francis of Assisi*), кога је нови поглавар Римокатоличке цркве изабрао за свог свеца заштитника, носило је вишеслојну симболику. Између осталог, није скривало наговештај којим смером креће нови понтификат. Образлажући избор свог папског имена, понтиф наводи особине које је поседовао Фрања из Асизија и зашто му је он надахнуће.⁴³⁸ „Он нам је њоказао у којој мери су нераскидиво њовезани брија за њрироду, њраведност њрема сиромашнима, заузимање за друштво и уну њрашњи мир.” – тврди Папа у енциклици *Laudato Si*. [LS, §10] Као што је познато, Фрања Асишки је био несвакидашњи аскета, рушио је предрасуде, табуе.⁴³⁹ Ништа мање важна симболика имена св. Фрање Асишког произилази из његове улоге духовног обновитеља Цркве. *Sheila Curran*, припадница ирског реда Милосрђа (Mercy), са сигурношћу тврди да је Папа изабрао своје папско име не само због аскетизма св. Фрање, већ и због тога што је светац био позван да реформише Цркву која се урушавала.⁴⁴⁰

Графикон 7. показује процену из 1910. године када је било око 94% католика, а око 1% протестаната у Латинској Америци. У 2014, свега око 69% декларишу се као католици. Наизглед благи историјски догађаји могу да покрену неочекивано велику лавину реакција и наговесте значајне и далекосежне промене. Управо то се десило са доласком папе Фрање на чело Римокатоличке цркве. Дарко Танасковић, професор и дипломата, сматра да је Папина жеља да поврати углед Цркве као институције, посебно у западном свету где крута и догматична Црква није пратила многобројне, брзе промене које је (пост)модерно доба донело са собом.⁴⁴¹

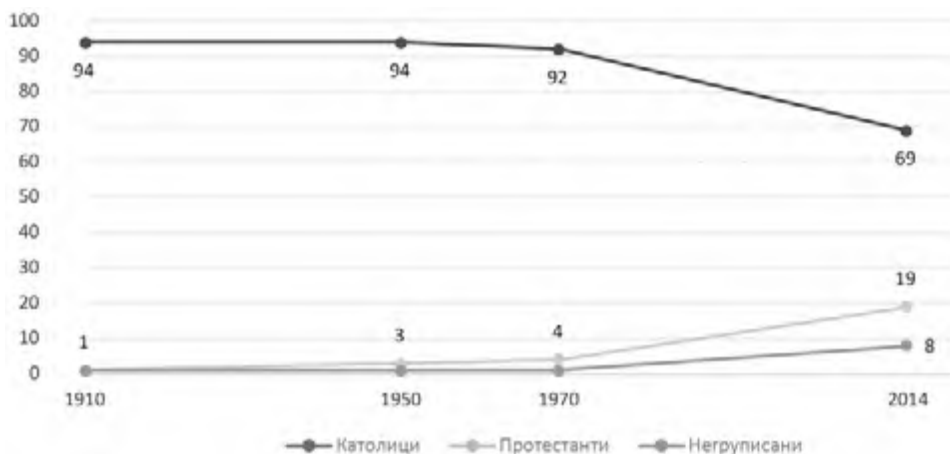
---

⁴³⁸ Gaeta, S. (2013). Папа Franjo: Život i izazovi Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 49-50.

⁴³⁹ Свети Фрања Асишки је одрастао у имућној породици, али је доживео преображај и изнутра прихватио сиромаштво. Он је био оснивач фрањевачког реда који се касније развио у неколико различитих група, али и један од великих духовних обновитеља Цркве; Интересантно је поменути да је 17 фрањеваца 1502. године у Санто Домингу започело да гради прву цркву у Новом свету, названу по св. Фрањи Асишком – *San Francisco*.

⁴⁴⁰ Curran, S. Pope Francis Puts Latin America on the Ecclesial Map, NTR, volume 26 number 1, September 2013.

⁴⁴¹ Tanasković, D. (2014). Vraća li se Rimokatolička crkva Hristu? Godinu dana pontifikata pape Franje, Zbornik „Hrišćanstvo u XXI. veku”, Novi Sad: Prometej, str. 226.

Графикон 7. Удео опадања католика у Латинској Америци
(% тоталне популације који отпада на поједине религијске групе)

Извор: Pew Research Center (2014). Religion in Latin America, p.26

С друге стране, професор, З.В. Ивановский, са московског универзитета Ломоносов, избор Папе Латиноамериканца објашњава у контексту глобалних демографских процеса, чија је једна од последица – промењена географија католицизма. Ово мишљење је подржано подацима да је почетком XX века у Европи живело 65% светских католика, а само 25% у Латинској Америци, док је данас у Старом свету њихов број опао на 25%, а у Латинској Америци живи 40% светских католика.⁴⁴² Наравно, треба поменути да је Бразил још увек земља са највећим бројем католика у свету. У сваком случају, избор Папе Латиноамериканца је дао значајан импулс јачању поверења становништва тог региона у Католичку цркву.

Када је реч о неопходности реформи Цркве, Папа је 2013. године наглашавао да организационе и структуралне реформе долазе тек после *'реформе сјава'*. У том смислу, службеници Цркве требају бити милосрдни и способни да *„уіреју срца људи, ходају са њима, сићу у људску шату, а да се иришом не изјуде (...)* И желим да Црква буде реална, а не формална."⁴⁴³ Сада је већ очигледно, да је папа Фрањин реформистички

⁴⁴² Ивановский, З. В., *Папа Франциск и вызовы Римско-католической церкви в современном мире*, The Scientist, Мир и политика, Ноябрь 2013. № 11 (84) стр. 4-17. преузето 04.03.2016. са: <http://mir-politika.ru/>

⁴⁴³ A. Spadaro, *Razgovor s papom Franjom*, intervju za La Civiltà Cattolica, Obnov. život, 2013, 68, 4, 437-456.

подухват, веома пажљиво анализиран и заокружен програм духовне рехабилитације хришћанства, као и промена које се тичу саме структуре Цркве. Папино опредељење за сиромашне се од јеванђељске теме проширило на животну реалност, добивши посебан значај у Латинској Америци, у којој су неправда, неједнакост, институционализовано насиље, загађење животне средине и наравно – сиромаштво, присутни вековима. Таква Папина вештина концептуализације Јеванђеља даје наду верницима Латинске Америке да њихова стварност може бити боља. Потврда Папиног опредељења може да се нађе у следећим речима: *Веровање у Боја, без знања о људској беди води охолосћи, веровање у своју беду, без веровања у Боја, води очајању.*⁴⁴⁴

VIII.2. Апостолска експортација *Evangelii gaudium* (студија случаја)

У новембру 2013. године, Света столица објављује први апостолски документ новог Папе, експортацију „*Evangelii Gaudium*” (Јеванђељска радосћ).⁴⁴⁵ Околности у то време нису биле ни мало повољне за Римску курију и римокатоличку Цркву, коју је велика криза већ увелико потресала. Наиме, корупционашке, сексуалне и финансијске афере су прилично нарушиле њен углед у светској јавности. *’Чинило се да је њезина њророчка снаја ујашена, а њезин мисионарски њолеј закржљао.’*⁴⁴⁶ Сматра се да је овом експортацијом представљен програм новог понтификата. Осим тога, нова евангелизација је добила неопходне смернице, а Црква подстицај за деловање у данашњем времену.⁴⁴⁷ Основу програма нове евангелизације чини *’сиромашна црква за сиромашне вернике’*. Нема сумње да је папа Фрањин лични пример аскетског живљења идеала сиромашне цркве за сиромашне вернике, допринео да се његова мисија прихвати као потпуно другачија, чак револуционарна *’у односу на досадашње схваћање и вршење службе врховној њојлавара Римокатоличке цркве.’*⁴⁴⁸ Управо суштинска обнова Цркве какву Папа жели

⁴⁴⁴ Блез Паскал (Blaise Pascal), цитирао Владета Јеротић, 16. јануар 2018, Народна библиотека Србије, Београд

⁴⁴⁵ *Esortazione Apostolica, Ајосћојолска експортација* (охрабрење, подстицање, опомена)

⁴⁴⁶ Kasper, W. (2015). Папа Franjo revolucija nježnosti i ljubavi, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 6-7.

⁴⁴⁷ *Evangelii gaudium*, 2013, Vatican Press, преузето 15.06.2015 са www.vatican.va/evangelii-gaudium/en/

⁴⁴⁸ Tanasković D. (2014). Враћа ли се Римокатоличка црква Христу? Godinu dana pontifikata pape Franje, Zbornik „Hrišćanstvo u XXI. veku”, Novi Sad: Prometej, str. 226.

да подстакне, посебно из перспективе социјалне димензије евангелизације, представља посадашњење (*aggiornamento*) Цркве, какво је промовисао Други ватикански концил. У сваком случају, Бергољо је постепено напуштао своје пређашње конзервативне ставове о улози Цркве у друштву, постајући радикалнији. Бергољова спремност да се мења, омогућила је папи Фрањи да од 2013. године започне темељну обнову Цркве, охрабрујући је да се без оклевања бори за сиромашне, слабе и угњетаване, као и за све оне који су на било који начин гурнути на маргине друштва. Брус Данкан (*Bruce Duncan*), аустралијски свештеник-редемпторист, сматра да су на овакво Папино опредељење пресудно утицала два дубоко проживљена лична искуства. Једно искуство је 'отац Јорге' стекао у Буенос Ајресу, где је имао многобројне, свакодневне контакте са маргинализованим људима, заробљеним у тешком сиромаштву. Трудио се да их никада не остави без личног, пасторалног одговора на њихове проблеме.⁴⁴⁹ Затим, његово друго снажно искуство су биле ужасне патње Латиноамериканаца изазване честим и дуготрајним економским кризама које су потресале цео регион, а посебно његову домовину Аргентину. У последњим декадама, економске кризе су биле тесно повезане са процесима глобализације, уосталом као и финансијска криза из 2007. године.⁴⁵⁰ Папа подсећа да се 'у њеној њозадни крије дудока људска криза: нејризнавање њрвенства људској дића! Створили смо нове идоле'. [EG, §55] У истом тону, из перспективе евангелизације и њене социјалне димензије, Свети отац упозорава на свакодневну борбу већине људи у свету за голо преживљавање: 'Пошредно је дорити се за животи, и то честито за животи с јако мало достојанства' [EG, §52] Тај свет је, с једне стране, обележен великим напрецима бројних подручја науке и технологије, који су допринели благостању људи, али са друге, 'ово је доба знања и информација, у којем њоститоје нови облици, врло честито нејознаће моћи.' [EG, §52] Потом, остајући у оквири ма анализе изазова данашњег света, понтиф посебно издваја четири у

⁴⁴⁹ Бергољо је преко дијецезанског Каритаса, од 2001. оснивао народне кухиње и прихватилишта за бескућнике у Буенос Ајресу. Такође, проблем образовања је видео као хитан проблем, веома изражен у том граду. Стога, оснива бискупски викаријат за васпитање и образовање. Gaeta, S. (2013). *Papa Franjo: Život i izazovi*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 37.

⁴⁵⁰ Duncan, B., *Pope Francis's call for social justice in the global economy* [online]. The Australasian Catholic Record, Vol. 91, No. 2, Apr 2014: 178-193. Preuzeto sa: <https://search.informit.com.au/documentSummary;dn=404755218276486;res=IELNZC> ISSN: 0727-3215. [cited 04 Apr 20]

односу на које савремено друштво треба да постави границе. Следећим искушењима савременог човека треба рећи „не”: прво, економији искључивања и неједнакости. *’Таква економија убија*⁴⁵¹; друго, *новој идолајрији новца коју ствара диктатура безличне економије*; треће, новцу, односно, *финансијском систему који влада уместио да служи*; четврто, *социјалној неједнакости која рађа насиље*. [EG, §53-60]

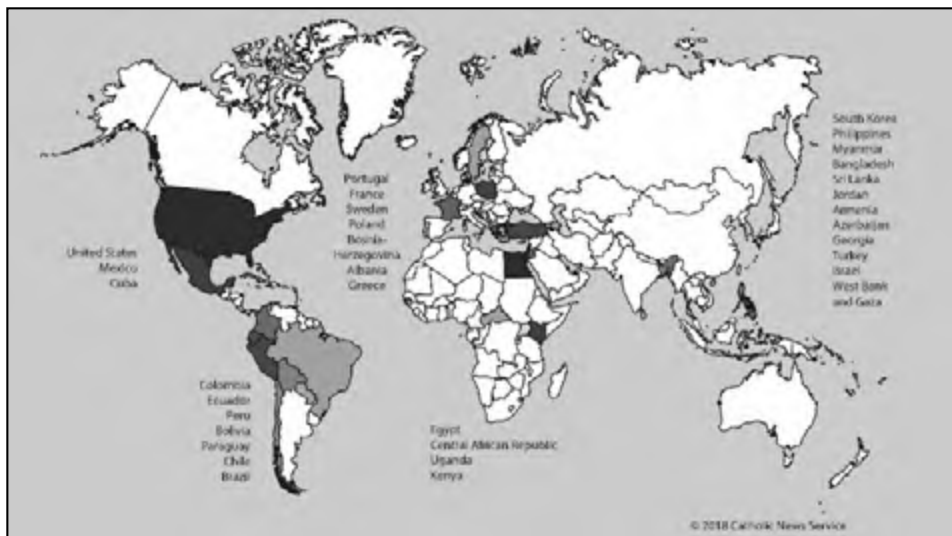
Радоси Јеванђеља садржи широк спектар смерница за „нову евангелизацију”, односно, мисијско деловање свесно контекста савремене стварности већ стављене у фокус црквене мисије *Документом из Ајресиде*.⁴⁵² У том оквиру, цитирајући папу Павла VI који говори о увек будној способности проучавања *’знакова времена*⁴⁵³, папа Фрања упозорава на неке аспекте стварности који представљају претњу животу и достојанству људи. Нема сумње да је мисија Цркве у данашњем свету веома комплексна. У првом реду, мисли се на њену посвећеност сиромашнима, неправдама и насиљу изложенима, маргинализованима, *de facto* „невидљивим” људима широм света. Та посвећеност подразумева одбрану њихових људских права и достојанства. Својевремено се папа Јован XXIII залагао за такву Цркву.

Поглавар Римокатоличке цркве даје оштар пресек света данашњице обележеног социјалном неједнакошћу и насиљем, који су изникли из *’економије искључивања*. У апостолској ексортацији *Evangelii Gaudium* издвојена су, као суштинска у овом историјском тренутку, два питања: 1) *укључивање сиромашних у друштво* и 2) *мир и социјални дијалог*. Шта више, Папа верује да ће одговори на та два питања *обликовати будућности човечанства*. [EG, §185] Папа Фрања цитира речи свог претходника, да је бити хришћанин *„сусрет с догађајем, с Особом, која живиош даје нови поглед и коначни правац”*, те да су практично то речи *„које нас уводе у саму срж јеванђеља”*. [EG, § 7] За нову евангелизацију је нужан пут дијалога и Папа указује на његове различите потенцијале. У том смислу, истакнута су три подручја дијалога у којима је неопходно да Црква буде присутна, небили могла да промовише целовит развој човека и тежи општем добру. [EG, § 238] Најпре, то је дијалог са државама

⁴⁵¹ Такође, упућујемо на књигу: Tornielli, A., Galeazzi, G. (2015). Papa Franjo – Ova ekonomija ubija (Papa Francesco – Questa economia uccide), Zagreb: Verbum.

⁴⁵² Треба подсетити да је надбискуп Бергољо био председник комисије задужене за припрему Завршног документа. Пета општа Конференција бискупа Латинске Америке и Кариба, *Aparecida Document*, 29 June 2007.

⁴⁵³ Папа Павле VI, 1964, у енциклици *Ecclesiam suam*.

Мапа 14. Путовања изван Италије: март 2013 – март 2018.

Извор: National Catholic Reporter Mar 12, 2018, <https://www.ncronline.org/news/vatican/pope-francis-stands-world-stage-set-john-paul-ii>

Затим, дијалог с друштвом (у који спадају дијалог са наукама и дијалог са културама). На крају, уврштен је дијалог са верницима који не припадају Католичкој цркви. [EG, § 250-254] Папа наглашава потребу дијалога са другим религијама. Иначе, по питању односа са другим монотеистичким религијама, Папа је веома толерантан. Када је реч о мирном суживоту људи, у апостолском документу су своје место нашле деликатне теме екуменског и међурелигијског дијалога, као и дијалог верника са оним атеистима који *'искрено истраже истину, доброту и лепоћу'*. Укратко, Папа наглашава да дијалог не треба да искључује ни једну заинтересовану страну, јер дијалог може да постане *'иуи мира за наш немирни свиј'*. [EG, § 257] Колико је за овај понтификат важан дијалог са државама, говори податак да је у периоду март 2013 – март 2018. године, папа Фрања посетио 33 стране државе (мапа 14). Од тога је 9 било латинскоамеричких.

Како примећује Д. Левин: *'Францис је иакође син досељеника, а долази из земље, цркве и региона који су искусили стварично насиље и дубоке неједнакости.'*⁴⁵⁴ Папа Фрања позива све државе на великодушну

⁴⁵⁴ Levine, D. H. (2016). *What Pope Francis Brings to Latin America*, CLALS Working Paper Series | No. 11, CLALS, <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>

отвореност, која ће их водити ка новим облицима културне синтезе, као и суживоту ослобођеном страха од губљења локалног идентитета. [EG, §210] Овакав став је, с обзиром да долази од папе Латиноамериканца, посебно значајна подршка за 37 милиона латинскоамеричких миграната широм света, колико се процењује да их је било 2017. године. Једни су се упутили у САД и Европу, док су други у периоду 2015–2018. године уточиште нашли у суседним државама региона. Последњих неколико година, највише становништва је напустило Венецуелу.⁴⁵⁵ По питању пријема миграната унутар латинскоамеричког региона, ситуација се почетком 2020. године због корона вируса рапидно променила. Земље које су до тада веома великодушно отварале своје границе за мигранте (Колумбија, Перу, Бразил) показују све већу ксенофобију, јер се њихове економије успоравају.⁴⁵⁶

Управо са извора најважнијих постулата социјалне доктрине Цркве, Папа дестилује четири начела, чија примена носи кључни потенцијал за *исџински љуџи љрема миру у сваком народу и у чиставом свеџу*. [EG, §221] Та четири начела су: 1) време је важније од простора [EG, §222–225]; 2) јединство превладава над конфликтом [EG, §226–230]; 3) стварност је важнија од идеје [EG, §231–233]; 4) целина надилази део [EG, §234–237]. С обзиром да су у самом центру Јеванђеља однос човека према другоме и несебично давање другоме, свети Отац кроз *Evangelii Gaudium* сугерише развијање таквих односа међу људима: *’Добро увек џежи џоме да се шири (...) свака особа која је доживела искуџво дубокој ослобођења џостаје више осетљива за џоџреде друџих.*’ [EG, §9] Супротно од својих генералних ставова, папа Фрања сумња у доброту оних који држе у рукама економску власт, као и у механизме слободног тржишта које је развило *’глобализацију равнодуџности*’. [EG, §54] *’Од виџалној је значаја да џолиџичке вође и они у чијим је рукама финансијска моћ, џодигну џоџлед и џроџише своје видике, да раде на џоме да осигурају да сви џрађани имају доџојанџивен џосао, образовање*

⁴⁵⁵ Americas Quarterly, *The Migration Issue*, Volume 14 | Issue 2 | 2020, преузето 12.05.2020 са <https://www.americasquarterly.org/wp-content/uploads/2020/04/TheMigrationIssue.pdf>

⁴⁵⁶ Неки политичари већ користе ову ситуацију да затраже укидање виза и програма за мигранте. Управо такве политике стварају од миграната „људе из сенки” који не живе потпуно, као што је на пример случај у САД.” Americas Quarterly, *The Migration Issue*, Volume 14 | Issue 2 | 2020, преузето 12/05/2020 са <https://www.americasquarterly.org/wp-content/uploads/2020/04/TheMigrationIssue.pdf>

и здравствѣну заштитиу.’ [EG, §205] Колико образовање има значај за стање друштва, посебно је свестан Папа језуита.

Данас је очигледна чињеница да је највећи имовински геп створен на релацији образовани-необразовани. Тако да неки економисти, као на пример, Бранко Милановић, кључ решења сиромаштва виде у интензивнијем улагању државе у образовање, да би оно престало бити привилегија богатијих слојева становништва. Чак и у неким од снажних светских држава, на пример САД, образовање је запуштена област, на шта је указивао нобеловац Пол Кругман, у склопу финансијске кризе 2008. године. Статистике показују да у сиромашним земљама света само око 69% особа старијих од 15 година и више, могу да прочитају и напишу једноставну реченицу. Тако да се висок степен неписмености у овим земљама рефлектује на њихово сиромаштво и доприноси му – они који не могу да читају и пишу су потпуно у сенци на тржишту рада.⁴⁵⁷ Свети отац Папа кроз *Evangelii Gaudium* апелује да свако буде укључен у помоћ сиромашнима. „Нико не сме рећи да они не моју бити близу сиромашних зато што у њиховом начину живота групе облассти захтевају више пажње. Ово је уобичајени изговор који се може чути у академским, пословним или професионалним, па чак и црквеним круговима”. [EG, §201] Године 2015. објављени су резултати једног истраживања рађеног за Светску банку. Били су поразни: на узорку већем од 130 милиона људи, сваки пети латиноамериканец је у периоду 2004-2012. живео у хроничном сиромаштву.⁴⁵⁸ Када је реч о сиромаштву у Латинској Америци, важно је рећи, да је у том региону (као и широм света) домородачко становништво у поређењу са не-домородачким скоро увек са нижим животним стандардом, већим ризиком оболевања и краћим животним веком, лимитираним шансама да се едукује, а њихово политичко учешће и глас су такође ограничени.⁴⁵⁹ У

⁴⁵⁷ Max Roser and Esteban Ortiz-Ospina (2016) – „Literacy”. *Published online at OurWorldInData.org*. Retrieved from: ‘<https://ourworldindata.org/literacy>’ [Online Resource]

⁴⁵⁸ Vakis, Renos, Rigolini, Jamele and Leonardo Lucchetti. 2015. *Overview: Left Behind: Chronic Poverty in Latin America and the Caribbean*. Washington, DC: World Bank.
https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/LAC/chronic_poverty_overview.pdf

⁴⁵⁹ Опширније у: *Indigenous Peoples and Poverty: An International Perspective*, Robyn Eversole, John-Andrew McNeish and Alberto D. Cimdamore (eds), 2005, CROP International Studies in Poverty Research, Zed Books Ltd, London, New York

ексортацији Папа цитира речи бразилских бискупа са њихове конференције из 2002. године, које ни скоро две деценије касније у Латинској Америци нису ништа изгубиле од своје актуелности. Упркос томе што хране има довољно за све, много је гладних. Још увек је велики број бразилског становништва које *'нема земље, крова над љавом, хлеба и здравствене заштите, једном речју одесправљенога (...)* *лаг је последица лоше расподеле хране и њихова. Проблем још више оштрава уврежена навика расијања.*⁴⁶⁰ [EG, §191] Бритки су и недвосмислени Папини ставови о глобалном друштвено-економском систему, *који је нејавдан у свом корену* [EG, §59] и о *'неједнакости као корену друштвених болести*'. [EG, §202].

Неизбежно је било да Папина анализа данашњег економског поретка, социјалне правде и неједнакости у друштву, покрене нека провокативна питања и критицизам Папе. Да ли је папа Фрања екстреман или марксиста? Затим, да ли се он, стављајући бригу за сиромашне као превасходни задатак Цркве, приближио теологији ослобођења?⁴⁶¹ Отац Брус Данкан негира да је Папа екстреман или марксиста, аргументујући то очигледним континуитетом ставова између папе Фрање и његових претходника (које он у ексортацији чак често цитира). Наиме, он понавља сличну врсту забринутости за социјалну правду, само у околностима свога времена.⁴⁶² Сличан став има руски политиколог, *Збињев. В. Ивановски.*⁴⁶³

Што се тиче „теолога ослобођења”, мада је већина од њих оптимистична у погледу папе Фрање, ипак, ни они нису јединствени у оцени новог понтифика. Интересантно је навести мишљење Леонарда Бофа, који сматра да од новог Папе не треба очекивати велике промене у црквеној

⁴⁶⁰ Conferência Nacional Dos Bispos do Brasil, *Exigências evangélicas e éticas de superação da miséria e da fome*” (April 2002), Introduction, 2.

⁴⁶¹ Коваль, Т. Б., *Новий Свѣт Папи Франциска*, 2013, Религија и общество

⁴⁶² Duncan, B., Pope Francis's call for social justice in the global economy [online]. The Australasian Catholic Record, Vol. 91, No. 2, Apr 2014: 178-193. Availability: <https://search.informit.com.au/documentSummary;dn=404755218276486;res=IELNZC> ISSN: 0727-3215. [cited 04 Apr 20]

⁴⁶³ Он такође учача континуитет између папе и његових претходника. Папа подржава закључке Другог ватиканског сабора „*који је иступио против њовратка неосхоластичкој католичкој конзервативизма и пројеситантској секуларној либерализма, за заједничко деловање религиозне вере и философске науке.*” Ивановский, З. В., Папа Франциск и вызовы Римско-католической церкви в современном мире, *The Scientist, Мир и политика*, Ноябрь 2013. № 11(84), стр. 4-17. преузето 04.03.2016. са <http://mir-politika.ru/>

доктрини, али да се практични живот цркве већ почео да мења. На пример, у погледу доношења важних решења, Папа је већ средином априла 2013. променио начин управљања Црквом кроз иновативно колективно тело – Савет од осам кардинала – *Vaticano Consiglio di Cardinali*. Координирање Саветом је Папа поверио салезијанцу Марадиаги (*Oscar Andrés Rodríguez Maradiaga*), кардиналу Католичке цркве из Хондураса. Укратко, Папа је тада од Савета кардинала затражио помоћ у реформи Римске курије и вођењу Католичке цркве.⁴⁶⁴ Поред тога, он у документу наводи као нужност прелазак на здраву 'децентрализацију', што практично значи давање више аутономности месним бискупима у препознавању одређених проблема на њиховим територијама. [EG, §16] Имајући све претходно у виду, експортација је природан наставак понтифових намера да се, у контексту нове евангелизације, отворено суочи са негативним појавама хришћанског живота савременог доба, као и да започне реформу Католичке цркве на свим њеним нивоима. Кардинал Валтер Каспер примећује, да се Папа „не уклапа ни у традиционалистичку ни у иројресивну шему. Подижући мост њерема исходишћу, традицијел је мост њерема будућности.“⁴⁶⁵ Када је реч о укључивању сиромашних и маргинализованих у друштво, човечанство треба да почне да размишља на сасвим другачији начин, да гради 'нови менталитет' солидарности са њима, која треба да постане 'многа више од неколико њовремених чинова дарежљивости.' [EG, §188] Стога папа износи своју визију више милосрдне, а мање хијерархијске Цркве. Нема сумње да је папа Фрања са овим документом дао свеж и другачији приступ евангелизацији у односу на своје претходнике, али да је ипак остао веран изворишту – Јеванђељу и његовим порукама. То је његово 'оружје' којим стаје у одбрану сиромашних и маргинализованих у XXI веку. „А који има богајствва овога света, и види браћа својега у невољи, и затвори срце своје од њега, како онда љубав Божија осјаје у њему?“ [I посланица св. апостола Јована 3,17]

⁴⁶⁴ Коваль, Т. Б., *Новый Свет Папы Франциска*, 2013, Религија и общество стр. 14; Ивановский, З.В., *Папа Франциск и вызовы Римско-католической церкви в современном мире*, The Scientist, Мир и политика, Ноябрь 2013. № 11(84), стр. 4-17. преузето 04.03.2016. са https://istina.msu.ru/media/publications/articles/bf8/cd9/4976558/11_2013_.pdf

⁴⁶⁵ Kasper, W. (2015). Папа Franjo revolucija nježnosti i ljubavi, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 45

VIII.3. Енциклика *Laudato Si'* (студија случаја)

У Ватикану је јуна 2015. године објављено енцикличко писмо (*Lettera enciclica*) папе Фрање – *Laudato si'*.⁴⁶⁶ Овом енцикликом О бризи за наш заједнички дом, животну средину, свети Отац упућује свеопшти и хитан апел за 'Обнову дијалога о начину на који традимо бдућности планете. Требамо суочавање које ће нас све ујединити...' [LS, §14] Укратко, у првом поглављу, Папа даје приказ данашње еколошке кризе са неколико аспеката, као и анализу данашње ситуације људског рода, уз забринутост за 'оно што се догађа нашој планети' (LS, §18, §19). Папа је свестан да ће бити оних који ће му замерити да енцикликом *Laudato si'* излази из црквеног делокруга, те појашњава: '...Црква не тежи за тим да дефинише научна истраживања или замени технологију. Но желим позвати на искрену и отворену расправу како јој јединачни интереси или идеологије не би наштетили отвореном добру.'⁴⁶⁷ Посебно је, због различитих приступа схватању стварности, значајан дијалог науке и религије. [LS §62] Друго поглавље енциклике названо је *Јеванђеље стварања*. Зашто је у документу упућеном свим људима добре воље нашло своје место поглавље које се односи на верска уверења? Папа каже да религије поседују богатство које могу даривати интегралној екологији и пуном развоју човечанства. 'Ако се заиста жели створити екологија која ће нам омогућити и ојачати све што смо уништили, тада се ниједна грана науке и ниједна врста мудрости не сме изоставити, ја ни она религијска са својим сопственим језиком.' [LS §63] У наставку истог поглавља, кроз Библијско предање о два брата, Каину и Авељу, потенцира се вредност исправног односа с ближњим као услов да би човек сачувао унутрашњи однос са самим собом, с другима, с Богом и са земљом (...). Када су сви ти односи занемарени, када правда више не преживљава на земљи, Библија нам каже да је сам животи у опасности. „ (Post, 6,13) [LS §70] У сваком случају, *Laudato si'* има много већи домет и значај, од оног који би био везан само за социјално учење Цркве. Несумњиво да

⁴⁶⁶ Енциклика је добила име по почетним речима *Laudato si', mi' Signore* (Хваљен буди, мој Господине), из *Песме браћу Сунца* св. Фрање Асишког, којом он подсећа на заједнички дом – мајку Земљу.

⁴⁶⁷ Да је то заиста тако, говори и податак да су водећи економисти данашњице, међу којима Joseph Stiglitz и Jeffrey Sachs, били укључени у консултације док се припремала енциклика *Laudato Si'* и снажно су је подржали. Duncan, B., *Pope Francis & the bushfires*, 6 February 2020, Social Policy Connections Australia <https://www.socialpolicyconnections.com.au/?p=16238>

је у католичкој традицији већ било порука и радова на тему човековог односа са природом.⁴⁶⁸ Папа Фрања у енциклици често цитира своје претходнике, Бенедикта XVI и Јована Павла II. Међутим, само је папа Фрања ставио проблеме животне средине у фокус свог јавног програма. Такође, он је еколошка питања приближио социјалним, економским и политичким проблемима више од својих претходника.⁴⁶⁹ Треба истаћи, да кроз *Laudato Si'* стално провејавају теме животне средине и сиромашних (неједнакости међу људима), за које сам Папа каже да спадају међу најсложеније проблеме данашњег света. Тим проблемима се не може приступати нити с једне тачке гледишта, нити с једном врстом интереса. Зато би технологија и њен профитом вођен сателит – економија, морале да поврате осећај за целину, хумани приступ овим проблемима [LS, §110] 'Техника одвојена од етике тешко ће моћи поставити границе властитој моћи' [LS §136] – закључује Папа треће поглавље енциклике, *Људски корени еколошке кризе*. Из латинскоамеричке перспективе, посебну пажњу је изазвало Папино довођење у везу проблема екологије и проблема сиромаштва, које он у енциклици обухвата заједничким термином 'интегрална екологија'.⁴⁷⁰ Док Енрике Дасел луцидно примећује да „Унишћавање природе и унишћавање културе сиромашних иду руку њод руку” (Dussel, E., 1988:204).

Надаље, при анализи саме структуре енциклике уочава се, да се кроз њених шест поглавља, папа Фрања увек изнова враћа најзначајнијим темама. Он их посматра из различитих, нових перспектива и обогаћује их. Већ су у првом поглављу (Шта се догађа нашем заједничком дому) уведене важне теме, као што су: *'уверење да је све на свету дубоко њовезано, најдубља њовезаност сиромашних и крхкост њланетје, кристѡика нових ѡпарадѡми и облика моћи коју ѡроизлазе из ѡтехнолоѡије, ѡозив да се виде друкѡачији ѡушјеви разумевања економије и ѡроѡреса, сушѡтинска вредностѡ свакоѡ диѡа, значај еколоѡије за ѡуде, ѡоѡреба за искреном и оѡвореном*

⁴⁶⁸ О генези односа теологија – екологија опширније: Морандини, С., Теологија и екологија, Кршћанска садашњост, Загреб, 2015 (orig. Simone Morandini, *Teologia ed ecologia*, Editrice Morcelliana, Brescia 2005)

⁴⁶⁹ Levine, D. H., What Pope Francis Brings to Latin America, *CLALS Working Paper Series | No. 11*, March 2016, CLALS, p. 9-10. <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>

⁴⁷⁰ Опширније о интегралној екологији: Alexandre A. Martins, *Laudato Si': Integral Ecology and Preferential Option for the Poor*, *Journal of Religious Ethics*, Volume 46, Issue 3, September 2018, стр. 410-424

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jore.12224> приступљено 12/12/2018

дебатом, велика одговорност међународне и локалне полиције, култура одбацивања и њредлој новој начина живота' [LS, §16] Бројни научни подаци о саставу људског тела доказ су супстанцијалне повезаности човека и природе. Бар три четвртине нашег тела је састављено од воде и минерала.⁴⁷¹ Реке и језера живе у нама, а планине нам позајмљују део свога тела. Запањујућа је сличност између хемијског састава Земље и човека. Да ли искрено поштујемо себе ако не поштујемо Земљу? Папа подсећа на угроженост подземних извора воде услед непажње бројних загађивача из рударства, индустрије и пољопривреде, посебно у земљама где су правна регулација и њен надзор лабавији. [LS,§29]

Папа Фрања кроз целу енциклику, на различите начине, упозорава на суштинске узроке деградације природне средине. С друге стране, у V. поглављу енциклике Свети отац даје смернице по којима се може деловати да се избегне катастрофа човечанства. У истом поглављу понтиф апелује најпре на доносиоце политичких и пословних одлука, да им појединачни интереси или идеологије не замагле слику општег добра. [LS §183-188] Зато сви процеси одлучивања треба да буду часни, транспарентни и плод дијалога. Такви процеси су *conditio sine qua non* ка целовитом развоју и очувању планете Земље. Из угла економије, значај транспарентности такође истиче нобеловац, Џозеф Штиглиц (*Joseph Stiglitz*), који је приметио да постоји „информациона асиметрија” између података које имају компаније и података са којима располажу потрошачи. Он види овај информациони јаз као највећу ману тржишта. Штиглиц указује на вредност транспарентности као начин етичког понашања компаније, што примењено на екологију значи да компанија тиме што информише свог потрошача о начину на који чува животну средину, постиже предност на тржишту.⁴⁷² Нажалост, процене стварних утицаја на животну средину су често замањене кроз разне облике корупције. (...) *Оне обично доводе до сумњивих сиоразума, који ускраћују моћност њружања од њоварајуће информације и свеодухвајне расњраве.*' [LS, §182, §206]

Треба поменути, да је у Латинској Америци становништво, изложено индустријским и рударским загађењима, често тражило помоћ од своје локалне цркве. Познат је био случај бразилских рибара из 1968.

---

⁴⁷¹ Size, B., First Person: Minerals are links between Earth and human health, Emory Report, September 21,1998, Volume 51, No. 5, http://www.emory.edu/EMORY_REPORT/erarchive/1998/September/erseptember.21/9_21_98Size.html

⁴⁷² Goleman, D. (2009). Ecological Intelligence, New York: Broadway Books, pp. 73-74

године, када су отпадне воде из фабрике у близини Рацифеа (Racife) за-
 тровале приобалне воде, те је угинуло много рибе. Локални рибари мо-
 ле Дом Хелдер Камару (Dom Helder Camara) да им помогне, јер се нису
 усудили да се сами обрате управи фабрике. Пошто се све то дешавало
 у време војне диктатуре, неопходна је била дозвола власти да би Кама-
 ра са рибарима отишао у фабрику. Генерал, коме се обратио за дозво-
 лу, га одбија. Камара потом организује процесију (за коју није требала
 дозвола власти) и са крстом у рукама, на челу рибара и њихових поро-
 дица долази до фабрике, где је одржао говор. После тога је управа фа-
 брике позвала рибаре на договор и обећала да ће обуставити загађи-
 вање вода.⁴⁷³ Свети отац Папа верује да свет мора схватити да *'урави*
еколошки ѝрисиуи ѝосијаје увек друшиѝвени ѝрисиуи, који у расѝраве о
живоѝној средини мора укључиѝи ѝиѝиње ѝраведности како би се чуо
и ваѝај земље и ваѝај сиромашних.' [LS,§49]

Скоро по правилу, развој рударске индустрије у региону Анда је ишао
 заједно са деградацијом животне средине (у првом реду воде и вазду-
 ха). Доводио је до оштрих, често трагичних конфликта између домо-
 родачких заједница и интереса рударске индустрије. Пример Перуа по-
 четком XXI века, говори како су у одбрани интереса домородачког ста-
 новништва била укључена свештена лица. Бискуп Хуанкавоа, Педро
 Барето (Pedro Barreto), уз помоћ радио мреже – Radio Marañon у регио-
 ну Jaén, стао је у одбрану својих верника. Убрзо су бискуп Барето и Ра-
 дио Marañon, постали мете оштрог критицизма владе и рударске инду-
 стрије.⁴⁷⁴ С друге стране, има мишљења да је, упркос бесу моћних корпо-
 рација који је био усмерен на Баретов став, његово укључивање помогло
 да се каналише кофликт кроз званичне институције, чиме је мини-
 мизирана вероватноћа насиља.⁴⁷⁵ Перуанског надбискупа Баретоа, у јуну
 2018. године, папа Фрања је именовао за кардинала. Бискупи аргентин-
 ске субрегије Комахуе (северна Патагонија) су, 2009. године, констато-
 вали честу праксу мултинационалних компанија да изазивају загађења
 животне средине у мање развијеним земљама, разнородним активно-
 стима којима се никада не би смеле бавити у својим матичним земљама.

⁴⁷³ Mlivončić, I. (1988). Crkva u Latinskoj Americi, Zagreb: Školske novine, str 144.

⁴⁷⁴ Levine, D. H. (2016). *What Pope Francis Brings to Latin America, CLALS Working Paper Series | No. 11, CLALS, p. 9-10.* <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>

⁴⁷⁵ Javier Arellano-Yanguas, Religion and Resistance to Extraction in Rural Peru: Is the Catholic Church Following the People?, Latin American Research Review, Vol. 49, 2014, www.cpal-social.org/documentos/182.pdf

Посебно је опасна пракса извоза чврстог отпада и отровних течности у земље у развоју. [LS §51] С тим у вези треба да се нагласи, да су у случајевима правних спорова крупних мултинационалних компанија и домородачких заједница, ове заједнице додатно рањиве, с обзиром на веома распрострањену корупцију широм региона. Надбискуп Оскар Ромеро је указивао на корупцију која је завладала у правосуђу, преносећи речи једног *campesinosa*: „Закон је њојуи змије. Ујега само оне који немају циљеле”.⁴⁷⁶ Колико су ствари данас предалеко отишле са корупцијом, говори чињеница да су неке латинскоамеричке владе пале због ње, уосталом као и у целом свету. Отуда долази тврдња да је корупција извор геополитичких ризика, мада је та чињеница дуго игнорисана.⁴⁷⁷ Корупција подгрева неправду. А неправда се са индивидуалног нивоа шири све до међународних односа. Папа Фрања упозорава на ту прогресију: *’Нейравда не њојаћа само њојединце нејо и целе земље, и њо нас њодсџиче да размишљамо о еџици међународних односа.’* Еколошки дуг, посебно глобалног Севера према Југу, последица је диспропорционалног коришћења природних извора глобалног Југа. [LS §51]

Додатно, папа Фрања испитује трагичне могућности нестанка једне културе, у склопу опасности које носе разни облици интензивне експлоатације и деструкције животне средине, који доводе до исцрпљивања средстава нужних за живот локалних заједница. Шта више, они подривају друштвене структуре *’које су њококом дујој времена обликовале културни идентитет и њихов смисао њосџојања и заједничкој живоџа.*’ (LS, §145) Домородачке заједнице и њихове културне традиције захтевају пажњу, посебно када су у питању преговори око великих пројеката, који се тичу простора на коме они живе – стога је неопходно да су управо они главни преговарачи. Они имају посебан однос према земљи, коју не гледају само као економско добро, већ као *дар од Боја и њихових ѡредака (...)* *Када домородачке заједнице остијају на својој земљи, они се најдоље брину за њу.* Није тајна да је домородачко становништво често изложено притисцима да напусти своју земљу, практично *’истиснуто’* пројектима везаним уз пољопривреду или рударство, који не воде рачуна *о деџрадацији ѡприроде и кулџуре.* (LS, §146)

⁴⁷⁶ Maier M. (2005). Oscar Romero: učitelj duhovnosti, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 63

⁴⁷⁷ Moran, M., The Geopolitics of Corruption, *Foreign Affairs*, April 14, 2016, преузето 19.06.2016 са <https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-04-14/geopolitics-corruption>

При том, глобални Север често одбија да чује поруку еколошких катастрофа глобалног Југа: да се престане са исељавањем домородачког становништва, зарад интензивне и краткорочне добити. Већина домородачких култура има однос поштовања према природи која одржава живот. Примордијални инстинкт схватања како различити сегменти природе функционишу као целина, је таленат који свака домородачка култура нужно поседује, као што га прилагођава својој специфичној животној средини. Данијел Големан (*Daniel Goleman*) 2009. године, постојећу теорију о седам врста интелигенције човека⁴⁷⁸, допуњује са *еколошком интелигенцијом*. Она је кључна за разумевање како ствари и природа узајамно функционишу, укључујући начин на који се вештачки створени системи укрштају и допуњују са природним системима. *'Еколошка интелигенција сјаја ове интелектуалне способности са емпатијом према целокућном животи'*(...) За такво разумевање нужно је *'велико складниште знања'*, које појединачно нико не поседује. Стога, *'сваки од нас треба да помогне друштво да се сналази у комплексностима еколошке интелигенције. Ми морамо да сарађујемо.'*⁴⁷⁹ У прилог таквом ставу, вредно је поменути еколошку сарадњу између Перуа и Еквадора, која је *'удахнула живот'* дугорочном миру између две државе, које су пре тога биле у конфликту пет деценија. На овај начин учвршћена сарадња се базирала на мировном Споразуму из 1998. године (о чему је већ било речи у поглављу VII). Тада су у области Cordillera del Cóndor, познатој по изузетној биолошкој разноврсности, створене две *Еколошке заштићене зоне или Паркови мира*. Стварање ових еколошки заштићених подручја са обе стране перуанско-еквадорске границе, поред несумњивих економских и других користи које ће и у будућности имати обе земље, помаже очувању њихових заједничких екосистема.⁴⁸⁰

Пратећи историјску генезу смене империја на географском простору данашње Латинске Америке, може се уочити да су све оне тежиле да узму од природе више него што она може да поднесе. Папа Фрања позива

⁴⁷⁸ Харвардски психолог Хауард Гарднер (Howard Gardner) дефинише људску интелигенцију као суму седам различитих способности, посебних талената усмерених ка превазилажењу препрека како на индивидуалном, тако и на нивоу људске врсте.

⁴⁷⁹ Goleman, D. (2009). *Ecological Intelligence*, New York: Broadway Books, p. 43-44; 48.

⁴⁸⁰ Bruce St John, R., *The Ecuador-Peru Boundary Dispute: The Road to Settlement*, IB-RU Boundary and Territory Briefing, Volume 3 Number 1, 1999, p. 43-49; Peace Parks in the Cordillera del Cóndor Mountain Range and Biodiversity Conservation Corridor, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ponce.pdf>

на међугенерациску солидарност у оквиру одрживог развоја планете: „*свeтi коjи смо добили ипакoђе ипpиyдa oнимa коjи ће доћи након нас.*” (*Laudato Si*, §159). Много је примера у Латинској Америци за *еколошки империјализам*, схваћен као неравноправан однос између потреба неке империје и природне средине коју она црпе за те потребе. Један од примера је из XIX века када су гуано и нитрати из Перуа и Чилеа почели да се масовно извозе у Велику Британију и још неке империјалне силе тога доба, небили обогатили њихово земљиште. Последице су биле бројне, а најочигледнија је била да је неконтролисаним извозом природног ђубрива дошло до деградације природне средине у Перуу и Чилеу. Аутори *Clark & Foster* закључују да „*еколошки империјализам ствара асиметрично коришћење природне средине, неједнаку размену и глобални метаболички расцеп*”.⁴⁸¹ Може се закључити да је папа Фрањина интегрална екологија антиподна еколошком империјализму. У енциклици се Свети отац Папа нарочито залаже за суштинску дедискриминацију човечанства која креће од минимума равноправности свих људи на планети. Ту спада, најпре, приступ питкој води, као базично и опште људско право, које осигурава опстанак.⁴⁸² Надаље, папа Фрања указује на студије које упозоравају да би свет могао да се врло брзо (чак у наредним деценијама) суочи са акутном несташицом воде, ако се нешто хитно не предузме. С друге стране, Папа не искључује могућност да би контрола над водом од стране моћних мултинационалних компанија, могла постати главни извор сукоба у XXI веку. [LS §31] Додатно, он говори о одговорности политичара да буду способни да предвиде потенцијалне изворе нових сукоба, односно, да раде на отклањању узрока који могу изазвати ратове (*‘иод кринком илeмениих иежњи’*). Између осталог, исцрпљеност природних извора, има потенцијал да постане један од тих узрока. [LS §57] Такође, свети Отац наглашава значај снажења свести да смо сви једна људска породица (*‘Не иосйоје, иолийичке или друшћивене, иранице и баријере иза којих се можемо сакрићи, а још је мање иросћора за илобализацију равнoдушносћи.*’ [LS §52] У разматрању *људских корена еколошке кризе*

⁴⁸¹ Clark, B & Foster, J. B., *Ecological Imperialism and the Global Metabolic Rift, Unequal Exchange and the Guano/Nitrates Trade*, 2009, *International Journal of Comparative Sociology*, Vol 50(3–4): 311–334,(317) DOI: 10.1177/0020715209105144 <http://www.sagepub.co.uk/journalsPermissions.nav>

⁴⁸² Levine, D. H. (2016). *What Pope Francis Brings to Latin America*, *CLALS Working Paper Series | No. 11*, CLALS, p. 9. <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>

(III. поглавље енциклике), понтиф позива на „чистији” и одговорнији свет: *’Однова нашеї односа с њприродом није моућа без однове самої човека. Не може дийти еколоїје без одговорајуће анїпроолоїје.’* [LS, §118]

Истрајно залагање папе Фрање за очување животне средине, подудара се са конкретним корацима које су у том правцу направили чланови групе глобалних инвеститора. Наиме, „Климатска Акција 100+” (*Climate Action 100+*) је 2017. године окупила 320 инвеститора са вредношћу укупног капитала од преко 33 трилиона долара, са циљем да корпорације које су највећи светски загађивачи ваздуха смање емисију штетних гасова на ниво предвиђен Париским споразумом.⁴⁸³ Група Климатска Акција 100+ улаже у глобалне компаније највеће загађиваче, само под условом да оне имају конкретне и оствариве планове смањења загађења.⁴⁸⁴ Међу десетинама религијских организација које су чланови Групе 100+ издвајају се и католички инвеститори, као на пример: *Christian Brothers Investment Services* и *Mercy Investment Services*.⁴⁸⁵ Децембра 2018. менаџмент *Royal Dutch Shell* је најавио израду краткорочних и дугорочних планова за смањење карбонске емисије (*Nett Carbon Footprint*) својих енергетских продуката, али тек након притиска Управе пензионог фонда енглеске Цркве (*Pensions Board Church of England*).⁴⁸⁶ Да ли би захтеви глобалних инвеститора били тако гласни и сазрели тако брзо без постојања енциклике *Laudato Si?* Многе значајне идеје за добробит човечанства су нечујне и прођу непримећено, зато је веома важно у чијим рукама је „мегафон”. При решавању проблема животне средине, понтиф остаје доследан свом ставу из *Evangelii Gaudium*:

⁴⁸³ *Париски споразум о клими*, потписан крајем 2015. се односи на смањење штетне емисије гасова који узрокују климатске промене. Заснива на добровољној бази и потписало га је скоро 200 земаља света. САД, један од највећих емитера штетних гасова у свету, су новембра 2019. код Уједињених нација покренуле поступак повлачења из споразума (који траје годину дана), уз образложење да он штети америчкој економији. <https://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/2953/priroda/3726606/amerikanci-napustaju-pariski-sporazum-o-klimi.html>

⁴⁸⁴ На листи 100 највећих светских загађивача ваздуха, на које отпада 2/3 укупног загађења, налазе се: A.P. Moller – Maersk, Airbus Group, American Electric Power Company, Inc., Anglo American, Anhui Conch Cement, ArcelorMittal, BASF SE, Bayer AG, преузето 15.06.2019, са <https://climateaction100.wordpress.com/about-us/>

⁴⁸⁵ Преузето 15.06.2019 са <https://climateaction100.wordpress.com/investors/>

⁴⁸⁶ *Church of England investors hold oil companies to account on climate change*, Posted on: May 24, 2019, <https://www.anglicannews.org/news/2019/05/church-of-england-investors-hold-oil-companies-to-account-on-climate-change.aspx> приступљено 15/06/2019

’Озбиљности еколошке кризе од свих нас захтева да мислимо на оштрије добро и крочимо њушем дијалога, који захтева сирџљење, самодисциплину и великодушност, увек имајући на уму: „сирварности је важнија од идеје”.’ [LS, §201, EG §231]

У завршном, шестом поглављу енциклике, *Еколошко васпийшање и духовности*, Свети отац говори о великом културном, духовном и васпитном изазову који стоји пред човечанством, а који захтева дуги пут обнове. [LS §202] *Посвећивање њажње и љубав ѡрема лейошши* је начин да се брже одбаци ушилишарисшички прагматизам. [LS §202] Циљ разних васпитних подручја (школа, породица, средства друштвене комуникације, верска подучавања, Црква, политика и друга) је да се подигне свест људи, да се човек научи да застане и диви се нечем лепом. [LS §213, 214, 215]. Може се закључити, да вредност папа Фрањине енциклике *Laudato si’* није само у покушају да се еколошки проблеми што више приближе социјално-економским и политичким проблемима, већ и у алармантном упозорењу да наша веза са природом (која би требало да подразумева солидарност међу људима), почива на све више уздрманом темељу.

VIII.4. Говори папе Фрање у Латинској Америци

Само неколико месеци после интронизације, нови врховни поглавар Римокатоличке цркве путује у Латинску Америку. Дочекује га Бразил, поводом празника Светског дана младих (World Youth Day) у Рио де Жанеиру. У периоду од 22. до 28. јула 2013. године, папа Фрања је у Бразилу одржао дванаест припремљених говора, једну хомилију на завршној миси и имао три спонтана обраћања. Један од говора је одржао приликом посете болници св. Фрањо Асишки (St. Francis of Assisi Hospital), где је отворио одељење за лечење зависника од психоактивних супстанци.⁴⁸⁷ Том приликом је Папа говорио о нужности да цело друштво смогне храбрости да се супротстави трговини дрогом. Либерализација у погледу њене набавке, сматра Папа, неће решити проблем. Примарно питање није питање либерализације набавке дроге, већ разлози због којих је толико младих људи у свету гурнуто у очај. Укратко, он сугерише да се морају лечити болести друштва, као суштински проузроковачи зависности од психоактивних супстанци.⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Одељење је изграђено донацијама из Ватикана.

⁴⁸⁸ Visit to St. Francis of Assisi of the Providence of God Hospital – V.O.T. Address of pope Francis, <https://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/>

Узимајући у обзир Папино претходно аргентинско искуство честих контаката са становницима сиромашних квартова (*villas*) Буенос Ајреса, сасвим очекивано је било да у Рију „*pope of the villas*” посети фавелу Варџинха (Varginha). Тамо је свој говор базирао на три теме: 1) солидарност међу људима и социјална правда; 2) људско достојанство; 3) потенцијал младих и опште добро. Када је реч о путу ка бољем и праведнијем свету, он свакако није у култури егоизма, већ у култури солидарности. У складу са тим својим ставом, Франциско I у фавели Варџинха апелује на „*оне који имају веће ресурсе, на јавне орање, и на све људе добре воље који раде за социјалну њравду: да се никада не уморе од рада за бољи и њраведнији свети, обележен већом солидарношћу!*”⁴⁸⁹ Затим он цитира делове Документа из Апаресиде о неподношљивим социјалним и економским неједнакостима, које Цркву стављају у позицију да „заступа правду и брани сиромашне”. Свакако, то је обавезујућа позиција за Цркву, да код људи задовољи другу врсту глади – глад за достојанством и срећом, која је чак јача од глади за хлебом. Укратко, може се констатовати да је Свети отац Папа говором у Варџинхи изнова стао у одбрану два важна стуба социјалног учења Цркве, а то су живот и породица.⁴⁹⁰ „*Животи, који је дар од Бога, је вредности која мора увек да се штеди и њровише; њпородица, основа коезистенције и лек њрошћив социјалне њодвојености.*”⁴⁹¹ Истовремено, он је говором у Варџинхи подржао напоре које је тадашња бразилска влада уложила да целокупну своју популацију интегрише у друштво. С друге стране, у пракси, бразилске владе нису успеле да пронађу трајно решење за своје фавеле, упркос томе што су годинама имале једну од најснажнијих економија у свету. Према владиним подацима скоро 11 милиона Бразилаца (6% популације) живи у фавелама, као најсиромашнији део друштва. У Бразилу се чак могла

july/documents/papa-francesco_20130724_gmg-ospedale-rio.html; Srijemska biskupija <http://www.srijembiskupija.rs/hr/naglasci-iz-papinih-govora-u-brazilu>; Приступљено 07.05.2020

⁴⁸⁹ Visit to the community of Varginha (Manguinhos), http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130725_gmg-comunita-varginha.pdf; *RioOnWatch*, <https://www.rioonwatch.org/?p=10675>

⁴⁹⁰ Ватикан је 2016. године објавио апостолску експортацију папе Фрање Радост љубави (*Amoris Laetitia*), која је у целини посвећена љубави и породици. https://w2.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20160319_amorislaetitia_en.pdf

⁴⁹¹ Visit to the community of Varginha (Manguinhos), http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130725_gmg-comunita-varginha.pdf

чути резигнирана критика да је Католичка црква, заједно с владом и другим друштвеним институцијама, напустила фавеле. Стога су у тој запостављеној ниши друштва, други видели прилику за себе и искористили је (криминалне банде и Пентекосталци).⁴⁹²

У циљу што свеобухватније анализе папа Фрањине посете Бразилу, нужно је навести околности у овој земљи непосредно пред његов долазак. Милиони Бразилаца су у јуну изашли на улице, протестујући против огромних јавних трошкова намењених Светском фудбалском првенству 2014. и Олимпијади 2016. године. С друге стране, издаци за борбу против сиромаштва, за здравство, образовање, јавни превоз, драстично су смањени. Сматрали су да то води пропадању ових основних јавних услуга. Тако да је бразилско тло у време Папиног доласка још увек подрхтавало од масовних антивладиних демонстрација из претходног месеца, које су у јулу заменили протести опозиције против владе председнице Дилме Русеф и „ендемске корупције” која је захватила целу земљу. Протести су чак у једном тренутку обухватили и високе трошкове Папине посете.⁴⁹³ У том контексту, једни су желели да његов говор у фавели Варцинха упућен младима Бразила, протумаче као индиректни благослов протеста из јуна, које су управо млади иницирали. Док су други видели иронију у чињеници да је Папа говор у фавели одржао непосредно након посете градској палати Рија, где је благословио Олимпијске заставе.⁴⁹⁴ У сваком случају, посета се одвијала под претећом сенком најновијих бразилских политичких догађаја, што је тражило од папе Фрање додатну тактичност у обраћању народу. Тако на пример, у завршници говора у Варцинхи Папа наглашава да су млади посебно осетљиви на неправду и често разочарани чињеницама које говоре о корупцији, као и особама које због својих личних интереса потискују интересе општер добра. Истовремено, он охрабрује младе из фавеле, али и све друге, да верују да се ситуације и људи могу променити.⁴⁹⁵

⁴⁹² Allen, J.L. , *In Brazilian Favela, Pope Francis Becomes Apostle of the Slums*, National Catholic Reporter, July 25, 2013, <https://www.ncronline.org/news/global/brazilian-favela-pope-francis-becomes-apostle-slums>.

⁴⁹³ BBC News, Brazil crowds greet Pope Francis in Rio de Janeiro, 23 July 2013, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-23413443>

⁴⁹⁴ Allen, J.L. , *In Brazilian Favela, Pope Francis Becomes Apostle of the Slums*, National Catholic Reporter, 25 July, 2013, <https://www.ncronline.org/news/global/brazilian-favela-pope-francis-becomes-apostle-slums>.

⁴⁹⁵ Visit to the Community of Varginha (Manguinhos) Address of Pope Francis, <http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/july/documents/>

Следећег дана, понтиф учесницима литије *Крстојовој џуџи* на Копакабани, говори о вези коју крст ствара између човека и Бога. На крсту је Исус уједињен са ћутањем жртава насиља, породицама чија су деца жртве дроге, са гладнима у свету (истом свету који сваки дан баца тоне хране), са прогоњенима због вере, идеја или боје коже. На крсту се Исус сједињује са мноштвом младих људи који су изгубили веру у политичке институције огрезле у корупцији и похлепи, у Цркву, па чак и у Бога због слабости Хришћана и службеника Јеванђеља. Кроз параболу о Исусу, који својим раменима подупире човеков крст, папа Фрања младим учесницима литије у Рио де Жанеиру поручује: „*Имајте храбрости! Немојте сами носити свој крст!*” Човек се спасава уз помоћ другог, кроз заједницу са другим (Богом и/или човеком). „*Хоћете ли да ми ђомоњете да носим крст?*” – Исусово је питање. Оно надахњује следеће Папино питање: „*Браћо и сестре, са свом снајом своје младости, како ћете му одговорити?*”⁴⁹⁶ На тај начин, папа Фрања младе учеснике литије луцидно подстиче на активно укључивање у веру, као и да не запоставе духовну димензију свог животног пута.

Још једна значајна тема, од већине бразилских политичара дуго потискивана, издвојила се на првом понтифексовом путовању у Латинску Америку. Наиме, Папа је недвосмислено стао у одбрану животне средине Амазоније и домородачког становништва, које у тој области живи. Он је разговарао са домородачким вођама из Амазоније, саслушао њихове дуготрајне проблеме са ранчерима и фармерима који претендују на њихову земљу на североистоку.⁴⁹⁷ При томе, важно је знати да 68% Амазоније припада Бразилу. Последњег дана боравка у некадашњој *Земљи Светој Крстој* (*The Land of the Holy Cross*), Папа је говорио бискупима о „пасторалном заокрету” и милосрђу у данашњем времену.⁴⁹⁸ Управо

papa-francesco_20130725_gmg-comunita-varginha.pdf; Papa Franjo, Crkva milosrđa, 2014, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 144-145. Orig. Papa Francesco, La chiesa della misericordia, 2014, San Paolo/Vaticano

⁴⁹⁶ Way of the Cross with the young people, Waterfront of Copacabana, Rio de Janeiro Friday, 26 July 2013

http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130726_gmg-via-crucis-rio.pdf

⁴⁹⁷ Levine, D. H. (2016). What Pope Francis Brings to Latin America, *CLALS Working Paper Series | No. 11, CLALS*, p. 9-10. <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>

⁴⁹⁸ WYD, Meeting with the bishops of Brazil, Archbishop's House, Rio de Janeiro, Saturday, 28 July 2013, <http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/july/>

милосрђем а не осудом, папа Фрања отвара врата Цркве свима. Нема осуде ни у папа Фрањином одговору на новинарско питање током лета за Рим, о ставу Цркве према статусу свештеника хомосексуалаца. Он објашњава, да ако они траже Бога и настављају да живе у целибату: „*Ко сам ја да судим?*” Овај одговор можда није задовољио традиционалисте, али је у складу са његовим апелима за више укључиву и саосећајну Цркву, која никога не маргинализује. С друге стране, важно је направити разлику, да милосрђем према грешнику папа Фрања не оправдава грех, што је у складу са основним Црквеним начелима. Од њих Папа ни у овом случају не одступа, као ни од свог чврстог става да „*мало милосрђа може ѝроменији свей*”.⁴⁹⁹ Две године касније, јула 2015, Папа је посетио три сиромашне латинскоамеричке земље: Еквадор, Боливију, и Парагвај. Резултат анкете коју је спровео амерички *Pew Research Center*, показује да су те земље у самом врху по броју становника које исповеда католичку веру. Посебно Парагвај, са 89% становништва.⁵⁰⁰ Треба подсетити да је у Парагвају у XVIII веку био изразито развијен мисионарски рад у оквиру редукција. Приликом посете Асунсиону, Папа их сврстава међу најуспешније историјске примере евангелизације и друштвеног организовања. „*Јеванђеље је било душа и животи заједница које нису ѝзнавале ѝлад, незајосленост, нейисменост или уЊейтавање*. Додатно, пример редукција показује да је хуманије друштво могуће, данас такође. „*Тамо ѝде ѝосиоји љубав ѝрема људима и жеља да им се служи, мојће је сѝворити услове да сви имају ѝрисиуи основним добрима, дакле да нико не буде без њих*.”⁵⁰¹ Ерих Фром (*Erich Fromm*), социјални психолог и психоаналитичар, је имао сличну веру у подстицајну снагу религије, односно, моћ љубави на путу остварења хуманог друштва: „*Ако религиозна учења дојриносе расѝу, снази, слободи и срећи својих верника,*

---

documents/papa-francesco_20130727_gmg-episcopato-brasile.pdf

⁴⁹⁹ Wilkinson, T., Pope Francis' accepting comments on gays mark change in tone, Los Angeles Times, <http://articles.latimes.com/2013/jul/29/world/la-fg-pope-gays-20130730> приступљено 17/03/2017; Allen, J. L. Jr., „Pope on Homosexuals: 'Who Am I to Judge?'” National Catholic Reporter, July 29, 2013, <http://ncronline.org/blogs/ncr-today/pope-homosexuals>

⁵⁰⁰ Pew Research Center, Nov. 13, 2014, „Religion in Latin America: Widespread Change in a Historically Catholic Region”, p.14.

⁵⁰¹ Meeting with representatives of civil society address of the Holy Father, León Condou Stadium, Colegio San José Asunción (Paraguay) Saturday, 11 July 2015, http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150711_paraguay-societa-civile.pdf

видимо његове љубави. Ако дојриносе сужењу људских мојућности, незадовољству и мању њихову продуктивност, они не могу бити његови љубави, без обзира на то шта дојма намерава да им њренесе."⁵⁰²

У Парагвају папа Фрања говори о изазову који је пред пословним људима, политичарима, економистима и свима који су у прилици да обезбеде шансу многим људима за посао, а кроз тај посао и наду њиховим породицама. За људско достојанство су свуда неопходни: храна, становање, адекватна здравствена заштита и образовање. Стога, сматра Папа, *економски развој мора имати људски лик. Ми кажемо не економији која нема ујраво такав лик!*⁵⁰³ Укратко, Папа се залаже за здравије, више хумано друштво, чијем остварењу етика, религија и економија, заједно треба да помогну. Генерално посматрано, да би човек имао једнако добар одговор на материјално сиромаштво, као и на материјално богатство, мора имати богате духовне резерве. У том смислу је улога религије педагошка и може да помогне економији. Што се тиче Папиних путовања у Еквадор, Боливију и Парагвај, венецуелански теолози, професори Лучијани и Палази (*Luciani & Palazzi*) их сматрају значајним, пошто су представљене важне промене у пасторалној активности Цркве, i.e. пасторални заокрет. Тамо је папа Фрања навео базичне ставке свог програма спасавања човечанства од актуелних невоља: а) *издејаване „ајстџрактној сџријуализма”*, јер вера не може бити одвојена од друштвеног контекста; б) *одбацивање „мејодичкој функционализма”* који се своди на употребу било ког средства за постизање одређеног циља (на пример, остајања на власти); ц) *џримену кријичке херменеуџике на „ајстџрактне идеологије”* које Јеванђеље и хришћанску џраксу своде на џразна начела; и д) *демонџирање „црквеној клерикализма и каријеризма”*, који су знаци незреле вере, када се упореде са Јеванђељем.⁵⁰⁴ Солидарност са сиромашнима и маргинализованима, као тема која је стављена у фокус новог понтификата, промовисана је кроз скоро све Папине латинскоамеричке говоре, у којима је *de facto* био избегнут апстрактни спиритуализам. Тако да

⁵⁰² From, E.(2015): Psihoanaliza i religija, Beograd – Podgorica: Nova knjiga. (or. Erick, From, Psychoanalysis and Religion, 1950), p.58

⁵⁰³ Meeting with representatives of civil society address of the Holy Father, León Condou Stadium, Colegio San José Asunción (Paraguay) Saturday, 11 July 2015, http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150711_paraguay-societa-civile.pdf

⁵⁰⁴ Luciani, R. & Palazzi, F., *Pope Francis connects the pastoral and theological in a 'new way of being church.'* November 16, 2015, <https://www.americamagazine.org/issue/rooted-vision>

су они лако нашли пут до срца обичног човека и били добро прихваћени широм региона. На пример, приликом посете Еквадору понтиф је, имајући у виду изобилје његових природних ресурса, навео да су они намењени свима, да над њима постоји друштвена хипотека и да зато они не смеју бити у функцији било чијих краткорочних интереса. Додатно, Папа је у Еквадору, подстакнут интензивним споровима око концесија за нафтне бушотине на домородачкој земљи, „*ћозвао на зашћћћћу Амазоније и сћароседелаца који сћамо живе.*”⁵⁰⁵ На тај начин је он практично показао како треба применити нове пасторалне принципе. Слично, при посети Боливији, папа Фрања се извинио боливијском домородачком становништву за патње током шпанске колонизације, „*Ја ово кажем кроз кајање: Мноћћ сћешки ћреси су ћочћћњени над јужноамеричким доморочима у име Боћа.*”⁵⁰⁶

Због нарастања религијског национализма у ХХИ веку, понтифове речи о гресима почињеним у име Бога могу се применити на скоро сваку државу.

Само три месеца по успостављању дипломатских односа Кубе и САД, папа Фрања стиже у веома деликатну посету америчком континенту. Његов долазак на Кубу и у САД, у периоду 19-27. септембра 2015. године, протумачен је као допринос даљем отопљавању односа између ове две земље. Чињеница да је у време Папине посете Куби и даље на снази била одлука америчког Конгреса о ембаргу према тој земљи, указивала је да за његову дипломатију малих корака (*piccoli passi*) ту има још много незавршеног посла. У сваком случају, Папа је на Куби разговарао са тада актуелним председником Раулом Кастром (Raul Castro), као и његовим братом Фиделом (Fidel Castro); састао се са кубанским породицама, са верницима, са младима, посетио три кубанска града у којима је говорио о помирењу, одржао мисе и вечерње службе. Има много разлога сем календарске подударности, да се Папине посете Куби и САД-у посматрају паралелно. Наиме, све што је Папа говорио на једној страни америчког континента, помно се пратило и анализирано на његовој другој страни. Највише због свежих промена у кубанско – САД односима.

---

⁵⁰⁵ Levine, D. H. (2016). What Pope Francis Brings to Latin America, *CLALS Working Paper Series | No. 11*, CLALS, p. 9-10. <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>

⁵⁰⁶ San Martín, I., *Pope Francis apologizes for exploitation of native peoples, calls for economic justice*, Jul 9, 2015, Crux, <https://cruxnow.com/church/2015/07/pope-francis-apologizes-for-exploitation-of-native-peoples-calls-for-economic-justice/>

Слика 4. Папа Фрања I

Извор: <https://cruхnow.com/church/2015/07/09/pope-francis-apologizes-for-exploitation-of-native-peoples-calls-for-economic-justice/>

Када је реч о посети САД-у, њу су обележила два претходно пажљиво припремљена Папина говора. Најпре се обратио САД Конгресу. Интересантно је навести да је папа Фрања први поглавар у историји Римокатоличке цркве који је то учинио. Друго обраћање је било члановима Генералне скупштине Уједињених Нација.⁵⁰⁷ Његово обраћање Конгресу је обухватило питања: мира у свету (за који он сматра најодговорнијим велике силе); доминацију финансија и технологије; климатске промене и друго.⁵⁰⁸ Говорио је у Вашингтону Свети отац Папа, син имиграната, о миграцијама и односу према избеглицама. Подсетио је амерички Конгрес на чињеницу да су милиони људи долазили на тај континент ношећи сном о будућности у слободи, те да се људи америчког поднебља не плаше странаца, „јер већина од нас смо некада били сџираници.“⁵⁰⁹ Папа је

⁵⁰⁷ Meeting with the members of the general Assembly of the United Nations Organization, UN Headquarters, New York, 25 Sep 2015, http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150925_onu-visita.html

⁵⁰⁸ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/papa-franjo-sa-kube-putuje-u-sad>

⁵⁰⁹ Pope Francis's speech to Congress (Transcript), The Washington Post, Sep. 24, 2015, преузето 07.06.2018. ca https://www.washingtonpost.com/local/social-issues/transcript-pope-franciss-speech-to-congress/2015/09/24/6d7d7ac8-62bf-11e5-8e9e-dce8a2a2a679_story.html.

нагласио да се свет суочава са највећом избегличком кризом од Другог светског рата. Међутим, свако од понуђених решења избегличке кризе мора да буде хумано. „Фрања је конзистентно заговарао јосифитско, саосећајност, и бригу о избеглицима и мигрантима.⁵¹⁰ – примећује Левин. С друге стране, ова криза ставља свет пред искушење одбацивања свега што се чини проблематичним и такав приступ се мора избећи. У истом контексту, Папа у Вашингтону подсећа на Златно правило из Јеванђеља: „Све, дакле, што хоћете да чине вама људи, тако чините и ви њима.“⁵¹¹ (Мат 7,12) Подсетио је папа Фрања амерички Конгрес на бројне оружане сукобе широм света, невинне жртве и бесрамну људску корумпираност новцем који потиче из трговине оружјем, коју је нужно зауставити.⁵¹² Наредног дана, понтифекс у Њујорку пред најмање 150 светских лидера, чланова Генералне скупштине УН, говори о бројним пошастима савременог света. У њих убраја феномен друштвене и економске искључености. Међу најсуровијим последицама тог феномена налазе се: трговина људима, трговина људским органима, сексуална експлоатација деце, робовски рад, укључујући проституцију, трговина наркотицима и оружјем, тероризам и организовани међународни криминал. Институције задужене за борбу против свих тих зала, свакако морају бити ефикасније, а лидери свих влада одлучни у жељи да се свему наведеном хитно стане на пут.⁵¹³ У истом говору, Папа је изнова апеловао на међународну заједницу да кроз своје законске механизме „заустави и превенира даље систематско насиље над етничким и религијским мањинама и заштити невинне људе.“⁵¹⁴ Нема сумње да су Папини говори америчком Конгресу

⁵¹⁰ Levine, D. H. (2016). What Pope Francis Brings to Latin America, *CLALS Working Paper Series | No. 11, CLALS*, p. 11, <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>

⁵¹¹ Pope Francis's speech to Congress (Transcript), The Washington Post, Sep. 24, 2015, https://www.washingtonpost.com/local/social-issues/transcript-pope-franciss-speech-to-congress/2015/09/24/6d7d7ac8-62bf-11e5-8e9e-dce8a2a2a679_story.html приступљено 18.06.2017.

⁵¹² Крајем маја 2020. године, папа Фрања из Ватикана апелује на светске политичке лидере да огромни новац намењен за оружје, усмере на истраживања, у циљу спречавања неке нове пандемије, као што је актуелна – корона вируса. *Papa pozvao lidere da novac daju za istraživanja, a ne za oružje, 30/05/2020*, <http://www.politika.rs/sr/clanak/455165/Papa-pozvao-lidere-da-novac-daju-za-istrazivanja-a-ne-za-oruzje>

⁵¹³ Meeting with members of the General Assembly of the UN, New York, 25 Sep 2015, http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150925_onu-visita.html

⁵¹⁴ Ibid.

и у Уједињеним нацијама били директни, смели и слојевити. Оцењени су као изузетно снажни, са великим политичким одјеком у свету.

Све више је постајало очигледно, да током својих посета Латинској Америци, папа Фрања подстиче разноврсне процесе, који најчешће превазилазе границе овог региона. На пример, један од таквих процеса је јединство хришћана, које Папа ставља у општи контекст служења јединству и миру човечанства.⁵¹⁵ Конкретно, на путу за Мексико, 12. фебруара 2016. године, папа Фрања прави паузу на кубанском аеродрому José Martí, да би се сусрео са руским православним патријархом Кирилом.⁵¹⁶ Том приликом њих двојица потписују унапред припремљену Заједничку декларацију, која се није бавила теолошким разликама, већ је обухватила могућности заједничког одговора хришћана на одређене актуелне глобалне претње. Додатно, оба Црквена поглавара су испољила наду у обнављање заједништва две хришћанске конфесије. После овог, по многима „историјског сусрета” православног патријарха и католичког папе, Папа је наставио пут у Сједињене Мексичке Државе. Свети отац је посетио неке од најсиромашнијих и насиљу највише изложених делова земље (државе Chiapas и Michoacán, град Ciudad Juárez на граници са САД-ом), где је у говорима своје главне пасторалне теме прилагодио тешкој економској, социјалној и политичкој стварности Мексика.⁵¹⁷

На тај начин је у пракси показао шта значи 'Црква која излази', која одлази на периферије, не само географски већ и на периферије људске егзистенције, о чему је претходно писао у апостолској ексортацији *Evangelii Gaudium* [EG, § 20]. На пример, посетио је најсиромашнију мексичку државу – Чијас, насељену претежно домородачким становништвом.

⁵¹⁵ Kasper, W. (2015). *Papa Franjo revolucija nježnosti i ljubavi*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 86.

⁵¹⁶ *Началась всїреча Свяїейшеїо Патїриарха Кирилла с Пайой Римским Франциском*, Пресс-служба Патриарха Московского и всея Руси, 12 февраля 2016, <http://www.patriarchia.ru/db/text/4372033.html>;

В Кремле назвали всїречу Кирилла и Франциска обоюдным шаїом навсїречу России и Зайада, Интерфакс, 8 февраля 2016, <https://www.interfax.ru/russia/493735>; Bye, V., Chaguaceda, A., and Tønnessen-Krokan, B., *Which Way Cuba? Political transformations, social deterioration and attempted dialogue*, Norwegian Institute of International Affairs, [Report no. 3, 2014]

⁵¹⁷ Око 46 посто Мексиканаца живи у сиромаштву, од тога је 10 посто у екстремном сиромаштву. Pope Francis gives tough love to Mexico's political, church elite, February 13, 2016, CBS News, <https://www.cbsnews.com/news/pope-francis-gives-tough-love-to-mexico-political-church-elite/>

Треба нагласити да је стопа сиромаштва становништва Чиапаса, 2014. године достигла 76.2%.⁵¹⁸ Управо од домородаца најјужније мексичке државе је папа Фрања затражио опроштај, због начина на који су они искључени из друштва. „Неки су ваше вредности, културу и традицију смањили инфериорним. Други су, оијени моћи, новцем и тржишним трендовима, украли вашу земљу или је зајировали. Како је то јужно”⁵¹⁹ – изговара Папа током церемоније у граду San Cristóbal de las Casas, културном и политичком центру домородачких народа региона.

Очигледно је да су у целој Латинској Америци разлике у степену сиромаштва између домородачког и недомородачког становништва огромне. Према подацима које су публиковале УН 2009. године, степен сиромаштва је био виши међу домородачким становништвом у поређењу са остатком популације: 7,9 пута у Парагвају; 5,9 пута у Панами; 3,3 пута у Мексику; и 2,8 пута у Гватемали.⁵²⁰ Такође, значајно је поменути да је понтиф у Чиапасу одржао мису, која је захваљујући новом ватиканском декрету, служена на три главна домородачка језика региона и уз коришћење неких елемената домородачке културе. Бразилски кардинал Клаудио Хумс (Cláudio Hummes), подсећа да је Папа још раније говорио својим бискупима да *‘црква у Амазонији треба да има амазонско лице, односно, домаћи клер.*⁵²¹ С овим гестом је папа Фрања показао поштовање према домороцима, а поштовање је то шта су они тако ретко добијали кроз колонијалну и модерну историју региона. Суштина одлуке о коришћењу њихових језика на миси је да духовна димензија уједињује људе, а она се изграђује само љубављу: „Ако језике човечје и анђелске говорим, а љубави немам, онда сам као звоно које звони, или прајорац који звечи.” (апостол Павле, 1 Кор. 13). Како другачије могу да се чују и разумеју молитве оних који су вековима искључени, оних који пате, сиромашних и експлоатисаних?

Наравно, говорио је Свети отац у Мексику о дроги, корупцији, као и патњама оних који су присиљени да емигрирају. Он је молио за

⁵¹⁸ Reuters, Mexican government says poverty rate rose to 46.2 percent in 2014, July 23, 2015. <https://www.reuters.com/article/us-mexico-poverty-idUSKCN0PX2B320150723>

⁵¹⁹ BBC News, Mexico indigenous people: Pope Francis asks for forgiveness, 16 February 2016, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-35584031>;

⁵²⁰ *State of the World's Indigenous Peoples*, United Nations, NY 2009, pp. 27-29 https://www.un.org/esa/socdev/unpfi/documents/SOWIP/en/SOWIP_web.pdf

⁵²¹ Радио Ватикан, 2016-02-20, http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2016/02/20/obnovljena_pozornost_prema_domorodcima_dar_je_papina_putovanja_u/hr-1210171

Мапа 14. Чиапас

Извор: BBC News, *Mexico indigenous people: Pope Francis asks for forgiveness*, 16 Feb. 2016, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-35584031>

мигранте, одржао прекограничну мису пред око 200.000 људи и иска-
зао солидарност са жртвама насиља. О тежини мексичке свакодневи-
це довољно говори податак, да је у тој држави током последње деценије
убијено преко 100.000 људи у обрачунима нарко банди. Папа Фрања је
позвао политичку и црквену елиту да се храбро суоче са насиљем пове-
заним са дрогом и корупцијом, да би својим људима обезбедили сигур-
ност, правду и заштитили их од незнања.⁵²² Такође, у Мексико Ситију је
Свети отац позвао бискупе, „*да се не скривају иза својих привилегија и*
каријера”, већ да имају храбрости да транспарентно и уједињено осу-
де трговину дрогом. У сличном тону се обратио председнику Enrique
Pena Nieto и мексичкој политичкој елити. Колико је дубоко корупција
ушла у све поре мексичког друштва, говори чињеница да се често ис-
ти људи налазе на платним списковима државе и нарко картела. Упр-
кос таквим околностима, опет уз помоћ Јеванђеља, папа Фрања младе
Мексика охрабрује да не дозволе да буду искључени: „*Не дозволиће се-*
ди да будете обезвређени, не дозволиће да вас истрепају као робу. Исус

⁵²² BBC News, *Mexico indigenous people: Pope Francis asks for forgiveness*, 16 Febru-
ary 2016, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-35584031> ; Philip Pullella,
Christine Murray, *Jesus does not want you to be hit men, pope tells Mexican youth*,
February 16, 2016 <https://www.reuters.com/article/us-pope-mexico-idUSKCN-0VP1TJ>; *Pope Francis gives tough love to Mexico's political, church elite*, Chicago Tri-
bune, February 13, 2016. <https://www.chicagotribune.com/nation-world/ct-pope-francis-mexico-20160213-story.html>

овако њовораше: *буди њроницљив њојуи змије и безазлен њојуи њолуба. Проницљив у доброји, осетљив.*⁵²³ (Мат, 10:16)

Следећа латинскоамеричка земља коју папа Фрања посећује била је Колумбија, у коју он стиже 6. септембра 2017. године, у време још увек присутних политичких подела око новог мировног Споразума између владе и герилског покрета FARC. Само пар дана раније Колумбијци су гласали у вези његовог потписивања. У сваком случају, без обзира што Папа није био директни учесник у преговорима, он је дао велики допринос њиховој успешности (о чему је било речи у поглављу VII.3). Грег Бурке, директор канцеларије Свете столице за штампу, је пред Папин долазак наглашавао да посета има претежно пасторални карактер.⁵²⁴ План понтифовог путовања је, између осталог, обухватао сусрете у Боготи са председником Сантосом⁵²⁵ и локалним лидерима, затим члановима извршног комитета CELAM-а, као и са колумбијским бискупима. Свакако и главну прославу – Сусрет националног помирења у Villavicencio's „Las Malocas Park”.⁵²⁶ Хомилија коју је Папа том приликом проповедао била је посвећена националном помирењу. Папа је у Колумбији одржао неколико миса, посетио светилиште (St Peter Claver), сиротиште, ваздушну базу у којој је поздравио инвалиде рата, и као и увек – сиромашну четврт (San Francisco, Cartagena). Познато је да званична стопа сиромаштва за Колумбију у 2018. години износи 27%. У екстремном сиромаштву живи 7.2% становништва ове земље.⁵²⁷

⁵²³ Andrea Tornielli, Pope to young people: „Don't put your life in the hands of the drug trade”, La Stampa, 17 February 2016, <https://www.lastampa.it/vatican-insider/en/2016/02/17/news/pope-to-young-people-don-t-put-your-life-in-the-hands-of-the-drug-trade-1.36565555>; Philip Pullella, Christine Murray, Jesus does not want you to be hit men, pope tells Mexican youth, Feb. 16, 2016 <https://www.reuters.com/article/us-pope-mexico-idUSKCN0VP1TJ>;

⁵²⁴ Nicolas Senèze, *Pope Francis in South America: Not just a political trip*, La Croix, September 6, 2017 <https://international.la-croix.com/news/pope-francis-in-south-america-not-just-a-political-trip/5838>

⁵²⁵ Власти Колумбије и Революционарне оружане снаге Колумбије (FARK) су после четири године преговарања, 25. августа 2016. потписале мировни споразум. Председник Хуан Мануел Сантос је 2016. године, због доприноса миру у Колумбији, добио Нобелову награду.

⁵²⁶ Apostolic Journey of his Holiness pope Francis to Colombia, 6-11 September 2017, Bulletin of the Holy See Press Office, 23 June 2017

⁵²⁷ World Bank and the socio economic database for Latin America and the Caribbean (SEDLAC) from the National University of La Plata (Argentina), 2018,

Упркос тој статистици, може се рећи да су Папина посета и однос према мигрантском питању, утицали на колумбијског председника да му приликом завршног сусрета обећа да Колумбија неће затварати своје границе за избеглице из Венецуеле.

Било би погрешно оценити да је сваки долазак харизматичног папе Фрање у матични регион дочекан благонаклоно од свих, укључујући вернике. Нема сумње да је он у јануару 2018. године, током посете Чилеу и Перуу имао пред собом веома тежак задатак одбране кредибилитета Римокатоличке цркве, који је био озбиљно уздрман оптужбама против свештеника за сексуално злостављање деце. Први пут је његово апостолско путовање у Латинску Америку изазвало толико много подељених осећања и скептичног критицизма. Док су једни били искрено одушевљени што га виде, други су с горчином гледали у њему институцију коју представља и пребацивали му споро реаговање на проблем. У сваком случају, папа Фрања је већ самим доласком у Чиле, преузео ризик суочавања са тим огромним проблемом у коме се Црква нашла. Он је упутио следеће речи чилеанској председници, Мишел Башеле (Michelle Bachelet Jeria): „*Овде се осећам дужан да изразим своју бол и срамоту, срамоту због нејојрављиве ситуације коју су неки свештеници Цркве нанели деци. Ја сам уз своју браћу дискуте, зашто што је јавно изражио ојрот и уложио све најоре за јодришку жртвама, чак и кад се ми обавезујемо да се такве ствари више неће догодити.*”⁵²⁸ Нешто касније, Папа се у апостолској нунцијатури у Сантјагу састао са неким од жртава сексуалног злостављања од стране свештеника.⁵²⁹ Затим, у разговору са чилеанским свештеницима Папа је изјавио да, када је реч о таквим срамним случајевима злостављања, наставља са „*нуљом толеранцијом коју је зајочео Бенедикт XVI.*”⁵³⁰ Треба

https://databank.worldbank.org/data/download/poverty/33EF03BB-9722-4AE2-ABC7-AA2972D68AFE/Global_POVEQ_LAC.pdf

⁵²⁸ Meeting with the Authorities, Civil Society and the Diplomatic Corps in Chile in the Palacio de La Moneda in Santiago and Courtesy Visit to the President of the Republic of Chile, 16.01.2018, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/01/16/180116d.html>

⁵²⁹ У приватној поставци сусрета, биле су присутне само жртве и Папа, који су били спремни да слушају једни друге, моле и плачу заједно. Declaration of the Director of the Holy See Press Office, Greg Burke, 16.01.2018, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/01/16/180116c.html>

⁵³⁰ Чињеница је да Папа заиста није потписао ни један захтев за помиловање од 25, колико их је добио за пет година. Andrea Tornielli, „This is why I celebrated that marriage aboard the flight”, La Stampa, 22 Gennaio 2018,

рећи да је код обојице папа, упркос међусобним разликама, видљива иста жеља да се пронађе пут за ревитализацију светског католицизма. По свему судећи, тај пут незаобилазно води кроз Латинску Америку.

За Франциска I, одбрана домородаца Амазоније и одбрана њихове рањиве животне средине су неодвојиве теме. Интересантно је поменути, да пре њега, скоро три деценије није било папске посете Амазонији и домородачким заједницама које у њеном окриљу живе.⁵³¹ Та чињеница је само једна у низу потврда нове димензије социјално-економског и религијског дијалога у односима Свете столице и Латинске Америке, која се појавила са његовим понтификатом. Такође, обратио се понтиф у Чилеу и Перуу државним лидерима, бикупима, свештеницима, верницима, као и младим људима; указивао је на маргинализоване, практично на „невидљиве“ припаднике друштва и потребу за њиховим укључивањем у заједницу.⁵³² На миси у граду Trujillo, он је позвао перуанско друштво да заустави вековима устаљену праксу деградације и страдања жена (од пребијања до силовања и убиства), које се дешава широм Латинске Америке. Поражавајући је податак који је изнела *UN Women agency*, да се половина од 25 земаља са највећим бројем убистава жена налази у Латинској Америци.⁵³³ Кроз садржај мисе одржане у парку Хиггинс (Parque O'Higgins), Папа је изнова потврдио да он идеју изградње мира никада не запоставља: „Блајословени су они који раде ипак да и други моју бићии срећни. Да ли желиише мир? Онда радиише за мир.“⁵³⁴

Перу је земља која у дужем периоду има екстремно изражен проблем корупционашких афера на највишем државном нивоу. То је навело Папу да у Лими, на састанку са бискупима упита: „*Шта се дешава*

<https://www.lastampa.it/vatican-insider/en/2018/01/22/news/this-is-why-i-celebrated-that-marriage-aboard-the-flight-1.33970572>

⁵³¹ У јулу 2020. године, болници у бразилском граду Marabá, стигао је један од четири респиратора која је покљонио папа Фрања, са посебном наменом да би се помогло домородачким народима у борби против корона вируса. Београдска надбискупија, <http://kc.org.rs/u-pomoc-domorodackom-stanovnistvu-u-brazilu-stigao-jedan-od-respiratora-koje-je-darovao-papa/>

⁵³² Papal trip to Chile, Peru may help restore trust in church
<https://www.lastampa.it/vatican-insider/en/2018/01/08/news/pope-francis-trip-to-chile-peru-may-help-restore-trust-in-church-1.33964723>

⁵³³ Pope Francis targets corruption in politics ahead of final Peru mass
<https://www.financialexpress.com/world-news/pope-francis-targets-corruption-in-politics-ahead-of-final-peru-mass/1024599/>

⁵³⁴ Holy Mass in Parque O'Higgins, Santiago, 16.01.2018, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/01/16/180116e.pdf>

са председником у Перуу када му исћекне мандаџи, да ли се шаље у зашвор?»⁵³⁵ Он осуђује корупцију и при сусрету са перуанским председником Педром Паблом Кучинским (Pedro Pablo Kuczynski). У сваком случају, папа Фрања сматра да су сви делови друштва, укључујући Цркву, позвани да раде на искорењивању корупције. На ту папину иницијативу је Епископска конференција следеће године одговорила текстом декларације која сугерише да је систематска корупција одвојила етику од политике. Перуански политичари морају да покрену етичку и моралну обнову у држави, посебно ради својих младих и сиромашних грађана.⁵³⁶ При повратку у Рим, у авионском интервјуу, папа изјављује да га корупција плаши јер уништава људску особу потпуно, кварећи јој и душу и тело. „Корумпирани су толико самооуздани да се не моју враћити назад (...) Политичари имају велику моћ, али предузетник који љаћа љоловину онога што дуује својим радницима, љакође је корумпиран.”⁵³⁷

Крајем јануара 2019, поводом прославе Светског дана младих у Панами, Свети отац се враћа родној Латинској Америци. Десетине хиљада младих, окупљених у парку у Панама Ситију, имало је прилику да чује Папин надахнут говор о две врсте људи: Док су једни градитељи мостова, други су градитељи зидова. У Панами, том природном 'мосту између океана', понтифекс саветује младима да буду градитељи мостова, односно сусрета и дијалога међу људима, а не "градићељи зидова, који сеју страх и љедају како да љогеле љуге.”⁵³⁸ Многи су у овом говору видели јасну алузију на намеру САД председника, Доналда Трампа,

⁵³⁵ Andrea Tornielli, „This is why I celebrated that marriage aboard the flight”, La Stampa, 22 Gennaio 2018

<https://www.lastampa.it/vatican-insider/en/2018/01/22/news/this-is-why-i-celebrated-that-marriage-aboard-the-flight-1.33970572>

⁵³⁶ Agenzia Fides – Vaticano преузето 21.01.2019. са http://www.fides.org/en/news/65416-A_year_after_Pope_Francis_visit_corruption_continues_to_be_the_most_serious_problem

⁵³⁷ Andrea Tornielli, „This is why I celebrated that marriage aboard the flight”, La Stampa, 22 Gennaio 2018

<https://www.lastampa.it/vatican-insider/en/2018/01/22/news/this-is-why-i-celebrated-that-marriage-aboard-the-flight-1.33970572>

⁵³⁸ Flores, R., In apparent shot at Trump, Pope says 'builders of walls' sow fear and divide, CNN, January 26, 2019, <https://edition.cnn.com/2019/01/25/americas/pope-walls-panama/index.html>;

Nicole Winfield, Juan Zamorano, *Pope in Panama blasts corruption, walls, prays for Venezuela*, Associated Press, Jan 24, 2019

да уз финансијску подршку Конгреса подигне зид на америчко-мексичкој граници.

Како примећује кардинал Каспер, папа Фрања не жели да револуционире веру и морал, већ да их тумачи уз помоћ Јеванђеља. При томе, он се користи једноставним језиком, који је *'комуникативан и дијалошки, који ословљава и осваја људе'*.⁵³⁹ Оно што ове говоре разликује од прорачунатог популизма јесте харизма која не узурпира, већ смирује, која не руши, *„већ доноси наду, мир и радост слушаоцима."*⁵⁴⁰ Очигледно је да папа Фрања помоћу једноставне реторике успева да пренесе снажне, дубоке поруке подршке и наде латинскоамеричком народу. Затим, да практично показује да му је социјално-економска стварност тог народа *важнија од идеологије* [EG, §231]. На пример, када говори у сиромашним фавелама, домородачким заједницама Амазоније, на мексичко-америчкој граници, или младима у Панами, он у први план ставља латинскоамеричку стварност. Шта више, он је добро познаје, јер је *„ходао у латинскоамеричким ципелама"*.

У Латинској Америци су државни, али и црквени челници, много пута кроз историју изневерили свој народ. Стога су речи Ива Моралеса, првог боливијског председника из редова домородачке популације *„По њрви њуи, ја осећам да имам њају"*, потврда великог утицаја папе Фрање на праведније и свеобухватније сагледавање социјално-економских и политичких проблема домородачких заједница. Треба додати, да је тадашњи председник секуларне државе Боливије, Моралес, био оштар критичар Римокатоличке цркве и њене историјске улоге у овом региону.⁵⁴¹ Међутим, и као такав, он је препознао јединствен приступ

<https://abcnews.go.com/International/wireStory/venezuela-crisis-looms-popes-central-america-visit-60587176> приступљено: 30/01/2019; Highlights of Pope's last day in Panama, <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2019-01/pope-francis-panama-wyd-20192.html> 30/01/2019;

San Martín, I., History's first Latin American pope once again hails the 'Great Fatherland', Jan 24, 2019, преузето 16/03/2019 са: <https://cruxnow.com/world-youth-day-panama/2019/01/24/historys-first-latin-american-pope-once-again-hails-the-great-fatherland/>

⁵³⁹ Kasper, W. (2015). *Папа Франjo револуција нјежности и љубави*, Загреб: Кршћанска садашњост, стр. 48-60.

⁵⁴⁰ Ibid. стр. 135

⁵⁴¹ Моралес је дошао на власт 2006. године. Убрзо су Библија и крст уклоњени из председничке палате. Уставом из 2009. године, Боливија (земља са око 80% католика) је проглашена секуларном државом. Од тада се при државним церемонијама користе андски религијски ритуали уместо католичких обреда.

папе Фрање и позитиван утицај који он има на Латинску Америку, те се потрудио да гаји однос с њим. У сваком случају, Папине говоре је огroman број латиноамериканаца примио са ентузијазмом и наdom.⁵⁴² Према истраживању Истраживачког центра Pew из 2014. године, у 14 латинскоамеричких земаља од 19 обухваћених узорком, 50% или више католика има веома позитивно мишљење о новом Папи. Док су према њему бивши католици прилично амбивалентни. Истраживање се такође бавило питањем, да ли и у коликој мери је избор папе Фрање сигнал промене за Католичку цркву. У 16 од анкетираних земаља, 50% или више католика сматра избор Бергоља главном променом.⁵⁴³ Несумњиво да је временом његова популарност расла. Кристина А. Густафсон (*Christine A. Gustafson*), наводи везу Папине популарности и његовог потенцијалног утицаја на политику региона и религијску демографију.⁵⁴⁴

Може се закључити, да су сва Папина обраћања у Латинској Америци, имала заједничку карактеристику спајања порука Јеванђеља са стварношћу земаља у којима је боравио.⁵⁴⁵ Већ после првих Папиних говора у Латинској Америци (Бразил, Еквадор, Боливија, Парагвај), постало је јасно да са понтификатом папе Фрање свет добија нову шансу

⁵⁴² Неколико месеци пре него што је покренут impeachment процес против бразилске председнице Дилме Русеф, она је наручила тајну анкету небили проценила свој политички положај. Била је затечена резултатом анкете: најпопуларнија личност у Бразилу је био – папа Фрања. Новинар Foreign Affairs-а резултат тумачи Папиним примерним аскетизмом и личним интегритетом који је високо котиран у времену веома испољене моралне кризе. У прилог томе је и Папин апел на Ватикан из 2015. године, да делује са потпуном транспарентношћу. Brian Winter, *Foreign affairs: Brazil's Never-Ending Corruption Crisis*, April 13, 2017 Corruption

⁵⁴³ Pew Research Center, Religion in Latin America, преузето 11.07.2016. са <http://www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/>

⁵⁴⁴ Gustafson, C. A., *The Pope and Latin America: Mission from the Periphery* (in Pope Francis as a Global Actor, Ed. Alynna J. Lyon and other), 2018, Palgrave Macmillan, UK, p. 189-214; BBC News, *Brazil crowds greet Pope Francis in Rio de Janeiro*, 23 July 2013, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-23413443>;

Levine, D. H. (2016). What Pope Francis Brings to Latin America, *CLALS Working Paper Series | No. 11, CLALS*, <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>

⁵⁴⁵ До краја јануара 2019. године, папа Фрања је посетио Латинску Америку седам пута: Бразил (22-28. јула 2013); Еквадор, Боливија и Парагвај (5-12. јула 2015); Куба и САД (19-27. септембар 2015); Куба и Мексико (12-18. фебруар 2016); Колумбија (6-11. септембар 2016); Чиле и Перу (15-21. јануар 2018); и Панама (22-27. јануар 2019).

да изађе из дубоке кризе морала и духовности која је захватила све институције, укључујући чак и Цркву. Изгледа, да је Латинска Америка то најбрже препознала. Из угла Папиних говора, његова путовања у Латинску Америку су излазила из строго религијских оквира. Резултатима својих дипломатских напора на попуштању затегнутости у односима између Кубе и САД, папа Фрања је утврдио свој статус глобалног политичара, као и универзалног пастора.⁵⁴⁶ Надаље, у низу својих говора, миса, хомилија, састанака, као и спонтаних обраћања, он је обухватио бројна социјално-економска и религијска питања која муче свет на почетку трећег миленијума. Све већ наведене кључне теме понтификата папе Фрање, могле су се препознати у наведеним говорима, који су били везани за социјално-економску, културну и политичку еманципацију Латинске Америке.

На крају, његове речи у председничким палатама, бразилским фавелама, домородачким заједницама Амазоније, мексичким зонама нарко-насиља, и другим местима обухваћеним посетама Латинској Америци, говоре о ширини утицаја папе Фрање у овом региону. Региону коме и из кога Папа поручује: „*сви су њој редни свима*”. Многа спорна социјално-економска, политичка и религијска питања у свету би се могла лакше решити ако се пође од ове чињенице. Такође, многи проблеми Латинске Америке о којима је Папа говорио током својих посета региону, не могу бити решени идеолошким приступом који је у крајњем бескористан, јер завршава политичким или личним злоупотребама. Најочигледнији пример је проблем сиромаштва у Латинској Америци. „*Фундаментални део њој мања сиромашним укључује начин на који их њедамо (...) не смео користити сиромашне само као начин да ублажимо своју кривицу.*”⁵⁴⁷ Папа усмерава на начин помагања сиромашним, какав је алегорично приказан у Јеванђељу по Матеју „*да не зна левица њвоја шта чини десница њвоја.*” (Мат. 6, 3)

---

⁵⁴⁶ Baisotti. P. A. ‘The Fall of the Second Wall’: The Normalization of Relations between Cuba and US and the role of pope Francis, *Politics and Religion*, No 2/2017 Vol. XI (pp 191-215)

⁵⁴⁷ Meeting with representatives of civil society address of the Holy Father, León Condou Stadium, Colegio San José Asunción (Paraguay) Saturday, 11 July 2015, http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150711_paraguay-societa-civile.pdf

ЗАКЉУЧАК

Неолиберални модел развоја је, нарочито по својим социо-економским последицама у Латинској Америци, изазвао значајна одступања у ставовима и пракси историјски присутног обрасца дијалога Латинске Америке и Католичке цркве, који са понтификатом папе Фрање добија нове димензије. Питања како помирити економски раст и социјалну праведност су управо са усвајањем неолибералног модела развоја у Латинској Америци актуелизована у много већој мери него раније. С друге стране, за латинскоамеричко друштво које добрим делом историјски дефинише католичка традиција, а која укључује и социјалну компоненту хришћанства, веома је важно каква порука долази из Ватикана у погледу социјалних неједнакости и социјалне правде.

Дијалог Католичке цркве и Латинске Америке јесте добио нове димензије са доласком папе Фрање I. У оквиру монографије су наведени бројни примери који утемељују овај став аутора. Тематско простирање нових димензија обухвата дијалоге: о укључивању сиромашних у друштво, о миру и социјалном дијалогу, о правима аутохтоних народа, о мигрантима, о улози жена у друштву, о животној средини (посебно о очувању Амазоније) и друге. Поменуте теме дијалога не само да осавремењују Католичку цркву вођену новим понтифексом, већ се заиста враћају старим, изворним вредностима Хришћанства – које је првенствено било религија рањивих и сиромашних.

Неолиберализам је изазвао катастрофално осиромашење већине латинскоамеричке популације. У периоду неолибералних реформи је дошло до стварања структурне зависности од међународног финансијског тржишта, нарастања проблема сиромаштва и маргинализације, незапослености, драстичног резања социјалних бенефиција и осталог. У циљу доказивања ових ставова, фокус је на такозваним „борацима за опстанак” (*strugglers*), који се налазе између сиромашних и средње класе. Сматра се да су они потенцијално нови сиромаси и најтрагичнија последица неолибералних реформи. Њихова рањивост се увећава са сваком новом ситуацијом као што су то незапосленост, болест, старост

и друго, која их може поново повући у сиромаштво. У другој деценији XXI века овој групи припада око 40% латинскоамеричке популације. Овако висок проценат показује да је неолиберални развојни модел у Латинској Америци подбацио на економском, социјалном, политичком и културном плану, а нарочито у социјалној димензији развоја.

Истраживање је потврдило да су сва Папина обраћања у Латинској Америци спајала поруке Јеванђеља са стварношћу земаља које је посетио (Бразил, Еквадор, Боливија, Парагвај, Куба и Мексико, Колумбија, Чиле и Перу и Панама). Папа 2015. у Парагвају говори да „*економски развој мора имати људски лик. Ми кажемо не економији која нема ујраво такав лик!*”⁵⁴⁸ Још 2013. у апостолској ексортацији *Evangelii Gaudium*, у поглављу које се односи на социјалну димензију вере, он наглашава значај укључивања сиромашних у друштво, али полазећи од решавања корена проблема сиромаштва. *Неједнакост је корен социјалних болести* [EG, § 202].

На миси у Перуу понтифекс је позвао на заустављање вековима устаљене праксе деградације и страдања жена широм Латинске Америке. Половина од 25 земаља света са највећим бројем убистава жена, налази се у Латинској Америци. Фебруара 2021. папа Фрања је за подсекретара Синода бискупа именовоа жену са правом гласа *ex officio* – сестру Nathalie Vesquart. Ово именовање у Ватикану можемо схватити као генерално довођење Католичке цркве у склад са захтевима савременог доба, али је и охрабрујућа порука Латинској Америци чије жене су још увек у подређеном положају. Латинскоамеричко друштво има баријере за улазак женске радне снаге на тржиште рада, и оне су једна од група које су највише погођене сиромаштвом у Латинској Америци. У *Evangelii Gaudium* Папа каже да Црква признаје неоспоран допринос жена друштву кроз њихову интуицију, осетљивост и пажњу према другима – све су то особине у којима жене предњаче у односу на мушкарце (EG §103). Због поменутог именовања жене за подсекретара Синода бискупа, Папи су упућене замерке конзервативних црквених кругова да он мења традицију и праксу Цркве. Подсетићемо да је још Свети апостол Павле у својој посланици Римљанима (16,1) помињао присуство жене у служби Цркве (ђаконисе). То значи да папа

---

⁵⁴⁸ Meeting with representatives of civil society address of the Holy Father, León Condou Stadium, Colegio San José Asunción (Paraguay) Saturday, 11 July 2015, http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/july/documents/pa-pa-francesco_20150711_paraguay-societa-civile.pdf

Фрања суштински не мења традицију Цркве, већ је доводи у склад са духом новог времена.

Свет у XXI веку тоне у све дубљу кризу морала и духовности, док је с друге стране понтификат папе Фрање понудио нека од решења изласка из ње, што је Латинска Америка најбрже препознала. У прилог томе је понтифов допринос нормализацији односа Куба-САД, а потом и његово посредовање при постизању мира у грађанском рату у Колумбији. Сматра се да је управо то посредовање било кључно у мировним преговорима 2017. између колумбијске владе и најјачег колумбијског герилског покрета – FARC. Сам долазак Папе у Колумбију је био тридесетогодишњи преседан. Папа Фрања је очигледно био свестан преседана у дипломатији и када је саветовао папске дипломате да преузму ризик у преговорима са Кубом (Andes, 2016:21).

Затим, из перспективе економских криза, укључујући и финансијску кризу из 2007. године, које су у последњим декадама биле тесно повезане са процесима глобализације, Папа износи став да се *’у њеној њозадини крије дубока људска криза: нейризнавање њрвенсѡва људској диѡа! Сѡворили смо нове иголе’*[EG, §55]. Фрања I је јануара 2018. одобрио објављивање документа „Економска и финансијска питања” (*Oeconomicae et pecuniariae quaestiones*) који је усвојен на редовном заседању новоформиране Дикастерије за промоцију интегралног људског развоја. У документу се апелује на мудрост света да се човек разуме свеобухватно, а економија буде израз трагања за општим добром, те стога треба да буде хуманија у будућности. Другим речима, економија мора бити етички утемељена да би била на добробит човечанству.

Као први Латинамериканац на челу Ватикана, папа Фрања је компетентан у погледу свих социо-економских, политичких и културних реалности Латинске Америке, што доводи до прогресивног повећања утицаја Ватикана на ново сагледавање социјално-економских и друштвених кретања у Латинској Америци, укључујући и њену међународну пројекцију. Као одраз Папиног доброг познавања латинскоамеричке реалности је и његов однос према теологији ослобођења, који је довео до следећих сукцесивних промена: Папа је примио у Ватикану оснивача теологије ослобођења, Густава Гутиереза; затим је 2014. уклонио вишедеценијску ватиканску суспензију бившег свештеника Д’Ескота, такође представника теологије ослобођења; године 2019. је канонизовао папу Павла VI који је водио Цркву у време Другог ватиканског концила када је промовисано посадашњење (*aggiornamento*) Цркве

у ком правцу иде и данашња суштинска обнова Цркве какву папа жели да подстакне, посебно из перспективе социјалне димензије евангелизације; на крају, канонизовао је и Оскара Ромера. На тај начин папа Фрања је „ослободио” теологију ослобођења од осуђивања и маргинализације и изложио је светској јавности.

Понтифексова посета Андском региону отворила је врата за дијалог са разноврснијом и многобројнијом паством, што надаље подстиче њихову еманципацију и друштвено-економске промене у тим земљама. На пример, приликом посете Боливији 2015. године, Папа се извињивао боливијском домородачком народу због патње коју су доживели током шпанске колонизације. Посебно значајне су поруке папе Фрање младима, као будућој ризници хришћанства у Латинској Америци. Те поруке поред религијског имају и социјално-еманципирајући карактер.

Очигледан је допринос Папиних говора и других начина јавног обраћања успостављању дијалога између различитих социјалних, етничких заједница и религија у Латинској Америци. Папа кроз *Evangelii Gaudium* поручује да дијалог не треба да искључује ни једну заинтересовану страну, јер дијалог може да постане *’иуш мира за наш рањени свети’*. [EG, § 257] Он такође наглашава потребу дијалога са другим религијама. Наравно, узете су у обзир бројне разноврсне специфичности формирања латинскоамеричког становништва кроз процес транскултурације од 1492. до савременог доба. Латинскоамерички верници који припадају разноврсним друштвеним, религијским и етничким групама су обухваћени новим дијалогом са понтифексом. Његов поглед на етничку неједнакост је био јасно изражен приликом посете Андским земљама, као на пример, када се у Чијапасу молио на гробу бискупа Семјуела Руиза, браниоца домородачких заједница, кога су претходна два понтификата маргинализовала као превише радикалног.⁵⁴⁹

Први папа са глобалног Југа, у енциклици *Laudato Si* указује на разорне ефекте глобализације, која хомогенизује културу и слаби богатство културне разноликости. Он наглашава да се при развоју неког друштва требају поштовати права локалних друштвених заједница на задржавање сопствених симбола, обичаја, односно култура, као и да се образац квалитета живота не сме наметати споља (*Laudato Si*, 144:113,114). Једном речју, у контексту глобализације Папа се залаже да сваки народ сачува своју културу, религију, језик и идентитет. У Парагвају он каже: *„Волиће своју земљу, своје суџађане, а изнад свега волиће сиромашне. На овај начин ћеће*

⁵⁴⁹ https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/40710/1/S1600945_en.pdf

сведочићии њред светиом да је мојућ још један модел развоја. Уверен сам, врлином ваше сојстивене истјорије, да њоседујетие највећу снају свих: вашу хуманосиј, веру, своју љубав. Бићии делом њарајвајској народа је оно шиио вас разликује међу народима светиа.⁵⁵⁰ Да између Папиних речи и дела нема несклада, конкретно је дошло до изражаја 2016. године, при посети мексичкој јужној држави Чијапас. Тамо локалне цркве за време мисе мешају елементе католицизма са елементима духовности Маја. На такву праксу је Католичка црква дуго уназад гледала неблагонаклоно. Промена долази са папом Фрањом, који је при посети једној од тих цркава у Чијапасу представио Декрет којим се дозвољава употреба аутохтоних језика током мисе као део прихватања посебности домородачке културе.

Поред енциклике *Laudato Si*, екологија је била једна од четири димензије које је понтифекс подвукао и у закључном обраћању Синоду октобра 2019. године. Колико је понтификат папе Фрање сложен, показује и низ тренутно отворених тема за будућност, на пример, питање Амазоније. Пред сам почетак одржавања Амазонског синода (*Sinodo Amazonico*, 6–27. октобра 2019.), идеолошке разлике унутар Католичке цркве су се појачале. Наиме, буру је изазвала идеја коју је Папа опрезно сугерисао кроз *instrumentum laboris*⁵⁵¹ да ожењени старији мушкарци из региона Амазона, *који су сћекли њошићовање и њрихватићање у заједници, њо мојућсћиву аућнохћиони, чак и ако имају усћоствављен и сћиабилан њородични живоић би моћли да буду рукојоложени као свешћеници како би се осћурала досћуйиносћ сакраменаћиа*.⁵⁵² Мада је идеја за сада искључиво везана за Амазон, она је изазвала буру негодовања конзервативаца, који су је видели као преседан. Преседан, који би окончао

⁵⁵⁰ Meeting with representatives of civil society address of the Holy Father, León Condou Stadium, Colegio San José Asunción (Paraguay) Saturday, 11 July 2015, http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150711_paraguay-societa-civile.pdf

⁵⁵¹ *Instrumentum laboris* публикован 17 јуна 2019, послужио је као база основном тексту за дискусију током Синода. From the Holy See Press Office, Press Conference to present Pope Francis' post-Synodal Apostolic Exhortation „*Querida Amazonia*” <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2020/02/12/200212d.html>

⁵⁵² A high-noon moment for Pope Francis over the Amazon, Ideological rifts widen as Catholic bishops ponder endangered forests and married priests, приступљено 08/10/2019; <https://www.economist.com/erasmus/2019/10/04/a-high-noon-moment-for-pope-francis-over-the-amazon?cid1=cust/dailypicks1/n/bl/n/2019104n/owned/n/n/dailypicks1/n/n/NA/319750/n>

хиљадугодишњу традицију Цркве, да њени свештеници треба да буду у целибату. Изузетно је значајна чињеница, да је сам *јонтиф видео јредстојећи Синод дискуија за Пан-Амазон као логичан исход свој јасионираној веровања у давање централној месту људима и местима која су се до сада сматрала маргиналним (...)* такође, да је брџа о живојној средини неодојива од борде јројив глобалне неједнакости и да не може бити истинској еколошкој јрисијуа, без јостизања социјалне јравде... не само за садашње јенерације, већ и за оне које јтек долазе.⁵⁵³ Фасцинира намера папе Фрање да током Синода обједини све расположиве снаге бискупа, мушкараца и жена из верских редова, сјароседеоца и секуларних сјручњака, како би храбро размислили о удаљеном, али еколошки осејљивом кујку Земље: ујројеним кишним шумама које јокривају део Бразила и осам друјих земаља.⁵⁵⁴ Овај промишљено и пажљиво изграђени савез је могао да се одупре изазовима конзервативних северноамеричких католичких снага. Мада се Синод током рада фокусирао на регион Амазоније (*The Amazon: New Paths for the Church and for an Integral Ecology*) може се рећи да његов Финални документ као и њему комплементарна пост-синодска ексортација „*Querida Amazonia*” није оставила равнодушним како целу Цркву, тако и цео свет, мада не подједнако.⁵⁵⁵ У закључном обраћању Синоду, папа Фрања је подвукао четири димензије које су искрсле у Скупштини: културну, социјалну, пасторалну и еколошку. *Екологија је у складу са инјегралном јерсејктивом која раскринкава десјрукцију сјварања, од којих је Амазонија једна од најважнијих јтема.*⁵⁵⁶ Вишедимензионални циљеви Амазонског Синода да у једном делу прошири приступ сакраментима, а са друге да се очува Амазонски еко-систем, указују на значајно ангажовање папе Фрање у сфери екологије на глобалном нивоу.

---

⁵⁵³ Ibid.

⁵⁵⁴ Десничарска влада Бразила је негодовала због Синода, тумачећи га нападом на њен национални суверенитет. Уосталом, слична реакција бразилске владе је виђена када су шумски пожари у Амазону изазвали реаговања у целом свету и апеле за спас стабала.

⁵⁵⁵ Press Conference for the Presentation of the Post-Synodal Apostolic Exhortation „*Querida Amazonia*” of the Holy Father Francis, 12.02.2020, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2020/02/12/200212d.html>

⁵⁵⁶ From the Holy See Press Office, Press Conference to present Pope Francis’ post-Synodal Apostolic Exhortation „*Querida Amazonia*” 12.02.2020, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2020/02/12/200212d.html>

У закључку, резултати истраживања подржавају актуелну тему монографије и доприносе испуњавању значајног простора у научној литератури. Ови резултати се не тичу само једног сегмента спољно-политичке и религијске активности Ватикана, већ и унапређења међународног положаја Латинске Америке у првој деценији XXI века, коме су значајно допринеле прогресивне и социјално одговорне политике њених левичарских влада. Потврда јачања међународног положаја региона су: Бразил као нарастајућа регионална сила са глобалним амбицијама – чланица BRICS-a; такође и чланица G-20, као што су из региона још Аргентина и Мексико; све веће стратегијско присуство Кине у Латинској Америци; геостратешка сарадња са Русијом; транс-регионална сарадња између земаља Латинске Америке и земаља Пацифичког басена (Транс-пацифичко партнерство и Пацифичка алијанса); EU која је међу три највише рангирана трговинска партнера региона; САД као традиционални, али и географски најближи партнер и други. Међутим, друга деценија XXI века је донела пад цена роба на светском тржишту што је погодило Латинску Америку и зауставило прогресивне реформе, као и њену убрзану социоекономску и политичку еманципацију из прве деценије. Неолибералне политике су са уздизањем деснице на власт постале поново актуелне и широко распрострањене.

У XXI веку Латинска Америка се још увек налази између политичких, економских, социјалних, религијских и еколошких екстрема који замагљују обриси њене мирне будућности. Шта остаје човеку, вечитом путнику, као светионик ка њој? Остаје само питање: 'Јер каква је корист човеку ако задобије сав свет, а души својој науди?' (Јев. по Марку, 8:36).

БИБЛИОГРАФИЈА

I. Књиге

- Atkins, G. Pope. (1999). *Latin America and the Caribbean in the International System*, Boulder: Westview Press.
- Berđajev, N. (1998). *Samospoznaja*, Beograd: Zepter Book World.
- Berđajev, N. (2006). *Sudbina čoveka u savremenom svetu*, Beograd: Logos.
- Berđajev, N. (2016). *O savršenstvu hrišćanstva i nesavršenosti hrišćana*, Beograd: Logos.
- Bof L. (1987). *Crkva, karizma i vlast*, Zagreb: Stvarnost.
- Bolivar S. (2016). *Govor pred Kongresom u Angosturi*, Beograd: Ambasada Bolivarske Republike Venecuele u RS
- Bonnycastle, R. H. (captain in the corps of royad engineers). (1818) *Spanish America: or A Descriptive, Historical, and Geographical Account of the Dominions of Spain in the Western Hemisphere; Continental and Insular; first and second volume*, London.
- Bulmer-Thomas, V. (2003). *The Economic History of Latin America Since Independence*, Cambridge University Press.
- Chomsky N. (1999). *Latin America From Colonization to Globalization* (in conversation with Heinz Dieterich), Melbourne, New York: Ocean Press.
- Chomsky N. (1999). *Profit iznad ljudi – neoliberalizam i globalni poredak*, Novi Sad: Svetovi.
- Cushner, N. P. (2006). *The Jesuits in Colonial America: 1565-1767*, New York, Oxford University Press.
- Dussel, E. (1981). *A history of the church in Latin America: colonialism to liberation (1492-1979)*, MI: Grand Rapids, B. Eerdmans Publishing Company
- Dussel, E. (1988). *Ethics and Community*, New York: Orbis Books
- Francis, R. (2013). *The Global Vatican*, Lanham, MA: Rowman & Littlefield.
- From, E. (2015). *Psihoanaliza i religija*, (orig. *Psychoanalysis and Religion*, 1950), Beograd – Podgorica: Nova knjiga.

- Furtado, C. (1976). *Economic Development of Latin America: Historical Background and Contemporary Problems*, Cambridge University Press.
- Gaeta, S. (2013). *Papa Franjo: Život i izazovi (Papa Francesco. La vita e le sfide)*; Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Gill A. (1998). *Rendering unto Caesar: The Catholic Church and the State in Latin America*, University of Chicago Press.
- Goleman, D. (2009). *Ecological Intelligence*, New York: Broadway Books.
- Gutiérrez, G. (1989). *Teologija oslobođenja (orig. Teología de la Liberación, 1971)*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Halperín-Donghi, T. (1993). *The Contemporary History of Latin America*, Durham and London: Duke University Press.
- Jovanović-Gavrilović, P. (1988). *Međunarodno poslovno finansiranje*, Beograd: Savremena administracija.
- Južnić, S. (1966). *Latinska Amerika: nastanak i razvoj društveno-ekonomskih struktura*, Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Kasper, W. (2015). *Papa Franjo revolucija nježnosti i ljubavi*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Kindleberger, C. P. & Robert, A. (2009). *Najveće svjetske finansijske krize – manije, panike i slomovi*, Zagreb: Masmedija.
- Kirkpatrick, F. A. (1937). *Španski osvajači*, Beograd: EOS
- Las Casas, B. (1982). [orig. 1552 *Brevissima Relacion de la Destruycion de las Indias*] *Kratko izvješće o uništenju Indija*, Zagreb: Globus
- Lynch, J. (2012). *New Worlds: a religious history of Latin America*, New Haven & London: Yale University Press.
- Maier M. (2005). *Oscar Romero: učitelj duhovnosti*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Mlivončić, I. (1988). *Crkva u Latinskoj Americi*, Zagreb: Školske novine.
- Navarro, K. & Gemstemberg, B. (2002). *Introduccion a la Historia del Pensamiento Latinoamericano, Prologo, Alvaro Urtecho, Managua, Nicaragua*.
- Pajović, S. S. (2006). *Latinskoamerički regionalizam u XIX i XX veku*, Beograd: Megatrend Univerzitet.
- Paligorić, Lj. (2003). *Istorija Latinske Amerike*, Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Papa Franja. (2018). *Bog je mlad, Razgovor s Thomasom Leoncinijem*, Split: Verbum.
- Papsko veće za pravdu i mir (2006). *Osnove socijalnog učenja Katoličke crkve*, Beograd: Fondacija Konrad Adenauer i Beogradska Nadbiskupija.

- Polić-Bobić, M. & Korade, M. (2015): Paraguayan letters, Ivan Marchesetti and Nikola Plantić: Jesuits in Paraguayan province of Company of Jesus, Zagreb: Matica Hrvatska.
- Polić-Bobić, M. (2007). Rađanje hispanoameričkog svijeta, Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o.
- Reese, T. J. (1998). Inside the Vatican: The Politics and Organization of the Catholic Church, Harvard University Press.
- Ribeiro, D. (1972). The Americas and Civilization, New York: E.P. Dutton & Co., Inc.
- Schultz, L. (1998). Beneath the United States: A History of U.S. Policy toward Latin America, Harvard University Press.
- Skidmore, T. E., Smith P. H. & Green J. N. (2014). Modern Latin America, Oxford University Press.
- Smith, B. H. (1998). Religious Politics in Latin America, Pentecostal vs. Catholic, IN: University of Notre Dame.
- Sobrinho, J. (2011). Izvan sirotinje nema spasenja: mali utopijsko proročki ogledi (orig. *Fuera de los pobres no hay salvación*, Trotta, Madrid, 2007), Rijeka: Ex Libris.
- Stanković V. (2017). Katoličko društvo, Beograd: Neopres.
- Tornielli A. & Galeazzi G. (2015). Papa Franjo – Ova ekonomija ubija (*Questa economia uccide*), Zagreb: Verbum.
- Torres R. E. (1993). History and Society in Central America, Austin: University of Texas Press.
- Vallier, I. (1970). Catholicism, Social Control and Modernization in Latin America, Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, Inc.
- Vanden, H. E. & Prevost, G. (2015). Politics of Latin America: The Power Game, New York: Oxford University Press.
- Zea L. (2017). Otkriće i identitet Latinske Amerike, Beograd: Institut za evropske studije i Društvo hispanista.

II. Студије и монографије

- Antonini Arch. O. (2015). Diplomatske aktivnosti Svete Stolice, Ciljevi papске diplomatije, Beograd: Megatrend Revija, Vol. 12, No 2.
- Gwynne R. N. (2004). Structural reform in South America and Mexico: economic and regional perspectives, in Latin America Transformed, London: Edward Arnold.

- Indigenous Peoples and Poverty: An International Perspective, R. Eversole, J.-A. McNeish and A. D. Cimadamore (eds), 2005, CROP International Studies in Poverty Research, Zed Books Ltd, London, New York.
- Izquierdo-Todorović, S. (1995). *Латинска Америка и савремени свет*, Београд: IMPP i Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista.
- Klaveren, A. (1992). *United States and Latin America in the 1990s*, eds. Hartlyn J., Schoultz L. & Varas A., The University of North Carolina Press.
- Larraín, J. (2004). *Modernity and Identity: cultural Change in Latin America*, in *Latin America Transformed*, London: Edward Arnold.
- Levi, R. (1995). *Panamerikanizam – od ideje do realizacije (Латинска Америка и савремени свет)*, Београд: IMPP i Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista.
- Luković-Jablanović, D. (2018). *The Jesuits and Christianization in Latin America until 1767*, *Americá Latina y el mundodel siglo XXI: percepciones, interpretaciones e interacciones*, Tomo II, Universidad Megatrend y FIEALC, Belgrado.
- Pajović, S.S. & Ivanović I. (2011). *Nova latinskoamerička ekonomija i njeni prioriteti*, Београд: Megatrend revija, Vol. 8 (2).
- Tanasković D. (2014). *Vraća li se Rimokatolička crkva Hristu? Godinu dana pontifikata pape Franje*, *Zbornik „Hrišćanstvo u XXI. veku“*, Novi Sad: Prometej.
- Vujačić, I. & Petrović Vujačić, J. (2014). *Neoliberalizam – Pojam izgubljen u prevodu, Anti(liberalizam) i ekonomija*, Београд: IDN.
- Vukušić B. (1995). *Samobitnost političkog sistema Meksika*, *Zbornik Latinska Amerika i savreмени svet*, Београд: IMPP i Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista.
- Zea, L. (2004). *Identity: A Latin American Philosophical Problem*, In *Latin American Philosophy: for the 21st Century*, NY: Prometheus Books.

III. Научни радови и остали извори са интернета

- A.C. Hosne, *Jesuit Reflections on their Overseas Missions from China to Paraguay*,
<https://revista.drclas.harvard.edu/book/jesuit-reflections-their-overseas-missions>
Act of Montevideo, United Nations, Treaty Series, vol. 1088, p. 135. <https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/CHL-ARG1979AM.PDF>

- Agenzia Fides – Vaticano, 21.01.2019, http://www.fides.org/en/news/65416-AMERICA_PERU_A_year_after_Pope_Francis_visit_corruption_continues_to_be_the_most_serious_problem
- Alcalde, M., Ponce C. F. & Curonisy, Y., Peace Parks in the Cordillera del Cóndor Mountain Range and Biodiversity Conservation Corridor, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ponce.pdf>
- Allen, J. L., In Brazilian Favela, Pope Francis Becomes Apostle of the Slums, National Catholic Reporter, July 25, 2013, <https://www.ncronline.org/news/global/brazilian-favela-pope-francis-becomes-apostle-slums>.
- Americas Quarterly*, The Migration Issue, Volume 14 | Issue 2 | 2020, <https://www.americasquarterly.org/wp-content/uploads/2020/04/TheMigration-Issue.pdf>
- Andes, S. J. C. (2016). Vatican Foreign Relations with Latin America since Independence. Online Publication Date: Jul 2016 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.40
- Apostolic Journey of his Holiness pope Francis to Colombia, 6-11 September 2017, Bulletin of the Holy See Press Office, 23 June 2017 <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2017/06/23/170623d.html>
- Araujo, R. J. (2001). The International Personality and Sovereignty of the Holy See, 50 Cath. U. L. Rev. 291, <http://scholarship.law.edu/lawreview/vol50/iss2/3>
- Arellano-Yanguas, J. (2014). Religion and Resistance to Extraction in Rural Peru: Is the Catholic Church Following the People? *Latin American Research Review*, Vol. 49. www.cpalsocial.org/documentos/182.pdf
- Baisotti, Pablo A. 'The Fall of the Second Wall': The Normalization of Relations between Cuba and US and the role of pope Francis, *Politics and Religion*, No 2/2017 Vol. XI
- Baloban S. (2014). Crkva siromašnih: od Pape Ivana XXIII. do Pape Franje, Bogoslovska smotra.
- Barshefsky, C., Hill, J. T., O'Neil, S. K. & Council on Foreign Relations. (2008). U.S.-Latin America Relations: A New Direction for a New Reality: Report of an Independent Task Force.
- BBC News*, Mexico indigenous people: Pope Francis asks for forgiveness, 16 February 2016, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-35584031>
- Beogradska nadbiskupija. (2020). U pomoć domorodačkom stanovništvu u Brazilu stigao jedan od respiratora koje je darovao Papa, <http://>

- kc.org.rs/u-pomoc-domorodackom- stanovnistvu-u-brazilu-sti-gao-jedan-od-respiratora-koje-je-darovao-papa/
- Birdsall, N., Lustig, N. & Meyer C. J. (2014). The Strugglers: The New Poor in Latin America? *World Development*, Vol. 60, p. 132-146, ISSN 0305-750X, <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.03.019>
- Blume, A. (2007). Dialectics of conversion: Las Casas and Maya colonial Congregación. In T. Fitzgerald (Ed.), *Religion and the Secular: Historical and Colonial Formations* (p. 25-46). Acumen Publishing. https://www.fitnyc.edu/files/pdfs/HA_Blume_2007_LasCasas.pdf
- Bohigues, A. & Rivas J. M. (2019). Free trade agreements and regional alliances, *Rev. bras. polít. int. vol.62 no.1* Brasília, <https://doi.org/10.1590/0034-7329201900101>
- Bolivia sea dispute: UN rules in Chile's favour, 01 Oct. 2018, *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-45708671>
- Brett, C. & Foster, B. J., Ecological Imperialism and the Global Metabolic Rift, 2009, *International Journal of Comparative Sociology*, Vol 50(3-4): 311-334, (317) DOI: 10.1177/0020715209105144 <http://www.sagepub.co.uk/journalPermissions.nav>
- Britain's Cameron Says Pope Is Wrong on the Falklands, *Reuters*, March 15, 2013, <https://www.reuters.com/article/us-pope-britain-falklands/britains-cameron-says-pope-is-wrong-on-the-falklands-idUSBRE92E0MS20130315>
- Buchenau, J. The Mexican Revolution, 1910-1946, Online Publication Date: Sep 2015 DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.21
- Bye V., Chaguaceda A. & Tønnessen-Krokan B., Which Way Cuba? Political transformations, social deterioration and attempted dialogue, *Norwegian Institute of International Affairs*, [Report no. 3, 2014]
- Caprio, S. The old and new Ostpolitik of the Holy See (I), <http://www.asianews.it/news-en/Chinese-priest-talks-about-the-enflamed-climate-surrounding-China-Vatican-talks-43177.html>
- Church of England investors hold oil companies to account on climate change, Posted on: May 24, 2019, <https://www.anglicannews.org/news/2019/05/church-of-england-investors-hold-oil-companies-to-account-on-climate-change.aspx>
- Crahan, M. & Luce, H. R., Religion and Revolution: Cuba and Nicaragua, Latin American Program, Wilson Center, Working papers, no. 174, Washington D.C. 1987. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/wp174_religion_and_revolution._cuba_and_nicaragua.pdf

- Curran, S. Pope Francis Puts Latin America on the Ecclesial Map, *NTR*, volume 26 number 1, September 2013.
- David Gibson, To understand Pope Francis, look to the Jesuits, *National Catholic Reporter*, Mar. 12, 2014, <https://www.ncronline.org>
- Declaración de Machu Picchu sobre la Democracia, los Derechos de los Pueblos Indígenas y la Lucha contra la Pobreza, Lima-Machu Picchu, July 28-29, 2001. http://www.sice.oas.org/Trade/Junac/MachuPicchu_s.asp
- Declaration of the Director of the Holy See Press Office, Greg Burke, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubbl-co/2018/01/16/180116c.html>
- Devlin, R. & French-Davis, R. (1998). Towards an Evaluation of Regional Integration in Latin America in the 1990s, INTAL – ITD. DOI: 10.1093/acrefore/9780199366439.013.21
- Duncan, B., Pope Francis's call for social justice in the global economy [online]. *The Australasian Catholic Record*, Vol. 91, No. 2, Apr 2014: 178-193.
- ECLAC, *Economic Survey of Latin America and the Caribbean*, 2020 (LC/PUB.2020/12-P), Santiago, 2020.
- ECLAC, *Social Panorama of Latin America*, 2019 (LC/PUB.2019/22-P/Rev.1), Santiago, 2019.
- Emir, S., The Weakest Link? Neoliberalism in Latin America, *New Left Review* 52 July/ aug 2008.
- Encarnación, O. The Catholic Crisis in Latin America, *Foreign Affairs*, March 2013, <https://www.foreignaffairs.com/articles/south-america/2013-03-19/catholic-crisis-latin-america>
- Encyclical Letter *Fratelli tutti* of the Holy Father Francis on Fraternity and Social Friendship, October 2020, http://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html
- EU trade with Latin America and the Caribbean*, ERPS, 2019, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/644219/EPRS_IDA\(2019\)644219_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/644219/EPRS_IDA(2019)644219_EN.pdf)
- Evangelii gaudium*, 2013, *Vatican Press*. www.vatican.va/evangelii-gaudium/en/
- Falkland Islands: How strong is Argentina's position? *BBC News*, 2 April 2012 <https://www.bbc.com/news/uk-17576856>
- Fanning, W. (1912). Visit ad Limina. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. Retrieved December 5, 2019 from *New Advent*: <http://www.newadvent.org/cathen/15478a.htm>
- FAO: The Fome Zero (Zero Hunger) Program: The Brazilian experience, Brasília, 2010: MDA, 2010. <http://www.fao.org/3/i3023e/i3023e.pdf>

- Flores, R., In apparent shot at Trump, Pope says 'builders of walls' sow fear and divide, CNN, January 26, 2019, <https://edition.cnn.com/2019/01/25/americas/pope-walls-panama/index.html>;
- Full text of Pope Francis' in-flight interview from Paraguay to Rome, Aboard the papal plane, Jul 13, 2015, *Catholic News Agency*, <https://www.catholicnewsagency.com/news/full-text-of-pope-francis-in-flight-interview-from-paraguay-to-rome-38213>
- Gardini, G. L. & Ayuso, A. (2015). EU-Latin America and Caribbean Inter-regional relations, Atlantic Future working paper 24, <https://eulacfoundation.org/en/content/eu-latin-america-and-caribbean-inter-regional-relations-complexity-and-change>
- Géraud, A. (1929). The Lateran Treaties: A Step in Vatican Policy, *Foreign Affairs*.
- Germani, G. Stages of Modernization in Latin America, *Studies in Comparative International Development*, Vol. 5, 1969-1970, no. 8
- Giangravè, C., Vatican sees risk of 'social collapse' in global economic order, *Crux*, May 2018, <https://cruxnow.com/vatican/2018/05/vatican-sees-risk-of-social-collapse-in-global-economic-order/>
- Grabendorff, W. (1982). Interstate Conflict Behavior and Regional Potential for Conflict in Latin America, Number 116, Woodrow Wilson Int. Center for Scholars, Smithsonian Institution, WA, D.C. https://www.wilson-center.org/sites/default/files/wp116_interstate_conflict_behavior_and_regional_potential_for_conflict_in_latin_america.pdf
- Grimmett, R. F. & Sullivan, M. P. (1994). United States Army School of the Americas: Background and Congressional Concerns, <https://fas.org/irp/crs/soa.htm>
- Gustafson, C. A., The Pope and Latin America: Mission from the Periphery, The Author(s) 2018, A. J. Lyon et al. (eds.), Pope Francis as a Global Actor, Palgrave Studies in Religion, Politics, and Policy, https://doi.org/10.1007/978-3-319-71377-9_10
- Hagopian, F. (2006). Latin American Catholicism in age of religious and political pluralism: A framework for analysis, Working Paper #332.
- Halloran, R., U.S. Military School to Quit Panama, *New York Times*, Aug. 18, 1984
- Hess, J. (2014). Infamous US military school still draws fire, *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/12/infamous-us-military-school-still-draws-fire-201412521041105726.html>

- Hestermeyer, H. P. (2012). Vienna Convention on Diplomatic Relations (1961). In R. Wolfrum (Ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law: Volume X* (pp. 697-709). Oxford University Press https://www.researchgate.net/publication/41935549_Vienna_Convention_on_Diplomatic_Relations_1961/link/57bbebeb08ae8a9fc4c285fe/download
- Highlights of Pope's last day in Panama, <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2019-01/pope-francis-panama-wyd-20192.html>
- Hofman, A. A. (2000). The Economic Development of Latin America in the Twentieth Century, Edward Elgar Cheltenham, UK / USA https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/1650/1/S33098H713E_en.pdf
- Holy Mass in Parque O'Higgins, Santiago, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/01/16/180116e.pdf>
- <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2019/01/07/190107a.html>
- <https://www.foreignaffairs.com/articles/1929-07-01/lateran-treaties-step-vatican-policy>
- <https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-04-14/geopolitics-corruption>
- Hwang, B. C. & Williamson J.G. The Terms of Trade and Economic Growth in the Periphery 1870-1938 (Sep. 2003), Appendix 2.
- Hyland, S. (2011): *The Americas*, Volume 68, No 1. <https://www.cambridge.org/core/journals/americas/article/jesuits-in-latin-america-15492000-450-tears-of-inculturation-defense-of>
- Informative Note on the Diplomatic Relations of the Holy See, 07.01.2019.
- Infrastructure for regional integration, UNASUR, UN 2012, Santiago, Chile https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/3120/1/S2012342_en.pdf
- Israel, E. & Batalova, J. (2020). Mexican Immigrants in the United States, <https://www.migrationpolicy.org/article/mexican-immigrants-united-states-2019>
- Ивановский, З. В., *Папа Франциск и вызовы Римско-католической церкви в современном мире*, *The Scientist, Мир и политика*, Ноябрь 2013. № 11 (84)
- Kelly, L., & Ojetti, B. (1908). Concordat. Catholic Encyclopedia. New York: Robert Appleton Company. New Advent: <http://www.newadvent.org/cathen/04196a.htm>
- Klaiber, J. S.J. (2004). The Jesuits in Latin America: Legacy and Current Emphases, *International Bulletin of Missionary Research*, Vol. 28, No. 2.
- Kos-Stanišić, L. (2014). Populizam u Argentini – sedam desetljeća peronizma, *Političke perspektive*, 4(1).

- Коваль, Т. Б. (2013). *Новый Свет Папы Франциска, Религија и общество*
Kruijt, D. The Political Influence of the Latin American Military, Working Paper No. 30 | October 2017, Amsterdam, Centro de Estudios y Documentación Latinoamericanos (CEDLA)
- Kuwayama, M. (2019). Pacific Alliance: A Latin American Version of “Open Regionalism” in Practice, RIEB, Kobe University, Japan, <https://www.rieb.kobe-u.ac.jp/academic/ra/dp/English/DP2019-02.pdf>
- Lefevre, P., Fr. Miguel D’Escoto put his priestly life at the service of the poor, Jun 13, 2017, <https://www.ncronline.org/news/people/fr-miguel-descoto-put-his-priestly-life-service-poor>
- Levine H. The Future of Christianity in Latin America, Working Paper #340 – August 2007, https://kellogg.nd.edu/sites/default/files/old_files/documents/340_0.pdf
- Levine, D. H. (2016). What Pope Francis Brings to Latin America, *CLALS Working Paper*
- Liberation Theology: Religion, Reform and Revolution, A Research Paper, CIA, April 1986, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP97R00694R000600050001-.pdf>
- Lipka, M. (2014), 7 key takeaways about religion in Latin America, Pew Research Center, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/11/13/7-key-takeaways-about-religion-in-latin-america/>
- Livi-Bacci, M. & J. Maeder, E.J. (2004). The Missions of Paraguay: The Demography of an Experiment, *Journal of Interdisciplinary History*, xxxv: 2, Massachusetts Institute of Technology, <http://www.latinamericanstudies.org/paraguay/paraguay-missions.pdf>
- Luxmoore, J. (2018). Pope Francis stands on world stage set by John Paul II, *National Catholic Reporter* Mar 12, 2018, <https://www.ncronline.org/news/vatican/pope-francis-stands-world-stage-set-john-paul-ii>
- Malamud, C. The political expansion of evangelical churches in Latin America ARI 131/2018; Orig. version in Spanish: La expansión política de las iglesias evangélicas en América Latina. <http://www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/>
- Marcouiller, D. S.J. Archbishop with an attitude Oscar Romero’s Sentir con la Iglesia, *Studies in the Spirituality of Jesuits, Volume 35/3*, May 2003.
- Mares, C., US bishops arrive in Rome for ad limina visit with Pope Francis, *Catholic News Agency*, Vatican City, Nov 5, 2019 <https://www.catholicnewsagency.com/news/us-bishops-arrive-in-rome-for-ad-limina-visit-with-pope-francis-34452>

- Martins, A. A., *Laudato Si': Integral Ecology and Preferential Option for the Poor*, *Journal of Religious Ethics*, Volume 46, Issue 3, September 2018.
- Matthews, R. (2014). *The Popes, Every Question Answered*, Thunder Bay Press.
- Medina Núñez, I. (2019). *Cultura e identidad para la integración latinoamericana*, *Controversias y Concurrencias Latinoamericanas*, vol. 11, núm. 19, <https://uy.vlex.com/vid/culture-and-identity-for-837122261>
- Meeting with representatives of civil society address of the Holy Father, León Condou Stadium, Colegio San José Asunción (Paraguay) Saturday, 11 July 2015. http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150711_paraguay-societa-civile.pdf
- Meeting with the Authorities, Civil Society and the Diplomatic Corps in Chile in the Palacio de La Moneda in Santiago and Courtesy Visit to the President of the Republic of Chile, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/01/16/180116d.html>
- Meeting with the members of the general Assembly of the United Nations Organization, UN Headquarters, New York, 25 Sep 2015. http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150925_onu-visita.html
- Mercosur: South America's Fractious Trade Bloc, *Foreign Affairs*, 2019, <https://www.cfr.org/backgrounder/mercosur-south-americas-fractious-trade-bloc>
- Merino, O. and Newson A. L., „Jesuit Missions in Spanish America: The Aftermath of the Expulsion“, *Yearbook Vol. 21* (1995), Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/25765818>
- Minnerath, R. (1998). *The Position of the Catholic Church Regarding Concor-dats from a Doctrinal and Pragmatic Perspective*, 47 *Cath. U. L. Rev.* 467, Available at: <http://scholarship.law.edu/lawreview/vol47/iss2/9>
- Minnerath, R. (2007). *Caesar's Coin: How Should Church and State Interact?* Lecture in Melbourne, <https://staff.acu.edu.au/data/assets/pdf-file/0008/92528/CaesarsCoin.pdf>
- Mirow, M C. (2004). *International Law and Religion in Latin America: The Beagle Channel Dispute*, 28 *Suffolk Transnat'l L. Rev.* 29 http://ecollections.law.fiu.edu/faculty_publications/117
- Moran, M. (2016). *The Geopolitics of Corruption*, *Foreign Affairs*,
- Morehart, C. (2018). *Inherited legacies of ecological imperialism in central Mexico*, *Journal of Anthropological Archeology*, <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2018.08.007>
- Murphy, F. X. (1974). *Vatican Politics: Structure and Function*, *World Politics*, Vol. 26, doi: 10.2307/2010100;

- Началась встреча Святейшего Патриарха Кирилла с Папой Римским Франциском, Пресс-служба Патриарха Московского и всея Руси, 12 февраля 2016, <http://www.patriarchia.ru/db/text/4372033.html>
- Nolte, D. & Wehner, L. E. 21 Jul 2015. Geopolitics in Latin America, Old and New from: *Routledge Handbook of Latin American Security* Routledge.
- Nolte, D. China Is Challenging but (Still) Not Displacing Europe in Latin America, GIGA Focus | Latin America | Number 1 | February 2018 | Hamburg, Germany, ISSN 1862-3573 https://www.giga-hamburg.de/de/system/files/publications/gf_lateinamerika_1801_en_0.pdf
- О соборезнованиях в связи с кончиной почетного архиепископа Манагуа кардинала М.Обандо-и-Браво, Министерство иностранных дел Российской Федерации, 6 июня 2018, <https://www.mid.ru/ru/home>
- Оcampo, J. A. «Commodity-Led Development in Latin America », *International Development Policy | Revue internationale de politique de développement*, 9 | 2017
- OECD et al. (2019), *Latin American Economic Outlook 2019: Development in Transition*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/g2g9ff18-en>
- Patafta, D. (2014). Hrvatski katolički tisak o progonima Crkve u Meksiku (1926. – 1929.) Zagreb, *Croatica Christiana Periodica* Vol. 73
- Paterson, P. & Flynn, R. (2013). Border Disputes in Latin America, *Regional Insights*, William J. Perry Center for Hemispheric Defence Studies, 2013, No. 2 (Sep.)
- Peregalli A., Panes A. & Aguiar D. (2020). 20 years of IIRSA in South America: who celebrates now? <https://lamericalatina.net/2020/08/31/20-anos-de-iirsa-en-america-del-sur-quien-celebra-ahora/>
- Petras, J. & Veltmeyer, H. (2007). Neoliberalism and imperialism in Latin America: Dynamics and Responses, *International Review of Modern Sociology*, Vol. 33.
- Pew Research Center, Nov. 13, 2014, Religion in Latin America: Widespread Change in a Historically Catholic Region, <http://www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/>
- Pizarro, R. (1999). Comparative Analysis of regionalism in Latin America and Asia-Pacific, CEPAL – SERIE Comercio internacional N° 6, Santiago
- Pontificia Università Gregoriana Facoltà di Diritto Canonico, https://www.iuscangreg.it/accordi_numeri.php
- Pope Francesco. *Amoris Laetitia*. https://w2.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20160319_amorislaetitia_en.pdf

- Pope Francis gives tough love to Mexico's political, church elite, February 13, 2016, *CBS News*, <https://www.cbsnews.com/news/pope-francis-gives-tough-love-to-mexico-political-church-elite/>
- Pope Francis targets corruption in politics ahead of final Peru mass <https://www.financialexpress.com/world-news/pope-francis-targets-corruption-in-politics-ahead-of-final-peru-mass/1024599/>
- Pope Francis's speech to Congress (Transcript), *The Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/local/social-issues/transcript-pope-franciss-speech-to-congress/2015/09/24/6d7d7ac8-62bf-11e5-8e9e-dce8a2a2a679_story.html.
- Prebish, R. (1950). *The Economic Development of Latin America and its principal problems*, ECLA, UN.
- Prieto, V. (2011). Law and Religion in Colombia: Legal Recognition of religious Entities, 2011 *BYU L. Rev.* 691. <https://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2011/iss3/6>
- Pullella, P. & Murray, C., Jesus does not want you to be hit men, pope tells Mexican youth, February 16, 2016, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-pope-mexico-idUSKCN0VP1TJ>
- Pyatakov, A. Russia and Latin America in 21s Century: A Difficult Rapprochement, *Russie.Nei. Visions*, No.119, Ifri, July 2020.
- Report of the Executive Secretary to the Eighteenth Session of the Commission (La Paz, Bolivia, 18-26 April 1979), <https://core.ac.uk/download/pdf/38674181.pdf>
- Report of the UN Truth Commission on El Salvador, 1 April 1993, <http://www.derechos.org/nizkor/salvador/informes/truth.html>
- Rieck, C. E. & Niebuhr D. (2015). Microstate and Superpower the Vatican in International Politics, 10|2015, Berlin KAS International Reports, https://www.academia.edu/29094466/Microstate_and_Superpower_-_The_Vatican_in_International_Politics?auto=download
- Rio Protocol, Article VI, <https://peacemaker.un.org/ecuadorperu-rioprotocol42>
- Romero, O., 760 Homilies, 15th January 1978, vol. III, 152; 761 Homilies, 5th February 1978, vol. III, 190.
- San Martín, I., History's first Latin American pope once again hails the 'Great Fatherland', *Crux*, Jan 24, 2019, <https://cruxnow.com/world-youth-day-panama/2019/01/24/historys-first-latin-american-pope-once-again-hails-the-great-fatherland/>
- San Martín, I., Pope Francis apologizes for exploitation of native peoples, calls for economic justice, Jul 9, 2015, *Crux*, <https://cruxnow.com/>

- church/2015/07/pope-francis-apologizes-for-exploitation-of-native-peoples-calls-for-economic-justice/
- Scheper-Hughes N. & Scheper Hughes, J., The Final Conversion of Pope Francis, *Berkeley Review of Latin American Studies*, Spring 2015 Series | No. 11, CLALS, <http://www.american.edu/clals/Religion-and-Democracy.cfm>
- Sigmund, P. E. (1985). Liberation Theology: An Historical Evaluation, Wilson Center, Number 176.
- Simmons, B. A., Territorial Disputes and Their Resolution The Case of Ecuador and Peru, U.S. Institute of Peace, Washington DC, *Peaceworks No. 27*. April 1999.
- Size, B. (1998). First Person: Minerals are links between Earth and human health, Emory Report, Volume 51, No. 5.
- Skirius, John. (2003). Railroad, Oil and Other Foreign Interests in the Mexican Revolution, 1911–1914. *Journal of Latin American Studies*, 35(1)
- Sobrinho, J. (1980). The Lesson of Puebla, <https://www.theway.org.uk/back/20Sobrinho.pdf> in the *Latin American periodical Christus*
- Solanet, M., '40 years after the Beagle conflict', Libertad y Progreso, <http://en.libertadyprogresonline.org/2018/01/15/40-years-after-the-beagle-conflict/>
- Souza, G. & Alberto, L. (2007). Latin America and Catholic Church: Points of Convergence and Divergence (encontros e desencontros) 1960–2005, Working Paper #334 https://kellogg.nd.edu/sites/default/files/old_files/documents/334_0.pdf
- Spadaro, A. Razgovor s papom Franjom, Obnov. život, 2013, 68, 4, Intervju pape Franje za La Civiltà Cattolica, 26.09.2013, <http://www.zadarskanad-biskupija.hr/?p=10952>
- Srijemska biskupija. (2013). Naglasci iz papinih govora u Brazilu, <http://www.srijembiskupija.rs/hr/naglasci-iz-papinih-govora-u-brazilu>
- St John, R. B. (1999). The Ecuador-Peru Boundary Dispute: The Road to Settlement, IBRU Boundary and Territory Briefing, Volume 3 Number 1. <https://www.dur.ac.uk/ibru/publications/view/?id=216>
- State of the World's Indigenous Peoples, United Nations, NY 2009, https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/SOWIP/en/SOWIP_web.pdf
- The Caribbean Community (CARICOM) <https://caricom.org/our-community/who-we-are/>
- The Christian Science Monitor, *Nicaragua asks Vatican to let three priests keep their Cabinet-level jobs*, November 20, 1980, <https://www.csmonitor.com/1980/1120/112041.html>

- The Economist, *The “yes, but” syndrome*, Jan 2nd 2014, <https://www.economist.com/americas-view/2014/01/02/the-yes-but-syndrome>
- The Economist, *The never-ending war*, Dec 22nd 2012. <https://www.economist.com/news/christmas/21568594-how-terrible-little-known-conflict-continues-shape-and-blight-nation>
- Tornielli, A. “This is why I celebrated that marriage aboard the flight”, *La Stampa*, <https://www.lastampa.it/vatican-insider/en/2018/01/22/news/this-is-why-i-celebrated-that-marriage-aboard-the-flight-1.33970572>
- UN Reports of International Arbitral Awards, Dispute between Argentina and Chile concerning the Beagle Channel, 18 February 1977 Volume XXI p. 55 http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXI/53-264.pdf
- Vakis, Renos, Rigolini, Jamele & Lucchetti. (2015). *Overview: Left Behind: Chronic Poverty in Latin America and the Caribbean*. Washington, DC: World Bank.
- Vesely, E. (1979). Crkva u Latinskoj Americi. *Obnovljeni Život*, 34. (5.), 404-443. <https://hrcak.srce.hr/55243>
- Vesely, Ema. (1986). Teologija oslobođenja (postanak, razvoj, dvojbe), *Obnovljeni život*, 41, <https://hrcak.srce.hr/file/82203>
- Vukicević, B., Pope Francis and the challenges of inter-civilization diplomacy, *Revista Brasileira de Política Internacional*, 58 (2): 65-79 [2015] <http://dx.doi.org/10.1590/0034-7329201500204>
- Way of the Cross with the young people, Waterfront of Copacabana, Rio de Janeiro Friday, 26 July 2013, http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130726_gmg-via-cru-cis-rio.pdf
- Wilkinson, T., Pope Francis’ accepting comments on gays mark change in tone, *Los Angeles Times*, <http://articles.latimes.com/2013/jul/29/world/la-fg-pope-gays-20130730>
- Winfield N. & Zamorano J. Pope in Panama blasts corruption, walls, prays for Venezuela, *Associated Press*, Jan 24, 2019.
- Winfield, N. & Valdez, C., *Associated Press*, Pope Francis insists on church’s influence in Bolivia amid government efforts to rebuff, July 8, 2015, *The Christian Science Monitor*, <https://www.csmonitor.com/World/2015/0708/Pope-Francis-insists-on-church-s-influence-in-Bolivia-amid-government-efforts-to-rebuff>
- World Bank and the socio economic database for Latin America and the Caribbean (SEDLAC) from the National University of La Plata

- (Argentina), 2018, World Bank blogs, <https://blogs.worldbank.org/opendata/what-are-trade-blocs-and-how-do-two-latin-america-s-largest-compare>
- World Bank. 2001. World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty. *World Development Report*. New York: Oxford University Press. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/11856>
- World inequality report 2018*: Lucas Chancel at all. p. 138-144. <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/publication/document/2018/7/wir2018-full-report-english.pdf>
- WYD, Meeting with the bishops of Brazil, Archbishop's House, Rio de Janeiro, Saturday, 28 July 2013, http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130727_gmg-episcopato-brasile.pdf
- Yardley, Jim. 2016. "Pope Francis Suggests Donald Trump is 'Not Christian.'" *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2016/02/19/world/americas/pope-francis-donald-trump-christian.html>
- Yates, J.S. & Bakker, K., Debating the 'post-neoliberal turn' in Latin America, *Progress in Human Geography* 2014, Vol. 38(1) 62–90, Downloaded from phg.sagepub.com at Loyola University Chicago on June 10, 2016.
- Zagrebačka nadbiskupija. (2013). Grb i geslo pape Franje, <http://www.zg-nadbiskupija.hr/dokumenti/aktualnosti/grb-i-geslo-pape-franje>

„У овој књизи се анализирају и разматрају односи Ватикана са земаљама Латинске Америке у различитим историјским околностима, претежно у зависности од политичког и економског контекста. Ови односи доводе до изненађења, јер се после пет векова европских папа појављује први латиноамерички папа који производи значајне промене међу руководством Католичке цркве, као и међу латиноамеричким становништвом. Ауторка је запазила и детаљно описала дубину ове промене; што има посебан значај с обзиром да је она из Србије, веома удаљена од Латинске Америке. Она је, својом истрајношћу, посвећеношћу и стрпљењем, успела да ухвати многе аспекте утицаја папе Фрање на овај субконтинент које нико, чак ни овде на нашим универзитетима, није успео на такав начин да истражи и процени у пуној ширини.

Ова књига представља фундаментални допринос, јер отвара нове друштвене, политичке и економске путеве латиноамеричким народним масама, посебно урбаној сиротињи, сељацима без земље и аутохтоном народу који је прогнан са територија својих предака и бачен на маргинализована места.

... Ово је књига која треба да кружи и да буде надалеко позната, јер садржи информације, размишљања и доприносе који се не налазе у другим публикацијама доступним на нашим универзитетима.”

Проф. др Хосе Санардини

„Веома свеже и подстицајно делују анализе и разумно опрезни закључци и предвиђања које ауторка саопштава на основу праћења и разматрања доприноса које је сам папа Фрања дао осмишљавању своје истински антиглобалистичке мисије заштите свеукупне Божије Творевине и христолошке човекоцентричности кроз еколошку енциклику *Laudato Si* и апостолску подстицајницу *Evangelii Gaudium*, као и више јавних наступа, с ауторкиним умесним указивањем на оперативну делотворност тих модела тумачења света и човека у њему за стварност Латинске Америке.

... Драгица Луковић Јаблановић је својом вредном монографијом дала суштински допринос стварању научних претпоставки за разумевање специфичног односа Ватикана према Латинској Америци у време понтификата првог завичајно латиноамеричког, а универзално иновативног понтифекса. Њена монографија ће убудуће бити незаобилазно полазиште и стабилан ослонац за сазнајно отискивање у комплексну проблематику деловања Свете Столице и стварност католицизма на просторима Латинске Америке. “

Проф. др Дарко Танасковић

ISBN 978-86-7067-299-4